

Reforma, nebo revoluce?

Vybrané spisy
Rosa Luxemburg

1900
1906
1915
1918

Reforma, nebo revoluce?

Vybrané spisy
Rosa Luxemburg

1900

1906

1915

1918

Editorka: Jana Ndiaye Beránková, 2024

Ruská revoluce a další překlady z němčiny: Karel Míka, 2024

Úvod: Jan Májiček, 2024

Display – sdružení pro výzkum a kolektivní praxi, 2024

ISBN 978-80-908903-1-2

Úvod

Tento výbor obsahuje čtyři základní texty polsko-německo-židovské marxistické političky a socialistické aktivistky Rosy Luxemburg. První tři texty (*Sociální reforma nebo sociální revoluce*, *Masová stávka, strana a odbory* a *Krise sociální demokracie*) vycházejí v revidované podobě poprvé od vydání ve sborníku vybraných spisů z roku 1955. Čtvrtý text, *Ruská revoluce*, vychází v českém jazyce poprvé, a to nepochybně proto, že ilustruje na diskusi o ruské revoluci z října 1917 klíčovou vlastnost myšlení Rosy Luxemburg: principiálnost a nezávislost.

Všechny čtyři texty tvoří organický celek, který osvětluje myšlení Rosy Luxemburg a její odhodlání dát svoje intelektuální i organizační síly do služeb socialistického hnutí. Jako drtivá většina marxistů odpovídá i Luxemburg ve svých textech na aktuální problémy a otázky své doby. Její úvahy a argumenty nejsou teoretickými, „katedrovými“ studiemi, ale mají za úkol ukázat politickou cestu, kterou by se socialistické hnutí mělo vydat. A jako v každých marxistických textech jsou v nich formulovány také obecné principy vycházející ze samotného jádra marxismu, tedy že emancipace pracujících musí být dílem pracujících samotných.

Marxističtí autoři těsně navazující na Marxe a zároveň působící v živém a masovém socialistickém hnutí přelomu devatenáctého a dvacátého století se nám často mohou číst nesnadno. Jednak proto, že mluví jazykem ortodoxního marxismu, který je u nás až příliš těsně spojen s minulým režimem, jednak proto, že překlady mnohdy vznikaly v prvorepublikové češtině nebo češtině první poloviny dvacátého století, a proto znějí poněkud archaicky. Tomu jsme se snažili vyhnout alespoň částečnou redakcí původních překladů Rosy Luxemburg, ale nešlo to vždy a všude. Navíc by prostý převod do jazyka jednadvacátého století zbavil některá místa textů jejich literární působivosti. Snad i tento krátký úvod přispěje k větší srozumitelnosti a zájmu o tato a další její díla.

Rosa Luxemburg se narodila 5. března 1871 v židovské rodině v polském městě Zamość, tehdy po třetím dělení Polska okupovaném carskou říší, jako nejmladší z pěti dětí. Už od mládí byla aktivní v socialistickém hnutí, které se tehdy bouřlivě rozvíjelo prakticky všude v Evropě. V šestnácti letech se přidala k revoluční straně zvané Proletariát.

Tato strana byla založena v roce 1882, šestnáct let před vznikem sociální demokracie v Rusku. Od počátku byl Proletariát ve svých principech i svým programem o mnoho kroků dál než revoluční hnutí v Rusku. Zatímco ruské hnutí se tehdy omezovalo na činy individuálního terorismu, prováděné hrstkami sice hrdinných, ale izolovaných intelektuálů, Proletariát organizoval dělníky a tisíce jich vedl do stávek. V roce 1886 byl však téměř zničen, když carské úřady vypátraly, zatklly a popravily čtyři vedoucí členy strany a dalších třiadvacet odsoudily k mnoha letům

těžkých nucených prací; více než 200 členů bylo posláno do vyhnanství. Před perzekucí byly uchráněny jen malé kroužky a k jednomu z nich se v roce 1887 přidala i mladá Rosa Luxemburg.

Už o dva roky později ale musela sama emigrovat do Švýcarska, aby unikla vězení za činnost v Proletariátu. Její soudruzi byli přesvědčeni, že bude moci udělat mnohem více užitečné práce v zahraničí, než kdyby seděla ve vězení. Odešla tedy do Curychu, který byl největším centrem polské a ruské emigrace. Kromě politické svobody zde našla svobodu v oblasti vzdělávání, protože právě zde se na univerzitu mohly zapsat i ženy. Studovala přírodní vědy, matematiku a ekonomii; doktorát získala v roce 1898. Byla aktivní ve zdejším dělnickém hnutí a setkávala se s mnohými představiteli ruské sociální demokracie. Seznámila se zde také s Leem Jogichem, litevským socialistou, který se stal jejím životním partnerem, i když to byl vztah velmi turbulentní.

Už zde, v emigraci, se Rosa Luxemburg stala hlavní teoretickou polské socialistické strany a také hlavní příspěvatelkou do stranických novin vydávaných v Paříži, *Sprawa robotnicza*.

V roce 1894 se Proletariát přejmenoval na Sociální demokracii království Polska a Litvy (SDKPiL) a Rosa Luxemburg byla u toho jako jedna z hlavních vůdkyň nové strany. Tou zůstala až do konce svého života.

V srpnu 1896 zastupovala SDKPiL na kongresu Socialistické internacionály. Zde se mladá, pětadvacetiletá žena

střetla se známými veterány dalšího polského uskupení, Polské socialistické strany (PPS), jehož hlavním politickým požadavkem byla samostatnost Polska. Národní samostatnost byla v té době neproblematicky přijímána jako jeden z požadavků, který socialisté hájí. Odvolávali se přitom na postoje Marxe a Engelse, kteří podporovali nezávislost Polska a vítězství buržoazních revolucí proti šlechtě. Jenže doba se podle Rosy Luxemburg změnila, a tak na základě své první vědecké práce *Průmyslový rozvoj Polska*¹ (1898) otevřeně kritizovala nediferencovaný přístup k národnostní otázce. Polská šlechta podle ní ztratila s rozvojem kapitalismu sociální základnu a v carském Rusku viděla oporu pro potlačování progresivních hnutí. Výsledkem toho bylo oslabení snah polské šlechty o národní samostatnost. Rodící se polská buržoazie se k myšlence národní samostatnosti také stavěla nepřátelsky, protože většina odbytu z jejího průmyslu se realizovala právě na ruském trhu. „Polsko je připoutáno k Rusku okovy ze zlata,“ napsala k tomu Rosa Luxemburg a dodala, že hospodářský rozvoj, který produkuje další a další proletariát, je nerozlučně spjatý se stále větší integrací Ruska a Polska. Je tak proti zájmu polského proletariátu usilovat o národní samostatnost a rozbití této hospodářské integrace.

Svou kritikou vzbudila značný skandál, který vedl až k tomu, že byla obviňována, že je ruskou agentkou. Nicméně vědoma si poctivosti své analýzy zůstávala na svém. Spor o národní otázku byl koneckonců jedním z těch,

1 Luxemburg, Rosa, *Die industrielle Entwicklung Polens*. Inaugural-Dissertation, Rosa Luxemburg Werke [RLW], Berlin 1970. Sv. 1.1, 8., Karl Dietz Verlag Berlin 2007, s. 113.

kteřé byly a zůstaly důležité, jak uvidíme níže, při polemice s Leninem o tom, do jaké míry je právo národů na sebeurčení vždy progresivní z hlediska světové revoluce.

Po dokončení vysokoškolského studia se Rosa Luxemburg rozhodla přesunout do centra socialistického hnutí, do Berlína. Zde sídlila centrála největší socialistické strany tehdejší Evropy, německé sociální demokracie (SPD). Ta byla na přelomu tisíciletí opravdu obdivuhodným organismem spojujícím politickou stranu, zájmové organizace, odbory, výpomocné spolky atd. SPD vydávala řadu publikací a deníků, organizovala stranické vzdělávání a kulturní akce.

Jenže Luxemburg byla stále v hledáčku carské policie a jakožto polská emigrantka by mohla být kdykoli deportována. Navíc neměla možnost se v Berlíně s tímto statutem politicky angažovat. Její řešení nastalé situace bylo praktické a prosté: fingovaná svatba. Role jejího manžela se ujal rodinný přítel, lékař Gustav Lübeck. Svatbou s ním získala Luxemburg pruské státní občanství a mohla se tak bez obav vrhnout do politické činnosti. Manželství zůstalo jen na papíře a oba novomanželé se po formálním sňatku rozešli každý svou cestou.

V Berlíně se Luxemburg stala členkou SPD a díky své znalosti polštiny ji strana využívala pro agitaci ve Slezsku mezi místními horníky, kde měla tato řečnice ze sociální demokracie velký úspěch, protože na shromážděních mluvila jejich rodnou polštinou. Luxemburg ale nebyla jen pohotová a zapálená agitátorka. Věnovala se velmi pečlivě také teoretické práci, zejména otázkám dalšího

směrování sociální demokracie. Jak totiž narůstal vliv a velikost strany, narůstala s tím i početná vrstva stranických a odborových funkcionářů. Rostoucí volební výsledky strany dodávaly důvěru všem jejím představitelům, že postavení SPD je neotřesitelné.

V teoretické rovině se reflexí tohoto stavu stala práce významného představitele SPD Eduarda Bernsteina. Ten v sérii svých článků, které vyšly souborně v publikaci *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*² (1899), nově definoval roli SPD v dělnickém hnutí jako „stranu demokratické socialistické reformy“, a nikoli jako stranu sociální revoluce. Oproti Marxovi tvrdil, že se protiklady v kapitalismu nezostřují, ale naopak zmírňují; kapitalismus se prý postupně krotí. Kartely, trusty a finanční instituce postupně regulují anarchickou povahu systému, takže místo opakujících se krizí, které předpovídal Marx, podle Bernsteina nastává tendence k permanentní prosperitě. Díky životaschopnosti střední třídy, soudil dále Bernstein, a spravedlivější distribuci kapitálu skrze podílnictví ve firmách se zmenšují i sociální protiklady. A přizpůsobování systému potřebám doby lze spatřit i ve zlepšování ekonomických, sociálních a politických podmínek pracujících jako výsledek práce odborů a družstev. Z této analýzy Bernstein vyvozoval, že socialistická strana by měla zasvětit svou činnost postupnému zlepšování těchto podmínek, ale nikoli revolučnímu dobytí moci. Zatímco Marx a Engels věřili, že dělníci se mohou stát hospodářsky dominantní třídou pouze tehdy, když nejprve

převzou státní moc, Bernstein považoval politickou moc za odvozenou od rostoucí ekonomické moci dělnické třídy. Jednalo se tak o jakousi formu liberálnědemokratické organizace podnikových skupin, něco, co dnes známe jako svazy zaměstnavatelů. Jen v tomto případě by se jednalo o svazy pracujících.

Jako odpověď na Bersteinovy úvahy napsala Luxemburg několik článků, které vyšly opět pod souhrnným názvem *Sociální reforma, nebo revoluce?* (1900) a jsou prvním textem v tomto výboru. Čtenářstvo by asi jen málokde našlo vášnivější obhajobu nutnosti revolučního svržení kapitalismu než právě zde. A to nikoli z důvodu utrpení, které kapitalismus na lidských životech páchá, ale z prostého faktu, že nás sám kapitalismus postaví před krizi, která bude mít za následek buď jeho zničení, nebo zničení lidstva jako takového (ono příslušné barbarství, o kterém se Luxemburg rozepíše v jiném textu).

Luxemburg tvrdila, že organizace kapitalistického monopolu (tj. kartely a trusty) a finanční instituce mají tendenci protiklady ještě vyostřovat, a napsala: „Vcelku jsou tedy kartely, stejně jako úvěr, jen určitými obdobími vývoje a v konečném důsledku ještě více rozvracejí kapitalistické hospodářství, vyjadřují a stupňují jeho rozpory. Zesilují rozpor mezi způsobem výroby a způsobem směny tím, že ženou na ostří boj výrobců a spotřebitelů, jak jsme toho svědky hlavně ve Spojených státech. Mimo to zesilují rozpor mezi způsobem výroby a způsobem присvojení si výsledků práce tím, že konfrontují dělnictvo s nadvládou organizovaného kapitálu a tak ženou do krajnosti protiklady

2 Eduard Bernstein, *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie* (1899). Praha: Samostatnost, 1902

mezi kapitálem a prací.³ To, co Bernstein považoval za nástroj, jakým kapitalismus tlumí své krize, byla pro Luxemburg ve skutečnosti jen určitá fáze, která navíc přispěje k jeho nové a větší krizi. Zatímco Bernstein poukazoval na dlouhé období klidu, v němž nedochází k permanentním krizím, které popisovali ještě Marx s Engelsem, mohla Luxemburg argumentovat už novými krizemi z let 1900 a 1907.⁴ Stabilita hospodářského systému tak nikdy nebyla taková, jak se mohlo z Bernsteinova uvažování jevit.

Luxemburg, jakožto představitelku ortodoxního marxismu (tedy marxismu trvajícího na přetrvávající tendenci kapitalismu směřovat ke svému zhroucení a nutnosti jeho revolučního překonání), nejvíce dráždilo, že Bernstein ve své úvaze opouští právě tuto objektivní tendenci a socialismus se pak stává jen pouhou otázkou vzdělávání. Podle ní opouští materialistickou základnu postavenou na analýze hospodářského vývoje a přechází na pozici idealismu, kde o zavedení socialismu rozhodne jen správné naladění mas, jejich vzdělání a morálka.

Dalším klíčovým aspektem byl pak odklon bernsteinovského revizionismu od třídní povahy státu, tedy od skutečnosti, že stát není nějaký neutrální nástroj, který je možné získat a uvést do chodu ve prospěch socialismu. Zejména ne tím způsobem, že jsou prováděny jednotlivé reformy, z nichž každá je údajně dalším krokem k socialismu. Pro Luxemburg byla tato představa naprosto směšná. Zatímco

buržoazie mohla v lůně staré feudální společnosti růst a postupně zvětšovat svou ekonomickou moc, až nakonec získala i moc politickou (typickým příkladem je Velká francouzská revoluce z roku 1789), je na tom proletariát jinak. Nemá a nemůže mít kontrolu nad výrobou, protože nevlastní žádné výrobní prostředky. I družstevní podniky, které by byly výlučně vlastněny svými pracovníky, by se musely v konkurenčním boji podřítit nemilosrdným podmínkám kapitalistické soutěže. Proletariát může zavést socialismus jen tehdy, chopí-li se politické moci.

Znamená to tedy, že Luxemburg odmítala veškeré reformy jako pouhá prázdná gesta, která slouží spíše nastavování norem kapitalistického vykořisťování než skutečnému pokroku směrem k socialismu? Ne. Šlo jí ale o to, aby se společenské reformy nepovažovaly za pokrok samy o sobě. Měly být jen nástrojem, jak zapojovat a vzdělávat pracující masy tak, aby byly připraveny na ono výše zmíněné dobytí politické moci. Sociální demokracie měla učit pracující, aby se místo čekání na reformy, které jim přinese ona nebo odbory, sami zapojili do bojů za tyto reformy a tím získali potřebné zkušenosti, které budou potřebovat v konečném zápase o svou vlastní emancipaci. Na straně politické strany jde však o to, mít stále na paměti konečný cíl a ve vztahu k němu provádět všechny politické kroky a boje za reformy. Stavět proti sobě společenské reformy a revoluci nedává pro Luxemburg smysl, jak to malebně vyjádřila ve své „dialektice bufetu dějin“. Ne bezdůvodně se jedná o jednu z nejcitovanějších pasáží z děl Rosy Luxemburg.

3 Viz str. 45.

4 Její text byl pro druhé vydání v roce 1907 doplněn o aktuální krizové ukazatele v mezinárodním obchodě a tím podtrhl její argument proti Bernsteinovi.

kteře stálo o to, aby se ideové spory příliš nevyhrocovaly. Její postavení ještě posilovalo spojenectví a přátelství s Karlem Kautským a jeho ženou Luisou. Kautský byl na počátku dvacátého století považován za nepochybnou autoritu v celém socialistickém hnutí, odvolávali se k němu i Lenin a Trockij. Luxemburg těžila nejen z osobních sympatií Kautských, ale také z toho, že byli spojenci proti těm členům sociální demokracie, kteří se snažili umenšit význam socialistické teorie ve prospěch „praktické politiky“. Sám Kautský byl šéfredaktorem nejprestižnějšího marxistického časopisu své doby *Die Neue Zeit* a stejně jako Luxemburg s nelibostí nesl revizionistické tendence ve straně.

V únoru 1904 vypukla rusko-japonská válka a porážka carského impéria vyvolala vnitřní krizi režimu, která umožnila první ruskou revoluci roku 1905. Podmínky pro ni dozrávaly už dlouho. Neuvěřitelná zaostalost carského režimu co do politických práv a státní správy se snoubila s investicemi zahraničního kapitálu a rozvojem nejmodernější výroby té doby. Stále narůstající průmyslový proletariát velkých měst však neměl ani zdaleka práva a možnosti svých západních protějšků. Když 22. ledna asi 150 tisíc dělníků vedených knězem Georgijem Gaponem (jak se později ukázalo, policejním konfidentem) uspořádalo pokojný pochod k Zimnímu paláci v Petrohradu, aby předalo caru Mikuláši II. petici za lepší pracovní podmínky, vyšší mzdy a politické reformy, nechal car armádu toto procesí rozehnat. Výsledkem byl masakr se stovkami mrtvých a zraněných, který vešel do dějin jako „krvavá neděle“. V reakci na tuto událost propukly v celé zemi demonstrace a stávky. Ve velkých městech začínaly vznikat sověty, rady

dělníků, které koordinovaly stávkové a protestní aktivity. Z illegality vycházela řada revolučních skupin, mezi nimi také ruští a polští sociální demokraté, a začínali poprvé veřejně působit. Vlny represe a nových protestů se přelávaly celý rok. Na začátku října vyhlásili stávku moskevští tiskaři a na jejím konci se přidali železničáři. Krize carismu byla skutečně hluboká a car, i přes předešlé snahy utopit povstání v krvi, musel ustoupit. Byl vyhlášen tzv. říjnový manifest, který zavedl novou Dumu (parlament), jejíž pravomoci už neměly být čistě formální. Navíc udělil amnestii všem dosud odsouzeným revolucionářům. Ačkoli po jedenácti dnech bylo opět vyhlášeno stanné právo, vlna entuziasmu se nedala tak snadno zastavit. Zejména proto, že mnoho revolucionářů, kteří žili v exilu, bylo zpět doma.

Od vypuknutí revoluce v roce 1905 byla Rosa Luxemburg připravena sdílet zkušenosti polského a ruského hnutí s německou dělnickou veřejností. Díky svým přímým kontaktům se sociální demokracií v Ruskem okupované části Polska dostávala zprávy o dění na mnoha místech carské říše. Navíc začalo přes Berlín jezdit stále více revolucionářů z nucené emigrace zpět do revolucí zmínané vlasti. Výše zmíněná amnestie tento návrat ještě urychlila.

Němečtí odboroví předáci byli pobouřeni její obhajobou masové stávky jakožto nástroje, který by si dělnické hnutí mělo osvojit. Pro představitele organizací, které postupně poklidně rostly a zvyšovaly svůj vliv, byla představa živelné a masové akce, kterou Luxemburg opěvovala, noční můrou. V jejich hlavách znělo: Ano, v Rusku, bestiálním, barbarském režimu, jsou takové věci možná oprávněné, ale tady? Tady máme odborové organizace a odborové fondy, tady

je vyzývání k něčemu takovému naprosto nezodpovědné. Liberální tisk, který se rád připojí, když vidí nějaké rozpory v socialistickém hnutí, volal, aby ona „krvežíznivá Rosa“, která si tak přeje revoluci, prokázala svůj internacionalismus a odjela do Ruska.

A přesně to Rosa Luxemburg udělala. Ač ji manželé Kautští přemlouvali a její polští soudruzi varovali, neváhala a na konci roku 1905 se vydala do revoluční Varšavy. Cestovala pod falešnou identitou německé novinářky Anny Matschke. Necelého půl roku se aktivně účastnila revolučních událostí. Psala a psala, dokud jí, jak sama říkala, nevypadnou únavou oči z důlků. Kvůli spolupráci pruské a ruské policie však byla v dubnu 1906 odhalena a spolu se svým dlouholetým spolupracovníkem a milencem Leem Jogichesem zatčena. Rodina i straníci vyvinuli značné úsilí, aby ji dostali z vězení. Její zhoršující se zdraví nakonec přispělo k tomu, že byla na kauci propuštěna a odjela na zotavenou do Finska. V malém městečku Kuokkala se poprvé setkala a blíže seznámila s bolševickými lidry: Leninem, Zinověvem, Kameněvem a Bogdanovem. S nimi diskutovala zkušenost první Ruské revoluce.

Tyto diskuse sice byly pro Luxemburg fascinující, ale hlavní cíl jejího pobytu ve Finsku byl jiný. Hamburská zemská organizace SPD ji pověřila, aby napsala brožuru o ruské revoluci obecně a o masové stávce zvláště. Ta měla sloužit jako text pro nadcházející sjezd SPD v Mannheimu, pro který Rosa Luxemburg plánovala své dramatické vystoupení v německé straně. Mělo to být také její zhodnocení velkých událostí uplynulého roku. Většinu času ve Finsku tak věnovala této práci.

Kdyby Rosa Luxemburg místo účasti na skutečné revoluci, která měla být ústředním zážitkem jejího života, zůstala doma, byla by svědkem postupného vyhasínání vzrušení v Německu. Vedení SPD se tajně domluvilo s představiteli odborů na tom, že veškeré odborové záležitosti budou výlučně věcí vedení odborů a že strana nebude nikdy vyzývat k masové stávce, pokud by s tím odboroví předáci předem nesouhlasili. Byl to proces nepostřehnutelný a do značné míry utajený (zejména kvůli neveřejnému jednání mezi špičkami SPD a odborů). Náraz na realitu byl ale pro Luxemburg, plnou revolučního nadšení, velkým probuzením a skutečným počátkem rozcházení se s SPD, které vyvrcholilo až mnohem později, při kapitulaci strany před německým militarismem. Vzdor tomuto vývoji se Luxemburg pokusila na nedávných událostech v Rusku a Polsku ukázat, jak se proměnil význam masové stávky a co tento nástroj může nově dělnickému hnutí přinést.

V masové stávce Luxemburg viděla především nový nástroj, který získává dělnické hnutí pro prosazování svých požadavků, který ale není něčím, co by strana nebo odbory mohly vyhlásit, popřípadě zakázat. Text je složen ze tří hlavních motivů.

Prvním je přehled o událostech posledního roku a půl v kontextu třídních bojů v carském Rusku posledního desetiletí. Je to popis neobyčejně barvitý a informovaný. Dozvíme se o celé řadě stávek a protestů, jejich průběhu i požadavcích. Nepochybně k tomu přispěly jak debaty, které měla Luxemburg se svými polskými soudruhy, tak následné finské diskuse s bolševiky. Tento informačně velmi bohatý materiál dobře ilustruje šíři a rozsah revolučního hnutí.

Druhým motivem je obecná analýza masové stávky jakožto procesu, který nastává na specifickém stupni vývoje a který je díky zvláštní povaze revoluční situace sám plný vnitřních rozporů a protikladů. Luxemburg si dává opravdu záležet, aby do detailů popsala, jak se politická masová stávka mění ve stávku hospodářskou a jak se stávka hospodářská opět mění ve stávku politickou. V jednu chvíli se protestuje proti ohavným životním podmínkám, najednou se protest přelije do demonstrací za svobodu shromažďování. Masová stávka je tak především proces, jehož dalšími stupni jsou revoluce a všeobecné povstání. K té poslední fázi došli jen v Moskvě a zde selhali. Ale pro Luxemburg je to důkaz pro to, že se v daný okamžik vyčerpaly možnosti, které hnutí mělo. Další události už budou stavět na zkušenostech revoluce z roku 1905, na nově vzniklých nebo co do velikosti mnohonásobně větších odborech, politickém uvědomění atd., úplně stejně, jako tato revoluční situace a masové stávky stály na protestech a stávkách starých deset a více let. Luxemburg je přesvědčená, že i když revoluce neuspěla, byla pro socialistické a dělnické hnutí neocenitelným zdrojem zkušeností a síly. Je to její opakovaně vyjádřené přesvědčení, že veškeré porážky jsou v podstatě jen lekce-mi, které hnutí dostává a ze kterých nabírá nové zkušenosti.

Třetím motivem je využití zkušenosti revoluce pro politickou intervenci v debatách v SPD. Jak už jsme zmínili výše, v SPD se díky tomu, že byla v Německu nejsilnější politickou stranou, vytvořila vrstva stranické byrokracie, pro niž byla ideologie revizionismu vítanou odpovědí na to, čemu říkali „revoluční romantismus“. Stejně tak – co do počtu ještě větší – odbory vytvořily odborovou byrokracii, která stála na řádném placení členských příspěvků a kázni:

stávkuje se jen tehdy, pokud je vše domluveno a stávkové fondy jsou naplněny. Pro obě skupiny jsou postoje a názory Rosy Luxemburg naprosto nepřijatelné, protože ohrožují jejich postavení jakožto funkcionářů, kteří mají masy pod kontrolou. Proto také v textu Luxemburg několikrát naráží na zákaz propagace masové stávky a vysmívá se tomu jakožto naprostému nepochopení toho, co masová stávka je. Zároveň ukazuje, že pokud dozrají podmínky, tak je úplně jedno, co si představitelé strany nebo odborové předáči myslí. Revoluční hnutí si najde cestu a je potom už na sociální demokracii, zda se rozhodne stanout v čele tohoto hnutí a dále ho povzbuzovat a vést, nebo se – jak píše Luxemburg – přeměnit z revoluční proletářské strany v maloměřáckou reformní stranu. Jako ozvěna se nám opět vrací spor o revoluci a reformu s tím rozdílem, že SPD se stále více posouvá k tomu druhému.

Pro Luxemburg je zkrátka důležité podtrhnout, že revoluční situace nenastává rozhodnutím strany nebo odborů, že k ní musí dozrát objektivní podmínky, ale že zároveň musí existovat strana, která bude svou teoretickou a praktickou výbavou připravena toho hnutí vést k jeho úspěšnému konci. Jedná se o v té době stále mainstreamovou představu socialistické strany jakožto vedoucí síly socialistického hnutí, které v sobě spojuje (tam, kde je to možné) zákonné reformy a revoluční směřování, které má vyústit v překonání kapitalismu tím, že se proletariát chopí moci. Navíc Luxemburg ukazuje a zdůrazňuje, jak se dialekticky mění příčina a následek v masovém hnutí, jak se protiklady vzájemně podmiňují a jak si vyměňují místa, zkrátka je to text, který nám v praxi ukazuje aplikaci materialistické dialektiky v té nejlepší tradici nedogmatického, nestalinského marxismu.

Další roky zůstala Rosa Luxemburg členkou SPD, působila na mezinárodní scéně, vyučovala na stranické škole (mimo- chodem i Friedricha Eberta, prvního prezidenta Výmarské republiky, který se podílel na potlačení povstání, ve kterém Luxemburg přišla o život) a pracovala na svém velkém ekonomickém díle *Akumulace kapitálu* (1913). V roce 1907 se zúčastnila kongresu Socialistické internacionály ve Stuttgartu. Zde kritizovala militarismus a stále více se politicky vymezovala jak proti pravici ve formě bernsteinov- ského revisionismu, tak vůči středu strany, kam se stále více posouval dosavadní politický spojenec Karl Kautsky.

Politické ovzduší v Evropě se proměňovalo, a ačkoli všech- ny strany II. Internacionály protestovaly proti přípravám na válku, zdá se, že to nebylo nic platné. Ještě v červenci 1914 se sešlo Mezinárodní socialistické byro, vedoucí orgán Internacionály v Bruselu. Atmosféra byla ponurá. Na uza- vřeném jednání prohlásil Viktor Adler z rakouské sociální demokracie, že vidí jen dvě cesty: buď naprosté zničení organizovaného socialismu, nebo přizpůsobení se kvílení vídeňských davů, které volají po válce. Na kongresu to byli francouzský delegát Jean Jaurès a Rosa Luxemburg, kteří se snažili navrhnout, aby se další setkání Byra konalo za měsíc v Paříži, kde by ho mohla doprovodit masová de- monstrace proti válce. Jaurès pak na veřejném shromáždě- ní pronesl podle svědků elektrizující řeč proti válce. Ironií osudu byl v kavárně v Paříži zastřelen jen dva dny poté.

Přes veškerou kritiku a varování před stále konzervativ- nějším vedením strany, které se více a více podřizovalo kompromisům a akceptovalo státní rozpočet, který měl razantně zvýšit financování německého militarismu, bylo

hlasování 4. srpna 1914 pro Luxemburg šokem. Nebyla sama. Skutečnost, že stranická parlamentní skupina jako jeden muž zvedne ruku pro válečné úvěry, šokovala celou mezinárodní levici. Šlo o úplný obrat politiky strany, která byla veřejně vyhlašována ve stranickém tisku ještě několik dnů předtím a která byla také mezinárodně deklarována na výše zmíněném setkání v Bruselu. Ihned po tomto ostudném hlasování rozeslala Luxemburg na 300 tele- gramů všem svým spolupracovníkům s žádostí o podpis protestního prohlášení. Dostala však jen jednu odpověď, a to od Kláry Zetkin, která podpis odmítla. Místo toho nabádala Luxemburg k chladnému rozumu a práci, kterou bude potřeba neodkladně zahájit.

Jak si ale uprostřed nově rozpoutaného válečného šílenství, navíc tváří tvář skutečnosti, že hlavní strana mezinárodní- ho socialismu dala tomu šílenství zelenou, zachovat chlad- nou hlavu? Rose Luxemburg k tomu dopomohla pruská státní mašinerie, která ji považovala za jedno z hlavních nebezpečí pro úspěšnou mobilizaci a válečné úsilí na domácí frontě. Kvůli řečnickému turné, na kterém se Lu- xemburg dozvěděla i o týrání a šikaně branců v kasárnách, byl její prvotní soud odložen, aby byla nakonec zatčena až v únoru 1915. Ve vězení se pak vrátila k tomu, co bylo prvním úkolem dne: zúčtovat s SPD.

Tak vznikla *Krise sociální demokracie*, text, který se snažil vysvětlit, jak k něčemu takovému, jako je hlasování pro válečné úvěry a hradní mír, tedy politika zastavující poli- tickou činnost ve prospěch válečných snah, mohlo u SPD dojít. Kromě této práce se ale Rosa Luxemburg podílela také na organizaci protiválečných socialistů a začala se

pomalu rodit síť kolportérů novin *Internacionála*, ze které se později vytvoří Svaz spartakovců. Jeho členové sehraji klíčovou roli v ke konci války a v pokusu o povstání na přelomu let 1918 a 1919.

Na text můžeme narazit také pod názvem *Juniova brožura*, a to proto, že Junius byl pseudonym, pod kterým Luxemburg text napsala.⁵ Jeho finální podoba byla hotova v dubnu 1915 a podařilo se jej propašovat ven z vězení. Jeho cesta ke čtenářům byla komplikovaná. Po propuštění z vězení počátkem roku 1916 našla Rosa Luxemburg rukopis stále nedotčený na svém pracovním stole. Trvalo ještě další tři měsíce, než se jej podařilo ilegálně vytisknout.

Brožura reagovala na situace počátku roku 1915, kdy se revoluční socialisté ocitli ve vzduchoprázdnu zoufalství a ponížení, odkud se nenabízela žádný únik v podobě alternativní politické strategie.

Úvodní pasáže tohoto textu jsou jak literárním, tak politickým skvostem. Na několika prvních řádcích Luxemburg vtahuje čtenáře do atmosféry a dějů tehdejší politické reality. Ukazuje falešnost oficiálních vyhlášení o rychlé a úspěšné válce. Ukazuje, jak vyprchává válečné nadšení s prvními mrtvými a mrzáky přijíždějícími ve velkém zpět domů. Ukazuje, jak hasne ono „vlastenecké“ hurá.

5 Luxemburg se zřejmě inspirovala pseudonymem britského autora, který v osmnáctém století přispíval do londýnských novin *Public Advertiser*, ve kterých kritizoval představitele královské vlády. Pravděpodobným autorem byl Sir Philip Francis (22. října 1740 – 23. prosince 1818).

Analýza se soustřeďuje na dva momenty. Prvním je subjektivní role, kterou sehrała sociální demokracie. Její obrat k tzv. hradnímu míru a k podpoře vlastní vlády v dobovačné válce je pro ni výsledkem kapitulace před nacionalismem. Ten se pro ni rozmohl v různých podobách ve strukturách strany i ve vedení odborů, a to i přes deklarovaný internacionalismus. Strana přijala lež o národně-obranné povaze války kvůli tomu, že vztah k národní otázce v podmínkách imperialistických vývojových tendencí kapitalismu nebyl ve straně nikdy řádně vyjasněn. Říkat „ano“ obraně vlasti v situaci, kdy se německá vláda a její diplomacie aktivně připravovala na dobovačnou válku, byl příznak této politické nevyjasněnosti.

Druhým motivem textu, který Luxemburg představuje, je aplikace marxistické analýzy imperialismu na chování Německa. Dlouhá příprava na velkou válku byla zjevná, přesto musí Luxemburg znovu opakovat, jak se vývoj německého imperialismu logicky vyvíjel spolu se stejnými tendencemi ve Francii, Británii a Rusku. Její důsledně internacionalistická pozice, vždy trvající na všeobecných zájmech pracujících, a tedy odmítající nějaký národní partikularismus, ji vede k přesvědčení, že do budoucna nebude možná jiná politika než skutečně jen jedna internacionální, protože ve všeobecné válce všech proti všem existuje jen jediná naděje a to je mezinárodní dělnické hnutí, které bude koordinovaně a jednotně postupovat ve všech zemích. Tato její představa se nenaplnila s tragickými důsledky zejména pro Říjnovou revoluci 1917, ke které se dostaneme níže.

Organizační otázky mezinárodního socialistického hnutí, zejména protiválečných opozičních skupin, však byly silně ovlivněny její analýzou. Samotný závěr textu tvoří tzv. Hlavní teze o úkolech mezinárodní sociální demokracie, které byly výsledkem diskuse na konferenci výše zmíněné skupiny Internacionála z počátku ledna 1916 a které vyšly mimo jiné jako leták a později i jako příloha publikace o krizi sociální demokracie. Na protiválečnou konferenci v Zimmerwaldu (5.–8. září 1915) se však nedostaly. Vedla k tomu řada logistických problémů, které si vyžadovalo utajení, a především obtížná komunikace s uvězněnou Rosou Luxemburg. To, že se nepodařilo do zimmerwaldské konference zasáhnout, Rosu Luxemburg velmi rozladilo. Nicméně její text hrál důležitou roli v dalším vývoji protiválečné levice, zejména uvnitř SPD samotné. Její pravíkoví a centrističtí představitelé s hrůzou pozorovali, jak se rozrůstá síť odběratelů novin *Internacionála*, kde byl otiskován jeden protiválečný článek za druhým.

Jakkoli může být text Luxemburg zejména v některých praktických vývodech překonaný, je jeho celkový přínos zejména v tom, že nám ukazuje zásadovou protiválečnou pozici. Dnes je tato pozice mnohem marginálnější a menšinová zejména kvůli tomu, že jen v několika zemích existuje skutečná šance, že by organizovaní pracující vystoupili proti válce nějakou organizovanou akcí. V době, kdy Luxemburg text psala, sice zuřila světová válka, ale byl to pořád svět, ve kterém masové dělnické hnutí dokázalo promluvit do mezinárodní politiky svou akcí. To se koneckonců potvrdilo v samém závěru války, kterou na východě ukončila revoluce.

Tím se dostáváme k našemu poslednímu textu, kterým je reflexe prvních měsíců po Říjnové revoluci 1917. Stejně jako v předchozím případě vznikl i tento text ve vězení a jedná se o text nedokončený. Proto jsou také některé pasáže jen velmi zkratkovitě popsány. Na několika místech, která jsou označena v poznámkách pod čarou, se jedná jen o drobné poznámky na okraji Rosina rukopisu.

Přesto jde o téměř dokončenou práci, která je strukturována do čtyř základních částí. V první a závěrečné se jedná o přímou podporu a nadšení z Říjnové revoluce a z odvahy a rozhodnosti, kterou v očích Luxemburg bolševici předvedli. Druhá a třetí část představují kritiku, kterou Luxemburg uplatňovala vůči postupu Lenina a Trockého. České vydání *Ruské revoluce* tak splácí dluh, který zde tak dlouho existoval, a nyní poprvé je možné se v češtině seznámit přímo s jejími argumenty.

Zároveň se jedná o text, který je pro mnohé důkazem, že proti sobě stáli „demokratická Luxemburg“ a „autoritářský Lenin“. Částečně za to může hagiografie minulého režimu, v níž byl Lenin neomylným vůdcem, kterému dějiny nakonec daly za pravdu, vždy všechno věděl nejlépe a všichni jeho oponenti byli buď zrádci, nebo pomýlení naivkové. Po roce 1989 pak nastala logická negace tohoto postoje, která v zásadě znamenala zachování původní stalinské argumentace, jen se změněným hodnotovým znaménkem: tedy Lenin mohl za všechno a bylo to špatně.

Částečně jde o reakce zejména západní levice na tento státní katechismus SSSR a jeho satelitů, která hledala v revolučním marxismu nějaké jiné postavy, které by jí

mohly sloužit za vzor, a to bez nutnosti nějak se vypořádávat s ruskou revolucí, následným Stalinovým terorem a politikou SSSR ve světě.

Nicméně Luxemburg v této své práci pokračuje v tom, co byl její rys od počátku: v nezávislé analýze vycházející z jejího přesvědčení o potřebě marxistické kritiky, jakkoli je stoupenkyní Ruské revoluce. Zdůrazňuje, že odvaha bolševiků prokázala, že socialismus jakožto politický a společenský projekt je realizovatelný a je na pořadu dne. Říjnová revoluce je pro ni potvrzením zákonitého dějinného vývoje, ve kterém jde o překonání kapitalismu.

Co Luxemburg trápí, jsou ta místa politiky Lenina a Trockého, která jsou podle ní příliš málo socialistická. Jedná se o tři základní otázky: rozdělení půdy rolníkům, právo národů na sebeurčení a rozpuštění ústavodárného shromáždění. Pro všechny tyto tři výtky shromažďuje velké množství silných argumentů. Mají to být varování, aby se jednotlivé chyby, které Luxemburg považuje za zcela samozřejmé při úkolu tak obrovském, jako je svržení kapitalismu, nestaly základem všeobecné a doporučované praxe. Všechny tři otázky spolu souvisejí a pro Luxemburg jsou ukázkou toho, do jakých kompromisů a jakých nebezpečí se nová sovětská moc dostává. V případě rolnické otázky a přerozdělení půdy jde o vytváření nebezpečného protivníka v soukromě hospodařících rolnících. Místo velkostatkářů tu podle Luxemburg vzniká masa zemědělských soukromníků, kteří budou klást nejtvrďší odpor vůči jakékoli formě kolektivního obdělávání půdy. Z taktiky, kterou Lenin a Trockij použili, aby získali rolníky pro svůj program, a de facto legalizovali spontánní zabírání

půdy velkostatkářů, ke kterému v druhé polovině roku 1917 docházelo, může vzniknout vážný problém při dalším vývoji socialistického hospodářství, pokud zůstane ruská revoluce izolována.

Stejně nepřijatelná je pro ni otázka autonomie či nezávislosti všech národů carského Ruska. Pro Luxemburg byl pohled jasný: pokud Říjnová revoluce učinila dělnickou třídu pánem v zemi, je možné řešit všechny staré křivdy, v tomto případě rusifikaci a národnostní útlak, *v rámci* nového sovětského Ruska. Ohánět se heslem o svobodě národů je v tomto historickém kontextu naprosto chybné a máte to proletářské masy, které snadněji uvěří řečem o národní suverenitě, oddělí se od svých ruských soudruhů a budou uzavřeny národními hranicemi ve Finsku, Ukrajině, Gruzii atd. Luxemburg sice chápe motivy, které vedou ruské revolucionáře k tomu, že chtějí rozbít carský „žalář národů“, ale považuje to opět za špatnou taktiku, protože jen vytvoří malé slabé státy, které se stanou výhodnými spojenci německého imperialismu a posílí jeho pozice proti ruské revoluci.

Nakonec jsou tu demokratické standardy. Luxemburg je v této části eseje asi nejvíce ve sporu sama se sebou. Na jedné straně požaduje, aby byla prováděna diktatura proletariátu, aby byl železnou pěstí potlačen jakýkoli odpor buržoazie, ale stejně tak volá po co nejširší demokracii. Zastává se ústavodárného shromáždění jakožto demokratické instituce, která má být základem projevování vůle lidu. Sověty, ačkoli je dobře zná z ruské revoluce roku 1905, chápe jen jako přechodnou revoluční instituci, která ale nemá nahradit parlamentní zastupitelskou moc. Je to až

její vlastní zkušenost s dělnickými radami v Německu, kdy dochází k podobnému závěru jako její ruští soudruzi o rok dříve: staré institucionální formy jsou mrtvé, revoluce si tvoří svoje vlastní orgány, dělnické rady, sověty.

Celým textem pak probleskuje hluboké zklamání z apatie, kterou projevuje německý proletariát. Na něm totiž nyní leží osud Říjnové revoluce, protože jen on může svrhnout německý imperialismus a dovolit sovětskému Rusku se svobodně nadechnout.

Luxemburg však neměla na práci na tomto textu už nikdy čas. Hned po svém propuštění z věznice ve Vratislavi na počátku listopadu 1918 se vydala do Berlína, který už byl ve víru revoluce. Císař prchl, byla vyhlášena republika. Dne 10. listopadu se Luxemburg ujala vedení *Rote Fahne* (*Rudý prapor*), novin spartakovců. Neúspěšné spartakovské povstání z prosince 1918 skončilo v polovině ledna 1919 naprostou porážkou. Luxemburg i Liebknecht se skrývali na různých místech po městě, aby unikli nelítostnému osudu. Jejich posledním úkrytem byl byt ve čtvrti Wilmersdorf, kde Luxemburg 14. ledna napsala svůj poslední článek „V Berlíně vládne klid a pořádek“. O několik hodin později byli oba dva vypátráni a zatčeni kontrarevolučními oddíly Freikorps, které povolala sociálnědemokratická vláda na potlačení povstání, a následně druhý den zavražděni.

Spis o ruské revoluci, stejně jako celá řada jejích poznámek, brožur a textů, vyšel až posmrtně zásluhou jejích přátel a spolupracovníků z nově založené Komunistické strany Německa. Systematicky začaly vycházet až v edici sebraných spisů, kterou začala vydávat Německá

demokratická republika v nakladatelství Karl Dietz. Toto nakladatelství existuje dodnes a dále pracuje na vydávání dosud nezveřejněných či nedostupných dopisů a článků Rosy Luxemburg, zejména těch v polském jazyce. Poznámky pod čarou v tomto sborníku jsou přejaty právě z edice jejích spisů vydaných tímto nakladatelstvím, pokud není uvedeno jinak.

Pevně věřím, že tento náš výbor přiblíží Rosu Luxemburg nové generaci, která se zajímá o marxistické myšlení. Ačkoli je to jen část z jejího obrovského díla, doufám, že bude v budoucnu možné ji doplnit i o další texty Rosy Luxemburg.

Na závěr je potřeba ještě poděkovat Janě Ndiaye Beránkové za její neutuchající energii při redakci textů, překladateli z německého jazyka Karlu Míkovi a Zbyňku Baladránovi z nakladatelství Display za ochotu se do vydání textů Rosy Luxemburg pustit.

Jan Májíček

Sociální reforma, nebo revoluce?

1899

Úvod

Název této práce se na první pohled může zdát překvapivý. Může být sociální demokracie proti sociálním reformám? Je možné stavět sociální revoluci a náš konečný cíl, převrácení stávajícího řádu, do protikladu k sociálním reformám? Určitě ne. Pro sociální demokracii je každodenní praktický boj za zlepšení postavení pracujících v rámci stávajících společenských podmínek a za demokratické instituce jediným *prostředkem*, jak lze vést proletářský třídní boj a zároveň pracovat pro *konečný cíl*, jímž je dobytí politické moci proletariátem a odstranění námezdní práce. Pro sociální demokracii jsou sociální reforma a sociální revoluce nerozlučně spjaté, protože zatímco boj za sociální reformy je prostředek, sociální revoluce je cíl.

Tyto dva prvky dělnického hnutí byly proti sobě poprvé postaveny až v teorii, kterou Eduard Bernstein představil v článku „Problémy socialismu“ publikovaném v *Die Neue Zeit* v letech 1897–1898 a především v knize *Předpoklady socialismu*⁶. Celé jeho teoretické myšlení nám radí, abychom upustili

6 Eduard Bernstein, *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie* (1899). Praha: Samostatnost, 1902. Eduard Bernstein (1850–1932), politik a přední teoretik Sociálnědemokratické strany Německa (SPD), který se podílel na přípravě Erfurtského programu (1891). Zastával umírněnou, takzvaně revizionistickou pozici, věřil, že socialismu lze dosáhnout přeměnou kapitalismu na sociální demokracii, a ne jeho zničením.

od sociálního převratu, konečného cíle sociální demokracie, a abychom naopak sociální reformu povýšili z prostředku třídního boje na jeho hlavní účel. Nejvýstižněji a nejpřesněji to Bernstein formuloval, když napsal: „Konečný cíl, ať už je jakýkoli, pro mě není ničím, hnutí je vším.“⁷

Konečný cíl socialismu tvoří rozhodující faktor, jímž se sociálnědemokratické hnutí odlišuje od buržoazní demokracie a měšťáckého radikalismu a jímž se celé dělnické hnutí mění z marné snahy o záplatování kapitalistického řádu v třídní boj *proti* němu a ve snahu o jeho odstranění. Otázka „reforma, či revoluce?“ v Bernsteinově smyslu je tudíž pro sociální demokracii zároveň otázkou „být, či nebýt?“. Spor s Bernsteinem a jeho stoupenci se netýká toho či onoho způsobu boje či použití určité *taktiky*, ale celé *existence* sociálnědemokratického hnutí.

Tento poznatek je obzvlášť důležitý pro dělníky, protože se zde rozhoduje o jejich vlivu na hnutí a právě oni zde jdou s kůží na trh. Oportunistický směr ve straně, jehož teorii formuloval Bernstein, je nevědomou snahou zajistit převahu nově

7 „Otevřeně přiznávám, že mám velmi malý smysl nebo zájem o to, čímž se běžně chápe ‚konečný cíl socialismu‘. Tento cíl, ať už je jakýkoli, pro mě nic neznamená, hnutí je pro mě vším.“ Eduard Bernstein, Boj sociální demokracie a společenská revoluce. *Die Neue Zeit*, 1897–1898, roč. 16, č. 1, s. 556.

příchozích maloburžoazních živlů a přetvořit v jejich duchu praxi i cíle strany. Otázka reformy a revoluce, hnutí a konečného cíle je v podstatě otázkou, *zda dělnické hnutí bude mít maloburžoazní, anebo proletářskou povahu.*

Část první⁸

Oportunistická metoda

Je-li pravda, že teorie jsou pouze odrazy jevů vnějšího světa v lidském vědomí, pak je teorie Eduarda Bernsteina právě takovým odrazem, ovšem postaveným na hlavu. Teorie zavedení socialismu prostřednictvím sociálních reforem – po definitivním krachu německé sociální reformy kontrolou odborů nad výrobním procesem, po porážce anglických strojařů

8 Kritika Bernsteinovy série článků *Probleme des Sozialismus* (Problémy socialismu) vydané v *Die Neue Zeit* mezi lety 1896 a 1897. [pozn. R. L.]

sociálnědemokratickou parlamentní většinou⁹, po saské revizi ústavy¹⁰ a útocích na všeobecné volební právo v Říšském sněmu¹¹! Jádrem Bernsteinova systému se nenachází v jeho pojetí praktických úkolů sociální demokracie, ale v jeho stanovisku k průběhu objektivního vývoje kapitalistické společnosti, se kterým tyto úkoly úzce souvisejí.

Podle Bernsteina se celkové zhroucení kapitalismu jeví jako stále méně pravděpodobné, protože se kapitalistický systém stále více přizpůsobuje a zároveň se kapitalistická výroba stále více diferencuje. Schopnost kapitalismu přizpůsobit se poměrům se dle Bernsteina projevuje zaprvé tak, že ubývá všeobecných *krizí* díky rozvoji úvěrového systému, zaměstnavatelských svazů, dopravy a komunikačních prostředků, zadruhé odolností střední třídy, již se stávají široké vrstvy proletariátu, a zatřetí tak, že se v důsledku odborových bojů zlepšuje hospodářské i politické postavení proletariátu.

9 Od července 1897 do ledna 1898 stávkovalo přibližně 70 tisíc strojírenských dělníků v Anglii za osmihodinovou pracovní dobu, ale stávka skončila porážkou.

10 Dne 27. března 1896 byl navzdory masovým protestům zaveden trojtřídní volební systém pro druhou komoru zemského sněmu v Sasku.

11 Státní tajemník říšského úřadu vnitra Arthur Graf von Possadowsky-Wehner rozeslal 11. prosince 1897 tajný oběžník vládám jednotlivých německých států, ve kterém vyzval k předložení návrhů zákonných opatření proti právu na stávku a proti svobodě sdružování.

Z tohoto teoretického stanoviska vyplývá následující obecný závěr o praktické činnosti sociální demokracie. Ta nemá svou každodenní činnost směřovat k dobytí politické a státní moci, ale spíše ke zlepšení postavení dělnické třídy v rámci stávajícího řádu. Nemá doufat, že se jí podaří nastolit socialismus skrze politickou a sociální krizi, ale raději ho budovat postupným rozšiřováním sociální regulace a uplatňováním družstevních principů spolupráce.

Bernstein sám nepovažuje své myšlenky za něco nového, ale naopak soudí, že jsou v souladu s některými výroky Marxe a Engelse i s celým dosavadním směřováním sociální demokracie. Dle našeho názoru lze však jen těžko popřít, že jsou s koncepcemi vědeckého socialismu v základním rozporu.

Pokud by Bernsteinův revizionismus pouze tvrdil, že kapitalistický vývoj probíhá pomaleji, než se dosud myslelo, znamenalo by to, že *okamžik*, kdy proletariát převzme státní moc, je jen odložen a jediným praktickým důsledkem by bylo pouze zpomalení tempa boje.

Tak tomu ale není. Bernstein zpochybňuje nejen rychlost vývoje, ale sám vývojový proces kapitalistické společnosti, a tudíž i její přechod k socialismu.

I když dosavadní socialistická teorie předpokládala, že výchozím bodem pro přeměnu v socialismus bude

všeobecná a katastrofická krize, je třeba rozlišovat myšlenkové jádro této teorie a její vnější podobu.

Základní myšlenka je založena na tvrzení, že kapitalismus v důsledku svých vnitřních rozporů směřuje k bodu, kdy se rozpadne a stane se zcela nemožným. Existovaly dobré důvody, proč se soudilo, že se tak stane v podobě katastrofální všeobecné obchodní krize, ale z hlediska základní myšlenky je to druhořadé, nepodstatné.

Vědecký základ socialismu se totiž opírá o *tři* důsledky kapitalistického vývoje: především o prohlubující se *anarchii* kapitalistického hospodářství, která nevyhnutelně vede k jeho zániku, o postupné *zespolečňšťování* výrobního procesu, které vytváří pozitivní zárodky budoucího sociálního řádu, a o narůstající *organizaci* a *třídní vědomí* proletariátu, který je aktivním činitelem nadcházející revoluce.

Bernstein odstraňuje *první* ze jmenovaných opor vědeckého socialismu. Tvrdí totiž, že kapitalistický vývoj nevede ke všeobecné hospodářské krizi.

Neodmítá však pouze konkrétní podobu úpadku současné společnosti, nýbrž tento úpadek jako takový. Výslovně říká:

„Je možné odpovědět, že když se mluví o kolapsu současné společnosti, má se na mysli více než

všeobecná obchodní krize, která by byla horší než všechny předešlé, ale úplné zhroucení kapitalistického systému v důsledku jeho vlastních rozporů.“

A na to odpovídá:

„S rostoucím rozvojem společnosti se úplné zhroucení současného výrobního systému nestává pravděpodobnější, nýbrž méně pravděpodobné, protože kapitalistický rozvoj zvyšuje na jednu stranu přizpůsobivost průmyslu a na druhou – anebo současně – jeho diferenciaci.“¹²

Pak ale vyvstává důležitá otázka: Proč a jak můžeme dosáhnout konečného cíle našeho úsilí? Z hlediska vědeckého socialismu se historická nutnost socialistické revoluce projevuje především narůstající anarchií kapitalistického systému, která ho neodvratně žene do slepé uličky. Pokud však přijmeme Bernsteinův názor, že vývoj kapitalismu nesměňuje k zániku kapitalismu, socialismus *přestane být objektivně nutným*. Ze základních pilířů jeho vědeckého zdůvodnění zbydou jen dva výsledky kapitalistického řádu: zespolečenštění výrobního procesu a třídní vědomí proletariátu. Právě ty má Bernstein na mysli, když říká:

12 *Die Neue Zeit*, 1897–1898, č. 18, s. 555.

„Socialistické myšlení [odstraněním teorie zhroucení kapitalistického řádu, pozn. R. L.] nijak neztrácí na přesvědčivosti. Neboť co jsou při bližším pohledu všechny vyjmenované faktory, které odstraňují nebo pozměňují dřívější krize? Všechno to jsou věci, které představují současně předpoklady a částečně i zárodky zespolečenštění výroby a směny.“¹³

Krátká úvaha postačí, abychom viděli, že i tento závěr je mylný. Jaký význam mají fenomény, které Bernstein označuje za prostředky kapitalistické adaptace – kartely, úvěrový systém, rozvoj komunikačních prostředků, zvýšení úrovně dělnické třídy a podobně? Odstraňují anebo alespoň zmírňují vnitřní rozpory kapitalistického hospodářství a zabráňují jejich rozšiřování a zostřování. Odstranění krizí tedy znamená jak potlačení antagonismu mezi výrobou a směnou na kapitalistickém základě, tak zlepšení postavení dělnické třídy, respektive její pozvednutí na úroveň střední třídy, jakož i oslabení antagonismu mezi kapitálem a prací. Je ale možné, aby kartely, úvěrový systém, odbory a tak dále, které potlačují kapitalistické rozpory a v důsledku toho zachraňují systém před zánikem a konzervují jej – proto je Bernstein nazývá „prostředky přizpůsobení“ –, byly zároveň „předpoklady a částečně i zárodky“ socialismu? Zřejmě jen v tom smyslu, že

13 *Ibid.*, s. 554.

lépe vyjadřují společenský charakter výroby. Tím, že společenskou výrobu konzervují v její kapitalistické podobě, činí proměnu této zespolečnění výroby na socialistickou zbytečnou. Představují tedy zárodky a předpoklady socialistického řádu pouze z pojmového, a nikoli z historického hlediska. Jinými slovy, jedná se o jevy, o nichž ve světle našeho pojetí socialismu víme, že s ním souvisejí, ale které ve skutečnosti nejenže nepomáhají uskutečnit socialistickou revoluci, ale naopak ji činí zbytečnou. Socialismus lze tudíž založit pouze na třídním vědomí proletariátu. Ani to však není pouhou intelektuální reflexí stále narůstajících rozporů kapitalismu a jeho blížícího se zániku – proti němuž ho chrání „prostředky přizpůsobení“ –, ale pouhým ideálem, jehož přesvědčovací síla je založena na dokonalosti, která je mu přisuzována.

Stručně řečeno, socialistický program se tu odůvodňuje pomocí „čistého rozumu“, čistě idealisticky, a odpadá objektivní nutnost socialismu, tedy jeho pojetí jakožto výsledku materiálního vývoje společnosti. Revizionistická teorie stojí před volbou „buď – anebo“. Buď je socialistická transformace, jak se dosud připouštělo, důsledkem vnitřní nesourodosti kapitalistického řádu a spolu s ním se rozvíjejících rozporů, jež v určitém okamžiku nevyhnutelně vedou k jeho kolapsu, což znamená, že „prostředky přizpůsobení“ jsou neúčinné a teorie zhroucení je správná. Anebo jsou „prostředky přizpůsobení“

skutečně schopny zastavit rozpad kapitalistického systému a pomoci mu udržet se u moci tím, že překonají jeho vlastní rozpory, ale v takovém případě pak přestává být *socialismus* historickou nutností. Socialismus se stává něčím, co chceme, a není již výsledkem materiálního vývoje společnosti. Toto dilema však znamená, že buď revizionismus posuzuje směr kapitalistického vývoje správně, a tudíž je socialistická přeměna společnosti utopií, anebo socialismus utopií není, a tudíž je o „prostředcích přizpůsobení“ neplatná. *That is the question*, taková je otázka.

Kapitalismus se přizpůsobuje

Dle Bernsteina je přizpůsobivost kapitalismu založena na úvěrovém systému, zdokonalujících se komunikačních prostředcích a zaměstnavatelských svazech.

Začněme *úvěrem*, který má v kapitalistickém hospodářství různé funkce, z nichž dvě jsou nejdůležitější: že umožňuje rozšíření výroby a zprostředkovává a usnadňuje směnu. Ve chvíli, kdy vnitřní tendence kapitalistické výroby neomezeně expandovat narazí na bariéru soukromého vlastnictví, slouží úvěr jako prostředek, kterým lze tyto limity kapitalistickou cestou překonat, protože prostřednictvím akciových společností spojuje do jednoho celku velký počet

individuálních kapitálů a dává ve formě průmyslového úvěru určitému kapitalistovi k dispozici cizí kapitál. Jakožto obchodní úvěr také urychluje směnu zboží, návrat kapitálu do výroby, a tak napomáhá celému cyklu výrobního procesu. Vliv těchto dvou hlavních funkcí úvěru na vznik krizí je zřejmý. Protože krize vznikají jako důsledek rozporu mezi tendencí k růstu výroby a omezenou schopností spotřeby, je úvěr – s ohledem na to, co bylo řečeno – nejvhodnějším prostředkem, který tento rozpor zostruje. Především zvyšuje schopnost výroby široce expandovat a tvoří vnitřní hnací sílu, která neustále tlačí výrobu k překračování hranic trhu. Úvěr je však dvojznačný. Nejprve jakožto faktor výrobního procesu vyvolává nadvýrobu, poté jakožto zprostředkovatel směnného procesu během krize ničí výrobní síly, které sám vytvořil. Opouští směnný proces právě ve chvíli, kdy je pro něj ještě nezbytný, a tam, kde ještě existuje, se naopak ukazuje jako neúčinný a zbytečný. Během krize tak snižuje spotřební kapacitu trhu na minimum.

Kromě těchto dvou hlavních důsledků ovlivňuje úvěr vznik krizí i mnoha dalšími způsoby. Nejenže nabízí technické prostředky, které umožňují kapitalistovi přístup k cizímu kapitálu, ale je pro něj zároveň podnětem, aby s cizím majetkem nakládal směle a bezohledně, aby s ním hazardně spekoval. Nejenže zostruje krizi jako záludný prostředek směny zboží, ale také usnadňuje její vznik a šíření

tím, že ji celou proměňuje v nanejvyšší složitý a umělý mechanismus, který se opírá jen o minimální množství kovových peněz a při nejmenším popudu pak způsobuje její rozvrat.

Úvěr tedy není ani zdaleka prostředkem, jímž se krize odstraní nebo i jen zmírní, právě naopak krize silně podporuje. Nemůže to ani být jinak. Vždyť přece výhradním úkonem úvěru není nic jiného – obecně vzato – než odstranit ze všech kapitalistických poměrů poslední zbytky stálosti, učinit poměry co nejpružnějšími a kapitalistické síly co nejrozložitelnějšími, co nejrelativnějšími a nejcitlivějšími. Je zřejmé, že se tím jen usnadňují a zostrují krize, jež nejsou vlastně ničím jiným než periodickou srážkou protikladných sil kapitalistického hospodářství.

Tu se však naskýtá jiná otázka: jak může být úvěr vůbec nějakým „prostředkem přizpůsobení kapitalismu?“ Ať se na toto „přizpůsobení“ úvěrem díváme jakkoli, může mít jen ten význam, že se jím vyrovnávají nějaké protiklady v kapitalistickém hospodářství, nějaké rozpory odstraní nebo oslabí a tím se někde uvolní spoutané síly. Ale dovede-li nějaký prostředek vystupňovat všechny rozpory dnešního kapitalistického hospodářství co nejvíce, pak to je právě úvěr. Stupňuje rozpor mezi *způsobem výroby* a *způsobem směny* tím, že odděluje výrobu od vlastnictví, a tím, že mění kapitál výrobní a kapitál společenský v část zisku, ovšem ve formě kapitálových

úroků, tedy v pouhý osobní kapitál. Zesiluje rozpor mezi *vlastnickými poměry* a *poměry výrobními* tím, že vyvlastněním drobných kapitalistů slučuje v několika rukou obrovské výrobní síly. Prohlubuje rozpor mezi *společenským* rázem výroby a kapitalistickým *soukromým vlastnictvím* tak, že zvyšuje zásahy státu do výroby (akciová společnost).

Krátce, úvěr rozmnožuje všechny základní rozpory kapitalistického světa, dovádí je do krajnosti, urychluje proces, v němž spěje do vlastní záhuby – ke svému krachu. Aby se tedy mohl kapitalismus „přizpůsobit“, musel by v první řadě *odstranit* úvěr. V současné podobě není úvěr prostředkem přizpůsobení, ale prostředkem zkázy s účinkem velmi revolučním. Tento revoluční charakter úvěru, který přesahuje samotný kapitalismus, vedl dokonce k socialismem inspirovaným reformním plánům a způsobil, že velcí zastánci úvěru, jako Isaac Péreire¹⁴ ve Francii, vypadali, jak se vyjádřil Marx, napůl jako proroci, napůl jako darebáci.

Stejně vratkým se při bližším zkoumání ukáže i druhý „prostředek přizpůsobení“ kapitalistické

14 Isaac Péreire (1806–1880), francouzský finančník a stoupenec Saint-Simonova učení. Spolu se svým bratrem Émilem založil Crédit mobilier jakožto konkurenci proti rodině Rothschildů a podílel se na industrializaci Francie a modernizaci bankovníctví.

výroby – *podnikatelské svazy*¹⁵. Ty mají podle Bernsteina zastavit rozvrat výroby a zabránit krizím. Vývoj trustů a kartelů je ovšem jev, který ve svých mnohostranných účincích ještě nebyl prozkoumán. Je to problém, který lze řešit jen na základě Marxovy teorie. V každém případě je však jasné toto: o tom, že by podnikatelské svazy mohly zastavit kapitalistický nepořádek prostřednictvím podnikatelských kartelů, můžeme hovořit jen do té míry, do jaké by se kartely, trusty a podobně staly všeobecnou, převládající formou výroby. Ale právě to vylučuje už sama povaha kartelů. Konečným hospodářským cílem a smyslem podnikatelských svazů je vyloučit konkurenci v jednom oboru výroby a tím rozdělit celkový zisk na trhu zboží tak, aby na toto odvětví připadl co největší podíl. Organizace může v jednom odvětví výroby zvýšit zisk jen na úkor jiných odvětví, a již proto nemůže být organizací všeobecnou. Kdyby se rozšířila na všechna důležitější výrobní odvětví, zrušila by tím uvedený účinek.

Ale i tam, kde podnikatelské svazy skutečně mají vliv, pracují právě opačným směrem, než je odstranění chaosu v průmyslu. Zvyšování míry zisku na domácím trhu dosahují kartely zpravidla tím, že přebytečný kapitál, jehož nemohou použít pro

15 Luxemburg používá termín podnikatelský svaz („Unternehmerverband“) jinak, než je dnes běžné, pro označení kartelů, trustů a podobných struktur.

domácí potřeby, vloží do výroby pro zahraniční trhy, kde jim přinese zisky mnohem menší, prodávají tedy své zboží na cizím trhu mnohem levněji než doma. Výsledkem je ostřejší konkurence v cizině, větší nepořádek na světovém trhu, tedy pravý opak toho, čeho mělo být dosaženo. Příkladem je historie mezinárodního cukrovarnického průmyslu.

Koneckonců, podnikatelské svazy jako projev kapitalistického výrobního způsobu lze pravděpodobně chápat pouze jako přechodné stadium, jako určitou fázi kapitalistického vývoje. A vskutku! V konečném důsledku jsou kartely vlastně jen prostředek kapitalistické výroby, který má zabránit osudnému poklesu zisku v jednotlivých průmyslových odvětvích. Jakou metodu kartely k tomuto účelu používají? V podstatě nejde o nic jiného, než že nechávají část akumulovaného kapitálu ležet ladem. Užívají tedy téže metody, jaké se v jiné podobě používá při krizích. Ale takový lék se podobá nemoci jako vejce vejci a za menší zlo jej lze považovat jen do jisté míry. Až ve chvíli, kdy se světový trh maximálně rozvine a vyčerpán konkurujícími si kapitalistickými zeměmi začne odbytíště zmenšovat – a nelze zřejmě popřít, že ta chvíle dříve či později přijde –, nabyde vynucený částečný úpadek kapitálu takového rozsahu, že se z léku stane nemoc a z již hodně zespolečenštěného kapitálu se organizováním stane opět soukromý. Vzhledem k omezené možnosti najít si nějaké místo na trhu zkouší každý soukromý

kapitálek štěstí na vlastní pěst. Pak ovšem organizace praskají jako bubliny a vzniká ještě zuřivější konkurence.¹⁶

Vcelku jsou tedy kartely, stejně jako úvěr, jen určitými obdobiami vývoje a v konečném důsledku ještě více rozvracejí kapitalistické hospodářství, vyjadřují a stupňují jeho rozpory. Zesilují rozpor mezi způsobem výroby a způsobem směny tím, že ženou na ostří boj výrobců a spotřebitelů, jak jsme toho svědky hlavně ve Spojených státech. Mimo to zesilují rozpor mezi způsobem výroby a způsobem присвоjení si výsledků práce tím, že konfrontují dělnictvo s nadvládou organizovaného kapitálu a tak ženou do krajnosti protiklady mezi kapitálem a prací.

16 V poznámce pod čarou ke třetímu dílu *Kapitálu* Engels v roce 1894 píše: „Od té doby, kdy byly napsány tyto řádky (1865), se konkurence na světovém trhu značně vystupňovala v důsledku prudkého rozvoje průmyslu ve všech kulturních zemích, zejména v Americe a v Německu. Fakt, že rychle a obrovsky vzrůstající moderní produktivní síly denně stále víc přerůstají přes hlavu zákonům kapitalistické směny zboží, v jejichž rámci se mají pohybovat – tento fakt dnes stále víc proniká do vědomí kapitalistů samých. Ukazuje se to zejména ve dvou symptomech. Předně v nové všeobecné mánii ochranných cel, která se od starého ochrannářství odlišuje zvláště tím, že nejvíc ochraňuje právě zboží schopné vývozu. Zadruhé v kartelech (trastech), které zakládají továrníci celých velkých výrobních sfér, aby mohli regulovat výrobu a tím ceny a zisky. Je samozřejmé, že tyto experimenty se dají provádět jen za relativně příznivého ekonomického počasí. První bouře je musí rozmetat a dokázat, že i když je třeba výrobu regulovat, jistě to není třída kapitalistů, kdo je k tomu povolán. Zatím mají tyto kartely jen ten účel, aby se postaraly, že malí budou pohlcováni velkými ještě rychleji než dosud.“ Karl Marx, *Kapitál*, třetí díl, první část (1883). In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 25, č. 1. Praha: Svoboda, 1989, s. 136. [pozn. R. L.]

A konečně zostřují i protiklad mezinárodního kapitalistického světového hospodářství a nacionálního kapitalistického státu, neboť jsou doprovázeny všeobecnou celní válkou, čímž ženou na ostří nože spory mezi jednotlivými kapitalistickými státy. K tomu se druží přímý, revoluční vliv kartelů na koncentraci výroby, technické zdokonalování atd.

Ve svém konečném dopadu na kapitalistickou ekonomiku se tak kartely a trusty nejeví jako „prostředek přizpůsobování“, který by odstraňoval rozpory tohoto hospodářství, ale naopak jako jeden z prostředků, jež si kapitalistické hospodářství vytvořilo, aby urychlilo vlastní rozvrat, aby se rozvinuly jeho rozpory a tak si uspíšilo vlastní zánik.

Ale neodstraňují-li úvěr, kartely a podobné instituce rozvrat kapitalistického hospodářství, jak je možné, že jsme po celá dvě desetiletí – od roku 1873 – nezažili všeobecnou obchodní krizi? Neznamená to, že se kapitalistická výroba aspoň v hlavních rysech skutečně „přizpůsobila“ potřebám společnosti, a že je tedy Marxova analýza překonána?

Odpověď přišla vzápětí. Sotva Bernstein vyhodil roku 1898 Marxovu teorii krizí do starého železa, vypukla v roce 1900 všeobecná krize a o sedm let později, v roce 1907, se světovým trhem ze Spojených států přehnala nová krize. Tak byla i teorie o „přizpůsobení“ kapitalismu poražena jasnou

mluvou faktů. Zároveň se ukázalo, že ti, kdo se vzdali Marxovy teorie krizí jen proto, že prý selhala ve dvou „obdobích rozkladu“, zaměnili jádro této teorie za nepodstatný vnější detail její podoby – s desetiletým cyklem krize. Marxova a Engelsova formulace koloběhu moderního kapitalistického průmyslu jako desetiletého období však byla v šedesátých a sedmdesátých letech prostým konstataváním skutečnosti, které se neopíralo o žádné věčné přírodní zákony, ale o řadu specifických dějinných okolností spojených s náhlým rozšířením sféry činnosti mladého kapitalismu.

Krize v roce 1825 byla ve skutečnosti důsledkem rozsáhlé výstavby silnic, průplavů a plynáren, která probíhala v předchozím desetiletí, zejména v Anglii. Další krize v letech 1836–1839 byla rovněž následkem rozsáhlých dopravních staveb. Krizi roku 1847 vyvolala horečná železniční výstavba v Anglii (v letech 1844–1847 parlament udělil koncese na nové dráhy v hodnotě asi 1,5 miliardy tolarů!). Ve všech třech případech vznikly krize tím, že se kapitálové hospodářství obnovovalo v různých formách, že kapitalistický rozvoj dostal novou základnu. V roce 1857 vznikla krize tím, že se najednou otevřela nová odbytiště evropskému průmyslu v Americe a Austrálii, poněvadž byla objevena nová ložiska zlata, a ve Francii zase následkem rozsáhlých železničních staveb po příkladu Anglie (v letech 1852–1856 byly ve Francii postaveny nové železnice za 1,25 miliardy

franků). Konečně velká krize roku 1873¹⁷ byla přímým důsledkem prvního bouřlivého rozmachu velkopřemyslu v Německu a Rakousku, který následoval po politických událostech v letech 1866¹⁸ a 1871¹⁹.

Dosud bylo tedy příčinou obchodních krizí pokaždé náhlé *rozšíření* oblasti kapitalistického hospodářství, nikoli *zúžení* jeho manévrovacího prostoru, nikoli jeho vyčerpání. Skutečnost, že se tyto krize opakovaly každých deset let, je sama o sobě zcela vnějším, náhodným jevem. Marxistické schéma vzniku krizí, jak je podal Engels v *Anti-Dühringovi* a Marx v prvním a třetím svazku *Kapitálu*, platí pro všechny krize, pokud odhaluje jejich *vnitřní mechanismus* a jejich hluboce zakořeněné *obecné základní příčiny*, ať už se tyto krize opakují každých deset nebo pět let, nebo střídavě po dvaceti a pak po osmi letech. Co však nejnápadněji dokazuje nedostatečnost Bernsteinovy teorie, je fakt, že krize v letech 1907–1908 zuřila nejprudčeji právě v zemi,

17 Do té doby největší světová ekonomická recese byla vyvolána krachem na vídeňské burze, ke kterému došlo 9. května 1873 kvůli neúspěchu velké hospodářské výstavy ve Vídni a americké železniční krizi. V Německu takzvaný Gründerkrach roku 1873 zahájil nejhorší cyklickou nadvýrobní krizi 19. století, která byla důsledkem nekontrolovaného vývoje těžkého a zbrojního průmyslu v bouřlivém hospodářském rozmachu po sjednocení impéria v roce 1871.

18 V roce 1866 bylo poraženo Rakousko ve válce proti Prusku o nadvládu nad Německem. Výsledek války vedl k založení Severoněmeckého spolku.

19 Dne 18. ledna 1871 byla ve Versailles vyhlášena Německá říše a bylo dokončeno sjednocení Německa pod pruskou hegemonií. Pruský král Wilhelm I. se stal německým císařem.

kde jsou nejrozvinutější ony vyhlášené „prostředky přízpůsobení“ kapitalismu: úvěr, zpravodajská služba a trusty.

Názor, že kapitalistická výroba se může „přizpůsobit“ směně, předpokládá jedno z dvojího: buď že se světový trh rozšiřuje neomezeně a donekonečna, nebo naopak že se růst výrobních sil zastaví, aby nepřerostly hranice trhu. První možnost je fyzicky nemožná, druhé brání nepřetržitý technický pokrok ve všech oborech výroby, který denně probouzí nové a nové výrobní síly.

Podle Bernsteina je v rozporu s popsáním průběhem kapitalistických záležitostí jiný fenomén: „téměř neotřesitelná falanga“ středně velkých podniků, na niž se odvolává. Považuje ji za známku toho, že vývoj velkopřemyslu nepůsobí tak revolučně a koncentrovaně, jak by se podle „teorie zhroutení“ očekávalo. I zde se však stává obětí vlastního nepochopení. Opravdu bychom posuzovali vývoj velkopřemyslu zcela nesprávně, kdybychom očekávali, že střední podniky postupně *zmizí* z povrchu zemského.

Ve všeobecném procesu kapitalistického vývoje hrají právě podle Marxova předpokladu malé kapitály roli průkopníků technické revoluce – a to dvojím způsobem: jednak přinášejí nové výrobní způsoby do starých a zavedených odvětví a jednak otvírají i nové výrobní obory, velkokapitálem dosud

netknuté. Je zcela mylné se domnívat, že to jde se středními kapitalistickými podniky rovnou z kopce. Skutečný průběh vývoje je i zde spíše dialektický, pohybuje se mezi protiklady. Kapitalistická střední třída je stejně jako dělníci pod vlivem dvou protichůdných tendencí, z nichž jedna ji povznáší a druhá utlumuje. Sestupná tendence se projevuje v tom, že neustálý vzestup žebříčku výroby periodicky předbíhá velikost středního kapitálu a tím jej znovu a znovu vyřazuje z konkurence. Vzestupná tendence spočívá v periodickém znehodnocování existujícího kapitálu, které periodicky snižuje žebříček výroby – podle *hodnoty* nezbytného kapitálového minima – na určitou dobu, stejně jako pronikání kapitalistické výroby do nových sfér. Boj středních podniků s velkokapitálem si nesmíme představovat jako pravidelnou bitvu, v níž se vojska slabší strany přímo a kvantitativně stále více rozplývají. Ale spíše jako periodické kosení malého kapitálu, který rychle znovu roste, jen aby byl znovu pokosen velkým průmyslem. Z obou těchto tendencí, jež si hrají s kapitalistickým středním stavem jako s míčem, nakonec vítězí tendence *sestupná* – právě naopak od vývoje dělnické třídy. To se však nemusí projevat absolutním úbytkem počtu středních podniků, ale jednak postupně se zvyšujícím kapitálovým minimem nutným pro životaschopnost podniků ve starých odvětvích, jednak stále kratší dobou, po kterou se drobný kapitál těší z prosperity v nových oborech, kam se pustil na vlastní pěst. Z toho plyne,

že existence *individuálního* drobného kapitálu je čím dál kratší a že tento kapitál musí měnit výrobní metody i druhy investic čím dál rychleji a také *třída* jako *celek* má stále rychlejší metabolismus.

To ví Bernstein velmi dobře a sám to konstatuje. Zřejmě však zapomíná, že je tím určen už sám zákon pohybu středních kapitalistických podniků. Jsou-li drobné kapitály zastánci technického pokroku a je-li technický pokrok tepnou kapitalistického hospodářství, pak jsou drobné kapitály neoddělitelným průvodním jevem kapitalistického vývoje a mohou zaniknout jen zároveň s ním. Postupný zánik středních podniků – ve smyslu absolutní úhrnné statistiky, o níž Bernstein hovoří – by neznamenal, jak se Bernstein domnívá, revoluční rozvoj kapitalismu, ale právě naopak jeho ochromení a usnutí. „Míra zisku, tj. relativní přírůstek kapitálu, je důležitá především pro všechny nové, samostatně se seskupující výhonky kapitálu. A jakmile by se tvorba kapitálu dostala výhradně do rukou několika málo hotových velkých kapitálů, u nichž masa zisku vyvažuje jeho míru, pak by oheň oživující výrobu zhasl. *Výroba by usnula.*“²⁰

20 Karl Marx, Kapitál, třetí díl, první část. Op. cit., s. 279. [pozn. R. L.]

Zavedení socialismu sociálními reformami

Bernstein odmítá „teorii zhroutení“ jako historickou cestu, jíž se má uskutečnit socialistická společnost. Jaká k ní vede podle teorie o „přizpůsobování kapitalismu“? Sám Bernstein odpověď na tuto otázku jen naznačil. O obšírnější odpověď se v Bernsteinově duchu pokusil Konrad Schmidt.²¹ Podle něj povede „odborový boj a politický zápas o sociální reformy k čím dál rozsáhlejší kontrole nad podmínkami výroby“ a zákonodárství „omezí vlastníka kapitálu víc a víc v jeho právech, až jej udělá pouhým správcem“, až nakonec „vyčerpanému kapitalistovi, pro něhož má jeho vlastní majetek čím dál menší cenu, odejme vedení i správu závodu“ a tak se nadobro zavede společenské fungování.

21 *Vorwärts* z 20. února 1898, „Literarische Rundschau“. Domníváme se, že na komentáře Konrada Schmidta je třeba pohlížet o to více v kontextu Bernsteinových názorů, neboť Bernstein ani jednou neodmítl komentář ke svým stanoviskům vyjádřeným ve *Vorwärts* [pozn. R. L.]. Konrad Schmidt (1863–1932) byl německý ekonom, filozof a novinář, jeho korespondence s Friedrichem Engelsem je považována za důležitý dokument v dějinách marxistického myšlení.

Takže odborové organizace, sociální reformy a – jak dodává Bernstein – politická demokratizace státu jsou prostředky k pozvolnému zavedení socialismu.

Začněme s odbory. Jejich nejdůležitějším úkolem je – a nikdo to nevysvětlil lépe než sám Bernstein v roce 1891 v *Die Neue Zeit*²² – být dělnictvu prostředkem, jímž by uplatnil kapitalistický zákon mzdy, tedy prodej pracovní síly podle její aktuální tržní ceny. Odborové organizace tím pomáhají proletariátu, že využívají příslušnou konjunkturu na trhu, která v daném okamžiku existuje. Ale konjunktury samy o sobě, tedy na jedné straně poptávka po pracovní síle určená úrovni výroby, na straně druhé nabídka pracovní síly vytvořená proletarizací středních vrstev společnosti a přirozenou reprodukcí dělnické třídy a konečně také příslušný stupeň produktivity práce však leží mimo sféru vlivu odborů. Nemožou proto zvrátit zákon mzdy: v nejlepším případě mohou kapitalistické vykořisťování odkázat do příslušných „normálních“ mezí, ale nemohou postupně odstranit vykořisťování samotné.

Konrad Schmidt ovšem označuje dnešní odborové hnutí za „slabé počáteční stadium“ a doufá, že v budoucnu „odborní získají větší vliv na regulaci

22 Eduard Bernstein. Zur Frage des chernen Lohngesetzes. VI. Schlußfolgerungen (K otázce železného zákona mzdy. VI. Závěry). *Die Neue Zeit*, 1890–1891, roč. 9, č. 1, s. 600–605.

samotné výroby“. Regulací výroby však můžeme rozumět pouze dvě věci: zásahy do technické oblasti výrobního procesu a stanovení samotného rozsahu výroby. Jakou povahu může mít vliv odborů v těchto dvou otázkách? Je náhledni, že zájem kapitalisty na výrobní technice se v určitých mezích kryje s pokrokem a rozvojem kapitalistického hospodářství. Je to jeho vlastní zájem, který ho podněcuje k technickým zlepšením. Postavení jednotlivého dělníka je naproti tomu právě opačné: každá technická revoluce odporuje jeho zájmům, jichž se přímo dotýká, a zhoršuje jeho postavení tím, že znehodnocuje jeho pracovní sílu a činí jeho práci intenzivnější, jednotvárnější a bolestivější. Pokud může odborová organizace vůbec zasahovat do technické stránky výroby, pak jen ve druhém smyslu, tedy ve prospěch přímo zainteresovaných jednotlivých skupin dělnictva, vystupovat proti novotám. Ale pak nejedná v zájmu dělnické třídy jako celku a jejího osvobození, který se spíše shoduje s technickým pokrokem, tedy se zájmy jednotlivých kapitalistů, ale přesně opačně, ve prospěch reakce.

A skutečně, snahu o působení na technickou stránku výroby nevidíme v budoucnosti, kde ji hledá Konrad Schmidt, ale v minulosti odborového hnutí. Odkazuje na starší fázi anglického odborového hnutí (do šedesátých let), kdy ještě navazovalo na tradici středověkých cechovních tradic a příznačně se opíralo o zastaralou zásadu „nabytého práva na

přiměřenou práci“²³. Naproti tomu snaha odborů určovat objem výroby a ceny zboží je zcela novým fenoménem. Teprve nedávno jsme se setkali s pokusy v tomto směru – opět v Anglii²⁴. Ale i tyto se podobají snahám uvedeným výše. Neboť na co se nutně zredukuje aktivní spoluúčast odborů na určování rozsahu a cen výroby zboží? Na kartel dělníků s podnikateli proti spotřebitelům, používající proti konkurenčním podnikatelům donucovací prostředky, jež si v ničem nezadají s metodami běžných svazů podnikatelů.

V podstatě již nejde o boj mezi prací a kapitálem, ale o solidární boj kapitálu a práce proti všem spotřebitelům. Sociálně je to počínání reakční, jež nijak nemůže být stupněm osvobozovacího zápasu proletariátu, protože představuje pravý opak třídního boje. Z praktického hlediska se jedná o utopii, která – jak ukazuje krátká úvaha – se nikdy nemůže rozšířit na větší průmyslová odvětví vyrábějící pro světový trh.

23 Sidney a Beatrice Webb, *Theorie und Praxis der Gewerkschaften*, 2. sv., s. 100. [pozn. R. L.] Luxemburg zde odkazuje na knihu Sidney a Beatrice Webbových *Industrial Democracy* (1897), přeloženou do němčiny jako *Theorie und Praxis der Englischen Gewerkvereine* (Teorie a praxe anglických odborů). Stuttgart: Dietz, 1898.

24 Ibid., s. 115. [pozn. R. L.] Od roku 1890 uzavíraly obchodní a živnostenské svazy v kovoprůmyslu v Birminghamu tzv. aliance, které měly za úkol zvyšovat prodejní ceny a na tomto základě regulovat mzdy, aby údajně zajistily jak vyšší zisky výrobcům, tak vyšší mzdy pro dělníky.

Činnost odborových organizací se tedy omezuje hlavně na mzdový boj a na zkrácení pracovní doby, tedy jen na regulaci kapitalistického vykořisťování podle tržních podmínek – vliv na výrobní proces jim zůstává z povahy věci uzavřen. Ba co více, celý směr vývoje odborů míří přesně opačným směrem, než jak se domnívá Konrad Schmidt: k úplnému odtržení trhu práce od jakéhokoli přímého vztahu k ostatnímu trhu zboží. Nejcharakterističtější je skutečnost, že i snaha uvést pracovní smlouvu alespoň pasivně do přímého vztahu s celkovým stavem výroby byla nyní překonána vývojem prostřednictvím systému klouzavých mzdových listů²⁵ a že se od nich anglické odbory stále více odvracejí²⁶.

Ale i v mezích svého vlivu se odborové hnutí nerozšiřuje neomezeně, jak předpokládá teorie o přizpůsobování kapitálu. Právě naopak! Přehlédneme-li delší období sociálního vývoje, nemůžeme nevidět, že celkově nespějeme do období vítězného rozmachu moci, ale do doby, kdy odborové hnutí bude mít větší a větší obtíže. Když rozvoj průmyslu dosáhne svého vrcholu a kapitál začne na světovém trhu „klesat“, pak se odborový boj stává dvojnásob obtížným: zaprvé se pro pracovní sílu zhoršuje objektivní konjunktura trhu v tom smyslu, že poptávka roste

25 Základem tohoto systému byla dohoda mezi podnikateli a dělníky, že výše mezd je poměrná ke změnám tržní ceny výrobků.

26 Ibid., s. 115. [pozn. R. L.]

pomaleji, kdežto nabídka rychleji než dosud, za druhé kapitál aby se odškodnil za ztráty na světovém trhu, o to úporněji zadržuje pro sebe podíl na výrobě patřící dělníkům. Vždyť snížení mezd za práci je jedním z nejdůležitějších prostředků k zastavení poklesu míry zisku!²⁷ Anglie nám již ukazuje obraz počínajícího druhého období odborového hnutí. To se omezuje čím dál tím víc na pouhou obranu toho, čeho dosud dosáhlo – a i to je čím dál obtížnější. Naznačený všeobecný postup věcí musí být na druhé straně vyrovnán rozmachem *politického* a socialistického třídního boje.

Podobné chyby, tedy že obrací dějinnou perspektivu, se Konrad Schmidt dopouští v představě *sociální reformy*, od níž si slibuje, že „ruku v ruce s odborovými koalicemi dělnictvo naoktrojuje kapitalistické třídě podmínky, za nichž jedině smí užít pracovní síly“. Ve smyslu takto chápané sociální reformy nazývá Bernstein tovární zákony „společenskou kontrolou“ a jako takové dílem socialismu. Konrad Schmidt také říká „společenská kontrola“ všude tam, kde mluví o státní ochraně dělnictva, a jakmile změní tak šťastně stát ve společnost, dodává rozradostněn: „tedy vzrůstající se dělnická třída“, a takovým obratem se změní neškodná ustanovení německé

27 Karl Marx, Kapitál, třetí díl, první část. In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 25, č. 1. Praha: Svoboda, 1989, s. 254. [pozn. R. L.]

Spolkové rady o ochraně dělnictva v socialistická přechodná opatření německého proletariátu.

Je nabíledni, že je to mystifikace. Dnešní německý stát není „společností“ ve smyslu „vzmáhající se dělnické třídy“, ale představitelem *kapitalistické společnosti*, tedy třídním státem. Proto jeho sociální reforma neprovádí „společenskou kontrolu“, tedy kontrolu svobodně pracující společnosti nad svým vlastním pracovním procesem, ale kontrolu *třídní organizace kapitálu nad výrobním procesem kapitálu*. Právě v tom, tedy v zájmech kapitálu, má i sociální reforma své přirozené meze. Ovšem, Bernstein i Konrad Schmidt dnes v tomto směru vidí jen „slabý zárodek“ a od budoucnosti si slibují nekonečně silící sociální reformu ve prospěch dělnické třídy. Přitom se však dopouštějí stejného omylu jako v případě předpokladu, že neobyčejně vzroste moc odborového hnutí.

Teorie o postupném zavádění socialismu prostřednictvím sociálních reforem předpokládá určitý objektivní vývoj, jak kapitalistického *vlastnictví*, tak i *státu*. Se zřetelem na vývoj kapitalistického vlastnictví směřuje podle předpokladu Konrada Schmidta budoucí vývoj k tomu, že „kapitalista bude omezováním svých práv stále více redukován na roli správce“. Vzhledem k údajné nemožnosti jednorázového, náhlého vyvlastnění výrobních prostředků rozvíjí Konrad Schmidt teorii *postupného*

vyvlastňování. Jako nezbytný předpoklad k tomu konstruuje roztržštění vlastnických práv na „nad-vlastnictví“, jež předává „společnosti“ a jež chce stále více rozšiřovat, a na užívací právo, které se v rukou kapitalisty stále více scvrkává na pouhou správu podniku. Nyní je tato konstrukce neškodnou slovní hříčkou, při níž není třeba myslet na nic důležitého. Pak se ale teorie postupného vyvlastnění o nic neopírá. Nebo je to seriózně myšlené schéma právního vývoje: ale pak je zcela pomýlené. Roztržštěnost různých pravomocí spojených s vlastnickými právy, jíž si vypomáhá Konrad Schmidt při „postupném vyvlastnění“ kapitálu, je charakteristická pro společnost s feudálně-naturálním hospodářstvím, kde se produkty rozdělují na základě osobních vztahů feudálního pána a jeho poddaných. Vlastnictví se tu rozpadalo v různá částečná práva, protože se společenské bohatství rozdělovalo podle organizace hotové předem. S přechodem ke zboží výrobě a se zánikem všech osobních vazeb mezi jednotlivými účastníky výrobního procesu se upevnil vztah mezi člověkem a věcí – soukromé vlastnictví. Protože rozdělování již neprobíhá prostřednictvím osobních vztahů, ale *směnou*, různé nároky na podíl na společenském bohatství se neměří podle vlastnických práv ke společnému předmětu, ale podle *hodnoty*, kterou každý přináší na trh. První změnou v právních vztazích, která provázela vznik zboží výroby v městských obcích středověku, byl také rozvoj absolutně nedílného soukromého vlastnictví

v lůně feudálních právních poměrů s rozděleným vlastnictvím. V kapitalistické výrobě však tento vývoj pokračuje. Čím více se výrobní proces zespolčenštuje, čím více je proces rozdělování založen na čisté směně a čím více se stává nedotknutelným a uzavřeným kapitalistické soukromé vlastnictví, tím více se vlastnictví kapitálu mění z práva na produkt vlastní práce v čisté právo přivlastňování si práce druhých. Dokud řídí továrnu sám kapitalista, je rozdělování stále do jisté míry spojeno s osobní účastí na výrobním procesu. V míře, v níž se osobní řízení továrníka stává nadbytečným, a zejména v akciových společnostech, se vlastnictví kapitálu jako nárok na rozdělování zcela odděluje od osobního vztahu k výrobě a projevuje se v nejzřejší, uzavřené formě. Teprve v akciovém a průmyslovém úvěrovém kapitálu dosahuje kapitalistické vlastnické právo svého plného rozvoje.

Dějinné schéma vývoje kapitalisty, jak je podává Konrad Schmidt, „z vlastníka k pouhému správci“, se tak jeví jako skutečný vývoj postavený na hlavu, který naopak vede od vlastníka a správce k vylučnému vlastníkov. Konradu Schmidtovi tu upomíná na Goetha:

*Was er besitzt, das sieht er wie im weiten,
Und was verschwand, wird ihm zu Wirklichkeiten.*

Co má, to vidí jako v dáli,
a co zašlo, stává se mu skutečným.²⁸

A stejně jako se hospodářsky ve svém historickém schématu vrací od moderní akciové společnosti k manufaktuře, nebo dokonce až k řemeslnické dílně, chce i právně vrátit kapitalistický svět do skořápky feudálně naturálního hospodářství.

Z tohoto hlediska se jeví i „společenská kontrola“ v jiném světle, než jak ji vidí Konrad Schmidt. Co se dnes vydává za „společenskou kontrolu“ – ochrana dělnictva, dohled nad akciovými společnostmi a tak dále –, nemá ve skutečnosti nic společného s podílem na vlastnických právech, s nějakým „nad-vlastnictvím“. Neomezuje kapitalistické vlastnictví, naopak je ještě chrání. Čili, ekonomicky řečeno, nepředstavuje zásah do kapitalistického vykořisťování, ale normování, uspořádání tohoto vykořisťování. A když se Bernstein ptá, zda je v továrním zákoně hodně nebo málo socialismu, můžeme ho ubezpečit, že v nejlepší továrním zákoně je právě tolik socialismu jako v magistrátních nařízeních o čištění ulic a o rozsvěcování plynových luceren, což je také „společenská kontrola“.

28 Goethova díla, vydaná z pověření velkovévodkyně Žofie Saské, 1. díl, 14. sv., Výmar, 1887, s. 6.

Celní politika a militarismus

Druhým předpokladem postupného zavádění socialismu je v díle Eduarda Bernsteina vývoj státu ve společnost. Stalo se již otřelou frází, že dnešní stát je stát třídní. Podle našeho názoru bychom však toto tvrzení, stejně jako vše, co se týká kapitalistické společnosti, neměli brát za něco neměnného, absolutně platného, ale jako něco, co se nepřetržitě vyvíjí.

S politickým vítězstvím buržoazie se stát feudální proměnil ve stát kapitalistický. Kapitalistický vývoj sám o sobě sice podstatně mění povahu státu tím, že stále více rozšiřuje sféru jeho působení, přiděluje mu stále nové funkce a činí jeho zasahování do hospodářského života a kontrolu nad ním stále nezbytnějšími. V tomto ohledu se postupně připravuje budoucí splnutí státu se společností, takříkajíc navrácení funkcí státu společnosti. V tomto směru lze také hovořit o vývoji kapitalistického státu ve společnost a nepochybně v tomto smyslu Marx praví, že ochrana dělnictva je prvním vědomým zásahem „společnosti“ do jejího procesu společenského života, což je věta, na kterou se Bernstein odvolává.

Na druhé straně však v důsledku téhož kapitalistického vývoje dochází k další proměně povahy státu. Především je dnešní stát organizací vládnoucí

kapitalistické třídy. Jestliže v zájmu společenského rozvoje přebírá různé funkce obecného zájmu, je to jen proto a do té míry, do jaké se tyto zájmy a společenský rozvoj shodují se zájmy vládnoucí třídy. Například ochrana dělnictva je právě tak v bezprostředním zájmu kapitalistů coby třídy jako v zájmu celé společnosti. Ale tento soulad trvá jen do určitého bodu kapitalistického vývoje. Když vývoj dosáhne určitého stupně, pak se zájmy buržoazie jako třídy a zájmy hospodářského pokroku začnou rozcházet. Domníváme se, že tato fáze již nastala, což se projevuje ve dvou nejdůležitějších jevech dnešního společenského života: *celní politice* a *militarismu*. Jak celní politika, tak militarismus sehrály v dějinách kapitalismu nezastupitelnou, a tudíž pokrokovou a revoluční roli. Bez celní ochrany by byl vznik velkopřemyslu v jednotlivých zemích stěží možný. Dnes je však situace jiná. Ochranná cla dnes neslouží k podpoře mladého průmyslu, ale k umělému udržování zastaralých forem výroby. Z hlediska kapitalistického vývoje, tedy z hlediska světového hospodářství, je dnes jedno, zda Německo vyváží více zboží do Anglie, či Anglie do Německa. Z hlediska téhož vývoje vykonal tedy mouřenín svou povinnost a může jít. Ba měl by. Při dnešní vzájemné závislosti různých průmyslových odvětví musí ochranná cla na jakékoli zboží zdrazit výrobu jiného zboží v zemi, musí tedy opět bránit průmyslu. Ne však z hlediska zájmů kapitalistické třídy. Průmysl ke svému *rozvoji* celní ochranu

nepotřebuje, ale podnikatelé ji potřebují k ochraně svého *odbytu*. To znamená, že cla již neslouží jako ochranný prostředek vzrůstající se kapitalistické výroby proti výrobě vyspělejší, ale jako prostředek boje jedné národní skupiny kapitalistů proti druhé. Kromě toho cla již nejsou nezbytná jako prostředek ochrany průmyslu za účelem vytvoření a ovládnutí domácího trhu, ale jako nezbytný prostředek kartelizace průmyslu, tedy boje kapitalistických výrobců se spotřební společností. A konečně nejnápadněji vyznačuje specifický ráz dnešní celní politiky fakt, že hlavní úlohu tu nemá průmysl, ale zemědělství, tedy že celní politika se vlastně stala prostředkem *k formování feudálních zájmů do kapitalistické podoby a k jejich uplatnění*.

Podobnou proměnou prošel i militarismus. Pokud se podíváme na dějiny ne tak, jak by mohly nebo měly být, ale jak skutečně byly, pak musíme konstatovat, že válka byla nezbytným faktorem kapitalistického vývoje. Spojené státy americké a Německo, Itálie a balkánské státy, Rusko a Polsko, všechny vděčí válkám, ať vítězným, nebo prohraným, za podmínky nebo za popud ke kapitalistickému vývoji. Dokud existovaly země, jejichž vnitřní roztržičnost nebo přirozenou hospodářskou izolaci bylo třeba překonat, hrál militarismus také revoluční roli v kapitalistickém smyslu. Ale dnes i tu se věci mají jinak. Jestliže se světová politika stala jevištěm hrožících konfliktů, nejde tu ani tak o to, aby se kapitalismu

otevřely nové země nebo že by se hotové *evropské* antagonismy přenesly do jiných částí světa a propukly tam. To, co dnes stojí proti sobě, ať už v Evropě, nebo v jiných částech světa, nejsou kapitalistické země na jedné straně a naturálně hospodařící země na straně druhé, ale státy, které jsou ke konfliktům dohnány právě podobností jejich vysokého kapitalistického rozvoje. Za těchto poměrů se ovšem konflikt může stát osudným pro sám tento vývoj, protože od základů otřepe a převrátí hospodářský život ve všech kapitalistických zemích. Z hlediska *kapitalistické třídy* je však situace jiná. Ta se dnes nemůže obejít bez militarismu z trojího důvodu: zaprvé jako prostředku boje jedné konkurenčních „národních“ zájmů proti druhým, zadruhé jako nejdůležitější formy investic pro finanční i průmyslový kapitál a zatřetí jako nástroje třídního panství nad pracujícím lidem v tuzemsku – což jsou všechno zájmy, které nemají nic společného s pokrokem kapitalistického způsobu výroby. A co nejlépe prozrazuje tento specifický charakter dnešního militarismu, je jednak jeho všeobecný růst ve všech zemích, takřkajíc vlastní mechanickou rozpínavostí – což je jev, který byl ještě před několika desetiletími zcela neznámý –, a jednak nevyhnutelnost, osudovost blížícího se výbuchu, přičemž nelze vůbec určit, jaký bude popud, které státy přijdou na řadu nejdříve, jaký bude předmět sporu a všechny bližší okolnosti. Z hybné síly kapitalistického vývoje se militarismus stal také kapitalistickou nemocí.

Ve výše zmíněném rozporu společenského vývoje a zájmů vládnoucí třídy se stát přidává na stranu těch druhých. Ve své politice se stejně jako buržoazie dostává *do opozice* vůči společenskému vývoji, čímž *pozbývá* stále více svůj charakter představitele celé společnosti a stává se čím dále více ryze *třídním státem*. Nebo, lépe řečeno, tyto dvě charakteristiky se od sebe oddělují a dostávají se do rozporu *v samé* podstatě státu. A tento rozpor se každým dnem *zostřejuje*. Jednak přibývá obecných funkcí státu, který se čím dále více *míchá* do života společnosti, roste jeho „kontrola“ nad ní. Na druhé straně jej však jeho třídní ráz nutí stále více *přesouvat* těžiště své činnosti a své mocenské prostředky přenesl do oblastí, které jsou užitečné pouze pro třídní zájmy buržoazie a pro společnost mají pouze negativní význam: do oblasti militarismu a celní a koloniální politiky. Zadruhé se stává stále více třídní i jeho „společenská kontrola“. Příkladem toho je, jak se provádí ochrana dělnictva ve všech státech.

Tato změna povahy státu není v rozporu s rozvojem demokracie, kterou Bernstein rovněž považuje za prostředek postupného zavádění socialismu.

Jak vysvětluje Konrad Schmidt, má prý sociálně-demokratická většina v parlamentu vést dokonce přímou cestou k postupné socializaci společnosti. Demokratické formy politického života jsou dnes nepochybně jevem, jenž nejlépe ukazuje, jak se stát

vyvíjí ve společnosti, a tím jsou i stupněm k socialistické přeměně. Dichotomie v povaze kapitalistického státu, kterou jsme charakterizovali, se však v moderním parlamentarismu stává ještě zřetelnější. Formálně parlamentarismus slouží k vyjádření zájmů společnosti jako celku ve státní organizaci. Ale na druhé straně přece jen představuje společnost kapitalistickou, tedy společnost, v níž rozhodují *kapitalistické* zájmy. Zřízení demokratická formou se tedy svým obsahem stávají nástrojem zájmů vládnoucí třídy. To se zřetelně ukáže hned, jakmile demokracie projeví snahu popřít svůj třídní ráz a změnit se v nástroj skutečných lidových zájmů: buržoazie a její státní představitelé obětují hned i formy demokratické. Vzhledem k tomu se myšlenka sociálnědemokratické parlamentní většiny jeví jako kalkul, který v duchu buržoazního liberalismu bere v úvahu pouze jednu, formální stránku demokracie, zatímco druhou stránku, její skutečný obsah, zcela ignoruje. Parlamentarismus se vcelku nejeví jako přímo socialistický prvek, který se pomalu prolíná kapitalistickou společností, jak předpokládá Bernstein, ale naopak jako specifický prostředek buržoazního třídního státu k tomu, aby kapitalistické antagonismy dozrály a rozvinuly se.

Vzhledem k tomuto objektivnímu vývoji státu se Bernsteinovo a Schmidtovo tvrzení o rostoucí „společenské kontrole“, jež vede přímo k socialismu, stává frází, která každým dnem víc a víc odporuje skutečnosti.

Teorie postupného zavádění socialismu konečnou znamená postupnou reformu kapitalistického vlastnictví a kapitalistického státu v socialistickém smyslu. Ale jak kapitalistické vlastnictví, tak i kapitalistický stát se v důsledku objektivních procesů v současné společnosti vyvíjejí opačným směrem. Výrobní proces se stále zespoločňuje a také zásahy a kontrola státu nad tímto výrobním procesem se stále více rozšiřují. Ale zároveň se i soukromé vlastnictví stává stále více formou zcela nepokrytého vykořisťování práce a kontrola státu je stále více prostoupena výlučně třídními zájmy. Protože se tedy stát, tedy *politická* organizace, a vlastnické vztahy, tedy *právní* organizace kapitalismu, stávají s vývojem stále *kapitalističtějšími*, a nikoli stále více socialistickými, představují pro teorii postupného zavádění socialismu dvě nepřekonatelné obtíže.

Fourierova představa, že soustavou falanstér promění všechnu mořskou vodu na zemi v limonádu,²⁹ byla opravdu fantastická. Ale Bernsteinova představa, že se moře kapitalistické hořkosti změní v moře socialistické sladkosti tím, že se bude po lahvích přilévat sociálně reformistická limonáda, je jen nechutnější, ale fantastická není ani o chlup méně.

29 Systém falanstér francouzského utopického socialisty Charlese Fouriera je založen na možnosti mírové spolupráce mezi kapitálem a prací. Základní buňkou společenství by měla být zemědělská a průmyslová výrobní a spotřební družstva s kolektivní organizací práce.

Výrobní vztahy v kapitalistické společnosti se stále více přibližují socialistickým, zatímco její politické a právní vztahy stavějí mezi kapitalistickou a socialistickou společností stále vyšší zeď. Tuto zeď neprorazí vývoj sociálních reforem, jako je demokracie, ale naopak se dále zpevňuje. Strhnout ji může jedině rána kladivem revoluce, tedy dobytí politické moci proletariátem.

Praktické důsledky a všeobecný ráz revizionismu

V první kapitole jsme se snažili ukázat, že Bernsteinova teorie odpoutává socialistický program od materiálního základu a staví jej na základ idealistický. Taková je vlastní teorie. Ale jak je to s teorií v praxi? Formálně se vůbec neliší od obvyklé praxe sociálnědemokratického boje. Odbory, boj za sociální reformu a za demokratizaci politických institucí, to je totéž jako formální obsah činnosti sociálnědemokratických stran. Rozdíl tedy není v tom *co*, ale *jak*. Za současného stavu věcí jsou odbory a parlamentní boj chápány jako prostředek postupného vedení a výchovy proletariátu k převzetí politické moci. Podle revizionistického názoru by vzhledem k nemožnosti a marnosti tohoto převzetí moci měly být vedeny výhradně s cílem dosáhnout okamžitých výsledků,

tedy zlepšení materiální situace pracujících, a postupného omezení kapitalistického vykořisťování a rozšíření sociální kontroly. Pomineme-li účel přímého vyzdvižení postavení dělníků, neboť ten je společný oběma názorům, jak tomu ve straně dosud obvyklému, tak revizionistickému, spočívá celý rozdíl stručně řečeno v tomto: podle obvyklého názoru je socialistický význam odborového a politického boje v tom, že připravuje proletariát, tedy *subjektivního* činitele socialistické přeměny, aby tuto přeměnu mohl provést. Podle Bernsteina spočívá v tom, že odborový a politický boj má postupně omezovat kapitalistické vykořisťování, oslabovat kapitalistický ráz kapitalistické společnosti a vtiskovat jí ráz socialistický, jinými slovy, uskutečňovat socialistickou revoluci v *objektivním* smyslu. Podíváme-li se na věc blíže, shledáme, že tyto dva názory jsou naprosto protichůdné. Podle obvyklého názoru dospívá proletariát politickým a odborovým bojem k přesvědčení, že tímto zápasem podstatně nezmění své postavení, a že se tedy musí jednou provždy chopit prostředků politické moci. Bernsteinovský názor vychází z toho, že dobytí politické moci proletariátem je nemožné a že socialistický řád lze uskutečnit jedině odborovým a politickým bojem.

Socialistický charakter odborů a parlamentního boje tak podle Bernsteina spočívá ve víře v jeho postupný socializační účinek na kapitalistickou

ekonomiku. Takový vliv však je, jak jsme se snažili ukázat, ve skutečnosti pouhou iluzí. Kapitalistické vlastnické a státní instituce se vyvíjejí docela opačným směrem. Tím ale každodenní praktický zápas sociální demokracie přestává mít jakýkoli vztah k socialismu. Velký socialistický význam odborového a politického boje spočívá v tom, že socializuje *vědění* a vědomí proletariátu a organizuje ho jako třídu. Tím, že jsou pojímány jako prostředek přímé socializace kapitalistické ekonomiky, nejenže nedosahují tohoto účinku, ale ztrácejí i svůj další význam: přestávají být prostředkem výchovy dělnické třídy k proletářskému uchopení moci.

Proto je úplným nedorozuměním, když Eduard Bernstein a Konrad Schmidt ubezpečují, že konečný cíl dělnického hnutí není ztracen, když se celý zápas omezí jen na sociální reformu a odborové organizace, poněvadž prý každý krok na této cestě přesahuje sám sebe, a tak je socialistický cíl již v samotné tendenci hnutí. Tak se to má ovšem v plné míře s dnešní taktikou německé sociální demokracie, kdy vědomá a pevná snaha o dobytí politické moci *předchází* odborovému a politickému boji jako vůdčí hvězdě. Pokud je však tato předem daná snaha od hnutí odtržena a sociální reforma je zpočátku chápána jako cíl sám o sobě, nejenže to nevede k uskutečnění konečného socialistického cíle, ale dosáhne se spíše pravého opaku. Konrad Schmidt se prostě spoléhá na mechanický pohyb,

který jakmile se jednou dá do pohybu, nemůže se sám zastavit, a to na základě jednoduchého tvrzení, že s jídlem roste chuť a že se dělnická třída nemůže nikdy spokojit jen s reformami, dokud nebude socialistická revoluce dokončena. Tento předpoklad je sice správný – za to nám ručí nedostatečnost kapitalistické sociální reformy –, ale závěr z něj vyvozený by byl správný jen tenkrát, kdyby bylo možné vytvořit nepřerušovaný řetězec nepřetržitých a stále se rozšiřujících sociálních reforem od dnešního společenského řádu až k socialistickému řádu. To je ovšem pouhá fantazie, takový řetězec se sám sebou velmi brzy přetrhne a cesty, jimiž se pak hnutí může vydat, jsou rozmanité.

Nejpravděpodobnější posun v taktice pak bude směřovat k tomu, aby se všemi prostředky dosáhlo praktických výsledků boje, sociálních reforem. Jakmile se hlavním cílem stanou bezprostřední praktické úspěchy, stává se nesmiřitelně příkré třídní stanovisko, které má smysl jen s ohledem na žádoucí dobytí politické moci, stále víc jen pouhou překážkou. Dalším krokem je proto „politika kompenzací“ – lidově řečeno koňský handl – a smířlivé diplomatické chování. Hnutí však nemůže dlouho přešlapovat na místě. Protože sociální reforma je a vždycky bude v kapitalistickém světě jen prázdnou skořápkou, ať už se použije jakékoli taktiky, nejbližším logickým krokem bude zklamání i ze sociální reformy, tedy klidný přístav, v němž nyní

zakotvili profesori Schmoller a spol.³⁰, kteří na vodách sociální reformy také studovali velký a malý svět, aby nakonec nechali vše plynout, jak se Bohu líbí.³¹ Socialismus proto nevzniká z každodenního zápasu dělnické třídy sám od sebe a za všech okolností. Rodí se jediné ze stále se zostřujících rozporů kapitalistického hospodářství a z toho, že dělnická třída poznává, že musí toto kapitalistické hospodářství odstranit sociálním převrácením. Pokud někdo popírá jedno a zavrhuje druhé, pak dělnické hnutí od počátku redukuje na pouhé odboraření a sociální reformičkářství a nakonec skončí tím, že opustí třídní stanovisko.

30 Luxemburg naráží na ekonomy Gustava Schmollera (1838–1917), Adolpha Wagnera (1835–1917) a Lujá Brentana (1844–1931), přední představitele „katedrového“, akademického socialismu, kteří se snažili prostřednictvím reformních návrhů a sociálních opatření odradit dělnickou třídu od revolučního boje.

31 V roce 1872 uspořádali profesori Wagner, Schmoller, Brentano a další v Eisenachu sjezd, na němž s velkou slávou a velkým halasem vyhlásili za svůj cíl zavedení sociálních reforem na ochranu dělnické třídy. Tito pánové, které liberál Oppenheimer ironicky označil za „katedrové socialisty“, okamžitě založili Spolek pro sociální reformu. Jen o několik let později, když se boj proti sociální demokracii vyostřil, hlasovali prominenti „katedrového socialismu“ jako poslanci Říšského sněmu pro prodloužení platnosti socialistického zákona. Jinak veškerá činnost Spolku spočívá ve výročních valných hromadách, na nichž se přednáší několik příspěvků profesorů na různá témata, a Spolek vydal více než 100 tlustých svazků s ekonomickou tematikou. Profesori, kteří rovněž podporují ochranná cla, militarismus atd., neudělali pro sociální reformy ani ř. Samotný Spolek také v poslední době upustil od sociálních reforem a zabývá se tématem krizí, kartelů apod. [pozn. R. L.]

Tyto důsledky se stanou zřejmými, když se na revizionistickou teorii podíváme z jiného úhlu a položíme si otázku: jaký je obecný charakter tohoto pojetí? Je jasné, že revizionismus nestojí na půdě kapitalistických vztahů a že nepopírá jejich rozpory jako buržoazní národohospodáři. Vychází stejně jako marxismus z toho, že existence rozporů je nutnou podmínkou. Na druhé straně se však ve své teorii neopírá o to, že se tyto rozpory *odstraňují* vlastním, logickým vývojem – a právě v tom je jádro jeho pojetí a tím se podstatně liší od dosud obvyklého sociálnědemokratického názoru.

Bernsteinovská teorie stojí mezi oběma krajnostmi: nechce, aby kapitalistické rozpory plně uzrály a byly odstraněny revolučním převratem, chce je jen *otupovat*. Absence krizí a organizace podnikatelů by tak měly otupit rozpor mezi výrobou a směnou, zlepšení situace proletariátu a další trvání střední třídy by měly umenšit rozpor mezi kapitálem a prací a větší kontrola a demokracie zeslabit rozpor mezi třídním státem a společností.

Běžná sociálnědemokratická taktika samozřejmě nespočívá v čekání, až vývoj kapitalistických rozporů dosáhne svého extrému, a pak v *čekání* na jejich zvrat. Naopak se pouze spoléháme jen na směr vývoje, a jakmile ho rozpoznáme, pak jeho důsledky dovedeme do krajnosti v politickém boji, což je podstata každé revoluční taktiky. Proto sociální

demokracie bojuje proti clům a militarismu vždy, ne teprve až se plně ukáže, jak jsou reakční. Bernsteinova taktika však není založena na dalším rozvíjení a prohlubování kapitalistických rozporů, ale na jejich otupování. Sám to charakterizoval velmi výstižně, když hovořil o „přizpůsobení“ kapitalistického hospodářství. Kdy by taková představa byla správná? Všechny rozpory dnešní společnosti jsou prostě důsledky kapitalistického způsobu výroby. Předpokládáme-li, že se tento výrobní způsob bude i nadále vyvíjet směrem, kterým se ubíral doposud, pak se s ním musí neodlučně vyvíjet i všechny jeho důsledky, rozpory se musí prohlubovat a zostřovat, ne zeslabovat. To však zase předpokládá, že se zbrzdí sám vývoj kapitalistické výroby. Krátce, nejobecnějším předpokladem Bernsteinovy teorie je *zastavení kapitalistického vývoje*.

Tím se však teorie uzavírá sama do sebe, a to hned dvojím způsobem. Zaprvé odhaluje svůj *utopický* charakter ve vztahu ke konečnému socialistickému cíli – od počátku je jasné, že bažinatý kapitalistický vývoj nemůže vést k socialistické revoluci – a zde se nám potvrzuje náš popis praktických důsledků teorie. Zadruhé odhaluje svůj *reakční* charakter ve vztahu k rychlému kapitalistickému vývoji, který skutečně probíhá. Nyní neodbytně vyvstává otázka: jak lze bernsteinovskou koncepci vysvětlit či spíše charakterizovat se zřetelem ke skutečnému vývoji kapitalismu?

Domníváme se, že v první části jsme ukázali, že ekonomické předpoklady, na nichž Bernstein zakládá svůj rozbor dnešních společenských poměrů, a jeho teorie o kapitalistickém „přizpůsobování“ jsou neopodstatněné. Viděli jsme, že úvěr ani kartely nelze mít za „prostředky přizpůsobování“ kapitalistického hospodářství a také že ani občasné „vynechání“ krizí, ani další trvání střední třídy nejsou příznaky „přizpůsobování“ kapitalismu. Všechny vyjmenované prvky teorie o přizpůsobování mají – necháme-li stranou to, že jsou mylné – společnou ještě jednu charakteristickou věc. Tato teorie posuzuje všechny jevy hospodářského života, jimiž se zabývá, nikoli v jejich organické souvislosti s kapitalistickým vývojem jako celkem a v souvislosti s celým hospodářským mechanismem, ale vytrhává je z této souvislosti a uvažuje o nich jako o samostatných jednotkách, jako o součástech neživého stroje. Tak hned představa o „přizpůsobovacím“ vlivu *úvěru*. Máme-li na paměti, že úvěr je jen vyšším stupněm rozporů, které jsou ve směně, nemůžeme jej považovat za nějaký mechanický „prostředek přizpůsobení“, zvlášť když je sám mimo proces směny, právě tak jako nemůžeme vidět „prostředek přizpůsobování“ kapitalismu v penězích, ve zboží, v kapitálu. Úvěr však není v určitém stadiu vývoje kapitalistické ekonomiky o nic méně organickým prvkem než peníze, zboží a kapitál a v tomto stadiu tvoří stejně jako ony nezbytný článek jejího mechanismu a zároveň nástroj destrukce, neboť zvyšuje její vnitřní rozpor.

Totéž platí o kartelech a zdokonalených dopravních prostředcích.

Stejně mechanická a nedialektická je Bernsteinoва představa, že „vynechávání“ krizí je příznakem „přizpůsobování“ kapitalistického hospodářství. Krize jsou pro něj prostě poruchami v ekonomickém mechanismu, a pokud k nim nedochází, pak mechanismus zřejmě může fungovat bez problémů. Ale krize nejsou „poruchami“ ve vlastním smyslu, jsou to poruchy, bez nichž se kapitalistické hospodářství v celku vůbec neobejde. Krátce řečeno, jakmile jsou jednou krize jedinou možnou, a tedy zcela normální metodou kapitalistického řádu, jak periodicky řešit rozpor mezi neomezenou schopností výroby rozšiřovat se a těsnými hranicemi odbytiště, pak jsou i nerozlučným organickým jevem kapitalistického hospodářství jako celku.

„Hladký“ vývoj kapitalistické výroby je pro kapitalistický řád ještě nebezpečnější než samy krize. Neboť právě neustálý pokles míry zisku, vyplývající nikoli z rozporu mezi výrobou a směnou, ale z vývoje produktivity práce samé, má nejnebezpečnější tendenci znemožnit výrobu všech malých a středních kapitálů a tak klást překážky nové výrobě a pokroku kapitálových investic. A právě tím, že krize, jež jsou důsledkem téhož procesu, *znehodnocují* periodicky kapitál, snižují ceny výrobních prostředků a ochromují část aktivního kapitálu, zvyšuje se i podíl zisku, tvoří se

nové podniky a výroba se zase rozvíjí. Krize se tedy ukazují jako prostředek, který neustále podněcuje a rozněcuje oheň kapitalistického vývoje. A kdyby se nedostavily, ne snad jen v určitých okamžicích vývoje světového trhu, jak jsme předpokládali, ale obecně, nezazelenalo by se kapitalistické hospodářství, jak se domnívá Bernstein, ale docela by zbahnělo. Ve svém mechanickém schématu, jež charakterizuje celou teorii o „přízpůsobování“, Bernstein nebere v úvahu nepostradatelnost krizí, stejně jako nepostradatelnost periodicky se opakujících nových investic drobného a středního kapitálu, a proto se mu mimo jiné jeví neustálé znovuzrození drobného kapitálu jako znak kapitalistické stagnace, a nikoli, jak je tomu ve skutečnosti, normálního kapitalistického vývoje.

Existuje ovšem pohled, z něhož se všechny uvedené jevy zdají takové, jak je chápe teorie o „přízpůsobování“, totiž pohled jednotlivého kapitalisty, jenž si uvědomuje fakta hospodářského života zkreslená zákony soutěže. Jednotlivý kapitalista vidí vskutku každou organickou část hospodářského celku zprvu jen jako samostatný celek, jako samostatnou entitu samu o sobě – ale i potom je posuzuje jen podle toho, jak působí na něj, jednotlivého kapitalistu. Proto je považuje jen za „poruchy“, za „prostředky přízpůsobení“. Jednotlivému kapitalistovi jsou krize skutečně jen pouhými poruchami, a když se nedostaví, jeho život se prodlužuje. Úvěr je pro něj

rovněž prostředkem, jímž se nedostatečné výrobní síly „přízpůsobí“ požadavkům trhu. Kartel, do něhož vstupuje, pro něj skutečně odstraňuje anarchii ve výrobě.

Stručně řečeno, Bernsteinova teorie o „přízpůsobování“ prostě jen zevšeobecňuje představy jednotlivého kapitalisty. Co jiného jsou však tyto představy, vyjádříme-li je teoreticky, než podstatný a charakteristický rys buržoazní vulgární ekonomie? Všechny hospodářské omyly této ekonomie vznikají z toho, že nerozumí jevům celkového kapitalistického hospodářství a vysvětluje je konkurencí, posuzovanou z hlediska jednotlivého kapitálu. A stejně jako Bernsteinova teorie úvěru i vulgární ekonomie považuje například *peníze* za důmyslný „prostředek přízpůsobení se“ potřebám směny, hledá i protijed na kapitalistické zlořády v kapitalistických jevech samých. Ve shodě s Bernsteinem věří, že je *možné* regulovat kapitalistické hospodářství, a konečně stejně jako Bernsteinova teorie usiluje vždy nakonec o *otupení* kapitalistických rozporů a zalepení kapitalistických ran. Jinými slovy, končí reakčně, a ne revolučně, stává se utopií. Revizionistickou teorii jako celek lze tedy charakterizovat takto: *je to teorie socialistického zbahnění, zdůvodněná vulgárně ekonomickou teorií kapitalistického zbahnění.*

Hospodářský vývoj a socialismus

Největší vymožeností proletářského třídního boje v jeho vývoji bylo objevení východisek pro realizaci socialismu v hospodářských podmínkách kapitalistické společnosti. Tak se stal socialismus z „ideálu“, který si lidstvo po tisíce let představovalo, dějinně nutným.

Bernstein popírá existenci těchto ekonomických předpokladů socialismu v současné společnosti. Sama jeho argumentace však prodělává zajímavý vývoj. Zprvu v *Die Neue Zeit* jen popíral rychlost koncentrace průmyslu a opíral se přitom o srovnání výsledků živnostenské statistiky v Německu v letech 1895 a 1882. Aby mohl tyto výsledky využít pro své účely, musel se uchýlit k velmi souhrnnému a mechanickému postupu. Ale ani v nejpříznivějším případě nemohly Bernsteinovy poukazy na

houževnatost středních podniků nijak otrást Marxovým rozbořem. Neboť Marx nepředpokládal ani určitou rychlost koncentrace průmyslu, tedy určitý časový limit pro uskutečnění socialismu, ani – jak jsme už ukázali – to, že drobný kapitál nadobro vymizí, respektive že zánik buržoazního stavu je podmínkou pro uskutečnění socialismu.

Nyní, když jeho názory uzrály, přináší Bernstein nový důkazní materiál: statistiku akciových společností, která má dokázat, že počet akcionářů neustále roste, a že se tedy kapitalistická třída nezmenšuje, ale naopak stále roste. Je s podivem, jak málo Bernstein zná materiál o tomto předmětu a jak špatně ho umí využít ve svůj prospěch.

Pokud chtěl pomoci akciových společností zpochybnit Marxův zákon průmyslového vývoje, měl uvést docela jiná čísla. Vždyť každý, kdo zná dějiny vzniku akciových společností v Německu, ví, že průměrný základní kapitál společnosti téměř pravidelně klesá. Tak byl před rokem 1871 asi 10,8 milionu marek, roku 1871 již jen 4,01 milionu, roku 1873 činil 3,8 milionu marek, v letech 1883–1887 méně než jeden milion marek, roku 1896 jen 0,56 milionu marek, roku 1892 to bylo 0,62 milionu marek. Od té doby kolísá kolem jednoho milionu marek, přičemž v roce 1895 opět

32 Kritika knihy Eduarda Bernsteina *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie* (1899). Praha: Samostatnost, 1902.

klesl z 1,78 milionu marek v první polovině roku 1897 na 1,19 milionu marek.³³

Překvapivá čísla! Bernstein by z nich zcela jistě vyvodil, že velké podniky mají docela protimarxovskou tendenci měnit se v malopodniky. Ale tu by mu mohl kdokoli namítnout: chcete-li touto statistikou něco dokázat, pak především musíte dokázat, že se vztahuje na stejný obor průmyslu a že malé podniky vznikají jen místo dřívějších velkých a neobjevují se tam, kde dosud byl jednotlivý kapitalistický podnik, živnost nebo nějaký trpasličí závod. Ale takový důkaz se vám nepovede předložit, neboť přechod obrovských akciových podniků ve střední a malé lze vysvětlit jen tak, že akciový systém proniká do nových a nových odvětví, a jestliže se zprvu hodil jen pro několik obrovských podniků, nyní se přizpůsobuje středním podnikům a tu a tam i malopodnikům. (Vyskytují se dokonce akciové podniky s kapitálem do tisíce marek!)

Co však stále větší rozšíření akciového systému znamená z ekonomického hlediska? Znamená to, že se výroba stále více zespolečenštuje v kapitalistické podobě, že se zespolečenštuje nejen velkovýroba, ale i výroba střední a malá, tedy něco, co neodporuje

33 Van der Borgh, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* (Stručný politologický slovník), sv. I. [pozn. R. L.]

Marxově teorii, ale naopak ji potvrzuje tím nejlepším způsobem, jaký si lze představit.

Vskutku! Co je podstatou ekonomického jevu tvorby akcií? Jednak to, že se sdružuje mnoho drobných peněžních kapitálů v jediný výrobní kapitál, jednak že se odděluje výroba od kapitálového vlastnictví – vždy na kapitalistickém základě. Co s ohledem na to říká Bernsteinem citovaná statistika o velkém počtu akcionářů zapojených do podniku? Nic jiného, než že jeden kapitalistický podnik nepatří jednomu kapitalistovi jako dříve, ale celé skupině stále rostoucího počtu vlastníků kapitálu, že tedy hospodářský pojem „kapitalista“ již neoznačuje jen jednotlivce, že dnešní průmyslový „kapitalista“ je kolektivní osobou složenou ze stovek, ba z tisíců jednotlivců, že sama kategorie „kapitalista“ se stává již v rámci kapitalistického hospodářství společenskou, že se zespolečenštuje.

Ale vzhledem k tomu, že Bernstein vidí fenomén akciových společností přesně naopak, jako rozdrobení, a nikoli jako konsolidaci kapitálu, jak lze vysvětlit, že vidí rozšíření vlastnictví kapitálu tam, kde Marx vidí jeho „rušení“? Jednoduše, jde o vulgárně ekonomický omyl: Bernstein totiž chápe kapitalistu nikoli jako kategorii výrobní, ale jako vlastnicko-právní, nikoli jako hospodářskou, ale daňově politickou jednotku a kapitálem nerozumí výrobní proces, ale jen peněžní aktiva. Proto nevidí v anglickém

niřarském trustu splynutí 12 300 osob v jedinou, ale celých 12 300 kapitalistů, proto je u něj kapitalistou i inženýr Schulze, který dostal od rentiéra Müllera pro svoji ženu věnem „větší počet akcií“, proto se mu celý svět hemží „kapitalisty“.³⁴

Ale tu, stejně jako jinde, je Bernsteinův vulgárně ekonomický kotrmelec pouze teoretickým podkladem pro vulgarizaci socialismu. Tím, že Bernstein přenáší pojem kapitalista z oblasti výrobních vztahů do oblasti vztahů vlastnických a „mluví o lidech místo o podnikatelích“, přenáší také otázku socialismu z oblasti výrobních vztahů do oblasti vlastnických vztahů, ze vztahu kapitálu a práce do vztahu mezi bohatými a chudými.

Tak jsme se šťastně vrátili od Marxe a Engelse zase k autorovi *Evangelia chudého hříšníka*, jen s tím

34 Notabene! Bernstein zjevně považuje rozšířené rozdělování malých akcií za důkaz, že bohatství společnosti začíná zasypávat i velmi malé lidi. Vždyť kdo jiný by si jako maloměšťák, nebo dokonce dělník koupil akcie za drobnou částku jedné libry nebo dvaceti marek! Tento předpoklad je bohužel založen na jednoduchém chybném výpočtu: operuje se s *nominální hodnotou* akcií namísto jejich *tržní hodnoty*, což jsou dvě různé věci. Příklad! Na těžebním trhu se obchoduje mimo jiné jihoafrický *Randmines*; stejně jako většina akcií těžebních společností jsou akcie cennými papíry v hodnotě jedné libry (= dvaceti marek). Ale jejich *cena* již v roce 1899 byla 43 liber (viz ceník z konce března), tedy nikoli 20, ale 860 marek! A tak je tomu prakticky všude. Ačkoli tedy znějí tak demokraticky, „malé“ akcie jsou ve skutečnosti většinou buržoazní a v žádném případě ne maloburžoazní, nebo dokonce proletářské „návozy na společenské bohatství“, protože je za nominální hodnotu získává nejmenší část akcionářů. [pozn. R. L.]

rozdílem, že Weitling³⁵ správným proletářským pudem rozpoznal ve své primitivní podobě třídní antagonismy právě v tomto protikladu mezi chudými a bohatými a chtěl z něj udělat hybnou sílu socialistického hnutí, kdežto Bernstein vidí vyhlídky socialismu naopak v tom, že se chudí mění v bohaté, tedy že se stírají třídní protiklady – v buržoazním způsobu.

Bernstein se samozřejmě neomezuje pouze na statistiku příjmů. Předkládá nám i statistiku závodů, a to z několika zemí: z Německa, Francie, Anglie a Švýcarska, z Rakouska a ze Spojených států. Ale jaká je to statistika? Nejsou to snad srovnatelná data za různá období v té které zemi, ale totéž období v různých zemích. S výjimkou Německa, u něhož přináší své staré srovnání z let 1895 a 1882, nesrovnává stav průmyslové organizace v dané zemi v různých obdobích, ale jen absolutní čísla u různých zemí (pro Anglii v roce 1891, Francii v roce 1894, Spojené státy v roce 1890 a tak dále). Dochází k závěru, že „i když dnes již velkopřůmysl skutečně převládá, představuje stále nanejvýš polovinu obyvatelstva činného ve výrobě, a to i v tak vyspělé

35 Wilhelm Weitling (1808–1871), raný socialista německého původu a teoretik komunismu, zakládající člen Svazu spravedlivých, jenž se později měl změnit ve Svaz komunistů, první marxistickou politickou organizaci na světě. S Marxem se neshodl na pojetí revoluce a byl se svými přívrženci ze Svazu vyloučen. V knize *Evangelium chudého hříšníka* (1845) se Weitling snaží dokázat soulad mezi Ježíšovým učením a socialismem.

zemi, jako je Prusko“, a podobně v celém Německu, Anglii, Belgii.

Takto ovšem dokáže ne tu či onu tendenci hospodářského vývoje, ale jen absolutní poměr síly různých způsobů podnikání, respektive různých tříd zaměstnání. Má-li se tím dokázat beznadějnost socialismu, pak je tento argument založen na teorii, podle níž o výsledku společenského úsilí rozhoduje početní, fyzický poměr sil bojujících, tedy pouhý moment síly. Tu upadá Bernstein sám, větřící jinak všude blanquismus³⁶, do nejhlubších blanquistických omylů. Ovšem zase s tím rozdílem, že blanquisté jako socialistický a revoluční směr měli za docela samozřejmé, že lze socialismus provést hospodářsky, a dokonce právě na tom zakládali revoluční vyhlídky malé menšiny, kdežto Bernstein naopak usuzuje, že socialismus je hospodářsky nemožný, protože nemá číselně za sebou ani zdaleka většiny národů. Sociální demokracie nezakládá svůj konečný cíl ani tak na vítězné moci menšiny, ani na číselné převaze většiny, nýbrž na hospodářské nutnosti a na poznání této nutnosti, která vede k tomu, že široké masy odstraní kapitalismus, a která se projevuje především v kapitalistické anarchii.

36 Blanquismus označuje pojetí revoluce obecně připisované Louisi Augustovi Blanquimu (1805–1881), který věřil, že socialistická revoluce by měla být uskutečněna relativně malou skupinou dobře organizovaných spiklenců. Po uchopení moci by tito konspirační revolucionáři využili státní moci k zavedení socialismu.

Pokud jde o tuto poslední rozhodující otázku anarchie v kapitalistické ekonomice, Bernstein popírá jen krize velké a všeobecné, nikoli dílčí a národní. Popírá tedy pouze velkou anarchii a připouští jen nějakou tu menší. Kapitalistickému hospodářství se u Bernsteina vede – abychom parafrázovali Marxe – jako oné pošetilé panně, která také měla „jen docela malinké“ dítě. Jenže fatální je, že v takových věcech, jako je anarchie, je málo i hodně stejně špatné. Pokud Bernstein připouští anarchie trochu, mechanismus zbožního hospodářství automaticky zajistí, že se tato anarchie v obrovské míře zvětší – až praskne! Jestliže však Bernstein doufá, že za nezměněné výroby zboží promění tu trochu anarchie pomalu v pořádek a harmonii, aniž co změní ve výrobě, upadá znovu do základního omylu buržoazní vulgární ekonomie, neboť považuje způsob směny za nezávislý na způsobu výroby.

Není tu vhodné příležitosti, abychom v celé šíři ukázali překvapivý zmatek v nejzákladnějších principech politické ekonomie, který Bernstein ve své knize předvedl. Ale přece jen objasníme jeden bod, k němuž nás vede základní otázka kapitalistické anarchie.

Bernstein prohlašuje, že Marxův zákon o pracovní hodnotě je pouhou abstrakcí, což je podle něj v politické ekonomii zřejmě sprosté slovo. Je-li však pracovní hodnota pouhou abstrakcí, „myšlenkovým

obrazem“,³⁷ pak má každý pořádný občan, který byl vojákem a platil daně, totéž právo jako Karl Marx, aby si z každého nesmyslu, který jej napadne, udělal takový „myšlený obraz“, tedy nějaký zákon hodnoty. „Již povahou věci samé je dovoleno Marxovi, aby zanedbal vlastností zboží tak, že je nakonec jen zhmotněním určitého množství prosté lidské práce, jako může Böhmova-Jevonsova škola³⁸ abstrahovat od všech vlastností zboží kromě jeho užitečnosti.“³⁹

Marxova společenská práce nebo Mengrova⁴⁰ abstraktní užitečnost je mu tedy pěšky jako za vozem: je to jenom abstrakce. Bernstein tak zcela zapomněl, že Marx tu abstrakci nevynalezl, ale objevil, že nebyla v Marxově hlavě, ale že je ve zboží hospodářství, že má reálnou společenskou existenci, tak reálnou, že se může stříhat a kovat, vážit a razit. Marxem objevená abstraktní lidská práce není ve své rozvinuté podobě

37 Eduard Bernstein, *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*. Op. cit., s. 47.

38 Eugen Böhm-Bawerk (1851–1914), rakouský státník a ekonom, rakouský ministr financí v letech 1895, 1897–1898 a 1900–1904, zakladatel rakouského marginalismu či tzv. školy mezního užitku („Grenznutzenschule“), ekonomické teoretické školy vycházející nikoli z celkových hodnot, ale z malých změn nabídky a poptávky a jim odpovídajících mezních hodnot užitku nebo ztráty. „Marginalistická revoluce“ stála na počátku rozvoje neoklasické teorie v ekonomii. William Stanley Jevons (1835–1882), anglický filozof a ekonom, který přispěl k rozvoji matematických metod teorie mezního užitku.

39 Ibid., s. 41–42.

40 Carl Menger von Wolfensgrün (1840–1921), rakouský ekonom, jeden z hlavních představitelů marginalismu v ekonomii.

ničím jiným než penězi. A právě to je jeden z nejgeniálnějších Marxových ekonomických objevů, zatímco pro celou buržoazní národohospodářskou vědu od prvních merkantilistů až do posledního klasika je mystická podstata peněz knihou o sedmi pečeti.

Naproti tomu je Böhmova-Jevonsova abstraktní užitečnost vskutku jen myšlenkovým obrazem, vlastně obrazem bezmyšlenkovitosti, privátním nesmyslem, za nějž není odpovědná ani kapitalistická společnost, ani žádná jiná, ale jen a jedině buržoazní vulgární ekonomie. S tímto „myšlenkovým obrazem“ v hlavě mohou Bernstein i Böhm a Jevons s celou svou subjektivní obcí trčet ještě dvacet let před tajemstvím peněz, aniž by dospěli k jinému řešení než k tomu, co už věděl každý švec i bez nich: že peníze jsou „užitečná“ věc.

Bernstein tedy vůbec nerozumí marxistickému zákonu hodnoty. Ale těm, kdo jsou aspoň trochu obeznámeni s marxistickým ekonomickým systémem, bude hned jasné, že bez zákona hodnoty nelze celému systému vůbec porozumět, nebo řečeno srozumitelněji, bez pochopení podstaty zboží a jeho směny musí celé kapitalistické hospodářství se svými vzájemnými vztahy nezbytně zůstat tajemstvím.

Jaký je však Marxův kouzelný klíč, jímž otevřel to nejhlubší tajemství všech kapitalistických jevů, který mu umožnil hravě řešit problémy, o jejichž existenci

neměli tušení ani největší mozky buržoazní klasické ekonomie, jako byli Smith a Ricardo⁴¹? Není to nic jiného než představa kapitalistického hospodářství jako dějinného jevu, a to nejen představa o minulosti, jak to v nejlepším případě chápalo klasické národní hospodářství, ale i o budoucnosti – nejen s ohledem na feudální hospodářskou minulost, ale i socialistickou budoucnost. Tajemství Marxovy teorie hodnoty, jeho rozboru peněz, jeho teorie kapitálu, jeho teorie míry zisku a tím i tajemství celého ekonomického systému je v tom, že kapitalistické hospodářství je pomíjející, že se zhroutí – tedy konečný cíl je socialistický.

Právě a jedině proto, že se Marx díval na kapitalistické hospodářství předem jako socialista, tedy z hlediska dějinného, mohl rozluštit jeho hieroglyfy, a protože socialistické hledisko učinil východiskem při vědeckém rozboru buržoazní společnosti, mohl zase vědecky odůvodnit socialismus.

Podle toho lze posuzovat Bernsteinovy poznámky na konci jeho knihy, kde si stěžuje na „dualismus (rozpor), který se táhne celým monumentálním dílem Marxovým“, na „dualismus, který záleží v tom, že chce dílo býti vědeckým zkoumáním a přece chce

41 Adam Smith (1723–1790), skotský filozof a ekonom, který vyvinul pracovní teorii hodnoty a položil tak základy vědeckého rozvoje politické ekonomie. David Ricardo (1772–1823), anglický politický ekonom, bankéř a politik, jehož teorie, například teorie komparativní výhody, výrazně přispěly k rozvoji ekonomického myšlení.

dokázati thesi hotovou dlouho před jejím sepsáním, že jest mu základem vzorec, v němž resultát, k němuž měl vývoj vésti, byl postaven na jisto již předem. Návrat ke *Komunistickému manifestu* (tedy ke konečnému cíli socialismu! [pozn. R. L.]) poukazuje na skutečný zůstatek utopismu v Marxově soustavě.“⁴²

Marxův „dualismus“ však není nic jiného než dualismus socialistické budoucnosti a kapitalistické přítomnosti, dualismus kapitálu a práce, buržoazie a proletariátu. Je to monumentální vědecký odlesk dualismu buržoazní společnosti, buržoazních třídních antagonismů.

A vidí-li Bernstein v tomto teoretickém dualismu u Marxe „pozůstatek utopismu“, pak jen naivně doznává, že sám popírá dějinný dualismus buržoazní společnosti, kapitalistické třídní protiklady, že se pro něj socialismus sám stal „pozůstatkem utopismu“. „Monismus“, tedy Bernsteinova jednotnost, je jednotností kapitalistického řádu, který má trvat na věčné časy, je jednotností socialisty, který se vzdal svého konečného cíle, aby viděl konec lidského vývoje v jednotné a neměnné buržoazní společnosti.

Pokud však Bernstein nevidí dichotomii v samotné hospodářské struktuře kapitalismu, pokud nevidí

42 Eduard Bernstein, *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*. Op. cit., s. 190–191.

vývoj k socialismu, pak mu nezbyvá, chce-li zachránit socialistický program aspoň formálně, uchýlit se k myšlenkové konstrukci, která leží mimo hospodářský vývoj, a proměnit sám socialismus z určité dějinné fáze společenského vývoje v abstraktní „princip“.

Bernsteinův „princip družstevnictví“, jímž se má zkrášlit kapitalistické hospodářství, tato „chudá smetana“ socialistického konečného cíle, se pak ovšem z tohoto pohledu nejeví jako ústupek jeho buržoazní teorie socialistické budoucnosti společnosti, ale jako ústupek jeho socialistické minulosti.

Odborové organizace, družstevnictví a politická demokracie

Viděli jsme, že Bernsteinův socialismus je založen na plánu umožnit dělníkům podílet se na společenském bohatství, udělat z chudých bohaté. Jak toho má být dosaženo? Ve statích „Problémy socialismu“ v *Die Neue Zeit* poskytl Bernstein sotva srozumitelné náznaky. Ve své knize odpovídá na otázku otevřeně: jeho socialismus se má uskutečnit dvojitou cestou – prostřednictvím odborových organizací či, jak to Bernstein nazývá, hospodářské demokracie a prostřednictvím družstev. Odborovými organizacemi se chce dostat na kobyliku průmyslovému zisku, družstevnictvím zisku obchodnímu.

Co se týče družstev, a především výrobních družstev, představují hybrid uprostřed kapitalistické ekonomiky: malá socializovaná výroba s kapitalistickou směnou. V kapitalistickém hospodářství však výrobu ovládá směna, a má-li se podnik udržet tváří v tvář konkurenci, musí bezohledně vykořisťovat, tedy podřídit výrobní proces plně zájmům kapitálu. Prakticky se to projevuje tím, že práce musí být co nejintenzivnější, že se musí prodlužovat nebo zkracovat podle stavu trhu, že se podle potřeby odbytiště musí pracovní síla buď přibírat, nebo odmítat a vyhazovat na dlažbu, jinými slovy, praktikovat všechny známé metody, které činí kapitalistický podnik konkurenceschopným. Ve výrobním družstvu z toho ovšem pro dělníky plyne, že vládnou sami sobě docela absolutisticky, že sami sobě dělají kapitalistického podnikatele. A na tento rozpor výrobní družstvo také zachází: buď že se vyvine zase v podnik kapitalistický, nebo – jsou-li zájmy dělníků silnější – zanikne.

To jsou fakta, jež konstatuje sám Bernstein, ale chápe je nesprávně, když příčinu zániku výrobních družstev v Anglii vidí s paní Potter-Webb⁴³ v nedostatku „disciplíny“. Co se tu povrchně a mēlce

43 Beatrice Potter-Webb (1858–1943), významná teoretička postupného reformismu, která během první světové války zastávala sociálně-šovinistické pozice, se svým manželem Sidneyem napsala sérii prací o historii a teorii anglického dělnického hnutí.

nazývá disciplínou, není nic jiného než přirozený absolutní režim kapitálu, jež dělníci ovšem nemohou uplatňovat sami proti sobě.⁴⁴

Z toho vyplývá, že si výrobní družstvo může zajistit svou existenci v kapitalistickém hospodářství pouze tehdy, pokud odstraní skrytý rozpor mezi způsobem výroby a způsobem směny tím, že se uměle vyhne zákonům volné soutěže. Toho může dosáhnout jen tehdy, zabezpečí-li si od počátku odbytiště, pevný okruh spotřebitelů. Jako takový prostředek slouží sdružení spotřebitelů. Jen v tom, a nikoliv v rozdílu mezi nákupními a prodejními družstvy či v čemkoliv jiném, co by mohlo být Oppenheimerovým nápadem,⁴⁵ spočívá tajemství, o němž Bernstein hovoří, proč nezávislá výrobní družstva zanikají a proč je jejich existenci schopno zajistit pouze spotřebitelské sdružení.

44 „Družstevní továrny dělníků samých jsou, v rámci staré formy, prvním průlomem do staré formy, ačkoliv přirozeně všude, ve své skutečné organizaci, reprodukuji a musí reprodukovat všechny nedostatky dosavadního systému.“ Karl Marx, *Kapitál*, třetí díl, první část. Op. cit., s. 468. [pozn. R. L.]

45 Franz Oppenheimer (1864–1943), německý sociolog a politický ekonom známý pro svou teorii státu, kterou rozvinul zejména v knize *Der Staat* (1908). Odmítal koncept společenské smlouvy a stát považoval za nástroj útlaču, ale zároveň kritizoval anarchistické snahy o zrušení státu. Oppenheimer se sám označoval za liberálního socialistu, usiloval o demokratizační reformy a podporoval princip družstevnictví.

Pokud jsou však podmínky existence výrobních družstev v dnešní společnosti vázány na podmínky existence spotřebitelských sdružení, vyplývá z toho, že v nejpříznivějším případě jsou výrobní družstva závislá na malém místním odbytu a na několika výrobcích okamžité potřeby, nejlépe na potravinách. Všechna nejdůležitější odvětví kapitalistické výroby, průmysl textilní, uhelný, kovový, petrolejářský, jakož i stavba strojů, lokomotiv a lodí, jsou ze spotřebitelského sdružení, a tedy i z výrobního družstevnictví od počátku vyloučena. Kromě svého hybridního charakteru se výrobní družstva nemohou jevit jako všeobecná společenská reforma už z toho důvodu, že jejich všeobecné zavedení předpokládá především zrušení světového trhu a rozpuštění stávajícího světového hospodářství na malé místní výrobní a směnné skupiny, tedy v podstatě regresi od velkokapitalistického ke středověkému zbožnímu hospodářství.

Ale i v mezích, v nichž se mohou uplatnit na půdě dnešní společnosti, jsou výrobní družstva nutně redukována na pouhé přívěsky spotřebních družstev, která se tak stávají hlavními nositeli zamýšlené socialistické reformy. Tím se však celá socialistická reforma prostřednictvím družstev redukuje z boje proti výrobnímu kapitálu, tedy proti hlavnímu kmeni kapitalistického hospodářství, na boj proti obchodnímu kapitálu, a to proti kapitálu maloobchodnímu a zprostředkujícímu, tedy jen proti malým větvím kapitalistického kmene.

Pokud jde o odbory, které mají být podle Bernsteina prostředkem proti expanzi výrobního kapitálu, ukázali jsme již, že nejsou schopny zajistit dělníkům žádný vliv na výrobní proces, ani pokud jde o rozsah výroby, ani pokud jde o technický proces.

Ale pokud jde o ryze hospodářskou stránku „boje podílu na mzdě s podílem na zisku“, jak tomu říká Bernstein, nebojuje se tento zápas, jak bylo už rovněž ukázáno, v modravé výši nebes, ale v určitých mezích mzdového zákona, který se tím bojem nemůže prolomit, nýbrž se může jen uplatnit. To se jasně ukáže, podíváme-li se na věc z jiného úhlu a položíme-li si otázku po vlastní funkci odborových organizací.

Odbory, které mají podle Bernsteina v emancipačním zápase dělnické třídy vést vlastní útok proti podílu průmyslu na zisku a proměňovat jej postupně v podíl na mzdě, nejsou ve skutečnosti totiž schopny hospodářské útočné politiky proti zisku, protože jsou jen organizovanou obranou pracovní síly proti útokům zisku, chrání jen dělnickou třídu proti stlačující snaze kapitalistického hospodářství. Je tomu tak ze dvou příčin.

Zaprvé, odbory mají za úkol ovlivňovat situaci na trhu zboží pracovní síly prostřednictvím své organizace, ale tato organizace je neustále narušována procesem proletarizace středních vrstev, což na trh práce přivádí nové a nové zboží. Zadruhé,

cílem odborů je zvýšit životní úroveň, zvětšit podíl dělnické třídy na společenském bohatství, ale tento podíl je neustále snižován růstem produktivity práce s fatalitou přirozeného procesu. Aby si člověk uvědomil to druhé, nemusí být marxistou, ale stačí mít jednou v ruce Rodbertovu knihu *K objasnění sociální otázky*⁴⁶.

V obou hlavních ekonomických funkcích se tak odborový boj v důsledku objektivních procesů v kapitalistické společnosti mění v sisyfovskou práci. Ta je však nezbytná, má-li dělník vůbec dostat mzdový podíl, který mu náleží podle příslušné situace na trhu, má-li se uplatnit kapitalistický zákon mzdy a má-li být ochromena, přesněji řečeno oslabena sestupná tendence hospodářského vývoje. Ale je-li tu úmysl udělat z odborové organizace prostředek postupného snižování zisku ve prospěch mezd, pak musí jednak ustát proletarizování středních vrstev a růstu dělnické třídy, jednak zastavení růstu produktivity práce, tedy v obou případech – stejně jako v případě uskutečnění spotřebního družstevnictví – regres k předkapitalistickým poměrům.

46 Johann Carl Rodbertus-Jagetzow (1805–1875), ekonom a politik, ideolog pruských junkerů, jakožto odpůrce revolučního marxismu byl členem politické frakce levého středu v pruském národním shromáždění. Zastával pracovní teorii hodnoty a věřil, že úrok nebo zisk jsou krádež a že kapitalistické ekonomiky mají sklon k nadproduci. Luxemburg zde naráží na jeho knihu *Zur Beleuchtung der sozialen Frage* (K objasnění sociální otázky). Berlín: Puttkammer und Mühlbrecht, 1875.

Oba Bernsteinovy prostředky socialistické reformy, odborové organizace a družstva, se tak ukazují na-prosto neschopnými přetvořit kapitalistický způsob výroby. Toho si je Bernstein v podstatě sám nejasně vědom a vidí v nich pouze prostředek k vytěžení kapitalistického zisku a obohacení dělníků. Ale tím se sám vzdává boje s kapitalistickým způsobem výroby a převádí sociálnědemokratické hnutí do boje proti kapitalistickému rozdělování. Bernstein svůj socialismus také formuluje jako úsilí o „spravedlivé“⁴⁷, „spravedlivější“, ba „nejspravedlivější“⁴⁸ rozdělování.

Dalším popudem sociálnědemokratického hnutí, as-poň u širokých vrstev, je jistě „nespravedlivé“ rozdělování v kapitalistickém řádu. A bojem za socializaci celého hospodářství sociální demokracie přirozeně usiluje také o „spravedlivé“ rozdělení společenského bohatství. Díky Marxovu poznání, že příslušné rozdělování je pouze přirozeným důsledkem příslušného výrobního způsobu, však nesměřuje svůj boj k rozdělování v rámci kapitalistické výroby, ale ke zrušení samotné zbožní výroby. Stručně řečeno, sociální demokracie chce dosáhnout socialistického rozdělování zrušením kapitalistického způsobu výroby, kdežto Bernstein postupuje docela opačně: chce potírat kapitalistické rozdělování a doufá, že

47 Eduard Bernstein, *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*. Op. cit., s. 55.

48 *Vorwärts*, 26. března 1899.

tímto způsobem postupně dosáhne socialistického způsobu výroby.

Jak lze ale v tomto případě odůvodnit Bernsteinovu socialistickou reformu? Určitými tendencemi kapitalistické výroby? Nikterak, vždyť přece Bernstein jednak takové tendence popírá, jednak je mu podle toho, co bylo řečeno, žádoucí organizace výroby důsledkem, nikoli příčinou rozdělování. Jeho socialismus tedy nelze odůvodňovat ekonomicky. Když obrátil na hlavu účel a prostředek socialismu, a tedy i hospodářské poměry, nemůže svůj program zdůvodnit materialisticky a je nucen uchýlit se k idealistickému zdůvodnění.

„Proč odvozovat socialismus z hospodářského donucení,“ slyšíme, jak říká. „Proč snižovat poznání, právní vědomí, vůli lidí?“⁴⁹ Bernsteinova spravedlivější distribuce se tedy má uskutečnit na základě svobodné vůle lidu, která nepůsobí ve službách hospodářské nutnosti, či přesněji – protože vůle sama je jen nástrojem – na základě poznání spravedlnosti, zkrátka na základě ideje spravedlnosti.

Tu jsme šťastně dospěli k zásadě spravedlnosti, k tomuto starému šimlovi, na němž již tisíciletí jezdí všichni zlepšovatelé světa, nemají-li jistějšího

49 *Vorwärts*, 26. března 1899.

dějinného dopravního prostředku, jsme u belhavé Rosinanty, na níž vyjížděli všichni don Quijotové dějin k velké reformě světa, aby si nakonec přinesli domů jen modřiny.

Vztah bohatých a chudých jako společenský základ socialismu, „princip“ družstevnictví jako jeho obsah, „spravedlivější rozdělování“ jako jeho účel a idea spravedlnosti, jako jeho jediné dějinné oprávnění – oč pronikavěji, oč duchaplněji, oč skvěleji hájil Weitling tento druh socialismu před více než padesáti lety! Ovšem, geniální krejčí neznal ještě vědecký socialismus. A jestliže se dnes, po půlstoletí, Weitlingovo pojetí, rozcupované Marxem a Engelsem, zase šťastně slátalo a předkládá se německému proletariátu jako poslední slovo ve vědě, pak je tu opět krejčí... ovšem ne geniální.

Stejně jako jsou odbory a družstva ekonomickou základnou revizionistické teorie, je jejím nejdůležitějším politickým předpokladem neustále postupující rozvoj demokracie. Pro revizionismus jsou dnešní výbuchy reakce jen „záchvaty“, náhodné a dočasné, s nimiž netřeba počítat při stanovování obecného směru pro boj dělnictva.

Podle Bernsteina je například demokracie nevyhnutelným stupněm vývoje moderní společnosti, ba je pro něj, stejně jako liberalismus pro buržoazního teoretika, velkým základním zákonem dějinného

vývoje vůbec, k jehož uskutečnění musí sloužit všechny činné síly politického života. V této absolutní podobě je však toto tvrzení zásadně nesprávné a není ničím jiným než maloburžoazní, povrchní schematizací výsledků malé části buržoazního vývoje za zhruba posledních pětadvacet až třicet let. Podíváme-li se blíže na vývoj demokracie v dějinách a zároveň i na politické dějiny kapitalismu, ukáže se výsledek podstatně jiný.

Pokud jde o vývoj demokracie, nacházíme ji v nejrozumnějších společenských formacích: v prvotních komunistických společnostech, ve starověkých otrokářských státech, ve středověkých městských komunách. Podobně se s absolutismem a konstituční monarchií setkáváme v nejrozmanitějších hospodářských souvislostech. Na druhé straně kapitalismus ve svých počátcích – jako výroba zboží – vyvolává demokratickou ústavu v městských komunách. Později, ve své rozvinutější podobě – jako manufaktura – nachází odpovídající politickou formu v absolutní monarchii. Nakonec jako rozvinuté průmyslové hospodářství vytváří ve Francii střídavě demokratickou republiku (1793), absolutní monarchii Napoleona I., aristokratickou monarchii období restauračního (1815–1830), buržoazní konstituční monarchii Ludvíka Filipa, pak zase demokratickou republiku, opět monarchii Napoleona III. a konečně potřetí republiku. Jediná opravdu demokratická instituce v Německu, všeobecné volební právo, není vymožeností buržoazního

liberalismu, ale nástrojem politického stmelení malých států a má pro vývoj německé buržoazie význam jen do té míry, do jaké se jinak spokojí s polofeudální konstituční monarchií. V Rusku se kapitalismu dlouho dařilo za orientálního samoděržaví, aniž buržoazii napadlo zatoužit po demokracii. V Rakousku bylo všeobecné volební právo větším dílem záchranným kruhem rozpadávající se monarchie. Konečně v Belgii souvisí demokratická vymoženost dělnického hnutí – všeobecné volební právo – zcela nepochybně se slabostí militarismu, tedy se zvláštní zeměpisně politickou polohou Belgie, a k tomu ještě nevymohla tento „kousek demokracie“ buržoazie, ale byl dobyt bojem proti ní.

Nepřetržitý vzestup demokracie, který se našemu revizionismu i buržoaznímu liberalismu jeví jako velký základní zákon lidských dějin, přinejmenším moderních, je tedy při bližším pohledu výplodem fantazie. Mezi kapitalistickým vývojem a demokracií nelze vystavět žádnou obecnou absolutní souvislost. Politická forma je vždy výsledkem celé řady politických faktorů, vnitřních i vnějších, a v rámci svých mezí umožňuje celou stupnici od absolutní monarchie až k demokratické republice.

Nemůžeme-li tedy mluvit o obecném dějinném zákonu vývoje demokracie ani v rámci moderní společnosti a musíme se obrátit jen na nynější fázi buržoazních dějin, pak i tu vidíme faktory politické

situace, které neuskutečňují Bernsteinovo schéma, ale spíše vedou právě naopak k opuštění předchozích výdobytků ze strany buržoazní společnosti.

Na jedné straně sehrály demokratické instituce, které jsou nesmírně důležité, významnou roli ve vývoji buržoazie. Nakolik byly nezbytné pro stmelení malých států a vytvoření moderních velkých států (Německo, Itálie), hospodářský rozvoj mezitím přinesl vnitřní organické stmelení.

Podobně se to má i s přetvořením celého politikosprávního státního aparátu z polofeudálního nebo plně feudálního mechanismu na mechanismus kapitalistický. Této transformace, která byla dějinně neoddelitelná od demokracie, je dnes již také dosaženo v takové míře, že ryze demokratické součásti státního zřízení – všeobecné hlasovací právo, republikánská forma vlády – mohou být samy o sobě odstraněny, aniž by se správa, finance, branná organizace a tak dále musely vrátit k předbřeznovým formám.

Jestliže je tedy liberalismus pro buržoazní společnost jako takovou v podstatě zbytečný, stal se na druhé straně přímou překážkou v důležitých věcech. Zde je třeba mít na paměti dva faktory, které prakticky ovládají celý politický život dnešních států: světovou politiku a dělnické hnutí – jedno i druhé jsou jen různé stránky současné fáze kapitalistického vývoje.

Rozvoj světové ekonomiky a zintenzivnění a zobecnění konkurenčního boje na světovém trhu učinily z militarismu a navalismu jako nástrojů světové politiky dominantní faktory ve vnějším i vnitřním životě velkých států. Jestliže však světová politika a militarismus představují v současné fázi vstoupnou tendenci, vyplývá z toho, že buržoazní demokracie se musí pohybovat sestupným směrem. V Německu byly éra velkého zbrojení, která se datuje od roku 1893, a Weltpolitik, zahájená anexí Tiao-čou⁵⁰, vykoupěny ze strany buržoazní demokracie hned dvěma oběťmi: rozpadem Freisinnu⁵¹ a přeměnou Centra z opoziční strany ve stranu vládní⁵². Poslední volby do Říšského sněmu v roce 1907⁵³, které se odehrály pod praporem koloniální politiky, byly rovněž historickým pohřbem německého liberalismu.

- 50 Dne 14. listopadu 1897 německé císařství anektovalo oblast Tiao-čou. V dohodě ze 6. března 1898 byla čínská vláda nucena pronajmout zátoku Tiao-čou Německé říši na 99 let jako námořní základnu a poskytnout jí vnitrozemí Šan-tung jako sféru vlivu.
- 51 Die Deutsche Freisinnige Partei, liberální strana Německé říše, která existovala mezi lety 1884 a 1893.
- 52 Die Deutsche Zentrumsparthei (DZP) neboli „Centrum“, německá strana, která seděla uprostřed parlamentu a oscilovala mezi vládou a levicí, byla stranou politického katolicismu v silně protestanty ovládané Německé říši.
- 53 Ve volbách do Říšského sněmu v roce 1907 po ostré šovinistické kampani klesl počet sociálnědemokratických křesel z 81 na 43, ačkoli jejich podíl na hlasech zůstal víceméně stejný jako v roce 1903. Do sněmu se dostaly i antisemitské strany.

Jestliže tedy zahraniční politika žene buržoazii do náruče reakce, domácí politika – vzrůstající se dělnická třída – to nedělá o nic méně. To doznává sám Bernstein, když odpovědnost za to, že liberální buržoazie utíká od svého praporu, dává socialistické snaze dělnické třídy. Proletariátu pak radí, aby se vzdal konečného cíle socialismu, aby tak vylákal k smrti vyděšený liberalismus z myši díry reakce. Přitom však když ze zániku socialistického dělnického hnutí činí životní podmínku a sociální předpoklad dnešní buržoazní demokracie, sám nej názorněji dokazuje, že tato demokracie odporuje vnitřní vývojové tendenci dnešní společnosti ve stejné míře, v jaké je socialistické dělnické hnutí přímým výsledkem této tendence.

Dokazuje tím však ještě i něco jiného. Tím, že se zřeknutí se socialistického konečného cíle dělnickou třídou činí předpoklad a podmínku oživení buržoazní demokracie, sám ukazuje, jak málo může být buržoazní demokracie nezbytným předpokladem a podmínkou socialistického hnutí a socialistického vítězství. Tu se uzavírá Bernsteinovo rozumování do bludného kruhu, přičemž poslední závěr „požírání“ jeho první předpoklad.

Cesta z tohoto kruhu je velmi jednoduchá: ze skutečnosti, že buržoazní liberalismus vypustil ducha samým strachem z rostoucího dělnického hnutí a jeho konečných cílů, plyne, že jediným pilířem

demokracie dnes je a může být právě jen dělnické hnutí a že nikoli osud socialistického hnutí je spojen s buržoazní demokracií, ale naopak že osudy demokratického vývoje jsou spjaty se socialistickým hnutím. Že se demokracie nestane tím životaschopnější, čím více sleví dělnická třída ze svého boje za osvobození, ale naopak tím, čím více sílí socialistické hnutí k zápasu proti reakčním následkům světové politiky a následkům útěku buržoazie od liberalistického praporu. Že ten, kdo si přeje, aby demokracie zesílila, musí si také přát posílení, a nikoli oslabení socialistického hnutí a že s opuštěním socialistických snah se opouští dělnické hnutí i demokracie.

Dobytí politické moci

Jak jsme viděli, osud demokracie je spjat s osudem dělnického hnutí. Činí však vývoj demokracie proletářskou revoluci ve smyslu uchopení státní moci, dobytí politické moci zbytečnou nebo nemožnou?

Bernstein tuto otázku řeší tak, že důkladně zvažuje dobré a špatné stránky zákonné reformy a revoluce, a činí tak s rozšafností připomínající vážení skořice a pepře ve spotřebním družstvu. Ve vývoji v mezích zákona vidí působení rozumu, v revoluci zase působení citu, v reformní práci pomalou,

v revoluci rychlou metodu dějinného pokroku, v zákonodárství sílu plánovitou, v převratu živelnou.⁵⁴

Ale to už je stará historie, že maloměstský reformátor vidí ve všech věcech na světě „dobrou“ a „špatnou“ stránku a že si ze všeho něco vybere. Rovněž stará historie je, že skutečný běh věcí pramálo dbá maloměstských kombinací a rázem rozfoukne sebepečlivěji navršenou hromádku „dobrých stránek“ všeho možného na světě. Ve skutečnosti v dějinách vidíme, jak zákonné reformy a revoluce fungují z důvodů hlubších, než jsou přednosti a nedostatky toho nebo onoho postupu.

V dějinách buržoazní společnosti sloužily zákonné reformy k postupnému posilování nastupující třídy, dokud se necítila dostatečně zralá k tomu, aby vybojovala politickou moc a svrhla celý stávající právní systém a vybudovala nový. Bernstein, který hřímá proti dobytí politické moci proletariátem jako blanquistické teorii násilí, má tu smůlu, že to, co bylo po staletí osou a hybnou silou lidských dějin, považuje za blanquistický omyl. Neboť od té doby, co existují třídní společnosti a třídní zápas tvoří hlavní obsah jejich dějin, bylo dobytí politické moci vždy cílem všech vzrůstajících se tříd, stejně jako východiskem a závěrem každého dějinného

54 Eduard Bernstein, *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*. Op. cit, s. 196–197.

období. Vidíme to v dlouhých zápasech rolnictva s peněžními kapitalisty a šlechtou ve starém Římě, v bojích patricijů s biskupy a řemeslnictva s patricijí ve středověkých městech, v zápasech buržoazie s feudalismem v novověku.

Zákonná reforma a revoluce nejsou tedy dvě různé metody dějinného pokroku, jež si možno podle libosti jako teplé a studené párky vybrat v bufetu dějin, ale různé momenty ve vývoji třídní společnosti, jež se navzájem podmiňují a doplňují, ale i vylučují, jako severní a jižní pól, jako buržoazie a proletariát.

Odpovídající právní ústava je jen výsledkem revoluce. Zatímco revoluce je politickým aktem stvoření třídních dějin, zákonodárství je politickým vegetováním společnosti. Dílo právní reformy nemá samo o sobě žádnou vlastní hybnou sílu, nezávislou na revoluci. Pohybuje se v každém dějinném období jen v určené linii a jen potud, dokud ještě působí postrčení dané posledním převrácením či, konkrétně řečeno, působí jen v rámci společenské formy, kterou poslední převrácení přivedl na svět. V tom je jádro věci.

Je zásadně pochybené a naprosto nehistorické považovat práci na právní reformě jen za hezky rozvláchnou revoluci – a revoluci zase za hodně intenzivní reformu. Společenský převrácení a právní reforma nejsou jen dva různé momenty v čase, liší se svou podstatou. Vždyť celé tajemství dějinných převrácení

spočívá právě v přeměně pouhých kvantitativních změn v novou kvalitu, konkrétně řečeno v přechodu jednoho historického období, jednoho společenského řádu v jiný.

Rozhodne-li se tedy někdo pro legální cestu reforem místo a v protikladu k dobytí politické moci a převratu společnosti, nevolí ve skutečnosti klidnější, bezpečnější a pomalejší cesty ke stejnému cíli, ale k cíli jinému, totiž namísto nového společenského řádu pouze nepodstatné změny v řádu starém. Z politických názorů revizionismu tak docházíme ke stejnému závěru jako z jeho ekonomických teorií: že v podstatě nesměřují k uskutečnění socialistického řádu, ale pouze k reformě řádu kapitalistického, ne ke zrušení námezdního systému, ale jen k menšímu či většímu vykořisťování, krátce, směřují k odstranění kapitalistických výstřelků, nikoli kapitalismu samého.

Ale možná si to, co bylo právě řečeno o funkci právní reformy a revoluce, zachovává svou správnost jen z hlediska dosavadních třídních zápasů? Možná že od nynějška je díky buržoaznímu právnímu systému přisouzen právní reformě také přechod společnosti z jednoho dějinného období do druhého a převzetí státní moci proletariátem „se stalo bezobsažnou frází“, jak říká Bernstein na straně 197 svého díla?⁵⁵

55 Ibid., s. 197.

Právě naopak. Čím se liší buržoazní společnost od dřívějších třídních společností – starověké a středověké? Právě tím, že třídní panství se dnes již neopírá o „pochtivě nabytá práva“, ale že spočívá na skutečných ekonomických podmínkách, že mzdový systém není právním, ale ryze hospodářským vztahem. V celém našem právním systému nenajdeme žádnou právní formuli současné třídní vlády. Pokud existují stopy takového systému, jsou to, stejně jako systém služebnictva, pozůstatky feudálních poměrů.

Jak tedy může být postupně „zákonnou cestou“ zrušeno námezdní otroctví, když není ani vyjádřeno v zákonech? Bernstein, který se chce pustit do takové reformní práce a tak skoncovat s kapitalismem, se ocitá v postavení ruského strážníka, jenž v Uspenského⁵⁶ románu vykládá své dobrodružství: „Rychle jsem chytil toho chlapa za límec, a hle, co se ukázalo? Že ten zatracený chlap ani límec neměl!“ Tu ho máme! „Všechny dosavadní společnosti spočívaly [...] na protikladu mezi utlačujícími a utlačovanými třídami.“⁵⁷ (*Komunistický manifest*) Ale v předchozích obdobích moderní společnosti byl tento rozpor vyjádřen určitými právními vztahy, a proto mohla do jisté míry ponechat novým vztahům v rámci

56 Gleb Ivanovič Uspenskij (1840–1902), ruský spisovatel, který psal romány o rolnickém životě.

57 Karl Marx a Friedrich Engels, Manifest Komunistické strany. In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 4. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1958, s. 438.

starých určitý prostor. „Nevolník se za nevolnictví probil k postavení člena komuny.“⁵⁸ (*Komunistický manifest*) Jakpak? Tím, že se v obvodu pravomoci města zrušila všechna ta drobná práva: roboty, desátky, právo na nejlepší kus dobytka nevolníků, právo odúmrtí a tak dále a tak dále, jejichž souhrn tvořil nevolnictví.

Obdobně „také maloměšťák se pod jařmem feudálního absolutismu probil k postavení měšťáka.“⁵⁹ (*Komunistický manifest*) Jak? Tím, že cechovní pouta byla částečně formálně odstraněna nebo skutečně uvolněna, a tím, že se postupně reorganizovala správa, finančnictví a vojenství, jak to bylo nejnutnější třeba. Pokud tedy budeme k této otázce přistupovat abstraktně, a nikoli historicky, lze si vzhledem k dřívějším třídním vztahům představit přinejmenším čistě právně reformní přechod od feudální k buržoazní společnosti. Co však vidíme ve skutečnosti? Že ani tam právní reformy nesloužily k tomu, aby se převzetí moci buržoazií stalo zbytečným, ale naopak sloužily k jeho přípravě a uskutečnění. Formální politický a sociální převrat byl nezbytný jak pro zrušení nevolnictví, tak pro odstranění feudalismu.

Nyní je však situace zcela jiná. Žádný zákon nenutí proletáře, aby se zapráhl do jha kapitálu. Nutí ho

58 Ibid., s. 438.

59 Ibid., s. 438.

k tomu nouze, to, že nedisponuje výrobními prostředky. Žádný zákon na světě mu však nemůže tyto prostředky v dnešní buržoazní společnosti nadekretovat, protože ho o ně nepřipravil zákon, ale hospodářský vývoj.

Kromě toho se vykořisťování v rámci mzdového vztahu rovněž nezakládá na zákonech, neboť výše mzdy není určena zákonem, ale ekonomickými faktory.

Ani samo vykořisťování není ustanoveno nějakým zákonem, vyplývá z hospodářské skutečnosti, že pracovní síla se jeví jako zboží, které má mimo jiné příjemnou vlastnost vytvářet hodnotu, a sice větší hodnotu, než jakou spotřebuje v životních potřebách dělníka. Jednoduše řečeno, všechny základní vztahy kapitalistického třídního panství nelze přetvořit právními reformami na buržoazním základě, protože nebyly vytvořeny buržoazními zákony ani jim nebyla dána forma těchto zákonů. To Bernstein neví, když chystá socialistickou „reformu“, ale říká, co neví, když píše, že „hospodářský motiv se projevuje dnes volně tam, kde dříve byl maskován mocenskými vztahy a všemožnými ideologiemi“.

Je tu však ještě druhá věc. Jinou zvláštností kapitalistického řádu je, že se v něm všechny prvky budoucí společnosti zpočátku ve svém vývoji projevují formou, která se k socialismu nepřibližuje, ale vzdaluje. Ve výrobě se stále více projevuje společenský

charakter. Ale v jaké formě? Jako velkopodniky, jako akciové společnosti, jako kartely, přičemž se kapitalistické antagonismy, vykořisťování, podmaňování pracovní síly stupňují na nejvyšší míru.

Také v branné soustavě jde vývoj k rozšíření všeobecné branné povinnosti, ke zkrácení doby služby, materiálně se tedy blíží lidové armádě. Ta má však podobu moderního militarismu, v němž se nejkriklavěji projevuje nadvláda militaristického státu nad lidem, třídní charakter státu.

V politických vztazích vede vývoj demokracie, pokud má příznivou půdu, k účasti všech vrstev obyvatelstva na politickém životě, tedy takříkajíc k „lidovému státu“. Ten má však podobu buržoazního parlamentarismu, kde se třídní protiklady a třídní panství neruší, spíše rozvíjejí a odhalují. Protože se tedy celý kapitalistický vývoj pohybuje v rozporech, aby se jádro socialistické společnosti vylouplo ze své kapitalistické slupky, musí se i z tohoto důvodu přistoupit k dobytí politické moci proletariátem a k úplnému zrušení kapitalistického systému.

Bernstein z toho ovšem vyvozuje něco jiného: zostřují-li se vývojem demokracie kapitalistické protiklady, místo aby se oslabovaly, pak – jak praví – „nezbývá sociální demokracii, nechce-li si sama ztěžovat práci, než aby hleděla co nejvíce mařit sociální reformy a zabraňovat, aby se nerozšířily

demokratické instituce“. Tak by tomu ovšem bylo, kdyby si sociální demokracie po maloměstském způsobu oblíbila jalovou činnost spočívající ve výběru všech dobrých stránek a zavrhování špatných stránek dějin. Pak by ale logicky musela „usilovat o zmaření“ kapitalismu jako celku, neboť ten je nesporně hlavním padouchem, který představuje všechny překážky na cestě k socialismu. Ve skutečnosti však kapitalismus kromě překážek a současně s nimi poskytuje i jediné možnosti pro uskutečnění socialistického programu. Totéž však dokonale platí i o demokracii.

Jestliže se demokracie stala pro buržoazii zčásti zbytečnou a zčásti překážející, je pro dělnickou třídu nezbytná a potřebná. Zaprvé je nezbytná proto, že vytváří politické formy (samosprávu, hlasovací právo a podobně), o něž se proletariát bude moci opřít při reorganizaci buržoazní společnosti. Zadruhé je nezbytná proto, že jen v ní, v boji za demokracii, při uplatňování svých třídních zájmů, může proletariát dospět k realizaci svých třídních zájmů a svých dějinných úkolů.

Zkrátka, demokracie je nepostradatelná nikoli proto, že by činila dobytí politické moci proletariátem zbytečným, ale naopak proto, že je činí stejně nezbytným a také jediné možným. Jestliže Engels v předmluvě k *Třídním bojům ve Francii* revidoval taktiku současného dělnického linutí a postavil

barikády proti legálnímu boji, neměl na mysli otázku konečného dobytí politické moci, ale – což vysvítá jasně z každé řádky oné předmluvy – otázku nynějšího každodenního boje, nikoli jak se má proletariát chovat ke kapitalistickému státu ve chvíli, kdy se sám chopí státní moci, ale jak se má chovat v rámci kapitalistického státu. Stručně řečeno, Engels dal vodítko ovládanému proletariátu, nikoli vítěznému.

Naopak Marxův známý výrok o pozemkové otázce v Anglii, na který se Bernstein rovněž odvolává – „vyjde se z toho asi nejlaciněji, jestliže se velkým pozemkovým vlastníkům dá náhrada“⁶⁰ –, se nevztahuje na postup proletariátu před vítězstvím, ale po něm. Neboť o „vykoupení“ vládnoucích tříd lze zjevně mluvit jen tehdy, je-li u kormidla vládnoucí třída. Marx zde tedy uvažoval o možnosti pokojného výkonu diktatury proletariátu, nikoli o nahrazení diktatury kapitalistickými sociálními reformami.

60 Luxemburg zde volně cituje Friedricha Engelse: „Jakmile bude naše strana mít v rukou státní moc, vyvlastní prostě velké pozemkové vlastníky stejně jako průmyslové továrníky. Zda toto vyvlastnění bude provedeno za náhradu nebo bez ní, to nebude z valné části záviset na nás, ale na okolnostech, za nichž se dostaneme k moci, a zejména také na chování pánů velkých pozemkových vlastníků samých. Nikterak nepovažujeme náhradu za nepřipustnou za všech okolností; Marx mně – a jak často! – sděloval svůj názor, že by bylo pro nás nejlacinější, kdybychom mohli celou tu sebranku vykoupit. Friedrich Engels, Rolnická otázka ve Francii a Německu. In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 22. Praha: Svoboda, 1967, s. 560.

O nutnosti převzetí politické moci proletariátem Marx ani Engels nepochybovali ani v nejmenším. A Bernsteinovi nezbylo než považovat kurník buržoazního parlamentarismu za povolaný orgán, jehož prostřednictvím se má provést nejmohutnější světodějný převrat: přeměna společnosti z kapitalistických forem na socialistické.

Ale cožpak Bernstein neprojevil hned na počátku své teorie obavu a výstrahu, aby se proletariát nedostal ke kormidlu příliš záhy? V takovém případě by podle Bernsteina musel nechat buržoazní poměry takové, jaké jsou, a sám by utrpěl strašlivou porážku. Z této obavy je především patrné, že Bernsteinova teorie má pro proletariát, pokud by jej poměry dostaly ke kormidlu, jen jedinou „praktickou“ radu: aby šel spát. Ale tím se tato teorie sama odsuzuje, protože odsuzuje proletariát k nečinnosti právě v nejdůležitějších obdobích zápasu, navádí jej tedy vlastně ke zradě vlastní věci.

Celý náš program byl by vlastně jen mizerným cárem papíru, kdybychom jej nemohli užít ve všech případech a ve všech obdobích boje tím, že jej provádíme, a ne tím, že jej neprovádíme. Formuje-li jednou náš program dějinný vývoj společnosti z kapitalismu v socialismus, pak musí samozřejmě formulovat i všechna přechodná období tohoto vývoje a musí je obsahovat v podstatných rysech a tak také naznačit, jak se má proletariát chovat v tom kterém období

ve smyslu přibližování se socialismu. Z toho plyne, že je naprosto nemožné, aby proletariát byl nucen opustit svůj program nebo aby program nechal na holičkách proletariát.

V praxi se to projevuje tím, že nemůže nastat okamžik, kdy by proletariát, jemuž poměry pomohly ke kormidlu, nebyl s to ani nebyl povinen podniknout určitá opatření, aby uskutečnil svůj program, určitá přechodná opatření v duchu socialismu. V tvrzení, že by socialistický program mohl v některém okamžiku za politické vlády proletariátu nadobro vypovědět službu a nedat žádný návod, jak se má provést, vězí jiné tvrzení, totiž že socialistický program nelze vůbec a nikdy uskutečnit.

Co když jsou přechodná opatření předčasná? Tato otázka v sobě skrývá celou spleť nedorozumění ohledně skutečného průběhu společenských otřesů.

Převzetí státní moci proletariátem, tedy širokými vrstvami lidu, především nelze dosáhnout, kdy se zlíbí. Vyjma případy, jako je Pařížská komuna, kdy si proletariát nedobyl moci cílevědomým bojem, ale spadla mu do klína jako všemi opuštěný statek bez pána, je k něčemu podobnému třeba určité uzrálosti hospodářsko-politických poměrů. Hlavně tím se liší blanquistický státní převrat „odhodlané menšiny“, který přichází jako výstřel z pistole, a proto se objevují vždy předčasně, od dobytí státní moci velkou

a třídně uvědomělou masou lidu, jež může být jen výsledkem počínajícího rozpadu buržoazní společnosti, a proto v sobě nese hospodářsko-politickou legitimizaci svého vystoupení na scéně.

Jestliže tedy z hlediska sociálních předpokladů nemůže k dobytí politické moci dělnickou třídou dojít „předčasně“, musí se to nezbytně stát „příliš záhy“ z hlediska politického účinku: udržení moci.

Předčasná revoluce, jež Bernsteinovi nedá spát, nás ohrožuje jako Damoklův meč a žádné prosby ani modlitby, úzkosti ani váhání tu nepomohou.

A to ze dvou prostých důvodů: zaprvé je zhora nemyslitelné, aby se tak obrovská přeměna, jako je převedení společnosti z kapitalistického řádu v socialistický, provedla naráz vítězným převratem proletariátu. Považuje-li tohle někdo za možné, pak projevuje náhled ryze blanquistický. Socialistický převrat vyžaduje dlouhý a úporný boj, v němž bude proletariát zřejmě nejednou vržen zpět, takže se z hlediska konečného výsledku na poprvé dostane ke kormidlu nutně „předčasně“.

Zadruhé se „předčasnému“ převzetí státní moci nelze vyhnout, již proto ne, neboť takové „předčasné“ útoky proletariátu jsou právě jedním, a to velmi důležitým činitelem, který vytváří politické podmínky konečného vítězství, protože teprve v politické krizi,

která přijde, až se ujme moci, teprve v ohni dlouhých a úporných bojů může proletariát politicky dozrát a být tak schopen konečného, velkého převratu. Proto jsou tyto „předčasné“ útoky proletariátu na samu politickou moc státu důležitými dějinnými momenty, jež vyvolávají a spoluurčují okamžik konečného vítězství. Z tohoto hlediska se jeví představa „předčasného“ dobytí politické moci pracujícím lidem jako politická kontradikce, jež vzniká z toho, že se společnost vyvíjí mechanicky a předpokládá určitý okamžik, kdy třídní boj skončí vítězně, okamžik, který je mimo třídní boj a na něm nezávislý.

Protože však proletariát není schopen dobýt státní moc jinak než „předčasně“, nebo, jinými slovy, protože ji musí bezpodmínečně dobýt „předčasně“, aby ji nakonec získal natrvalo, není odpor proti „předčasnému“ dobytí moci ničím jiným než odporem proti snaze proletariátu uchopit státní moc vůbec.

Takže i z této stránky dospějeme logicky k závěru, že revizionistická rada opustit socialistický konečný cíl je vlastně radou zřící se i celého socialistického hnutí.

Kolaps

Bernstein zahájil revizi sociálnědemokratického programu tím, že se zřekl teorie zhroucení kapitalismu. Protože však kolaps buržoazní společnosti je úhelným kamenem vědeckého socialismu, musí jeho odstranění logicky vést ke zhroucení celé Bernsteinovy socialistické koncepce. Aby své první tvrzení udržel, vzdává se jedné socialistické pozice po druhé.

Bez zhroucení kapitalismu je vyvlastnění kapitalistické třídy nemožné – Bernstein se zříká vyvlastnění a za cíl dělnického hnutí považuje postupné zavádění „družstevního principu“.

Družstevnictví však nelze realizovat uprostřed kapitalistické výroby – Bernstein se zříká zespolečnění výroby a spokojuje se s reformou obchodu, se sdružením spotřebitelů.

Reorganizace společnosti prostřednictvím spotřebitelských sdružení i za součinnosti odborů však není slučitelná se skutečným materiálním vývojem kapitalistické společnosti – Bernstein se tedy zříká materialistického pojetí dějin.

Jeho názor na průběh ekonomického vývoje však není slučitelný s marxistickým zákonem nadhodnoty – Bernstein tedy opouští zákon nadhodnoty i zákon hodnoty a tím i celou ekonomickou teorii Karla Marxe.

Proletářský třídní boj však nelze vést bez konkrétního konečného cíle a bez ekonomického základu v současné společnosti – Bernstein se tedy vzdává třídního boje a hlásá smíření s buržoazním liberalismem.

V třídní společnosti je však třídní boj zcela přirozeným a nevyhnutelným jevem – Bernstein popírá dokonce i existenci tříd v naší společnosti: dělnická třída je pro něj pouhým shlukem jednotlivců, roztržitých nejen politicky a duševně, ale i ekonomicky. A buržoazii podle něj také nedrží pohromadě vnitřní hospodářské zájmy, ale jen vnější tlak – zdola nebo shora.

Pokud však neexistuje ekonomická půda pro třídní boj a v podstatě žádné třídy, pak se jeví jako nemožný nejen budoucí boj proletariátu s buržoazií, ale i ten předchozí a nepochopitelná se jeví i samotná sociální demokracie se svými úspěchy. Nebo ji lze pochopit, ale jen jako výsledek politického tlaku vlády, nikoli jako zákonitý výsledek dějinného vývoje, ale jako náhodný produkt hohenzollernského kurzu, nikoli jako legitimní dítě kapitalistické společnosti, ale jako bastarda reakce. Bernstein tak s neodvolatelnou logikou směřuje od materialistického pohledu na dějiny k náhledu *Frankfurter* a *Vossische Zeitung*.⁶¹

61 *Frankfurter Zeitung* – deník, který vycházel v letech 1856–1943 ve Frankfurtu nad Mohanem. *Vossische Zeitung* – liberální noviny, které vycházely v Berlíně mezi lety 1704 a 1933 (od roku 1824 jako denní tisk).

Když se tak zřekl celé socialistické kritiky kapitalistické společnosti, scházelo mu k dovršení všeho jen jedno: aby byl s dnešním stavem vcelku spokojen. Ani tohoto důsledku se Bernstein neleká: politická reakce v Německu mu nyní nepřipadá tak zlá, „v západních státech nelze o nějaké reakci skoro ani mluvit“, téměř ve všech těchto zemích „se buržoazní třída chová k socialistickému hnutí v nejhorším případě jen defenzivně, nijak je nepotlačuje“.⁶² Dělníci nejsou zbídačeli, ale naopak si žijí čím dál blahobytněji, buržoazie je politicky pokroková, ba i morálně zdravá, není zde ani náznak reakce a útla-ku – a v tomto nejlepším ze všech světů se vše vyvíjí nejlepším směrem.

Bernstein tak zcela logicky a důsledně postupuje od A až k Z. Začal tím, že se vzdal konečného cíle a postavil na místo něj hnutí samo. Ale protože sociálnědemokratické hnutí je nemyslitelné bez socialistického cíle, vzdává se Bernstein nakonec i hnutí.

Tak se celá Bernsteinova socialistická koncepce zhroutila. Z hrdé, symetrické, podivuhodné stavby Marxova systému mu zbyla velká hromada sutin, v níž jsou pohromadě střeptiny všech soustav, tříšť myšlenek všemožných, velkých i malých duchů:

62 *Vorwärts*, 26. března 1899.

Marxe i Proudhona, Lea von Bucha a Franze Oppenheimera, Friedricha Alberta Langeho i Kanta, pana Prokopovitsche i doktora Rittera von Neupauera, Herknera i Schulze-Gävenitze, Lasalla i profesora Julia Wolfa⁶³ – každý z nich přispěl troškou k Bernsteinově systému, u všech byl v učení. Není také divu. Opuštěním třídního stanoviska ztratil politický kompas, opuštěním vědeckého socialismu ztratil intelektuální krystalizační osu, kolem níž se seskupují jednotlivá fakta, aby vytvořila organický celek konzistentního světového názoru.

Na první pohled se zdá, že tato teorie, smíchaná ze všemožných trošek, z každé soustavy něco, je velmi nestranná. Bernstein také nechce ani slyšet

63 Pierre-Joseph Proudhon (1809–1865), francouzský utopický socialista, kterýrazil představu společnosti, která by byla založena na spravedlivé výměně mezi nezávislými producenty. Je považován za teoretického předchůdce a ideového zakladatele anarchismu; Marx ho kritizoval ve své knize *Bída filosofie* (1847). Leo von Buch, ekonom, autor knihy *Intensitat der Arbeit, Wert und Preis der Waren* (Intenzita práce, hodnota a cena zboží). Lipsko: Duncker und Humblot, 1896), kterou Bernstein cituje. Friedrich Albert Lange (1828–1875), německý novokantovský filozof a sociální reformátor. Sergej Nikolajevič Prokopovič (1871–1952), ruský ekonom a novinář, významný představitel „ekonomismu“ a zastánce Bernsteinových myšlenek v Rusku. Joseph Ritter von Neupauer (1806–1902), německý ekonom. Heinrich Herkner (1863–1932), ekonom, žák socialisty Luja Brentana, od roku 1911 místopředseda Spolku pro sociální reformu. Gerhart Schulze-Gävernitz (1864–1943), německý ekonom. Ferdinand Lassalle (1825–1864), německý socialista, účastník revoluce 1848–1849 v Německu, člen Svazu komunistů, který sehrál významnou roli v organizaci německé dělnické třídy svou prací při založení Všeobecného německého dělnického spolku (ADAV) v letech 1862–1864. Julius Wolf (1862–1937), rakouský ekonom.

o nějaké „stranické vědě“, respektive o třídní vědě, a rovněž ne o třídním liberalismu či třídní morálce. Domnívá se, že hlásá obecně lidskou, abstraktní vědu, abstraktní liberalismus, abstraktní morálku. Poněvadž se skutečná společnost skládá z tříd, jež mají docela opačné zájmy, snahy a názory, je obecně lidská věda v sociálních otázkách, stejně jako abstraktní liberalismus a abstraktní morálka, zatím jen fantazií, sebeklamem. To, co Bernstein považuje za obecně lidskou vědu, demokracii a morálku, je pouze převládající, tedy buržoazní věda, buržoazní demokracie, buržoazní morálka.

Nic jiného. Zřekl-li se Marxova ekonomického systému, aby přísahal na učení Brentana, Böhma a Jevonse, Saye⁶⁴ a Julia Wolfa, neopustil již tím vědecký základ osvobození proletariátu ve prospěch apologetiky buržoazie? Mluví-li o obecně lidském liberalismu a socialismus proměňuje v jeho odrůdu, co dělá jiného, než že zbavuje socialismus jeho třídního charakteru, tedy historického obsahu čili vůbec jakéhokoli obsahu, a naopak dělá z historického nositele liberalismu, z buržoazie, představitele univerzálně lidských zájmů? A hřímá-li proti tomu, že se „vynášejí materiální činitele za všemohoucí moci vývoje“, proti

64 Jean-Baptiste Say (1767–1832), francouzský ekonom, stoupenec volného obchodu, který tvrdil, že nabídka vyvolává svou vlastní poptávku a že krize jsou výsledkem disproporcionality mezi výrobními odvětvími, která by mohla být korigována neomezenou interakcí mezi nabídkou a poptávkou.

tomu, že sociální demokracie „povrhne ideály“⁶⁵, horuje-li pro idealismus a morálku a horlí přitom proti jedinému zdroji mravní obrody proletariátu, proti revolučnímu třídnímu boji, co dělá v podstatě jiného, než že dělnické třídě káže kvintesenci buržoazní morálky? Hlásá smíření se stávajícím řádem a přenesení naděje mimo morální představivost?

Když nakonec namíří své nejostřejší šípy proti dialektice, nebojuje již tím proti způsobu myšlení, který je vlastní vpřed se deroucím třídně uvědomělému proletariátu? Brojí proti meči, který proletariátu pomohl roztít temnotu jeho historické budoucnosti, proti duchovní zbrani, s jejíž pomocí, ač sám ještě v materiálním područí, poráží buržoazii, protože ji přesvědčil o její pomíjivosti, dokázal jí nevyhnutelnost svého vítězství, uskutečnil již revoluci v říši ducha! Tím, že se Bernstein vzdává dialektiky a myšlenkově kolísá mezi „jednak to – jednak ono“, „sice – ale“, „ač – přece jen“, „více – méně“, zcela logicky upadá do historicky podmíněného způsobu myšlení upadající buržoazie, který je věrným duchovním obrazem její sociální existence a jejího politického jednání. Politické kolísání dnešní buržoazie mezi „tak – onak“ a „kdyby – ale“ vypadá stejně jako Bernsteinův způsob myšlení, který zase nejjistěji svědčí o jeho buržoazním světovém názoru.

65 Eduard Bernstein, *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*. Op. cit., s. 201.

Vždyť ani slovo „buržoazní“ není u Bernsteina výrazem třídním, ale jen obecným sociálním pojmem. To jen znamená, že vedle vědy, politiky, morálky a způsobu myšlení vyměnil až do posledního puntíku dějinné vyjadřování proletariátu za vyjadřování buržoazie. Tím, že Bernstein chápe „občana“ bez rozdílu jako měšťáka i proletáře, zkrátka člověka bez rozdílu, učinil vlastně každého člověka měšťákem a lidskou společnost ztotožnil se společností buržoazní.

Oportunismus v teorii a praxi

Bernsteinova kniha měla pro německé i mezinárodní dělnické hnutí velký historický význam: byl to první pokus o teoretické zdůvodnění oportunistických proudů v sociální demokracii.

Pokud vezmeme v úvahu jejich sporadické projevy, jako například známou otázku subvencí páry⁶⁶, mají oportunistické proudy v našem hnutí dlouhou tradici. Výrazně jednotný proud se však v tomto smyslu

66 V prosinci 1884 Friedrich Engels důrazně odsoudil rozhodnutí pravicové frakce Říšského sněmu, která chtěla poskytnout dotace lodním společnostem cestujícím do východní Asie, Austrálie a Afriky. Tyto dotace byly součástí Bismarckovy snahy získat nová koloniální teritoria pro Německé císařství. Spor skončil v roce 1887 vítězstvím levicových socialistických sil a pomohl zformulovat marxistickou kritiku koloniální politiky.

datuje až od počátku devadesátých let, od pádu protisocialistických zákonů a znovudobytí právní půdy. Vollmarův státní socialismus⁶⁷, bavorské hlasování o rozpočtu⁶⁸, jihoněmecký agrární socialismus, Heineho kompenzační návrhy⁶⁹, Schippelovo celní a miliční stanovisko⁷⁰, to jsou mezníky ve vývoji oportunistické praxe.

Čím se vyznačuje oportunistické hnutí především? Nepřátelstvím k „teorii“. To je zcela přirozené, neboť naše „teorie“, tedy zásady vědeckého socialismu, pevně vymezuje praktickou činnost, jak co do cíle, tak i co do prostředků boje, a konečně i sám způsob boje. Proto se ti, kdo se honí jen za praktickými

67 Na Sjezdu Sociálnědemokratické strany ve dnech 14. až 21. listopadu 1892 v Berlíně byla jednomyslně přijata rezoluce odsuzující teorii tzv. státního socialismu jakožto snahu vytvořit rozkol mezi dělníky a SPD. Tato teorie považovala malé ústupky dělnické třídě a zestátnění kapitalistické ekonomiky za dostatečnou sociální reformu.

68 Dne 1. června 1894 sociálnědemokratická frakce bavorského zemského sněmu pod vedením Georga von Vollmara, který zastával tzv. praktickou politiku a státní socialismus, pomohla schválit rozpočet a poprvé tak prolomila princip revoluční sociální demokracie stanovený Augustem Bebelem: „Tomuto systému ani jednoho muže a ani jeden groš.“

69 Wolfgang Heine (1861–1944), německý sociální demokrat, ve svém projevu 10. února 1898 ve třetím berlínském volebním obvodu Říšského sněmu hájil oportunistický názor, že sociální demokraté by mohli pruské junkerské vládě splnit vojenské požadavky na „svobodu lidu“. Tímto kompromisem se Heine pokoušel revidovat antimilitarismus SPD.

70 Max Schippel (1859–1928), ekonom a sociální demokrat, se ve svém článku „Věřil Friedrich Engels v milici?“ publikovaném pod pseudonymem Isegrim v teoretickém orgánu oportunistů *Socialist Monthly Books* v listopadu 1898 pokusil revidovat antimilitarismus SPD. Schippel hájil ochrannou celní politiku, která posilovala velké pozemkové a průmyslové monopoly a prohlubovala střety zájmů mezi národy.

výsledky, docela přirozeně snaží, aby měli ruce volné, hledí tedy oddělit praxi od „teorie“, učinit ji na ní nezávislou.

Ale právě tato teorie při každém praktickém pokusu poráží oportunismus na hlavu: státní socialismus, agrární socialismus, politika kompenzací, otázka milice jsou pro oportunismus porážkou. Je jasné, že pokud se oportunismus chtěl uplatnit proti naší teorii, musel dojít k logickému závěru, že se musí odvážit přímo na ni, přímo na naše principy, místo aby jich nedbal, musel se pokusit jimi otrást a vytvořit si teorii vlastní. Výsledkem těchto pokusů je právě Bernsteinova teorie, a proto jsme na stuttgartském sjezdu⁷¹ viděli, jak se všechny oportunistické živly seskupily kolem Bernsteinova praporu. Jsou-li oportunistické proudy v praxi zcela přirozeným jevem, vysvětlitelným podmínkami našeho boje a našeho růstu, pak na druhé straně je Bernsteinova teorie neméně přirozeným pokusem dát těmto proudům obecný, teoretický výraz, určit jejich teoretické předpoklady a zúčtovat s vědeckým socialismem. Bernsteinova teorie tak byla od počátku teoretickou zkouškou oportunismu, jeho první vědeckou legitimizací.

71 Stranický sjezd německých sociálních demokratů se konal od 3. do 8. října 1898 ve Stuttgartu.

Jak ta zkouška dopadla, jsme právě viděli. Oportunismus se nezmůže na pozitivní teorii, která by odolala sebemenší kritice. Jediné, co dokáže, je potírat nejprve jednotlivé zásady marxistické nauky a nakonec, protože ta je stavbou pevně sestavenou, hledí zbořit celý systém odshora až dolů. To dokazuje, že oportunistická praxe je ve své podstatě neslučitelná s marxistickým systémem.

To však také dokazuje, že oportunismus je neslučitelný se socialismem vůbec, že jeho vnitřní tendencí je zatlačit dělnické hnutí do buržoazních kolejí, tedy zcela ochromit proletářský třídní boj. Proletářský třídní boj samozřejmě není totožný s marxistickým systémem. Již před Marxem a nezávisle na něm existovalo dělnické hnutí a různé socialistické systémy, z nichž každý byl svým způsobem teoretickým vyjádřením emancipačních snah dělnické třídy, které odpovídaly tehdejším podmínkám.

Vše, co nacházíme v Bernsteinově systému, existovalo již dříve: zdůvodnění socialismu mravními pojmy spravedlnosti, boj proti způsobu rozdělování, nikoli proti způsobu výroby, pojetí třídních antagonismů jako protikladu mezi bohatými a chudými, snaha vnutit kapitalistické ekonomice „družstevnictví“. A tyto teorie, přes všechnu nedostatečnost, byly ve své době opravdovými teoriemi proletářského třídního boje, byly obrovskými dětskými střevíci, v nichž se učil proletariát chodit na jevišti dějin.

Jakmile se třídní boj a jeho společenské podmínky vyvinuly tak, že tyto teorie byly opuštěny a byly formulovány zásady vědeckého socialismu, nemůže být – aspoň ne v Německu – jiného socialismu než marxistického a jiného třídního boje než sociálně-demokratického. Socialismus a marxismus, proletářský boj za osvobození a sociální demokracie jsou nyní jedno a totéž. Vracet se k předmarxistickým teoriím socialismu tedy znamená obouvat se zase do obrovských dětských střevíčků proletariátu, ne, znamená to vlastně obouvat se do trpasličích vyšlapaných trepek měšťáctva.

Bernsteinova teorie byla prvním, ale také posledním pokusem postavit oportunismus na teoretický základ. Pravíme posledním, poněvadž v Bernsteinově systému zašel oportunismus tak daleko, a to jak negativně v opuštění vědeckého socialismu, tak pozitivně smícháním všemožných teoretických zmatků. Bernsteinovou knihou dovršil oportunismus svůj vývoj a došel ke svým konečným závěrům.

Marxistická nauka nejenže dovede vyvrátit oportunismus teoreticky, ale jako jediná je také schopna jej vysvětlit jako dějinný jev ve vývoji strany. Světodějný postup proletariátu až k jeho úplnému vítězství opravdu není „věcí tak jednoduchou“. Celá zvláštnost tohoto hnutí spočívá v tom, že zde poprvé v dějinách prosazují svou vůli široké vrstvy samy a proti všem vládnoucím třídám, ale také v tom, že se tato vůle

musí vyplnit až mimo dnešní společnost, její cíl je nad touto společností. Tuto vůli však mohou široké vrstvy posilovat zase jen neustálým zápasem se stávajícím řádem a jenom v jeho rámci. Připoutat široké vrstvy k cíli, který přesahuje celý existující řád, sloučit každodenní zápasy s velkou reformou světa, to je obrovský problém sociálnědemokratického hnutí, jež musí v celém svém vývoji proplovat mezi dvojím úskalím: mezi opuštěním masového charakteru strany a mezi vzdáním se konečného cíle, mezi opětovným úpadkem do sekty a pádem do měšťáckého reformistického hnutí, mezi anarchismem a oportunismem.

Marxova nauka ve svém teoretickém arzenálu samozřejmě již před půl stoletím poskytla ničivé zbraně proti jedné i proti druhé krajnosti. Protože je však naše hnutí právě masovým hnutím a nebezpečí, která ho ohrožují, nevycházejí z lidských hlav, ale ze společenských poměrů, nemohla Marxova teorie předem zabránit, aby hnutí nevybočilo tu do anarchismu, tu do oportunismu. Obojí musí být překonáváno v praxi hnutím samým, s pomocí zbraní, které mu Marx poskytl. Sociální demokracie již překonala menší nebezpečí, anarchistické dětské spalničky s „nezávislým hnutím“, a v současné době překonává větší nebezpečí – oportunistickou kapénku.

S obrovským růstem hnutí v posledních letech, se složitostí podmínek, v nichž se bojuje, a úkolů, za něž se nyní bojuje, musela přijít chvíle, kdy se

v hnutí začala rozmáhat pochybnost ohledně velkých konečných cílů a nerozhodnost, pokud jde o ideový prvek hnutí. Velké proletářské hnutí může a musí postupovat tímto a žádným jiným způsobem a chvíle váhání a kolísání marxistickou nauku ani zdaleka nepřekvapují, vždyť je Marx dávno předvídal a předpovídal. „Buržoazní revoluce,“ napsal Marx před půlstoletím ve svém *Osmnáctém brumairu Ludvíka Bonaparta*, „jako například revoluce osmnáctého století, se rychle ženou od úspěchu k úspěchu, jeden dramatický efekt překonává druhý, lidé a věci se zdají zasazení do rámce z třpytných démantů, každý den je prodchnut extází; mají však krátké trvání, brzy dosahují svého vrcholu a společnost propadá dlouhé kocovině, dříve než se naučí strážlivě si osvojovat výsledky svého období bouří a kvasu. Naproti tomu proletářské revoluce, jako revoluce devatenáctého století, neustále samy sebe kritizují, ustavičně přerušují svůj vlastní průběh, vracejí se k tomu, co se zdá už splněno, aby znovu začaly od začátku, s ukrutnou důkladností se posmívají polovičatostem, slabinám a ubohostem svých prvních pokusů, zdá se, jako by svého protivníka srážely jen proto, aby nasál ze země nové síly a znovu se před nimi vztyčil ještě obrovitěji, znovu a znovu couvají před neurčitou nesmírností svých vlastních cílů, až se konečně vytvoří situace, kdy všechny cesty k ústupu jsou odříznuty a kdy život

sám zvolá: Hic Rhodus, hic salta! Tady je růže, tady tancuj!“⁷²

To platí i nyní, kdy se již vytvořila nauka vědeckého socialismu. Proletářské hnutí se tím sice nárazem nestalo sociálnědemokratickým, a to ani v Německu, ale stává se jím každým dnem víc a víc, i když musí neustále překonávat výstřelky do anarchismu i do oportunismu, jež doprovázejí tento proces vývoje sociální demokracie.

Proto nepřekvapuje vznik oportunistického proudu, ale spíše jeho slabost. Dokud se projevoval jen ojedíle v praxi strany, mohlo se zdát, že má nějaký seriózní teoretický základ. Ale teď, když našel své plné vyjádření v Bernsteinově knize, musí každý udiveně zvolat: To je všechno, co máte na srdci? Ani záblesk nějaké nové myšlenky! Ani jediná myšlenka, jíž by byl marxismus nerozdrtil, nerozdupal, které by se byl nevysmál nebo ji nebyl obrátil vníveč už před desetiletími.

Stačilo, aby oportunismus promluvil a ukázalo se, že nemá, co by řekl. A v tom spočívá skutečný stranickodějinný význam Bernsteinovy knihy.

72 Karl Marx, *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta* (1852). In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 8. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1960, s. 144–145.

A tak Bernstein, loučící se s revolučním myšlením proletariátu, s dialektikou a materialistickým pojetím dějin, jim může ještě poděkovat, že jeho proměnu posuzovali s polehčujícími okolnostmi. Neboť jen dialektika a materialistické pojetí dějin ukazují velkomyslně, že Bernstein je povoláním, ale nevědomým nástrojem, jímž se projevilo chvilkové zakolísání proletariátu, bouřně se ženoucího vpřed, a že proletariát odhodil tento nástroj daleko od sebe s posměchem a potřásaje hlavou, když si ho při světle hezky prohlédl.

Masová stávka, strana a odbory

1906

I.

Téměř všechny dosavadní spisy a projevy mezinárodního socialismu o otázce masové stávky pocházejí z doby před ruskou revolucí, kdy byl poprvé v dějinách ve velkém měřítku učiněn pokus s tímto bojovým prostředkem. Tím se také vysvětluje, že většinou zastaraly. Jejich pojetí vychází v podstatě z téhož stanoviska, jaké zastával Friedrich Engels, který roku 1873 napsal ve své kritice bakuninovského rádobý revolucionářství ve Španělsku:

„Všeobecná stávka je v bakuninovském programu pákou k zahájení sociální revoluce. Jednoho krásného dne všichni dělníci ve všech závodech jedné země, anebo dokonce na celém světě zastaví práci a donutí tak nejdéle do čtyř týdnů majetné třídy, aby buď přilezly ke křížku, nebo aby na dělníky udeřily, takže dělníci pak budou mít právo se bránit a při té příležitosti vyvrátit celou starou společnost. Nápad to není ani zdaleka nový; na tomto koníčku, který je původně anglické rasy, rajtovali francouzští a po nich belgičtí socialisté o sto šest od roku 1848. Za rychlého a prudkého rozvoje chartismu mezi anglickými dělníky, který nastal po krizi z roku 1837, se už roku 1839 hlásal ‚svatý měsíc‘, zastavení práce v národním měřítku (viz Engels, *Postavení dělnické třídy*⁷³) a setkal se s takovým ohlasem, že se to tovární dělníci v severní Anglii pokusili

v červenci 1842 uskutečnit. – Také na ženevském sjezdu aliančníků z 1. září 1873 hrála všeobecná stávka velkou roli, ale všeobecně se přiznávalo, že je k tomu nutná dokonalá organizace dělnické třídy a plná pokladna. A v tom je právě háček. Jednak vlády, zejména když jsou povzbuzovány politickou abstencí, nikdy nepřipustí, aby to s dělnickou organizací a pokladnou došlo tak daleko; jednak politické události a přehmaty vládnoucích tříd povedou k osvobození dělníků mnohem dříve, než se proletariát dostane k tomu, aby si opatřil tuto ideální organizaci a tento obrovský rezervní fond. Kdyby je však měl, nepotřeboval by okliku všeobecné stávky, aby dosáhl cíle.“⁷⁴

Zde máme argumentaci, která byla v následujících desetiletích směrodatná pro stanovisko mezinárodní sociální demokracie k masové stávce. Je zcela přizpůsobena anarchistické teorii generální stávky, tedy teorii generální stávky jako prostředku k zahájení sociální revoluce v protikladu ke každodennímu politickému boji dělnické třídy, a vyčerpává se v následujícím prostém dilematu: buď ještě celý proletariát nemá silnou organizaci a finanční zdroje a nemůže provést generální stávku, anebo již má dostatečně silnou organizaci a generální stávku nepotřebuje. Tato argumentace je ovšem tak prostá a na první pohled tak nepopíratelná, že po čtvrt století prokazovala novodobému

73 Friedrich Engels, *Postavení dělnické třídy v Anglii* (1845). Praha: Svoboda, 1950, s. 213.

74 Bakuninovci při práci: Pamětní spis o povstání ve Španělsku v létě 1873. In: Karl Marx, Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 18. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1966, s. 497–498.

dělnickému hnutí znamenité služby jako logická zbraň proti anarchistickým výmyslům a jako pomůcka k tomu, aby se myšlenka politického boje rozšířila v nejširších kruzích dělnictva. Velkolepé pokroky dělnického hnutí ve všech moderních zemích za posledních pětadvacet let jsou nejskvělejším důkazem pro taktiku politického boje obhajovanou Marxem a Engelsem v protikladu k bakuninovství, a německá sociální demokracie ve své dnešní síle, ve svém postavení předvoje celého mezinárodního dělnického hnutí, je v nemalé míře přímým produktem důsledného a důrazného používání této taktiky.

Ruská revoluce podrobila nyní tuto argumentaci důkladné revizi. Poprvé v dějinách třídních bojů dovršila velkolepé uskutečnění myšlenky masové stávky, a jak potom blíže rozvedeme, dokonce generální stávky a zahájila tím novou epochu ve vývoji dělnického hnutí. Z toho ovšem neplyne, že snad Marxem a Engelsem doporučovaná taktika politického boje nebo jejich kritika anarchismu byly nesprávné. Naopak, táž metoda, tytéž myšlenkové pochody, které byly základem Marxovy a Engelsovy taktiky i dosavadní praxe německé sociální demokracie, vytvořily nyní v ruské revoluci zcela nové momenty a nové podmínky třídního boje. Ruská revoluce, táž revoluce, která je první zkouškou příkladu masové stávky v dějinách, nejenže neznamená rehabilitaci anarchismu, nýbrž *jej přímo historicky likviduje*. Smutný úděl, k němuž tento myšlenkový směr odsoudil mohutný rozvoj sociální demokracie v Německu v posledních desetiletích, by bylo možné do jisté míry

vysvětlit dlouhotrvajícím obdobím výhradní nadvlády parlamentarismu. Směr zaměřený zcela na „úder“ a na „přímou akci“, směr dočista a polopatě „revoluční“, mohl jen na čas skomírat v bezvětrí parlamentní všednosti, aby při opětovném nástupu období přímého otevřeného boje, při revoluci v ulicích, znovu ožil a rozvinul svou vnitřní sílu. Rusko se nadto zdálo zvlášť vhodné k tomu, aby se stalo pokusným polem hrdinských činů anarchismu. Země, v níž proletariát neměl vůbec žádná politická práva a byl neobyčejně slabě organizován, pestrá směsice různých lidových vrstev s velmi rozdílnými, zmateně se proplétajícími zájmy, nepatrné vzdělání lidových mas, naproti tomu krajní bestialita vládnoucího režimu v používání násilí – to všechno se zdálo jako stvořené k tomu, aby náhle pozvedlo anarchismus k moci, byť jen na krátkou dobu. A koneckonců Rusko bylo historickým místem zrodu anarchismu. Jenže Bakuninova⁷⁵ vlast se měla stát i pohřebištěm jeho učení. Anarchisté nejenže nestáli a nestojí v Rusku v čele hnutí masových stávek, nejenže celé politické vedení revoluční akce a také masové stávky jsou v rukou sociálně-demokratických organizací – proti nimž ruští anarchisté rozhořčeně bojují jakožto „buržoazní straně“ – nebo zčásti v rukou takových socialistických organizací, které více či méně ovlivňuje sociální demokracie a ony se jí blíží, jako je

75 Michail Alexandrovič Bakunin (1814–1876), ruský revolucionář, hlavní teoretik anarchistického hnutí.

teroristická Strana socialistů-revolucionářů⁷⁶ – anarchisté v ruské revoluci již vůbec neexistují jako vážný politický směr. Jen v jednom litevském malém městě se zvláště složitými poměry – pestrá národnostní směsice dělnictva, převažující roztržitost malovýroby, velmi nízká úroveň proletariátu –, v Białystoku, je mezi sedmi nebo osmi různými revolučními skupinami také hlouček nedospělých „anarchistů“, kteří přispívají ze všech sil k rozkolu a zmateční dělnictva. A nedávno v Moskvě a snad ještě ve dvou nebo třech městech budí pozornost hloučky tohoto druhu. Jenže, nehledě k těmto několika „revolučním“ skupinám, jakou úlohu má nyní vlastně v ruské revoluci anarchismus? Stal se vývěsním štítem sprostých zlodějů a záškodníků. Pod značkou „anarchokomunismu“ se páchá velká část oněch nesčetných krádeží a rabování u soukromníků, které v každém období deprese, okamžité defenzivy revoluce vystupují na povrch jako kalná vlna. Anarchismus se v ruské revoluci nestal teorií bojujícího proletariátu, nýbrž ideologickým heslem kontrarevolučního lumpenproletariátu, který se za bitevní lodí revoluce hemží jako hejno žraloků. A tím je historická dráha anarchismu téměř u konce.

Na druhé straně, masová stávková se v Rusku uskutečnila nikoli jako prostředek, jak obejít politický boj dělnické třídy, zejména parlamentarismus, a nějakým divadelním

76 Ruská Strana socialistů-revolucionářů byla založena roku 1902. Opírala se především o rolnictvo, odmítala vedoucí úlohu proletariátu a věřila, že carskou autokracii lze porazit prostředky individuálního teroru.

trikem skočit náhle přímo do sociální revoluce, nýbrž jako prostředek k tomu, aby se podmínky každodenního politického boje – zvláště parlamentarismu – pro proletariát teprve vytvořily. Pracující lid, a především proletariát, vede v Rusku revoluční boj, v němž se uplatňují masové stávky jako nejdůležitější zbraň, právě za tatáž politická práva a za tytéž podmínky, jejichž nezbytnost a význam v osvobozovacím boji dělnické třídy poprvé dokázali Marx a Engels a které obhajovali všemi silami v Internacionále proti anarchismu. Tak dialektika dějin – skála, na níž spočívá celé učení Marxova socialismu – způsobila, že se dnes anarchismus, s nímž byla myšlenka masové stávky nerozlučně spjata, sám dostal do protikladu přímo k praxi masové stávky, kdežto masová stávka, která byla potírána jako protiklad politické činnosti proletariátu, projevuje se dnes naopak jako nejmocnější zbraň politického boje za politická práva. Staví-li tedy ruská revoluce požadavek důkladné revize starého stanoviska marxismu k masové stávce, vítězí přitom zase jen právě všeobecné metody a hlediska marxismu v nové podobě. Moorova milénka může zemřít pouze rukou Moorovou.⁷⁷

77 Luxemburg zde cituje větu ze hry Friedricha Schillera *Loupežníci* (*Die Räuber*, 1781), kde hlavní hrdina Karel Moor na konci dramatu usmrtí svou milénku Amálii.

II.

První revize, která pro otázku masové stávky vyplývá z událostí v Rusku, se týká obecného *pojetí* problému. Zdánlivě protipóly nejenže se navzájem nevylučují, nýbrž se zároveň – jako vždy – vzájemně podmiňují a doplňují. Pro anarchistický způsob myšlení je totiž spekulace přímo na „velký poprask“, na sociální revoluci jenom vnějším a nepodstatným znakem. Podstatné je zde celé abstraktní, ahistorické posuzování masové stávky, jako vůbec všech podmínek proletářského boje. Pro anarchistu existují jako hmotné předpoklady jeho „revolučních“ spekulací jen dvě věci: nejdříve vzduchoprázdno a pak dobrá vůle a odvaha vysvobodit lidstvo z dnešního kapitalistického slzavého údolí. Již před šedesáti lety vyplynulo z mudrování ve vzduchoprázdnu, že masová stávka je nejrychlejší, nejjistější a nejsnadnější prostředek k tomu, aby byl učiněn skok do lepšího sociálního světa. Ze spekulace ve stejném vzduchoprázdnu znovu vyplynulo, že boj odborů je jedinou skutečnou „přímoú akcí mas“, a tedy jediným revolučním bojem – což je, jak známo, nejnovější pojetí francouzských a italských „syndikátníků“⁷⁸. Pro anarchismus bylo přitom vždy osudné, že tyto improvizované metody boje byly nejen účtem bez hostinského, tedy čistou utopií, ale tím, že právě s opovrhovanou, špatnou skutečností vůbec nepočítaly,

78 Později „syndikalismus“. Politické hnutí, které klade důraz na zlepšení pracovních podmínek oproti myšlence přímého převzetí státní moci.

měnily se v ní nečekaně z revolučních spekulací prakticky v posluhování reakci.

Ze stejného abstraktního, ahistorického způsobu uvažování vycházejí však dnes ti, kdo by propříště chtěli stanovit masovou stávku v Německu usnesením předsednictva na určitý kalendářní den, jakož i ti, kdo, podobně jako účastníci kolínského sjezdu odborů, chtějí problém masové stávky sprovodit ze světa zákazem jeho „propagování“.⁷⁹ Oba směry vycházejí ze společné, čistě anarchistické představy, že masová stávka je pouhým technickým prostředkem boje, že je možné se na ní libovolně a podle nejlepšího vědomí a svědomí „usnášet“ nebo ji také „zakázat“, že je něčím na způsob kapesního nože, který můžeme nosit v kapse, zavřený a připravený „pro všechny případy“, a podle uvážení jej otevřít a použít. Právě odpůrci masové stávky si přisvojují zásluhu, že berou v úvahu historické pozadí a materiální podmínky dnešní situace v Německu, v protikladu k „revolučním romantikům“, kteří se vznášejí ve vzduchu a vůbec nechtějí počítat s tvrdou realitou a jejími možnostmi i nemožnostmi. „Fakta a čísla, čísla a fakta!“ volají jako pan Gradgrind v Dickensových *Zlých časech*.⁸⁰ Odborářští

79 V květnu 1905 byla v Kolíně nad Rýnem na 5. sjezdu Sociálnědemokratických svobodných odborů odmítnuta strategie masové stávky.

80 V Dickensově románu *Zlé časy* (*Hard Times*, 1854) je pan Gradgrind ředitelem experimentální školy, kde se vyučují pouze čísla a fakta a s žáky je zacházeno jako se stroji nebo s nádobami, do nichž lze pouze nalít věčné znalosti. Dickensova postava je parodií Jamese Milla, významného filozofa liberalismu a představitele klasické ekonomie.

odpůrci masové stávky si pod pojmy „historické pozadí“ a „materiální podmínky“ představují dvě věci: na jedné straně slabost proletariátu, na druhé straně sílu prusko-německého militarismu. Nedostatečná organizovanost dělníků, nedostatek financí a pruské bodáky, to jsou „fakta a čísla“, na nichž v daném případě stavějí tito odborářští předáci svou praktickou politiku. Je ovšem pravda, že odborové pokladny i pruské bodáky jsou nepochybně velmi materiální a také velmi historické fenomény, ale pojetí, které se na tom zakládá, není historický materialismus ve smyslu Marxově, nýbrž policejní materialismus ve smyslu Puttkamerově⁸¹. Také představitelé kapitalistického policejního státu ve velké míře, ba výhradně počítají se skutečnou silou organizovaného proletariátu v dané chvíli i s materiální silou bodáků a ze srovnání počtu těchto dvou číselných řad odvozují stále ještě uklidňující závěr: revoluční dělnické hnutí je dílem jednotlivých demagogů a buřičů a ve vězeních a bodácích tedy máme dostačující prostředek, jak zvládnout nemilý, „přechodný fenomén“.

Třídně uvědomělé německé dělnictvo dávno pochopilo směšnost policejní teorie, podle níž by celé novodobé dělnické hnutí bylo umělým, svévolným produktem hrstky nesvědomitých „demagogů a buřičů“.

81 Robert von Puttkamer (1828–1900), pruský státník, který byl mezi lety 1881 a 1888 ministrem vnitra. Podílel se na správě Bismarckova policejního státu a prosazoval přísná represivní opatření proti stávkujícím dělníkům.

Je však výrazem přesně téhož pojetí, když několik hodných soudruhů utvoří dobrovolnou skupinu strážců, kteří varují německé dělnictvo před nebezpečným řáděním několika „revolučních romantiků“ a před jejich „propagací masové stávky“. Nebo když na druhé straně inscenují plačtivou rozhořčenou kampaň ti, kdo se domnívají, že je jakési „důvěrné“ dohody předsednictva strany s generální komisí odborů ošidily o vypuknutí masové stávky v Německu. Kdyby záleželo na podněcující „propagandě“ revolučních romantiků nebo na důvěrných či veřejných usneseních stranických vedení, pak bychom v Rusku dodnes neměli ani jedinou vážnou masovou stávku. V žádné zemi – jak jsem zdůraznila již v březnu 1905 v *Saských dělnických novinách* – nebyla masová stávka tak málo „propagována“, nebo dokonce „diskutována“ jako v Rusku.⁸² A ojedinělé příklady usnesení a dohod předsednictva ruské strany, které se skutečně snažily vyhlásit masovou stávku, jako například poslední pokus v srpnu tohoto roku po rozpuštění Dumy, téměř úplně ztroskotaly.⁸³ Pokud nás tedy ruská revoluce něčemu učí, pak především tomu, že masovou stávku nelze uměle „udělat“, že se na ní nelze zničehonic „usnést“, nelze ji „propagovat“, ale že je to historický fenomén, který v určité chvíli vyplyne ze sociálních vztahů jako historická nutnost.

82 Rosa Luxemburg, „Eine Probe aufs Exempel“ (Zkouška příkladem), *Sächsische Arbeiter-Zeitung*, 3. března 1905, č. 52.

83 I. Duma byla ustanovena 27. dubna 1906 a trvala pouze do 8. července 1906, kdy byla carem rozpuštěna pro překročení konstitučních pravomocí.

Problém je tedy možno pochopit a diskutovat o něm, ale nikoli za pomoci abstraktních úvah o možnosti nebo nemožnosti, užitečnosti či škodlivosti masové stávky, ale jediné zkoumáním těch příčin a těch společenských vztahů, z nichž masová stávka v nynější fázi třídního boje vyrůstá. Jinými slovy: nikoli *subjektivním posuzováním* masové stávky z hlediska toho, co by bylo žádoucí, nýbrž *objektivním zkoumáním* zdrojů masové stávky z hlediska toho, co je historicky nutné.

Ve vzduchoprázdnu abstraktní logické analýzy lze se stejnou platností dokázat naprostou nemožnost a jistou porážku masové stávky, stejně jako i její úplnou možnost a nepochybné vítězství. A proto má argumentace v obou případech stejnou cenu, totiž vůbec žádnou. Proto je také zvláště strach z „propagace“ masové stávky, který vedl dokonce k vysloveným klatbám proti domnělým pachatelům tohoto zločinu, jenom výsledkem směšného zmatení. „Propagovat“ masovou stávku jako abstraktní, bojový prostředek je právě tak nemožné jako propagovat „revoluci“. „Revoluce“ i „masová stávka“ jsou pojmy, které samy znamenají pouze vnější formu třídního boje a mají smysl a obsah pouze v souvislosti se zcela určitými politickými situacemi.

Kdyby se chtěl někdo pokusit učinit masovou stávku vůbec, jakožto formu proletářské akce, předmětem pravidelné agitace, hauzírovat s touto „ideou“ dům od domu, aby pro ni postupně získal dělnictvo, bylo by to stejně neúčinné,

ale také stejně prázdné a absurdní počínání, jako kdyby někdo chtěl dělat předmětem zvláštní agitace myšlenku revoluce nebo boje na barikádách. Masová stávka se nyní stala středem živého zájmu německého a mezinárodního dělnictva, protože je novou formou boje a jako taková je bezpečným příznakem hlubokého vnitřního zvratu v třídních vztazích a v podmínkách třídního boje. Svědčí o zdravém revolučním instinktu a čilé inteligenci masy německého proletariátu, že se navzdory tvrdošíjnému odporu svých odborových předáků staví k novému problému s tak vřelým zájmem. Jenže na tento zájem, na tuto ušlechtilou intelektuální žízeň dělníků a na jejich touhu po revolučních činech nelze odpovědět tím, že je častujeme abstraktními duševními prostocviky o možnosti nebo nemožnosti masové stávky, nýbrž tím, že jim objasníme vývoj ruské revoluce, mezinárodní význam této revoluce, zostření třídních protikladů v západní Evropě, další politické perspektivy třídního boje v Německu, úlohu a úkoly mas v nastávajících bojích. Jen tímto způsobem povede diskuse o masové stávce k tomu, že se rozšíří duchovní obzor proletariátu, že se zvýší jeho třídní uvědomění a že se prohloubí jeho způsob myšlení a zocelí jeho síla.

Z tohoto stanoviska se pak trestní řízení, které žádají odpůrci „revoluční romantiky“, ukazuje v celé své směšnosti, protože se při projednávání problému přesně nedodrželo doslovné znění jenské rezoluce. S touto rezolucí „praktičtí politikové“ konečně ještě souhlasí, protože spojuje masovou stávku hlavně s osudy všeobecného volebního

práva, z čehož, jak se domnívají, mohou vyvozovat dvě věci: zaprvé že se zachová ryze defenzivní charakter masové stávky a zadruhé že masová stávka sama bude podřízena parlamentarismu, že bude proměněna v pouhý přívěsek parlamentarismu. Právě jádro jenské rezoluce však v této souvislosti spočívá v tom, že za nynější situace v Německu by útok vládnoucí reakce na volební právo do Říšského sněmu mohl být s největší pravděpodobností prvním popudem a signálem k období bouřlivých politických bojů, v nichž by bylo asi poprvé v Německu použito masové stávky jako bojového prostředku.⁸⁴ Jenže chtít sociální dosah a historický rozsah masové stávky jako jevu a jako problému třídního boje zúžit a ohraničit textem rezoluce sjezdu strany je počínání, které se svou krátkozrakostí rovná zákazu diskuse na kolínském sjezdu odborů. Rezolucí jenského sjezdu strany vzala německá sociální demokracie oficiálně na vědomí hluboký zvrat v mezinárodních podmínkách proletářského třídního boje, způsobený ruskou revolucí, a ukázala, že je schopna revolučního vývoje, že se dovede přizpůsobit novým požadavkům nastávající fáze třídních bojů. V tom tkví význam jenské rezoluce. Pokud jde o praktické použití masové stávky v Německu, rozhodnou o něm dějiny, jako o něm rozhodly v Rusku, dějiny, ve kterých to, k čemu se rozhodne sociální demokracie, je zajisté důležitým faktorem, ale pouze *jedním* z mnoha.

84 Od 17. do 25. září 1905 se konal sjezd SPD v Jeně a byla přijata rezoluce, podle níž byla masová stávka legitimní „defenzivní“ strategií, ale pouze k obraně demokratických práv.

III.

Masová stávka, jak je většinou chápána v nynějších diskusích v Německu, je velmi jasně a prostě myšleným, ostře ohraničeným a ojedinělým jevem. Mluví se výhradně o politické masové stávce. Myslí se přitom na jednorázovou, mohutnou stávku průmyslového proletariátu, která je zahájena z nějakého politického podnětu velkého dosahu, a to na základě včasné vzájemné dohody orgánů strany a odborů. Proveďte se potom pěkně uspořádaně v duchu kázně a ještě spořádaněji se na výzvu řídicích instancí v pravý čas ukončí, přičemž i podpora, náklady a oběti, zkrátka celá materiální bilance masové stávky je předem přesně určena.

Srovnáme-li nyní toto teoretické schéma se skutečnou masovou stávkou, jak se objevila před pěti lety v Rusku, musíme říci, že téměř ani jediná z mnoha masových stávek, které se konaly, neodpovídá představě, kolem níž se točí německá diskuse. Masové stávky v Rusku vykazují na druhé straně takovou rozmanitost nejrůznějších odstínů, že je zcela nemožné mluvit o masové stávce „jako takové“, o nějaké abstraktní schematické masové stávce. Všechny faktory masové stávky i její charakter se liší nejen v různých městech a krajích země, ale především se v průběhu revoluce mnohokrát měnila i obecná povaha masových stávek. Ty prošly v Rusku určitým vývojem, který dále pokračuje. Kdo tedy mluví o masové stávce v Rusku, musí mít především na zřeteli její dějiny.

Nynější takříkajíc oficiální období ruské revoluce se plným právem datuje od povstání petrohradského proletariátu 22. ledna 1905, od onoho pochodu 200 tisíc dělníků před carský palác, který skončil strašlivým krveprolitím. Krvavý masakr v Petrohradu byl, jak známo, signálem k výbuchu první obrovské vlny masových stávek, které se během několika dní prevalily přes celé Rusko a zanesly volání revoluce k útoku z Petrohradu do všech koutů říše a mezi nejširší vrstvy proletariátu. Petrohradské povstání 22. ledna bylo však také jen klíčovým momentem masové stávky, kterou začal proletariát carského hlavního města už dříve v lednu 1905. Petrohradská lednová masová stávka se ovšem nepochybně rozvíjela pod přímým dojmem oné obrovské generální stávky, která vypukla krátce předtím v prosinci 1904 na Kavkaze v Baku a po nějakou dobu udržovala v napětí celé Rusko.⁸⁵ Ale prosincové události v Baku byly samy o sobě jen posledním a silným výhonkem mohutných masových stávek, které jako periodická zemětřesení otrásaly v letech 1903 a 1904 celým jižním Ruskem a jejichž předejrou byla masová stávka v Batumi na Kavkaze v březnu 1902. Mezi tímto prvním hnutím masových stávek a velkou generální stávkou petrohradských textilních dělníků v letech 1896 a 1897 je koneckonců odstup jen čtyř

85 Stávka v Baku vypukla 26. prosince 1904. Slévárenští dělníci přerušili práci, aby požadovali osmihodinovou pracovní dobu, zvýšení platu a volné neděle. Během několika dní většina továren a strategických podniků rovněž přerušila práci. Tato stávka vedla k jedné z prvních kolektivních dohod v dějinách ruského impéria – pracovní doba byla snížena na devět hodin a dělníci získali čtyři volné placené dny v měsíci.

nebo pěti let. Třebaže se navenek zdá, že toto hnutí je od dnešní revoluce odděleno několika lety zdánlivé nečinnosti a strnulé reakce, přece bude každý, kdo zná vnitřní politický vývoj ruského proletariátu až k dnešnímu stupni jeho třídního uvědomění a jeho revoluční energii, začínat dějiny nynějšího období masových bojů oněmi petrohradskými generálními stávkami. Pro problém masové stávky jsou už proto důležité, že v zárodku obsahují všechny hlavní momenty pozdějších masových stávek.

Petrohradská generální stávka roku 1896 se zprvu jeví jako ryze hospodářský, dílčí mzdový boj. Její příčinou byly nesnesitelné pracovní podmínky petrohradských přadláků a tkalců: třináctihodinová, čtrnáctihodinová až patnáctihodinová pracovní doba, bídné úkolové mzdy a celá řada opovrženíhodné šikany ze strany zaměstnavatelů. Textilní dělníci přesto tuto situaci dlouho trpělivě snášeli, až jim zdánlivě nepatrnou okolností došla trpělivost. V květnu roku 1896 se totiž konala korunovace dnešního cara Mikuláše II., odkládaná po dva roky ze strachu před revolucionáři. To podnítilo petrohradské podnikatele, aby osvědčili svou vlasteneckou horlivost a uložili svým dělníkům tři dny nuceného volna, přičemž však kupodivu nechtěli za tyto dny vyplatit mzdy. Textilní dělníci, které to rozzlobilo, se dali se do pohybu. Po poradě asi tří set nejuvědomělejších dělníků v Jekatěringofském sadu bylo rozhodnuto vstoupit do stávky s těmito požadavky: 1. vyplacení mzdy za dny korunovace; 2. pracovní doba deset a půl hodiny; 3. zvýšení úkolové mzdy. To se stalo

24. května. Po týdnu zastavily práci všechny tkalcovny a přádelny a 40 tisíc dělníků bylo v generální stávce. Dnes, ve srovnání s mohutnými masovými stávkami revoluce, se tato událost může zdát maličkostí. V politické ledové strnulosti *tehdejšího* Ruska ale byla generální stávka něčím neslýchaným, byla to vlastně úplná revoluce v malém. Začalo samozřejmě nesmírně brutální pronásledování, asi tisíc dělníků bylo zatčeno a posláno postrkem domů a generální stávka byla potlačena.

Již tady vidíme všechny základní rysy pozdějších masových stávek. Bezprostřední podnět hnutí byl zcela náhodný, ba podřadný, jeho výbuch byl živelný, ale v jeho uskutečnění se ukázaly plody několikaleté agitace sociální demokracie. Během generální stávky stáli sociálnědemokratičtí agitátoři v čele hnutí, vedli dělníky a využili stávky k čilé revoluční agitaci. Dále – stávka byla navenek pouhým hospodářským bojem za mzdy, jenže postoj vlády a agitace sociální demokracie z ní udělaly prvořadý politický fenomén. A konečně – stávka byla potlačena, dělníci utrpěli „porážku“. Ale již v lednu následujícího roku 1897 opakovali petrohradští textilní dělníci generální stávku znovu a dosáhli tentokrát vynikajícího úspěchu: zákonného zavedení jedenáctiapůlhodinového pracovního dne v celém Rusku. Co však bylo mnohem důležitějším výsledkem: Touto první generální stávkou v roce 1896, do níž se vstoupilo beze stopy organizace a stávkových fondů, začíná ve vlastním Rusku intenzivní odborářský boj, který se brzy rozšiřuje z Petrohradu do celé země a otevírá sociálnědemokratické

agitaci a organizaci zcela nové vyhlídky, čímž ve zdánlivě mrtvolném klidu následujícího období tajně připravuje neviditelnou podvratnou činností proletářskou revoluci.

Podobně bylo na první pohled náhodné i vypuknutí kavkazské stávky v březnu roku 1902 a stejně tak se zdála být produktem ryze hospodářských, dílčích, i když zcela jiných momentů než stávka roku 1896. Stávka souvisela s těžkou průmyslovou a obchodní krizí, která byla v Rusku předzvěstí rusko-japonské války a spolu s ní nejsilnějším hybatelem počínajícího revolučního vření. Krize vyvolala ohromnou nezaměstnanost, která napomáhala agitaci v řadách proletářských mas. Vláda aby uklidnila dělnickou třídu, začala odsunovat „přebytečné ruce“ do míst jejich domovské příslušnosti. Právě takové opatření, které mělo postihnout asi 400 petrolejářských dělníků, vyvolalo v Batumi masový protest, který vedl k demonstracím, zatýkání, krveprolití a nakonec k politickému procesu, jímž se náhle z ryze hospodářské, dílčí záležitosti stala politická a revoluční událost. Ohlasem zcela „bezvýsledné“ a poražené stávky v Batumi byla řada revolučních masových demonstrací dělníků v Nižním Novgorodě, v Saratově a v dalších městech, tedy mohutný vzmach směrem k celkovému pohybu revolučního hnutí.

Již v listopadu 1902 následuje první opravdu revoluční ohlas v podobě generální stávky v Rostově na Donu. Popudem k ní byly mzdové spory v dílnách vladikavkazské dráhy. Správa chtěla snížit mzdy, nato vydal donský výbor sociální

demokracie provolání s výzvou ke stávce za tyto požadavky: devítihodinový pracovní den, zlepšení mezd, zrušení pokut, propuštění neoblíbených inženýrů atd. Všechny železniční dílny vstoupily do stávky. K nim se ihned připojila všechna ostatní povolání a náhle v Rostově zavládl nebývalý stav: všechna práce v průmyslu a dílnách stála, zato se den co den pod širým nebem konaly obrovské tábory lidu za účasti 15–20 tisíc dělníků, mnohdy obklopené kordonem kozáků. Na těchto táborech poprvé otevřeně vystoupili sociálně-demokratičtí lidoví řečníci, pronášely se plamenné řeči o socialismu a politické svobodě přijímané s nesmírným nadšením, rozšiřovala se revoluční provolání v desetitisících exemplářů. Uprostřed strnulého absolutistického Ruska si rostovský proletariát poprvé útokem dobýval shromažďovací právo, svobodu slova. Ovšem ani zde se to neobešlo bez krveprolití. Mzdové spory vladikavkazských železničních dílen se v několika dnech rozrostly v politickou generální stávku a v revoluční pouliční bitvu. Jako dozvuk následovala ihned ještě generální stávka ve stanici Tichoreckaja na téže železniční trati. Také zde došlo ke krveprolití, potom k procesu a rovněž Tichoreckaja se jako jedna epizoda zařadila do nedílného řetězce revolučních momentů.

Na jaře 1903 přichází odpověď na poražené stávky v Rostově na Donu a v Tichorecké: v květnu, červnu a červenci je celý jih Ruska v plamenech. Baku, Tbilisi⁸⁶, Batumi,

86 V textu „Tiflis“.

Jelizavetgrad⁸⁷, Oděsa, Kyjev, Mykolajiv, Jekatěrinoslav⁸⁸ byly ve skutečné generální stávce. Ale ani zde nevzniká hnutí podle nějakého předem vypracovaného plánu nějakého ústředí, ale v každém místě z jiných podnětů a v jiných podobách. První bylo Baku, kde dílčí mzdové boje jednotlivých továren a odvětví nakonec vyústily v generální stávku. V Tbilisi začalo stávku 2000 obchodních zaměstnanců, kteří měli pracovní dobu od šesti hodin ráno do jedenácti večer; 4. července všichni v osm hodin večer opouštějí obchody, táhnou v průvodu městem a vyzývají majitele obchodů, aby zavřeli krámy. Vítězství je úplné: obchodní zaměstnanci si dobývají pracovní doby od osmi do osmi a připojují se k nim ihned všechny továrny, dílny a kanceláře. Noviny nevycházejí, provoz pouličních drah může být udržován jen pod ochranou vojska. Stávka v Jelizavetgradu začíná 10. července ve všech továrnách s ryze hospodářskými požadavky. Většinou je jim vyhověno a 14. července stávka ustává. Ale dva týdny nato vypuká opět: tentokrát ji zahajují pekaři, po nich kameníci, truhláři, barvíři, dělníci v mlýnech a nakonec zase všichni tovární dělníci. V Oděse začíná hnutí mzdovým bojem, který se vyvinul z činnosti „legálního“ dělnického spolku, založeného vládními agenty

87 Dnes město Kropyvnyckyj.

88 Dnes město Dněpr.

podle programu známého četníka Zubatova⁸⁹. Dialektika dějin opět využila příležitosti, aby provedla jeden ze svých pěkně zlomyslných kousků: Hospodářské boje dřívějšího období – mezi nimi i velká petrohradská generální stávka roku 1896 – svedly ruskou sociální demokracii k přehánění takzvaného ekonomismu⁹⁰, čímž připravily mezi dělnictvem půdu pro Zubatovovy demagogické aktivity. Zanedlouho však velký revoluční proud obrátil loďku s falešnou vlajkou a donutil ji, aby plula v čele revoluční proletářské flotily. Od zubatovských odborů vyšlo na jaře 1904 heslo k velké generální stávce v Oděse, tak jako v lednu 1905 ke generální stávce v Petrohradu. Dělníci v Oděse, kteří byli ukolébáváni domněnkou, že vláda je upřímně nakloněna dělníkům a že souhlasí s ryze hospodářským bojem, to najednou chtěli prakticky vyzkoušet a donutili zubatovské „dělnické odbory“, aby v jedné továrně vyhlásily stávku s velmi mírnými požadavky. Nato

89 Sergej Zubatov (1864–1917), ruský policejní důstojník a agent Ochranky, známý pro své metody, které zahrnovaly najímání neuniformovaných detektivů a informátorů, očerňování revolučních aktivistů či organizaci procarských odborů, jejichž cílem bylo potlačit skutečnou agitaci. Tyto metody byly označovány jako „policejní socialismus“ či „zubatovština“.

90 Rosa Luxemburg zde naráží na debatu v ruském socialistickém hnutí, kde tzv. ekonomisté hájili politiku, že dělníci by měli být sociální demokracii vychováni pouze k vedení hospodářských (ekonomických) bojů – tedy ke stávkám za lepší mzdy, kratší pracovní dobu apod. Proti tomu stála druhá skupina, která argumentovala, že je potřeba vysvětlovat veškeré úkoly proletariátu v Rusku, tedy například i boj za demokracii nebo protest proti útokům na protestující studenty – tedy politické stávky. Prvním skupinu reprezentovali autoři časopisů jako *Rabočeje Dělo* a druhou časopis *Jiskra* vedený v té době Leninem, který celý spor popisuje ve svém díle *Co dělat?* (Pozn. J. M.)

je podnikatel prostě vyhodil na dlažbu. Když potom žádali od vedení své odborové organizace slibovanou ochranu, vrchnost se vytratila a zanechala dělníky nanejšť rozzlobené. Sociální demokraté se ihned postavili do čela stávkového hnutí, které vzápětí přeskočilo do dalších továren. Dne 1. července stákovalo 2500 železničních dělníků, 4. července vstoupili do stávky přístavní dělníci za zvýšení mezd z osmdesáti kopějek na dva rubly a za zkrácení pracovní doby o půl hodiny. Dne 6. července se k hnutí připojili námořníci. Dne 13. července začala stávka zaměstnanců pouličních drah. Konalo se shromáždění všech stávkujících, 7 000–8 000 lidí; vytvořili průvod, který šel od továrny k továrně, zástup stávkujících rostl jako lavina, 40–50 tisíc lidí se vydalo k přístavu, kde vyvolalo zastavení veškeré práce. Brzy generální stávka ovládla celé město. V Kyjevě začala stávka železničních dílen 21. července. Také zde byly prvním podnětem bídné pracovní podmínky a hned byly vytyčeny mzdové požadavky. Druhý den vstoupili do stávky po příkladu železničářů také slévárny. Dne 23. července pak došlo k události, která byla signálem ke generální stávce. V noci byli zatčeni dva delegáti železničních dělníků; stávkující ihned žádali jejich propuštění, a když se tak nestalo, usnesli se, že vlaky nepustí z města. Na nádraží usedli všichni stávkující se ženami a dětmi na trať – moře lidských hlav. Vyhrožovali jim střelbou z pušek. Nato dělníci odhalili prsa a volali: „Střílejte!“ Na bezbranný sedící dav vypálili salvu a třicet až čtyřicet mrtvých, mezi nimi ženy a děti, zůstalo na místě ležet. Na tuto zprávu povstal ke stávce ještě téhož

dne celý Kyjev. Zástup nesl mrtvolu zavražděných městem. Schůze, projevy, zatýkání, jednotlivé pouliční boje. Kyjev se ocitl v revoluci. Stávka brzy skončila. Knihtiskaři však dosáhli zkrácení pracovní doby o jednu hodinu a zvýšení mezd o jeden rubl; v jedné drožďárně byl zaveden osmihodinový pracovní den; železniční dílny byly z rozhodnutí ministerstva uzavřeny; ostatní odvětví dále vedla za své požadavky dílčí stávky. V Mykolajivě propukla generální stávka pod přímým vlivem zpráv z Oděsy, Baku, Batumi a Tbilisi, přes odpor sociálnědemokratického výboru, který chtěl odložit výbuch hnutí na dobu, kdy mělo vojsko odtahnout z města na manévry. Masa se nedala zadržet. Jedna továrna začala, stávkující šli od dílny k dílně, odpor vojska jen přiléval olej do ohně. Brzy se vytvořily masové průvody, zpívaly revoluční písně, jimiž strhly všechny dělníky, zaměstnance, zřízence pouličních drah, muže i ženy. Pracovní klid byl úplný. V Jekatěrinoslavi začali stávku 5. srpna pekaři, 7. srpna dělníci z železničních dílen, potom všechny ostatní továrny; 8. srpna se zastavil provoz pouličních drah, noviny nevycházely. Tak došlo k velké generální stávce jižního Ruska v létě 1903. Z mnoha malých přítoků dílčích hospodářských bojů a malých „náhodných“ případů se stávka rychle slévala v mohutné moře a proměnila celý jih carské říše na několik týdnů v bizarní, revoluční dělnickou republiku. „Bratrská objetí, volání, zanícení a nadšení, písně svobody, radostný smích, veselí a radost jsme slyšeli v tisícovém zástupu, který od rána do večera proudil městem. Nálada byla povznesená; téměř bylo možno věřit, že na zemi začíná

nový, lepší život. Hluboce vážný a současně idylický, dojemný obraz...” Tak psal tehdy dopisovatel liberálního listu *Osvobození* vydavatele Pjotra Struveho⁹¹.

Rok 1904 přinesl hned na začátku válku a na chvíli přerušil hnutí masových stávek. Nejprve se zemí přelila kalná vlna „vlasteneckých“ demonstrací uspořádaných policií. „Liberální“ měšťácká společnost byla prozatím úplně sražena k zemi oficiálním carským šovinismem. Sociální demokracie však přesto brzy opět vstoupila na bojiště, proti policejním demonstracím vlasteneckého lumpenproletariátu se stavěly revoluční dělnické demonstrace. Konečně potupné porážky carské armády probudily z omámení i liberální společnost. Začala éra liberálních a demokratických kongresů, banketů, projevů, proslovů a manifestů. Válečnou potupou dočasně utlumený absolutismus ponechal pánům liberálům na chvíli volnost, takže si mysleli, že liberalismus už má vyhráno. Na půl roku vstoupil měšťácký liberalismus do popředí politické scény, proletariát ustoupil do stínu. Ale po delší krizi se absolutismus opět vzchopil, karamela nabrala síly a stačilo jedině silné dupnutí kozácké boty, aby v prosinci vzala celá liberální akce do zaječích.

91 Časopis *Osvobození* byl ilegálním orgánem buržoazně-liberálního zaměření, který vycházel mezi lety 1902 a 1905 ve Stuttgartu pod vedením Pjotra Berngardoviče Struveho. Struve byl ruský novinář, filozof a ekonom. Svou kariéru začal jako legální marxista (tj. publikoval v legálně vydávaných časopisech), roku 1905 ale přestoupil k liberálům a po ruské revoluci se přidal k bílým a žil v exilu v Paříži.

Bankety, řeči a kongresy byly bez okolků zakázány jako „drzá zpupnost“ a liberalismus se náhle ocitl v koncích a nevěděl kudy kam. Ale přesně tam, kde liberalismu došel dech, začala akce proletariátu. V prosinci 1904 propukla z důvodu nezaměstnanosti velkolepá generální stávka v Baku: dělnická třída byla opět na bojišti. Když bylo zakázáno řečnit a ustaly projevy, začalo se zase jednat. V Baku během několika týdnů generální stávky situaci naprosto ovládla sociální demokracie a svérázné prosincové události na Kavkaze by byly vzbudily ohromný rozruch, kdyby nebyly tak rychle předstiženy stoupající vlnou revoluce, kterou samy podnítily. Fantastické a nejasné zprávy o generální stávce v Baku se ještě nedostaly do všech koutů carské říše, když v lednu 1905 vypukla masová stávka v Petrohradu.

Také zde byl podnět, jak známo, nepatrný. Dva dělníci putilovských závodů byli propuštěni pro svou příslušnost k legálnímu zubatovskému spolku. Toto opatření vyvolalo 16. ledna solidární stávku všech 12 tisíc dělníků těchto závodů. Sociální demokraté začali při příležitosti stávky čilou agitaci za rozšíření požadavků a prosadili požadavek osmihodinového pracovního dne, spolčovacího práva, svobody slova a tisku atd. Rozjitznění putilovských dělníků přešlo rychle na ostatní proletariát a v několika dnech bylo ve stávce 140 tisíc dělníků. Společné porady a bouřlivé diskuse vedly k vypracování proletářské charty občanských svobod v čele s osmihodinovým pracovním dnem, se kterou 22. ledna táhlo 200 tisíc dělníků, vedených

popem Gaponem⁹², před carský palác. Případ dvou perzekvovaných putilovských dělníků se během týdne proměnil v předeheru nejmohutnější revoluce nové doby.

Události, které hned nato následovaly, jsou známy: petrohradská krvavá lázeň vyvolala v lednu a v únoru ve všech průmyslových střediscích a městech Ruska, Polska, Litvy, baltských provincií, Kavkazu, Sibíře, od severu k jihu, od západu k východu obrovské masové a generální stávky. Jenže při bližším pozorování je zřejmé, že nyní vystupují masové stávky v jiných formách než v dosavadním období. Tentokrát jim všude předcházela provolání sociálnědemokratických organizací. Všude byla jako důvod a účel generální stávky výslovně uváděna revoluční solidarita s petrohradským proletariátem. Všude zároveň docházelo k demonstracím, projevům, bojům s vojskem. Přesto však ani zde nemohlo být řeči o předem připraveném plánu, o nějaké organizované akci, neboť provolání strany sotva stačila udržet krok s živelným pozdvižením mas. Vedoucí představitelé měli sotva čas formulovat hesla pro proletářskou masu, která již byla v útoku. Dále – dřívější masové a generální stávky vznikaly z jednotlivých dohromady se

92 Georgij Apollonovič Gapon (1870–1906), ruský pravoslavný kněz, zakladatel Shromáždění ruských továrních dělníků a jeden z vůdců revoluce roku 1905, který vedl 22. ledna 1905 před carský palác průvod dělníků Putilovových železáren. Pracující požadovali osmihodinovou pracovní dobu, zlepšení pracovních podmínek a demokratičtější společenské uspořádání. Demonstrace skončila masakrem u Něvské brány, kde na neozbrojené dělníky zaútočilo pěchotní vojsko a kozáci se šavlemi.

slévajících mzdových bojů, z nichž se ve všeobecné náladě revoluční situace a pod dojmem sociálnědemokratické agitace velmi rychle stávaly politické manifestace; hospodářský moment a odborová roztržičnost byly východiskem, konečným výsledkem pak byly společné třídní akce a politické vedení. Nyní byl pohyb opačný. Lednové a únorové generální stávky propukaly nejdříve jako jednotná revoluční aktivita pod vedením sociální demokracie. Jenže ta se brzy rozpadla v nekonečnou řadu místních, dílčích, hospodářských stávek v jednotlivých krajích, městech, odvětvích, továrnách. Po celé jaro roku 1905 až doprostřed léta kvasil v celé obrovské říši neúnavný hospodářský boj téměř všeho proletariátu proti kapitálu, boj, který zachycoval směrem nahoru všechna maloměšťácká a liberální povolání: obchodní zaměstnanci, bankovní úředníci, technici, herce, umělecká povolání, směrem dolů pronikal až k domácímu služebnictvu, mezi podřízené úřednictvo policie, ba až do vrstvy lumpenproletariátu, a současně proudil z města do širých rovin a dokonce bušil na železné brány vojenských kasáren.

Byl to obrovský pestrý obraz všeobecného střetnutí práce s kapitálem, který odrážel rozmanitost sociálního rozčlenění a politického vědomí všech vrstev a všech koutů země. Probíhal od řádného odborového boje vybrané a osvědčené velkopřemyslové části proletariátu až k beztvaremu výbuchu protestu hrstky vesnických proletářů a k prvnímu temnému hnutí rozčilené vojenské posádky, od způsobné elegantní revolty v manželách a stojatých

límčích v kanceláři bankovního domu až ke zmatenému, bázně opovážlivému reptání nemotorného shromáždění nespokojených policistů v zakouřeném, tmavém a špinavém policejním strážnici.

Podle teorie milovníků „spořádaných a ukázněných“ bojů, zvláště podle plánu a schématu těch, kdo vždycky prý daleko lépe vědí, „jak se to mělo udělat“, bylo rozpadnutí velké politické generální stávky z ledna 1905 na nesčíslné hospodářské boje nejspíš „velkou chybou“, která tuto akci „ochromila“ a proměnila ji v „pouhý hořící věchet slámy“. Také sociální demokracie v Rusku, která sice revoluci prodělává, ale „nedělá“ a která se sama musí učit zákonům revoluce teprve z jejího průběhu, byla v prvním okamžiku trochu vyvedena z míry zdánlivě neúspěšným odlivem prvního bouřlivého příboje generální stávky. Jenže dějiny, které se dopustily této „velké chyby“, tím však vykonaly, nedbaje mudrování svých nepovolaných učitelů, právě tak nezbytnou, jako ve svých následcích nevypočitatelnou obrovskou práci revoluce.

Náhlé všeobecné pozdvižení proletariátu v lednu pod mohutným nárazem petrohradských událostí bylo navenek politickým aktem revolučního vyhlášení války absolutismu. Ale tato první všeobecná přímá třídní akce působila zpětně jako taková o to silněji, že poprvé jako zásah elektrickým proudem probudila třídní cit a třídní uvědomění mnoha milionů. A toto probuzení třídního citu se ihned projevilo v tom, že milionová proletářská masa

si zčistajasna ostře a pronikavě uvědomila nesnesitelnost sociální a hospodářské existence, kterou v okovech kapitalismu po desítky let trpělivě snášela. Najednou se na všech stranách živelně začalo lomcovat a cloumat těmito okovy. Všechna tisícerozásobná utrpení novodobého proletariátu mu připomínají staré krvácející rány. Zde se bojuje za osmihodinový pracovní den, tam proti úkolové práci, zde „vyvážejí“ brutální mistry v pytli na káře, jinde se bojuje proti hanebným soustavám pokut, všude za lepší mzdy, tu a tam za odstranění domácí práce. Zaostalá, ponižující povolání ve velkých městech, malá provinční města, která dosud dřímala v idylickém spánku, vesnice se svým dědictvím z dob nevolnictví – ti všichni, probuzení lednovým bleskem, se náhle rozpomínají na svá práva a snaží se horečně dohnat, co zameškali. Hospodářský boj zde tedy ve skutečnosti nebyl úpadkem, roztržštěním aktivit, ale pouze změnou fronty, náhlým a přirozeným zvratem první všeobecné bitvy s absolutismem ve všeobecném zúčtování s kapitálem, která – jak to odpovídá jejímu charakteru – nabyla formy jednotlivých roztržštěných mzdových bojů. Tím, že se v lednu generální stávka rozpadla na stávky hospodářské, nebyla politická třídní aktivita zlomena, nýbrž naopak: když byl vyčerpán obsah politické akce, možný v dané situaci a na daném stupni revoluce, rozpadla se nebo se spíše obrátila v hospodářskou akci.

Vskutku, čeho ještě mohla generální stávka v lednu dosáhnout? Jen naprostá bezmyšlenkovitost by mohla očekávat, že absolutismus bude zničen naráz jednou jedinou

„vytrvalou“ generální stávkou podle anarchistického schématu. Absolutismus musí být v Rusku svržen proletariátem. Ale proletariát k tomu potřebuje vysoký stupeň politické průpravy, třídního uvědomění a organizace. Všechny tyto předpoklady si může osvojit ne z brožur a letáků, nýbrž pouze v živé politické škole, z boje a v boji, v pokračujícím průběhu revoluce. Dále, absolutismus nemůže být svržen v jakémkoli libovolném okamžiku, k němuž stačí pouze „úsilí“ a „vytrvalost“. Zánik absolutismu je jen vnějším výrazem vnitřního sociálního a třídního vývoje ruské společnosti. Dříve než bude moci být svržen absolutismus a aby mohl být svržen, musí se v jeho nitru vytvořit a zformovat budoucí buržoazní Rusko ve svém novodobém třídním rozvrstvení. K tomu je třeba, aby se vymezily různé sociální vrstvy a zájmy, aby se kromě proletářské, revoluční strany vytvořily stejně i strany liberální, radikální, maloburžoazní, konzervativní a reakční – je třeba sebevědomí, sebepoznání a třídního uvědomění nejen lidových vrstev, nýbrž i vrstev buržoazních. Ale ani ty se nemohou tvořit a dozrávat jinak než v boji, přímo v procesu revoluce, živou školou událostí, ve střetnutí s proletariátem stejně jako navzájem proti sobě, v neustálých vzájemných konfliktech. Toto štěpení a zraní tříd měšťácké společnosti i její činnost v boji proti absolutismu jednak znemožňuje a ztěžuje, jednak podněcuje a urychluje osobitá vedoucí úloha proletariátu a jeho třídní akce. Různé spodní proudy sociálního procesu revoluce se navzájem kříží, vzájemně se brzdí, stupňují vnitřní rozpory revoluce, v konečném výsledku však tím jen urychlují a umocňují její mohutné výbuchy.

Zdánlivě tak prostý a ryze mechanický problém svržení absolutismu vyžaduje tedy celý dlouhý sociální proces. Je třeba úplně podrýt půdu společnosti, obrátit nahoru to, co je dole, a to, co je nahoře, obrátit dolů, zdánlivý „řád“ musí být přeměněn v chaos a ze zdánlivého „anarchického“ chaosu musí být vytvořen nový řád. A v tomto procesu sociálního přeskupení Ruska měl pak nenahraditelnou úlohu nejen lednový blesk první generální stávky, nýbrž ještě více následující velká jarní a letní bouře hospodářských stávek. Vyhrocené všeobecné střetnutí námezdní práce a kapitálu přispělo stejnou měrou k vymezení různých lidových vrstev i vrstev buržoazních, k třídnímu uvědomění revolučního proletariátu i liberální a konzervativní buržoazie. Ale tak jako mzdové boje ve městech přispěly k vytvoření silné monarchistické moskevské strany průmyslníků⁹³, vedl požár mohutného pozdvižení venkova v Livonsku k rychlé likvidaci proslulého šlechticko-agrárního liberalismu zemstev.

Současně však období hospodářských bojů na jaře a v létě roku 1905 dalo městskému proletariátu možnost osvojit si dodatečně z čilé agitace a pod vedením sociálních demokratů celý souhrn poučení z lednového prologu, ujasnit si další úkoly revoluce. S tím však souvisí ještě jiný výsledek trvalého sociálního rázu: *všeobecné povznesení životní úrovně proletariátu*, úrovně hospodářské, sociální a intelektuální. Jarní stávky roku 1905

93 Strana obchodníků a průmyslníků byla založena roku 1905 v Moskvě a rozpadla se na konci roku 1906.

proběhly skoro vesměs vítězně. Z ohromného a většinou ještě nepřehledného faktického materiálu zde uvedme jen některé údaje o několika nejdůležitějších stávkách ve Varšavě, jež vedla sociální demokracie Polska a Litvy. V největších továrnách kovoprůmyslu ve Varšavě: Akciová společnost Lilpop, Rau & Löwenstein, Rudzki & spol., Bormann, Schwede & spol., Handtke, Gerlach & Pulst, Bratří Geislerové, Eberhard, Wolski & spol., Akciová společnost Konrad & Jarmuszkiewicz, Weber & Daehn, Gwizdzinski & spol., Drátovna Wolanowski, Akciová společnost Gostynski & spol., K. Brun a syn, Fraget, Norblin, Werner, Buch, Bratří Kennebergové, Labor, Továrna na lampy Dittmar, Serkowski, Weszyzki, celkem ve dvaadvaceti továrnách si dělníci vydobyli vesměs po čtyřtýdenní až pětítýdenní stávce (od 25. a 26. ledna) devítihodinový pracovní den, zvýšení mezd o patnáct až pětadvacet procent a různé drobnější požadavky. V největších dílnách dřevařského odvětví, totiž u Karmanského, Damieckého, Gromela, Szerbinského, Treuerowského, Horna, Bevenseea, Tworkowského, Daaba a Martense, celkem v desíti dílnách, si stávkující vydobyli již 23. února devítihodinový pracovní den. Nespokojili se s tím však a trvali na osmihodinovém pracovním dni, který také po dalším týdnu prosadili, zároveň se zvýšením mezd. Celé stavební odvětví začalo stávku 27. února, požadovalo podle hesla sociální demokracie osmihodinový pracovní den a 11. března dosáhlo devítihodinového pracovního dne, zvýšení mezd pro všechny kategorie, pravidelné týdenní výplaty mezd a tak dále. Natěrači, koláři, sedláři a kováři

si společně vydobyli osmihodinový pracovní den bez zkrácení mezd. Telefonní dílny stávkovaly deset dní a dosáhly osmihodinového pracovního dne a zvýšení mezd o deset až patnáct procent. Velká tkalcovna Inu Hielle a Dietrich (10 tisíc dělníků) si vydobyla po devíti týdnech stávky zkrácení pracovní doby o jednu hodinu a zlepšení mezd o pět až deset procent. A v nekonečných obměnách vidíme týž výsledek ve všech ostatních oborech ve Varšavě, Lodži, Sosnovci.

Ve vlastním Rusku byl vybojován *osmihodinový* pracovní den: v prosinci 1904 jej vybojovaly některé kategorie petrolejářských dělníků v Baku, v květnu 1905 cukrovarníci dělníci kyjevského okruhu, v lednu 1905 všechny knihtiskárny města Samary (kde se zároveň prosadilo zvýšení úkolových mezd a odstranění pokut), v únoru v továrně na vojenské lékařské nástroje, v jednom nábytkovém truhlářství a v petrohradské továrně na náboje, dále byla zavedena osmihodinová směna v dolech ve Vladivostoku, v březnu ve státní mechanické dílně státních papírů, v dubnu u kovářů města Babrujsku, v květnu u zaměstnanců městské elektrické dráhy v Tbilisi, rovněž v květnu byl zaveden osmapůlhodinový pracovní den v obrovské Morozovově tkalcovně bavlny (zde byla zároveň odstraněna noční práce a mzdy zvýšeny o osm procent), v červnu osmihodinový pracovní den v některých olejních v Petrohradu a v Moskvě, v červenci osm a půl hodiny u kovářů petrohradského přístavu, v listopadu ve všech soukromých tiskárnách města Orel (zde byly zároveň zvýšeny časové mzdy o dvacet procent a úkolové mzdy o sto procent a zřízen paritní smírčí úřad).

Devítihodinový pracovní den ve všech železničních dílnách (v únoru), v mnoha státních vojenských a námořních dílnách, ve většině továren města Berďansku; ve všech tiskárnách města Poltavy i města Minsku; devět a půl hodiny v loděnicích, v mechanických dílnách a slévárnách města Nikolajeva; v červnu po všeobecné stávce varšavských číšníků v mnoha restauracích a kavárnách (zde byly zároveň zvýšeny mzdy o dvacet až čtyřicet procent a zavedena čtrnáctidenní dovolená jednou za rok).

Desetihodinový pracovní den v téměř všech továrnách města Lodže, Sosnovce, Rigy, Kaunasu⁹⁴, Tallinnu, Tartu⁹⁵, Minsku, Charkova, u pekařů v Oděse, v řemeslnických dílnách v Kišiněvě, v některých továrnách na klobouky v Petrohradu, v továrně na zápalky v Kaunasu (zde byly zároveň zvýšeny mzdy o deset procent), ve všech státních námořních dílnách a u všech přístavních dělníků.

Zvýšení mezd je všeobecně menší než zkrácení pracovní doby, přece však významné. Tak ve Varšavě v polovině března 1905 konstatoval městský tovární úřad všeobecné zvýšení mezd o patnáct procent. V centru textilního průmyslu, v Ivanovu, dosáhlo zvýšení mezd sedmi až patnácti procent. V Kaunasu se zvýšení mezd týkalo třiasedmdesáti procent celkového počtu dělníků. Pevná *minimální mzda*

94 V textu Kowno.

95 V textu Reval, Dorpat.

byla zavedena v části pekáren v Oděse, v něvské loděnici v Petrohradu atd.

Ústupky byly ovšem hned tu, hned tam zase rušeny. To bylo jen podnětem k novým, ještě rozhořčenějším odvetným bojům, a tak se stávkové období z jara 1905 samo sebou stalo předejrou nekonečné řady stále dále se šířících a prolétajících hospodářských bojů, které trvají dodnes. V obdobích, kdy se revoluce zdánlivě zastavuje, kdy telegramy neroznášejí do světa senzační zprávy o ruském bojišti a kdy zklamaný západoevropský čtenář odkládá své ranní noviny s poznámkou, že v Rusku se „nic nepříhodovalo“, pokračuje ve skutečnosti v hloubi celé říše velká podvratná práce revoluce bez oddechu den za dnem a hodinu za hodinou. Neustálý intenzivní hospodářský boj prosazuje rychlými zkrácenými metodami převedení kapitalismu ze stadia primitivní akumulace, patriarchálního drancování, do zcela novodobého, civilizovaného stadia. Dnes předčí skutečná pracovní doba v ruském průmyslu nejen ruské tovární zákonodárství, tedy zákonný jedenáctiapůlhodinový pracovní den, nýbrž dokonce i skutečné poměry v Německu. Ve většině odvětví ruského velkého průmyslu dnes převládá desetihodinový pracovní den, který si v Německu sociální zákonodárství klade za nedosažitelný cíl. A co víc, onen vytoužený „průmyslový konstitucionalismus“, pro který se v Německu horuje a kvůli němuž by stoupenci oportunistické taktiky chtěli uchránit stojaté vody samospasitelného parlamentarismu před jakýmkoli silnějším závanem, rodí se v Rusku právě uprostřed revoluční bouře, z revoluce,

spolu s politickým „konstitucionalismem“! Skutečně došlo nejen ke všeobecnému zvýšení životní či spíše kulturní úrovně dělnictva. Materiální životní úroveň jako trvalý stupeň blahobytu nemá v revoluci místa. Plná rozporů a kontrastů přináší překvapující hospodářská vítězství a zároveň i nejbrutálnější odvetná opatření kapitálu: dnes osmihodinový pracovní den, zítra hromadné výluky a na-prostý hlad pro statisíce. To, co je na tomto prudkém stoupání a klesání revoluční vlny nejcennější, protože je trvalé, je jeho *duchovní přínos*: překotný intelektuální, kulturní růst proletariátu, který je nezlomnou zárukou jeho dalšího nezadržitelného postupu v hospodářském i politickém boji. Ale nejen to. Změnil se i sám poměr dělníka k podnikateli: lednovou generální stávkou a dalšími stávkami, které po ní následovaly v roce 1905, byl *de facto* odstraněn princip kapitalisty jako „pána domu“. V největších továrnách všech nejdůležitějších průmyslových středisek byly jako mávnutím kouzelného proutku zřízeny instituce dělnických výborů, s nimiž jedinečně vyjednává podnikatel a které rozhodují o všech sporech. A konečně: zdánlivě chaotické stávky a „dezorganizovaná“ revoluční akce po lednové generální stávce se stávají východiskem horečné *organizační práce*. Na byrokraty, úzkostlivě střežící brány štěstí německých odborů, dělají dějiny se smíchem už zdaleka dlouhý nos. Spolehlivé organizace, které jako nezbytný předpoklad pro pokus o eventuální německou masovou stávku mají být předem obehnány hradbami jako nedobytná pevnost, se v Rusku právě naopak rodí z masové stávky! A zatímco se strážci německých odborů ze všeho nejvíce obávají, aby se

organizace jako vzácný porcelán neroztříštily v revolučním víru, ukazuje nám ruská revoluce přímo opačný obraz: z víru a bouře, z ohně a žáru masových stávek, pouličních bojů vystupují odbory jako Venuše z mořské pěny: svěží, mladé, silné a plné života.

Opět jen malý příklad, který je však typický pro celou říši. Na druhé konferenci odborů Ruska, která se konala koncem února 1906 v Petrohradu, zástupce petrohradských odborů ve své zprávě o vývoji odborových organizací carského hlavního města řekl:

„Dvaadvacátý leden 1905, který smetl Gaponův spolek, byl bodem obratu. Řadoví dělníci se naučili přímo z událostí oceňovat význam organizace a pochopili, že jen oni sami mohou tyto organizace vytvářet. V přímé souvislosti s lednovým hnutím vzniká v Petrohradu první odborová organizace: organizace knihtiskařů. Zvolená komise vypracovala stanovy a 19. června začaly odbory existovat. Přibližně v téže době byla uvedena v život odborová organizace písařů a účetních. Mimo tyto organizace, které existují téměř veřejně (legálně), vznikly v lednu až říjnu 1905 pololegální a ilegální odborové organizace. K prvním náleží například organizace lékárnických příručí a obchodních zaměstnanců. Mezi ilegálními odbory musíme zdůraznit spolek hodinářů, jehož první tajné zasedání se konalo 24. dubna. Všechny pokusy svolat všeobecnou veřejnou schůzi ztroskotaly na tvrdošíjném odporu policie a podnikatelů sdružených v průmyslové

komoře. Tento neúspěch nezabránil existenci odborové organizace. Kromě zasedání představenstva organizace konala také tajné členské schůze 9. června a 14. srpna. Odborová organizace krejčích a švadlen byla založena na jaře roku 1905 na schůzi v lese, kde bylo přítomno sedmdesát krejčích. Když byla projednána otázka založení, byla zvolena komise, která byla pověřena vypracováním stanov. Všechny pokusy komise vymoci odborové organizaci zákonnou existenci zůstaly bezvýsledné. Její činnost se omezuje na agitaci a získávání členů v jednotlivých dílnách. Podobný osud postihl odborovou organizaci obuvníků. V červenci byla svolána tajná schůze v noci v lese za městem. Sešlo se více než sto obuvníků. Byl přednesen referát o významu odborů, o jejich dějinách v západní Evropě a o jejich úkolech v Rusku. Nato bylo usneseno založit odborovou organizaci. Byla zvolena dvanáctičlenná komise, která měla vypracovat stanovy a svolat všeobecnou schůzi obuvníků. Stanovy byly vypracovány, zatím však se nepodařilo je ani vytisknout, ani svolat všeobecnou schůzi.“

To byly první těžké začátky. Pak přišly říjnové dny, druhá všeobecná generální stávka, carský manifest z 30. října⁹⁶

96 Říjnový manifest je v podstatě první ruská ústava vydaná carem Mikulášem II. roku 1905 (30. října dle gregoriánského kalendáře). Manifest sliboval záruky základních občanských svobod, rozšiřoval volební právo do Státní dумы. Bez souhlasu Dумы neměl nadále žádný zákon vstoupit v platnost a car tak přestal být neomezeným vládcem.

a krátké „ústavní období“⁹⁷. Dělníci se s nadšením vrhali do vln politické svobody a ihned ji využívali k organizační práci. Vedle každodenních politických schůzí, diskusí, zakládání spolků se hned začalo s budováním odborů. V říjnu a listopadu vzniklo v Petrohradu čtyřicet nových odborových organizací. Byla založena „ústřední kancelář“, tedy odborová rada, vycházely různé odborářské tiskoviny a od listopadu také ústřední list *Odbory*. To, co jsme zde uvedli o Petrohradu, vztahuje se vcelku také na Moskvu a Oděsu, Kyjev a Nikolajev, Saratov a Voroněž, Samaru a Nižní Novgorod, na všechna větší města v Rusku a ještě větší měrou na Polsko. Odbory v jednotlivých městech se snaží o vzájemný kontakt, konají se konference. Konec „ústavního období“ a obrat k reakci v prosinci 1905 na čas zastavily veřejnou, širokou činnost odborů, ale zcela je nezlikvidovaly. Působily dál tajně jako organizace a zároveň vedly úplně otevřeně mzdové boje. Vytvářela se zvláštní směsice legálního a ilegálního odborového života, jak to odpovídá revoluční situaci plné rozporů. Ale uprostřed boje se dále pracovalo na organizační výstavbě se vši až pedantskou důkladností. Například odbory Sociální demokracie Polska a Litvy, které byly na posledním sjezdu strany v červenci 1906⁹⁸ zastoupeny pěti delegáty na 10 tisíc platících členů, mají řádné stanovy, tištěné členské

legitimace, příspěvkové známky a tak dále. A tíž varšavští a lodžští pekaři a obuvníci, kovodělníci a knihtiskaři, kteří v červnu 1905 stáli na barikádách a v prosinci čekali jen na výzvu z Petrohradu k pouličním bojům, našli mezi dvěma masovými stávkami, mezi vězením a nepuštěním pracovníků na pracoviště, za stavu obležení čas a jsou ochotni zevrubně a pozorně prodiskutovávat stanovy odborových organizací. Ano, tito včerejší a zítřejší bojovníci barikád na schůzích nejednou své vedoucí nemilosrdně pranýřovali a hrozili vystoupením ze strany, protože nešťastné odborářské členské legitimace nemohly být vytištěny dost rychle – v tajných tiskárnách za neustálé policejní štvance. Tato horlivost a tato opravdovost trvají dodnes. V první polovině července 1906 vzniklo například v Jekatěrinoslavi patnáct nových odborových organizací, v Kostromi šest, další v Kyjevě, Poltavě, Smolensku, Čerkasech, Proskurově – až do nejmenších venkovských městeček. Na zasedání moskevského odborového sdružení 4. června tohoto roku bylo po vyslechnutí zpráv jednotlivých odborových delegátů usneseno, že „odbory mají ukázat své členy a zdržet je od pouličních výtržností, protože daný okamžik je pro masovou stávku považován za nevhodný. Tváří v tvář možným provokacím vlády mají dbát, aby masy nevyrazily do ulic. Konečně se sdružení usneslo, aby v době, kdy jedna

97 Od počátku roku 1906 až do rozpuštění Dumy v červenci 1906 carem Mikulášem II.

98 Pátý ilegální sjezd Sociální demokracie Království polského a litevského se uskutečnil v červnu 1906 ve městě Zakopané.

odborová organizace vede stávkou, ostatní upustily od mzdových požadavků“. Většinu hospodářských bojů nyní řídí odbory.⁹⁹

Tak velký hospodářský boj, vycházející z lednové generální stávky, který od té doby trvá až dodnes, vytvořil široké pozadí revoluce, na němž vystupují za neustálého vzájemného působení politické agitace a vnějších událostí revoluce vždy znovu tu místní ojedinělé výbuchy, tu zase všeobecné, velké akce proletariátu. Tak postupně vzplanou na tomto pozadí: 1. května 1905 při májové oslavě bezprecedentní generální stávka ve Varšavě se zcela pokojnou masovou demonstrací, která skončila krvavou srážkou bezbranného

99 Jen v prvních dvou týdnech června 1906 se odehrály následující boje o mzdy: mezi knihtiskaři v Petrohradu, Moskvě, Oděse, Minsku, Vilnius, Saratově, Mogilevu a Tambově o osmihodinový pracovní den a nedělní odpočinek; generální stávka námořníků v Oděse, Nikolajevu, Kerči, na Krymu, na Kavkaze, na Volžské flotile, v Kronštadu, Varšavě a Plocku za uznání odborů a propuštění zatčených dělnických delegátů; stávka přístavních dělníků v Saratově, Nikolajevu, Caricynu, Archangelsku, Nižním Novgorodu a Rybinsku. Pekaři stávkovali v Kyjevě, Archangelsku, Bialystoku, Vilnius, Oděse, Charkově, Brest-Litevsku, Radomi, Tbilisi; zemědělci ve Verchnedněprovské, BorISOVSKÉ a Simferopolské oblasti, v Podolské, Tulské a Kurské gubernii, v Kozlovské, Lipovské oblasti, ve Finsku, v Kyjevské gubernii, v Jelizavetgradské oblasti. Ve více městech v tomto období stávkovala téměř všechna průmyslová odvětví současně, například v Saratově, Archangelsku, Kerči a Kremenčugu. V Bachmutu proběhla generální stávka horníků z celé uhelné oblasti. V jiných městech se hnutí za mzdy během výše zmíněných dvou týdnů zmocnilo postupně všech průmyslových odvětví, například v Kyjevě, Petrohradu, Varšavě, Moskvě a celém Ivanovsko-vozněsensském okruhu. Účel stávek byl všude stejný: kratší pracovní doba, nedělní odpočinek, mzdové požadavky. Většina stávek byla úspěšná. Místní zprávy zdůrazňují, že stávky pohltily částečně i dělnické třídy, které se hnutí za mzdy účastnily vůbec poprvé. [pozn. R. L.]

zástupu s vojskem. V červnu hromadný pochod v Lodži, rozebraný vojáky, vede k demonstraci 100 tisíc dělníků na pohřbu několika obětí soldatesky, následně k další srážce s vojskem a nakonec ke generální stávce, která 23., 24. a 25. června přechází v první boj na barikádách v carské říši. V červnu také propukla v oděském přístavu z malé příhody na palubě křižníku „Potěmkin“ první velká vzpoura námořníků černomořského loďstva,¹⁰⁰ která ihned jako reakci vyvolala v Oděse a Nikolajevu mohutnou masovou stávkou. Dalším ohlasem byly: masová stávka a vzpoura námořníků v Kronštadu, Liepāji¹⁰¹, Vladivostoku.

V říjnu došlo k velkolepému petrohradskému pokusu zavést osmihodinový pracovní den. Sovět dělnických delegátů se usnesl prosadit ho v Petrohradu revoluční cestou. To znamená: v určitý den prohlásí všichni petrohradští dělníci podnikatelům, že nejsou ochotni pracovat déle než osm hodin denně a v danou hodinu opustí pracovní místnosti. Myšlenka dala podnět k čilé agitaci, kterou proletariát s nadšením přijal a nelitoval sebevětších obětí, aby ji uskutečnil. Tak například pro textilní dělníky, kteří dosud pracovali jedenáct hodin při úkolových mzdách, znamená osmihodinový pracovní den ohromnou ztrátu mzdy, s níž však ochotně souhlasili. *Během týdne zavládl ve všech petrohradských továrnách a dílnách osmihodinový*

100 Vzpoura na křižníku Potěmkin, která se stala námětem stejnojmenného němému filmu Sergeje Ejzenštejna z roku 1925, vypukla 27. června 1905.

101 V textu Libau.

pracovní den a jásot dělnictva neznal mezí. Avšak podnikatelé, zpočátku ohromení, se brzy hotovili k obraně: všude hrozili uzavřením továren. Část dělníků se dala do vyjednávání a dosáhla někde desetihodinového, někde devítihodinového pracovního dne. Avšak výkvět petrohradského proletariátu, dělníci velkého státního kovožárodu, zůstali neoblomní a došlo k výluce, která na měsíc vysadila 45–50 tisíc mužů na dlažbu. Tímto závěrem ovlivnilo hnutí za osmihodinový pracovní den všeobecnou prosincovou masovou stávkou, kterou velká výluka značnou měrou ztížila.

Mezitím však v říjnu následovala jako odpověď na Bulyginův projekt *Dumy*¹⁰² druhá nejmohutnější všeobecná masová stávka v celé říši, k níž byla podnětem stávka železničářů. Tato druhá hlavní revoluční akce proletariátu měla již podstatně jiný ráz než první akce v lednu. Prvek politického uvědomění měl již mnohem větší úlohu. Ovšem i zde byl první podnět k vypuknutí masové stávky podružný a zdánlivě náhodný: spor železničářů se správou kvůli penzijnímu fondu. Ale všeobecná vzpoura průmyslového proletariátu, k níž vzápětí došlo, byla nesena jasnou politickou myšlenkou.

102 Alexandr Bulygin (1851–1919), ruský ministr vnitra od února do října 1905. Bulygin předsedal komisi, jejímž cílem bylo zřízení první ruské *Dumy*, často označované jako „Bulyginova Duma“, která se poprvé sešla v polovině ledna 1906 a jejíž pravomoci byly značně omezené. První дума byla volena vždy na pět let, velká část populace (například dělníci, ženy, mládež do dvaceti pěti let, studenti, vojenský personál a gubernátoři) neměla volební právo.

Přede hrou lednové stávky bylo prosebné procesí k carovi o politickou svobodu, heslem říjnové stávky bylo „prýč s carskou konstituční komedií!“. A díky okamžitému výsledku generální stávky, carskému manifestu z 30. října, se hnutí jako v lednu neomezuje samo na sebe, aby teprve dohánělo začátky hospodářského třídního boje, nýbrž se rozlévá ven v horlivou činnost právě dobyté politické svobody. Demonstrace, schůze, mladý tisk, veřejné diskuse a krvavé masakry jako konec písničky, pak nové masové stávky a demonstrace – to je bouřlivý obraz listopadových a prosincových dnů. V listopadu byla na výzvu sociální demokracie v Petrohradu uspořádána první demonstrativní masová stávka jako projev protestu proti krvavým činům a proti vyhlášení stavu obležení v Livonsku a Polsku. Po krátkém snění o ústavě a krutém probuzení vedl kvas v prosinci konečně k vypuknutí třetí všeobecné masové stávky v celé carské říši. Tentokrát stávka probíhala a vyústila docela jinak než v obou dřívějších případech. Politická akce se již nezvrátila v akci hospodářskou jako v lednu, nedobyla však už ani rychlého vítězství jako v říjnu. Carská kamarila už nedělala pokusy se skutečnou politickou svobodou a revoluční akce tak narazila poprvé v celé své šíři na neústupnou hradbu materiální moci absolutismu. Logickým vnitřním vývojem pokračujících událostí se tentokrát masová stávka obrací v otevřené povstání, v ozbrojený boj na barikádách a v ulicích Moskvy. Prosincové dny v Moskvě jako vrchol vzestupné linie politické akce a masového stávkového hnutí uzavřely první bouřlivý rok revoluce.

Moskevské události jsou dobrým příkladem logického vývoje a ukazují budoucnost revolučního hnutí jako celku: jeho nevyhnutelné zakončení všeobecným otevřeným povstáním, jež se však samo nemůže zase uskutečnit jinak než školou řady přípravných dílčích povstání, která právě proto prozatím končí dílčími vnějšími „porážkami“, a uvažuje-li se o každém z nich jednotlivě, mohou se jevit jako „předčasná“.

Rok 1906 přináší volby do Dumy a epizodu Dumy.¹⁰³ Proletariát, veden silným revolučním instinktem a jasným poznáním situace, bojkotuje celou carskou konstituční frašku a do popředí politické scény se opět na několik měsíců dostává liberalismus. Situace z roku 1904 se zdánlivě vrací: období řečnění nastupuje místo jednání a proletariát ustupuje na čas do stínu, aby se tím pilněji věnoval odborovému boji a organizační práci. Masové stávky umlkají, zatímco se dennodenně vystřelují třaskavé rakety liberální rétoriky. Konečně železná opona náhle s rachotem padá, herci jsou rozehnáni, z liberálních raket zbývá jen dým a zápach. Pokus ústředního výboru ruské sociální demokracie vyvolat čtvrtou masovou stávku v celém Rusku jako demonstraci pro Dumu a za opětné zahájení období liberálního řečnění se zhatil. Úloha politické masové stávky samé je vyčerpána, přechod masové stávky ve všeobecné lidové povstání a pouliční boj však ještě nedozrál. Liberální epizoda minula, proletářská ještě znovu nezačala. Jevišťe zůstává prozatím prázdné.

103 První дума se scházela od 27. dubna do 8. července 1906.

IV.

Na předchozích stránkách jsme se pokusili v několika tazích načrtnout dějiny masové stávky v Rusku. Již zběžný pohled na tuto historii nám ukazuje obraz, který se ani vláskem nepodobá tomu, jaký si člověk o masové stávce obvykle udělá při diskusích v Německu. Místo strnulého a prázdného schématu suchopárné politické „akce“ plánovitě a prozíravě provedené z rozhodnutí nejvyšších instancí vidíme kus živoucího života z masa a krve, který nelze vůbec vyříznout z velkého rámce revoluce, s níž je spjat tisíci svými cévami.

Masová stávka, jak nám ji ukazuje ruská revoluce, je natolik proměnlivý fenomén, že v sobě zrcadlí všechny fáze politického a hospodářského boje, všechny etapy a momenty revoluce. Její upotřebitelnost, její účinnost, momenty jejího vzniku se ustavičně mění. Otevírá revoluci náhle nové, daleké perspektivy ve chvíli, kdy se již zdá, že se dostala do úzkých, a selhává, když už se domníváme, že s ní můžeme s jistotou počítat. Valí se hned jako široká mořská vlna celou říší, hned se rozděluje v obrovskou síť slabých proudů. Hned tryská z podzemí jako svěží pramen, hned se docela vsakuje do země. Politické a hospodářské stávky, masové stávky a dílčí stávky, stávky demonstrační a bojové, generální stávky jednotlivých odvětví a generální stávky jednotlivých měst, klidné mzdové boje a pouliční bitvy, boje na barikádách – to vše se proplétá, probíhá vedle sebe, kříží se, zaplavuje se navzájem. Je to věčně

pohyblivé, proměnlivé moře jevů. A zákon pohybu těchto jevů se stává jasným: nespočívá v masové stávce samé, v jejích technických zvláštностech, ale v poměru politických a sociálních sil revoluce. Masová stávka je pouze formou revolučního boje a každý přesun v poměru bojujících sil, ve vývoji stran a v třídní diferenciaci, v pozici kontrarevoluce, to vše ovlivňuje tisíci neviditelnými, sotva kontrolovatelnými cestami stávkovou akci. Přitom však stávková akce sama neustává téměř ani na okamžik. Mění pouze formy, rozsah, účinek. Je živým tepem revoluce a současně jejím nejsilnějším hnacím kolem. Zkrátka: masová stávka, jak nám ji ukazuje ruská revoluce, není chytrácký prostředek vymudrovaný pro silnější účinnost proletářského boje, nýbrž je to *způsob pohybu proletářské masy, forma projevu proletářského boje v revoluci*.

Z toho lze odvodit několik obecných hledisek pro posuzování problému masové stávky.

1. Je zcela mylné představovat si masovou stávku jako jeden akt, jednotlivé jednání. Masová stávka je spíše označení, souhrnný pojem celého dlouholetého, snad desítky let trvajícího období třídního boje. Z nescíslných nejrůznějších masových stávek, k nimž došlo v Rusku za poslední čtyři roky, hodí se schéma masové stávky jako ryze politického, plánovitě a záměrně vyvolaného a uzavřeného, krátkého jednotlivého aktu pouze na jednu, a to podružnou variantu: na ryze demonstrační stávku. V celém průběhu pětiletého období vidíme v Rusku pouze několik

demonstračních stávek, které se nadto obvykle omezují jen na jednotlivá města. Tak každoroční generální stávka při oslavě 1. máje ve Varšavě a v Lodži – ve vlastním Rusku se 1. máj dosud neslavil pracovním klidem v rozsahu, který by stál za zmínku –, masová stávka ve Varšavě 11. září 1905 jako smuteční slavnost k počtě popraveného Martina Kasprzaka¹⁰⁴, v listopadu 1905 v Petrohradu jako projev protestu proti vyhlášení stavu obležení v Polsku a Livonsku, 22. ledna 1906 ve Varšavě, Lodži, Čenstochové a v Dombrovské uhelné pánvi a částečně i v několika ruských městech jako výročí památného dne petrohradské krvavé neděle. Dále v červenci 1906 generální stávka v Tbilisi jako projev sympatie s vojáky odsouzenými válečným soudem pro vojenskou vzpouru, konečně z téhož podnětu v září tohoto roku během přelíčení u válečného soudu v Tallinnu. Všechny ostatní velké a dílčí masové a generální stávky nebyly stávkami demonstračními, nýbrž bojovými – a jako takové vznikaly většinou živelně, vřdycky ze specifických místních náhodných podnětů, bez plánů a záměru, a rozrůstaly se elementární silou ve velká hnutí, přičemž nenastupovaly „spořádaný ústup“, nýbrž měnily se hned v hospodářský boj, hned v pouliční boj, hned se samy od sebe hroutily.

104 Marcin Kasprzak (1860–1905), polský revolucionář a vedoucí postava dělnického hnutí. V roce 1888 byl jedním ze zakladatelů a vůdců Sociálně-revoluční strany „Proletariát“ v Polsku. V mládí spolupracoval s Luxemburg, již v roce 1889 pomohl utéci z Polska. Velkou část svého života strávil ve vězení, během revoluce roku 1905 byl ve Varšavě znovu zatčen a popraven.

V tomto všeobecném obraze mají ryze politické demonstrační stávky zcela podružnou úlohu – úlohu jednotlivých malých bodů uprostřed nesmírné plochy. Přitom, časově vzato, lze pozorovat tento rys: demonstrační stávky, které na rozdíl od bojových stávek vykazují nejvyšší stupeň stranické disciplíny, uvědomělého vedení a politické myšlenky, by se měly jevit jako nejvyšší a nejzralejší forma masové stávky. Přitom hrají ve skutečnosti největší úlohu v *počátcích* hnutí. Tak například naprostý pracovní klid 1. máje 1905 ve Varšavě – jako první případ tak podivuhodně provedeného usnesení sociální demokracie – byl pro proletářské hnutí v Polsku událostí velkého dosahu. Právě tak udělala veliký dojem stávka ze sympatie v listopadu téhož roku v Petrohradu jako první zkouška uvědomělé plánovité masové akce v Rusku. Právě tak i „zkušební masová stávka“ hamburských soudruhů ze 17. ledna 1906¹⁰⁵ bude hrát vynikající úlohu v dějinách budoucích německých masových stávek jako první svěží pokus s tak spornou zbraní, pokus velice zdařilý, který tak přesvědčivě dokázal bojový elán hamburského dělnictva. A právě tak jistě povede období masových stávek v Německu, když už jednou vážně začne, samo sebou ke skutečnému všeobecnému pracovnímu klidu na 1. máje. Májovým oslavám se musí přirozeně dostat důstojného místa jako první velké demonstrace ve znamení masových bojů. „Chromá

105 Dne 17. ledna 1906 přerušilo asi 80 tisíc dělníků v Hamburku práci, aby protestovalo proti omezení volebního práva. *Tato událost byla jednou z prvních velkých stávek v Německu.*

herka“, jak byly nazvány májové oslavy na kolínském sjezdu odborů¹⁰⁶, má v tomto smyslu před sebou ještě velkou budoucnost a důležitou úlohu v německém proletářském třídním boji. Ovšem s vývojem vážných revolučních bojů rychle klesá význam takových demonstrací. Právě tytéž momenty, které objektivně umožňují uskutečnění demonstračních stávek podle předem stanoveného plánu a na výzvu strany – totiž vzrůst politického uvědomění a vzdělávání proletariátu –, znemožňují tento druh masové stávky. Dnes nechce ruský proletariát, nejschopnější předvoj masy, o demonstrační stávce nic slyšet. Dělníci už nemají náladu na žerty a myslí už pouze na vážný boj se všemi jeho důsledky. A jestliže v první velké masové stávce v lednu 1905 hrál ještě demonstrativní prvek – ne sice záměrně, nýbrž spíše instinktivně – velkou úlohu, pak naopak pokus ústředního výboru ruské sociální demokracie vyvolat v srpnu masovou stávku jako manifestaci pro rozpuštěnou Dumu ztroskotal mimo jiné na rozhodném odporu školeného proletariátu ke slabošským polovičatým akcím a pouhým demonstracím.

2. Máme-li však na zřeteli místo podružné demonstrační stávky stávku bojovou, která je v dnešním Rusku vlastním nositelem proletářské akce, vidíme ještě jasněji, že není možno od sebe oddělovat hospodářský a politický

106 Na 5. sjezdu odborů, který se konal od 22. do 27. května 1905 v Kolíně nad Rýnem, byla zamítnuta diskuse o návrzích, aby byl 1. máj prohlášen za den boje za dělnickou třídu.

moment. Také zde se odchyluje skutečnost od teoretického schématu a zkušenost ruské revoluce od základu vyvrací pedantskou představu, podle níž se ryze politická masová stávka logicky odvozuje, ale zároveň jasně odlišuje od odborové generální stávky jako nejzralejšího a nejvyššího stupně. To se projevuje nejen historicky v tom, že masové stávky, od prvního velkého mzdového boje petrohradských textilních dělníků v letech 1896–1897 až k poslední velké masové stávce v prosinci 1905, úplně nepozorovaně přecházejí z hospodářských stávek ve stávky politické, takže je téměř nemožné stanovit mezi nimi hranici. Také každá z velkých masových stávek opakuje takřikajíc v malém obecnou historii ruských masových stávek a začíná ryze hospodářským nebo rozhodně dílčím odborovým konfliktem a pak probíhá celou stupnicí až k politické manifestaci. Jak jsme viděli, velká bouře masových stávek na jihu Ruska v letech 1902 a 1903 vznikla v Baku z konfliktu vyvolaného opatřeními proti nezaměstnaným, v Rostově ze mzdového sporů v železničních dílnách, v Tbilisi z boje obchodních zaměstnanců za zkrácení pracovní doby, v Oděse ze mzdového boje v jediné malé továrně. Lednová masová stávka roku 1905 vzniká z interního konfliktu v Putilovových závodech, říjnová stávka z boje železničářů o penzijní fond, prosincová stávka konečně z boje poštovních a telegrafních zaměstnanců o společovací právo. Postup hnutí jako celku se neprojevuje v tom, že počáteční hospodářská fáze odpadá, nýbrž spíše v tom, jakou rychlostí probíhá hnutí celou stupnicí až k politické manifestaci a k jakému až nejzazšímu bodu dospívá masová stávka.

Jenže hnutí jako celek se nepohybuje pouze směrem od hospodářského boje k boji politickému, nýbrž i obráceně. Každá z velkých politických masových akcí, když dosáhla svého politického vrcholu, zvrací se v celou spoustu hospodářských stávek. A to se opět týká nejen každé z velkých masových stávek jednotlivě, ale také revoluce jako celku. Rozšiřováním, vyjasňováním a umocňováním politického boje hospodářský boj nejen neustupuje, nýbrž se sám stejným tempem rozšiřuje, organizuje a umocňuje. Oba se navzájem plně ovlivňují.

Každý nový rozběh a nové vítězství politického boje se mění v mocný popud pro hospodářský boj tím, že zároveň rozšiřují jeho vnější možnosti a stupňují vnitřní potřebu dělníků zlepšit svoji situaci, zvyšují jejich bojovnost. Po každé zpěněné vlně politické akce zůstává zúrodňující nános, z něhož ihned vyráží na tisíce výhonků hospodářského boje. A naopak. Neustálý hospodářský válečný stav mezi dělníky a kapitálem udržuje bojovou energii v pohotovosti za všech politických přestávek, tvoří takřikajíc stálou svěží zásobárnu proletářské třídní síly, z níž politický boj vždy znovu čerpá svoji moc. A zároveň neúnavná podvrtná hospodářská činnost proletariátu vede hned tu, hned tam k jednotlivým ostrým konfliktům, z nichž náhle vybuchují politické konflikty ve velkém měřítku.

Zkrátka: hospodářský boj je spojka mezi jednotlivými politickými křížovatkami, politický boj je periodické zúrodnování půdy pro boj hospodářský. Příčina a účinek si tu

každým okamžikem mění místa, a tak politický a hospodářský moment, aniž se nějak vzájemně přesně oddělují, nebo dokonce vylučují, jak by se to hodilo pedantskému schématu, tvoří v období masové stávky spíše jen dvě vzájemně se prolínající stránky ruského proletářského třídního boje. A jejich jednotou je právě masová stávka. Jestliže se mudrující teorie, aby došla k „ryzí politické masové stávce“, pouští do umělé logické pitvy masové stávky, pak při tomto pitvání, jako při každém jiném pitvání, není jev poznáván ve své živé podstatě, nýbrž pouze umrtven.

3. Konečně nám události v Rusku ukazují, že masovou stávku nelze oddělovat od revoluce. Historie ruských masových stávek, to jsou dějiny ruské revoluce. Ovšem slyší-li zastánci našeho německého oportunismu o „revoluci“, myslí hned na krveprolití, na pouliční bitvy, na prach a olovo – a logickým závěrem je: masová stávka vede nevyhnutelně k revoluci, nesmíme ji tedy dopustit. Skutečně v Rusku vidíme, že téměř každá masová stávka vyústí nakonec ve srážku s ozbrojenými strážci carského pořádku. V tom se takzvané politické stávky úplně rovnají větším hospodářským bojům. Jenže revoluce je něco jiného a něco víc než krveprolití. Na rozdíl od policejního pojetí, které se dívá na revoluci výhradně ze stanoviska pouličních nepokojů a výtržností, tedy ze stanoviska „nepořádku“, spatřuje pojetí vědeckého socialismu v revoluci především hluboký vnitřní převrat v sociálních třídních vztazích. A z tohoto stanoviska je mezi revolucí a masovou stávkou v Rusku také ještě docela jiná souvislost než souvislost

konstatovaná povrchním postřehem, že masová stávka obyčejně končí krveprolitím.

Výše jsme viděli vnitřní mechanismus ruských masových stávek, spočívající v neustálém vzájemném působení politického a hospodářského boje. Ale právě toto vzájemné působení je podmíněno revolučním obdobím. Jenom v bouřlivém ovzduší revolučního období se totiž každý dílčí malý konflikt práce a kapitálu může rozrůst ve všeobecný výbuch. V Německu dochází rok co rok a den co den k velmi prudkým, brutálním srážkám dělníků s podnikateli, aniž by tento boj překročil meze dotyčného jednotlivého odvětví či jednotlivého města, ba továrny. Represe proti organizovaným dělníkům jako v Petrohradu, nezaměstnanost jako v Baku, mzdové spory jako v Oděse, boje o spolčovací právo jako v Moskvě jsou v Německu na denním pořádku. Ani jediný z těchto případů se však nemění ve společnou třídní akci. A i když se rozrostou v jednotlivé masové stávky s nesporně politickým zabarvením, nerozpoutají ještě ani potom všeobecnou bouři. Pádový důkaz o tom podává generální stávka holandských železničářů¹⁰⁷, která přes nejvřelejší sympatie vykrvácela za naprosté nehybnosti proletariátu v zemi.

107 Generální stávka nizozemských železničářů začala 6. dubna 1903. Odmítala vládní návrh zákona, který stanovil vysoké tresty odnětí svobody pro stávkující. Výbor pro ochranu odborů se rozhodl odvolat stávku 10. dubna 1903 poté, co byl návrh zákona schválen parlamentem.

A naopak, jen v revolučním období, kdy sociální základy a zdi třídní společnosti jsou uvolněny a stále se posouvají, dokáže jakákoli politická třídní akce proletariátu v několika hodinách vytrhnout z nehybnosti celé dosud pasivní vrstvy dělnictva, což se ihned přirozeně projevuje bouřlivým hospodářským bojem. Dělník náhle vyburcovaný elektrizujícím úderem určité politické akce sáhne v příštím okamžiku především po tom, co je nejbližší: k odmítnutí svého hospodářského otroctví. Bouřlivé gesto politického boje mu náhle dává s netušenou intenzitou pocítit tíži a tlak jeho hospodářských okovů. A zatímco například nejprudší politický boj v Německu, volební boj nebo parlamentní boj o celní tarif sotva nějak zjevně přímo ovlivňují průběh a intenzitu souběžně vedených mzdových bojů, projevuje se v Rusku každá politická akce proletariátu rozšířením a prohloubením plochy hospodářského boje.

Tak tedy vytváří revoluce nejprve sociální podmínky umožňující onen bezprostřední zvrat hospodářského boje v boj politický a politického boje v boj hospodářský – a výrazem toho zvratu je masová stávka. A jestliže vulgární schéma vidí souvislost masové stávky s revolucí jen v krvavých pouličních srážkách, kterými se masové stávky končí, pak poněkud hlubší pohled na ruské události nám ukazuje souvislost zcela *opačnou*: ve skutečnosti neprodukuje masová stávka revoluci, nýbrž revoluce produkuje masovou stávku.

4. K vysvětlení otázky uvědomělého vedení a iniciativy v masové stávce postačí, shrneme-li to, co bylo dosud řečeno. Není-li masová stávka ojedinělým aktem, nýbrž celým obdobím třídního boje a je-li toto období totožné s revolučním obdobím, pak je jasné, že masovou stávku nelze vyvolat jen tak zničehonic, i když třeba rozhodnutí o tom vyjde od nejvyšší instance nejsilnější sociálnědemokratické strany. Dokud není v moci sociální demokracie inscenovat a odvolávat revoluce podle vlastního uvážení, nepostačí ani největší nadšení a netrpělivost sociálnědemokratických oddílů k tomu, aby bylo uvedeno v život skutečné období masových stávek jako živé, silné lidové hnutí. Na základě odhodlanosti určitého stranického vedení a na základě stranické kázně sociálnědemokratického dělnictva lze ovšem uspořádat jednorázovou krátkou demonstraci, jako byla švédská masová stávka¹⁰⁸ nebo nedávné rakouské masové stávky¹⁰⁹ nebo i hamburská masová stávka ze 17. ledna. Tyto demonstrace se však od skutečného období revolučních masových stávek liší právě tak, jako se liší známé demonstrace válečného loďstva v cizích přístavech při napjatých diplomatických vztazích od námořní války. Masová stávka zrozená z pouhé kázně a nadšení bude mít v nejlepším případě úlohu epizody,

108 Ve Švédsku byla z rozhodnutí sociálních demokratů od 15. do 17. května 1902 zorganizována masová politická stávka, která požadovala reformu volebního zákona. Stávka, které se zúčastnilo kolem 116 tisíc dělníků, byla bez výsledku odvolána poté, co obě komory Říšského sněmu přijaly rezoluci vyzývající vládu, aby do roku 1904 předložila nový volební zákon.

109 Od října do prosince 1905 organizovala v Rakousku-Uhersku Sociálnědemokratická strana masové stávky a demonstrace za všeobecné volební právo.

příznaku bojové nálady dělnictva, načež se však poměry zase vrátí do klidné každodennosti. Jistěže ani za revoluce nepadají masové stávky tak docela z nebe. Musí je tak nebo jinak dělat dělníci. Odhodlání a rozhodnutí dělnictva má přitom i určitou úlohu, a to tak, že iniciativa i další vedení přirozeně připadne organizovanému a nejuvědomělejšímu sociálnědemokratickému jádru proletariátu. Jenže tato iniciativa a toto vedení mají volné pole činnosti většinou jen tehdy, uplatní-li se v jednotlivých aktech, v jednotlivých stávkách, když už tu je revoluční období, a to většinou v hranicích jednoho jednotlivého města. Tak například, jak jsme viděli, vydala sociální demokracie několikrát s úspěchem přímo heslo k masové stávce v Baku, ve Varšavě, v Lodži, v Petrohradu. Daří se to již mnohem méně při aplikaci obecně na hnutí celého proletariátu. Dále jsou iniciativě a uvědomělému vedení dány zcela určité meze. Právě v průběhu revoluce je pro jakýkoli vedoucí orgán proletářského hnutí svrchovaně těžké předvídat a propočítat, který podnět a které momenty mohou vést k výbuchům a které ne. Také zde nespočívá iniciativa a vedení v nařizování z vlastní vůle, nýbrž v co nejdovednějším přizpůsobení situaci a v co nejužším kontaktu s náladou mas. Prvek živelnosti, jak jsme viděli, má ve všech ruských masových stávkách bez výjimky velkou úlohu, ať už jako prvek pohánějící, nebo brzdící. To však nevyplyvá z toho, že v Rusku je sociální demokracie ještě mladá nebo slabá, nýbrž z toho, že při každém jednotlivém aktu boje spolupůsobí tolik nedohledných hospodářských, politických a sociálních, všeobecných a lokálních, materiálních a psychických momentů, že ani jediný akt nelze

určit a vyřešit jako početní příklad. Revoluce, i když v ní proletariát se sociální demokracií v čele zaujímá vedoucí úlohu, není bojovým cvičením proletariátu na volném poli, nýbrž bojem za neustálého praskání, drobení a posouvání všech sociálních základů. Zkrátka, v masových stávkách v Rusku má prvek živelnosti tak převládající úlohu ne proto, že ruský proletariát je „nevzdělaný“, ale proto, že revolucím nelze poroučet.

Ale na druhé straně v Rusku vidíme, že táž revoluce, která sociální demokracii tak velice ztěžuje velení nad masovou stávkou a každým okamžikem jí jakoby žertem vyráží z ruky taktovku nebo jí tuto zase tiskne do ruky, vyřešila sama všechny ty těžkosti masových stávek, o kterých se v teoretickém schématu německých diskusí mluví jako o hlavních starostech „vedení“: otázku „zásobování“, „krytí výloh“ a „obětí“. Neřeší je ovšem vůbec v tom smyslu, jak se upravují s tužkou v ruce na klidné, důvěrné konferenci mezi řídicími výbory dělnického hnutí. „Úprava“ všech těchto otázek tkví v tom, že revoluce právě přivádí na scénu tak obrovské lidové masy, že každý propočet a úprava nákladů jejich hnutí, jako se předem zaznamenávají výlohy civilního procesu, je docela beznadějným počínáním. Také vedoucí organizace v Rusku se ovšem snaží podpořit podle svých sil přímé oběti boje. Tak byly například po týdny podporovány statečné oběti obrovské výluky v Petrohradu v důsledku kampaně za osmihodinový pracovní den. Jenže všechna tato opatření jsou v obrovské bilanci revoluce jako kapka v moři. Tím okamžikem, kdy začíná

skutečné vážné období masové stávky, mění se všechny „propočty nákladů“ v předsevzetí vyčerpat moře malou sklenkou. Každou revoluci vykupuje totiž proletářská masa spoustou strašného odříkání a utrpení. A vyřešení těchto zdánlivě nepřekonatelných těžkostí, daných revolučním obdobím, tkví v tom, že revoluční období uvolňuje zároveň ohromnou spoustu masového idealismu, při němž se masa stává necitelnou i vůči největšímu utrpení. S psychologií odboráře, který se nepřipojí k zastavení práce při májové oslavě, dokud mu není předem zaručena přesně stanovená podpora pro případ potrestání, nelze dělat ani revoluci, ani masovou stávku. Ale právě v bouři revolučního období se mění proletář ze starostlivého otce rodiny, který se dožaduje podpory, v „revolučního romantika“, pro nějž dokonce i největší statek, totiž život, nemluvě o hmotném blahobytu, má ve srovnání s bojovými ideály pramalou hodnotu.

Jestliže je však vedení masových stávek ve smyslu povelu k jejich zahájení a ve smyslu propočtu a krytí jejich nákladů jediné věci revolučního období samého, připadá sociální demokracii a jejím vedoucím orgánům vedení při masových stávkách v docela jiném smyslu. Místo aby si lámala hlavu technickou stránkou, mechanismem masových stávek, je sociální demokracie povolána převzít *politické* vedení i uprostřed revolučního období. Dát boji heslo, směr, zaměřit *taktiku* politického boje tak, aby se v každé fázi a v každém okamžiku boje uplatňoval celý součet síly proletariátu, která tu je a která již byla rozpoutána, která se již projevila, a aby byla tato síla vyjádřena bojovým

postojem strany, aby taktika sociální demokracie nebyla odhodlaností a pronikavostí nikdy *pod* úrovní skutečného poměru sil, nýbrž aby tento poměr spíše předbíhala, to je nejdůležitějším úkolem „vedení“ v období masových stávek. A toto vedení se jaksí samo sebou obrací ve vedení technické. Důsledná, odvážná, progresivní taktika sociální demokracie vyvolává v masách pocit jistoty, sebedůvěry a bojovnosti. Kolísavá, slabošská taktika, založená na podceňování proletariátu, masu ochromuje a mate. V prvním případě propukají masové stávky „samy od sebe“ a vždy „v pravý čas“, ve druhém případě někdy zůstávají přímé výzvy vedení k masové stávce bezvýsledné. A pro oba případy poskytuje ruská revoluce výmluvné příklady.

V.

Je otázkou, nakolik jsou pro Německo vhodná všechna poučení, která můžeme čerpat z ruských masových stávek. Sociální a politické vztahy, dějiny a stav dělnického hnutí jsou v Německu a Rusku naprosto rozdílné. Na první pohled by se také mohly zdát výše zaznamenané vnitřní zákony ruských masových stávek jen produktem specifiky ruských poměrů, které pro německý proletariát vůbec nepřicházejí v úvahu. Mezi politickým a hospodářským bojem je v ruské revoluci nejužší vnitřní souvislost, jejich jednota se projevuje v období masových stávek. Není to však prostý následek ruského absolutismu? Ve státě, kde je

zakázána jakákoli forma a jakýkoli projev dělnického hnutí, kde nejjednodušší stávka je politickým zločinem, musí se logicky také každý hospodářský boj stát bojem politickým.

A dále, když naopak první výbuch politické revoluce vedl vzápětí ke všeobecnému zúctování ruského dělnictva s podnikateli, je to opět prostý následek té okolnosti, že ruský dělník měl dosud nejnižší životní úroveň a dosud nikdy ještě nevedl skutečný hospodářský boj za zlepšení svého postavení. Proletariát v Rusku se musel nejprve jaksi dostat z nejhoršího a není divu, že se do toho v mladistvé odvaze pustil, jakmile revoluce vnesla první svěží závan do dusivého ovzduší absolutismu. A konečně se dá vysvětlit bouřlivý revoluční průběh ruských masových stávek i jejich převážně živelný, elementární ráz jednak politickou zaostalostí Ruska, nutností svrhnout nejprve orientální despotismus, jednak nedostatkem organizace a průpravy ruského proletariátu. V zemi, kde má dělnická třída třicetileté zkušenosti v politickém životě, třímilionovou sociálnědemokratickou stranu a jedenačtvrtmilionové jádro organizovaných odborářů, není možné, aby politický boj, aby masové stávky mohly nabýt téhož bouřlivého a živelného rázu jako v polobarském státě, který teprve podniká skok ze středověku do novodobého buržoazního řádu. To je obvyklá představa těch, kteří by chtěli vyčíst stupeň zralosti společenských vztahů určité země z textů jejích psaných zákonů.

Zkoumejme tyto otázky postupně. Především je mylné datovat počátek hospodářského boje v Rusku teprve od

vypuknutí revoluce. Ve skutečnosti byly stávky, mzdové boje ve vlastním Rusku od počátku devadesátých let, v ruském Polsku dokonce od sklonku osmdesátých let stále více na denním pořádku a dobyly si nakonec faktického občanského práva. Samozřejmě vzápětí často vyvolávaly brutální policejní represálie, patřily však přesto k běžným jevům. Vždyť například již v roce 1891 byl ve Varšavě i v Lodži významný všeobecný stávkový fond a horování pro odbory vytvořilo v těchto letech v Polsku na krátký čas dokonce ty „ekonomické“ iluze, které řádily v Petrohradu a v ostatním Rusku o několik let později.¹¹⁰

110 Tvzení soudružky Roland-Holstové v předmluvě k ruskému vydání její knihy o masové stávce je tedy založeno na skutečném omylu: „Je pravda, že proletariát [v Rusku – R. L.] téměř od vzniku velkého průmyslu masovou stávkou znal, a to z toho prostého důvodu, že díleci stávky se pod politickým tlakem absolutismu ukázaly jako nemožné.“ (*Die Neue Zeit*, 1906, č. 33) Naopak, bylo tomu právě naopak. To řekl na začátku svého vystoupení i zpravodaj petrohradského odborového kartelu na druhé konferenci ruských odborů v únoru 1906: „Při složení konference, kterou vidím před sebou, nemusím zdůrazňovat, že naše odborové hnutí nevychází z „liberálního“ období knížete Svjatopolka-Mírskijeho (v roce 1904 – R. L.) ani z 22. ledna, jak se někteří snaží tvrdit. Odborové hnutí má mnohem hlubší kořeny, je neoddělitelně spjata s celou minulostí našeho dělnického hnutí. Naše odbory jsou pouze novou organizační formou pro vedení ekonomického boje, který ruský proletariát vede již desítky let. Aniž bychom zabíhali daleko do historie, můžeme říct, že ekonomický boj petrohradských dělníků nabýval od památných stávek v letech 1896 a 1897 více či méně organizovaných forem. Vedením tohoto boje, šťastně spojeného s vedením politického boje, byla pověřena sociálnědemokratická organizace nazvaná Petrohradský svaz boje za osvobození dělnické třídy, která se po konferenci v březnu 1898 přeměnila na Petrohradský výbor Ruské sociálnědemokratické strany práce. Byl vytvořen složitý systém továrních, okresních a předměstských organizací, který spojuje ústředí s dělnickými masami nesčetnými nitkami a umožňuje mu reagovat na všechny potřeby dělnické třídy prostřednictvím oběžných tisků. Vytvořila se možnost stávek podporovat a vést.“ [pozn. R. L.]

Podobně přehnaná je představa, jako by měl proletář carské říše před revolucí vesměs životní úroveň chudáka. Právě vrstva velkopřemyslových dělníků ve velkoměstech, která je nyní v hospodářském i politickém boji nejaktivnější a nejhorlivější, byla z hlediska materiální životní úrovně sotva o mnoho hlouběji než příslušná vrstva německého proletariátu – a v některých povoláních můžeme najít v Rusku tytéž, ba tu a tam dokonce vyšší mzdy než v Německu. Také pokud jde o pracovní dobu, bude mezi velkopřemyslovými podniky v Rusku a Německu sotva nějaký významný rozdíl. Představy počítající s domnělým materiálním a kulturním otrokářstvím ruského dělnictva jsou tedy poněkud neopodstatněné. Při troše přemýšlení jim odporuje již sama skutečnost revoluce a vynikající úloha proletariátu v revoluci. S chudáky se nedělají revoluce takové politické zralosti a myšlenkové jasnosti a petrohradský, varšavský, moskevský nebo oděský průmyslový dělník, kteří stojí v předním šiku boje, jsou kulturně a duchovně mnohem blíže západoevropskému typu, než si myslí ti, kdo považují za jedinou a nepostradatelnou kulturní školu proletariátu buržoazní parlamentarismus a regulární praxi odborů. Moderní velkokapitalistický vývoj Ruska a půldruhého desetiletí trvající duchovní působení sociální demokracie, která povzbuzovala a řídila hospodářský boj, vykonaly i bez vnějších záruk buržoazního právního řádu pořádný kus kulturní práce.

Kontrast se však ještě zmenší, pohlédneme-li trochu hlouběji na skutečnou životní úroveň *německého* dělnictva.

Velké politické masové stávky vyburcovaly v Rusku od prvního okamžiku nejširší vrstvy proletariátu a strhly je do horečného hospodářského boje. Nejsou však v Německu celá temná zákoutí v životě dělnictva, kam dosud velmi skrovně proniká hřejivé světlo odborů, celé velké vrstvy, které se dosud buď vůbec nepokoušejí, nebo se marně pokoušejí pozdvihnout se cestou každodenních mzdových bojů ze sociálního útluhu? Vezměme v úvahu *bídu horníků*. Už v klidné, jednotvárné všednosti, ve studeném ovzduší německé parlamentní suchopárnosti – jako i v jiných zemích, dokonce v zaslíbené zemi odborů, v Anglii – neprojevuje se mzdový boj horníků téměř nijak jinak než občasnými mocnými výbuchy, masovými stávkami typicky živelného rázu. To právě ukazuje, že protiklad mezi kapitálem a prací je zde příliš ostrý a silný, než aby ho bylo možno rozdrobit do klidných, plánovitých, dílčích odborových bojů. Ale tato bída horníků se svou eruptivní půdou, která už v „normálních“ dobách tvoří sopku nejvyšší výbušnosti, musela by se v Německu nevyhnutelně ihned rozpoutat v mohutný hospodářsko-sociální boj při každé větší politické masové akci dělnické třídy, při každém silnějším otřesu, který posunuje momentální rovnováhu sociálního všedního dne. Vezměme dále v úvahu *bídu textilních dělníků*. Také zde dávají rozhořčené a ponejvíce bezvýsledné výbuchy mzdového boje, který se skoro každoročně přežene celým Fojtskem, slabé ponětí o tom, s jakou prudkostí by musela vybuchnout velká, semknutá masa otroků kartelového textilního kapitálu při nějakém politickém otřesu, při nějaké silné a smělé masové akci německého proletariátu.

Vezměme dále v úvahu *bídu domáckých dělníků, bídu dělníků v konfekčním průmyslu, bídu elektrárenských dělníků*, samé sopky, z nichž při každém politickém otřesu v Německu vybuchnou obrovské hospodářské boje tím jistěji, čím zde méně často proletariát jindy, v klidných dobách, vstupuje do boje. A čím bezúspěšněji po každé bojuje, čím brutálněji jej kapitál přinucuje, aby se, skřípaje zuby, vracel pod otrocké jho.

Ted' však přicházejí v úvahu celé velké kategorie proletariátu, které jsou při „normálním“ běhu věcí v Německu vůbec vyloučeny z jakékoli možnosti klidného hospodářského boje za zlepšení své situace a z jakéhokoli použití spolčovacího práva. Především zde uveďme pro příklad *lesklou bídu železničních a poštovních zaměstnanců*. Vždyť pro tyto státní zaměstnance existují v německém parlamentním právním státě ruské poměry, opakuji ruské, jaké existovaly jen před revolucí, kdy ještě vládl absolutismus v celé své nádheře. Již ve velké říjnové stávce v roce 1905, v ještě formálně absolutistickém Rusku, ruský železničář nebetyčně převyšoval německého železničáře svou hospodářskou a sociální svobodou pohybu. Ruští železničáři a poštovní zaměstnanci si dobyli spolčovacího práva skutečně útokem, a i když se to dnes jen hemží procesy a represemi, nic už jim nedokáže vzít vnitřní soudržnost. Bylo by však naprosto mylným psychologickým soudem, kdybychom chtěli jako německá reakce předpokládat, že slepá poslušnost německých železničářů a poštovních zaměstnanců bude trvat věčně, že je to skála, kterou nic

nemůže rozdrtit. I když si němečtí odborářští předáci natolik zvykli na nynější poměry, že jim tato v celé Evropě tak bezpříkladná hanba nevadí, aby mohli přehlížet s určitým zadostiučiněním výsledky boje odborů v Německu, pak při všeobecném povstání průmyslových dělníků se budou uniformovaní státní otroci určitě snažit dát průchod této své v hloubi skrývané, dlouho hromaděné zlobě. A bude-li chtít průmyslový předvoj proletariátu dobýt v masových stávkách dalších politických práv nebo bránit práva stará, musí se velký zástup železničářů a poštovních zaměstnanců přirozeně rozpomenout na svoji zvláštní hanbu a konečně jednou povstat, aby se osvobodil od té zvláštní dávky ruského absolutismu, která byla v Německu zřízena speciálně pro něj. Pedantské pojetí, které chce rozvíjet velká lidová hnutí podle schématu a podle receptu, se domnívá, že dobytí spolčovacího práva pro železničáře je nutný *předpoklad*, za kterého teprve „bude možno pomýšlet“ na masovou stávku v Německu. Skutečný a přirozený průběh událostí může být pouze opačný: jenom ze silné živelné akce masové stávky se může skutečně zrodit spolčovací právo německých železničářů i poštovních zaměstnanců. A tento úkol, neřešitelný za nynějších poměrů v Německu, najde okamžitě své možnosti a své řešení pod vlivem a pod tlakem všeobecné politické masové akce proletariátu.

A konečně to největší a nejdůležitější: *bída zemědělských dělníků*. Hodí-li se anglické odbory výhradně pro průmyslové dělníky, je to spíše možno chápat při specifickém

charakteru anglického národního hospodářství, při nepatrné úloze zemědělství v celku hospodářského života. Odborová organizace v Německu, byť byla sebelépe vybudována, zahrnuje-li pouze průmyslové dělníky a je-li nepřístupná celé velké armádě zemědělských dělníků, bude vždycky dávat jen slabý a částečný obraz celkového postavení proletariátu. Bylo by však opět osudnou iluzí se domnívat, že poměry na venkově jsou nezměnitelné a nehybné, že vnější pasivita zemědělského dělníka není neustále podrážována jak neúnavnou uvědomělou prací sociální demokracie, tak ještě více celou třídní německou politikou a že při nějaké větší všeobecné třídní akci německého průmyslového proletariátu, ať už se vykoná za jakýmkoli účelem, nevzbouří se také venkovský proletariát. To se však zcela přirozeně nemůže projevit jinak než především ve všeobecném bouřlivém hospodářském boji, v mohutných masových stávkách zemědělských dělníků.

Tak se velmi významně přesune obraz domnělé hospodářské převahy německého proletariátu nad ruským, odhlédneme-li od odborově organizovaných průmyslových a řemeslných odvětví a podíváme-li se na ty velké skupiny proletariátu, které stojí zcela stranou odborového boje nebo jejichž zvláštní hospodářské postavení nelze vtěsnat do úzkého rámce každodenní drobné odborářské války. Vidíme pak jednu významnou oblast za druhou, kde vyhrocení protikladů dospělo k nejzazší hranici, kde jsou nahromaděny zápalné látky, kde vězí velmi mnoho „ruského absolutismu“ v nejjobnaženější formě a kde je

třeba teprve dodatečně hospodářsky zúčtovat s kapitálem v nejzákladnějších věcech.

Všechny tyto staré účty by pak při všeobecné politické masové akci proletariátu musely být předloženy vládnoucímu systému. Při uměle aranžované jednorázové demonstraci městského proletariátu, při akci masové stávky, která by byla provedena pouze z disciplíny a pod taktovkou předsednictva strany, mohly by ovšem širší lidové vrstvy zůstat chladné a lhostejné. Jenže skutečná, silná a bezohledná bojová akce průmyslového proletariátu, zrozená z revoluční situace, by jistě zpětně působila na zaostalejší vrstvy a strhla do bouřlivého všeobecného hospodářského boje všechny ty, kdo v normálních klidných dobách zůstávají stranou denního odborářského boje.

Vrátíme-li se však také k organizovaným předním oddílům německého průmyslového proletariátu a všimneme-li si naopak cílů hospodářského boje, jichž se dnes domáhá ruské dělnictvo, pak rozhodně neshledáme, že to jsou snahy, na které by se mohly nejstarší německé odborové organizace dívat přes rameno jako na obnošené dětské střevíčky. Tak nejdůležitější všeobecný požadavek ruských stávek od 22. ledna 1905, osmihodinový pracovní den, není pro německý proletariát určitě překonaným stanoviskem, spíše je to ve většině případů krásný vzdálený ideál. Totéž se týká boje s „postojem domácího pána“, boje o zavedení dělnických výborů ve všech továrnách, za zrušení úkolové práce, za zrušení domácí práce v řemeslech, za úplné

dodržování nedělního klidu, za uznání spolčovacího práva. Ba při bližším pohledu jsou všechny předměty hospodářského boje ruského proletariátu v nynější revoluci i pro německý proletariát vysoce aktuální a dotýkají se samých bolavých míst dělnického života.

Z toho především plyne, že čistě politická masová stávka, s níž se zejména operuje, je i pro Německo pouhým neživým teoretickým schématem. Vyplynou-li masové stávky ze silného revolučního vření přirozenou cestou jako odhodlaný politický boj městského dělnictva, zvrátí se právě tak přirozeně, stejně jako v Rusku, v celé období zásadních hospodářských bojů. Obavy odborářských vůdců, že boj za hospodářské zájmy by mohl být v období bouřlivých politických bojů, v období masových stávek prostě odsunut stranou a potlačen, spočívají tedy na zcela mlhavé školské představě o průběhu věcí. Revoluční období by spíše změnilo i v Německu charakter boje odborů a umocnilo by ho takovou měrou, že dnešní drobná válka odborů by byla proti tomu dětskou hrou. A na druhé straně by z této živelné bouře hospodářských masových stávek čerpal i politický boj vždy nové a nové podněty a svěží síly. Vzájemné působení hospodářského a politického boje, které je vnitřní vzpruhou dnešních masových stávek v Rusku a současně tak řečeno regulujícím mechanismem revoluční akce proletariátu, by i v Německu právě tak přirozeně vyplynulo přímo z poměrů.

VI.

V souvislosti s tím nabývá i otázka organizace ve svém vztahu k problému masové stávky v Německu podstatně jiné tvárnosti.

Postoj některých odborářských vůdců k této otázce se obvykle vyčerpává tvrzením: „Nejsme ještě dost silní, abychom riskovali tak odvážnou zkoušku sil, jakou je masová stávka.“ Toto stanovisko je neudržitelné, neboť je neřešitelným úkolem zjistit klidným, číselným propočtem, kdy bude proletariát k nějakému boji „dost silný“. Před třiceti lety měly německé odbory 50 tisíc členů. To byl zřejmě počet, při kterém, podle uvedeného měřítká, nebylo na masovou stávku ani pomyšlení. O patnáct let později byly odbory čtyřikrát silnější a měly 237 tisíc členů. Kdybychom se však tehdy zeptali dnešních odborářských vůdců, je-li teď organizace proletariátu zralá k masové stávce, jistě by odpověděli, že zdaleka ještě ne a že počet odborově organizovaných by nejdříve musel jít do milionů. Dnes jde počet organizovaných členů odborů již do druhého milionu, ale názor jejich vůdců je přesně týž, což takhle zřejmě může jít donekonečna. Mlčky se přitom předpokládá, že by vůbec celá dělnická třída Německa až do posledního muže a do poslední ženy musela být přijata do organizace, než budeme „dosti silní“, abychom se odvážili k masové akci, která by se potom podle staré formule ukázala také ještě pravděpodobně „zbytečnou“. Tato teorie je však zcela utopická z toho prostého důvodu, že trpí vnitřním rozporem

a točí se v začarovaném kruhu. Dříve než by se dělníci mohli pustit do nějakého přímého třídního boje, mají být vesměs organizováni. Ale v poměrech, v podmínkách kapitalistického vývoje a buržoazního státu je nutným fenoménem, že právě při „normálním“ průběhu věcí, bez bouřlivých třídních bojů, určité vrstvy – a to právě většina proletariátu, jeho nejdůležitější vrstvy, které jsou na nejnížší úrovni a které kapitál a stát nejvíce utlačuje – nemohou být vůbec organizovány. Vždyť v Anglii samé vidíme, že celé století neúnavné odborové práce bez jakýchkoli „výtržností“ – s výjimkou chartistického hnutí na počátku –, bez jakýchkoli „revolučně romantických“ zmatků a vábení nedošlo dál než k organizování *menšiny* lépe situovaných vrstev proletariátu.

Na druhé straně se však samy odbory jako všechny bojové organizace proletariátu nemohou trvale udržet jinak než právě v boji, a to ne ovšem ve smyslu žabomyší války ve stojatých vodách buržoazně parlamentního období, nýbrž ve smyslu prudkých, revolučních období masového boje. Strnulé, mechanicko-byrokratické pojetí chce připustit boj jen jako produkt organizace na určitém stupni její síly. V živém dialektickém vývoji naopak vzniká organizace jako produkt boje. Viděli jsme již velkolepý příklad tohoto jevu v Rusku, kde téměř vůbec neorganizovaný proletariát si v půldruhém roce bouřlivého revolučního boje vytvořil rozsáhlou síť organizačních základů. Jiný příklad tohoto druhu ukazují vlastní dějiny německých odborů. V roce 1878 měly 50 tisíc členů. Podle teorie dnešních odborářských

vůdců nebyla tato organizace, jak bylo řečeno, ani zdaleka „dosti silná“, aby mohla zahájit prudký politický boj. Ale německé odbory, jakkoli byly tehdy slabé, ho zahájily – totiž boj s protisocialistickým zákonem – a nejen ukázaly, že jsou „dosti silné“, aby vyšly z boje vítězně, nýbrž zpětinasobily v tomto boji svou sílu: když padl protisocialistický zákon roku 1891, měly 277 659 členů.¹¹¹ Ovšem metoda, podle níž zvítězily odbory v boji s protisocialistickým zákonem, neodpovídá ideálu pokojného, mravenčího, nepřetržitého budování. Nejdříve se v boji vesměs roztříštily, aby se potom z nejbližší vlny pozvedly a znovuzrodily. Toto je však právě specifická metoda růstu, odpovídající proletářským třídním organizacím: aby se vyzkoušely v boji a aby z boje vyšly, znovu jím reprodukovány.

Při bližším zkoumání německých poměrů a situace různých vrstev dělnictva je jasné, že také nadcházející období bouřlivých politických masových bojů by německým odborům nepřineslo obávaný hrozící zánik, nýbrž naopak nové netušené perspektivy rychlého postupného rozšíření oblasti jejich moci. Jenže otázka má ještě jinou stránku. Plán podniknout masové stávky jako vážnou politickou třídní akci pouze s organizovanými dělníky je

111 Protisocialistický zákon platil v Německé říši v letech 1878–1890. Zakazoval socialistické, sociálnědemokratické a komunistické spolky, schůze a spisy, jejichž účelem bylo proměnit stávající společenské uspořádání. Protisocialistický zákon vedl k přesunu sociálnědemokratických aktivit do podzemí nebo do zahraničí, k masovému zatýkání a vyhánění. Pouze sociální demokraté v Říšském sněmu byli chráněni poslaneckou imunitou.

úplně beznadějný. Jestliže masová stávka nebo spíše masové stávky mají mít úspěch, pak se musí stát skutečným *lidovým hnutím*, tedy strhnout do boje nejširší vrstvy proletariátu. Ani v parlamentní podobě nespočívá moc proletářského třídního boje v malém organizovaném jádru, nýbrž v širokém okolním obvodu revolučně smýšlejícího proletariátu. Kdyby chtěla sociální demokracie prorazit ve volebních bitvách pouze se svými několika statisíci organizovaných členů, pak by se sama odsoudila k zániku. A i když je tendencí sociální demokracie přijmout do stranických organizací pokud možno téměř celou velkou armádu svých voličů, pak přesto podle třicetileté zkušenosti sociální demokracie se masa jejích voličů nerozšiřuje tím, že vzrůstají stranické organizace, ale naopak, právě svěží vrstvy dělnictva, získané pokaždé volebním bojem, jsou zkypřenou půdou pro následující organizační setbu. Také zde nedodává organizace bojové oddíly, nýbrž boj dodává ještě větší měrou oddíly nováčků pro organizaci. Totéž se zřejmě týká přímé politické masové akce v mnohem vyšším stupni než parlamentního boje. I když je sociální demokracie jako organizované jádro dělnické třídy vedoucím předním oddílem všeho pracujícího lidu a i když právě z této organizace prýští politická jasnost, síla, jednota dělnického hnutí, nelze však přece nikdy chápat třídní hnutí proletariátu jako hnutí organizované menšiny. Každý skutečný velký třídní boj musí spočívat na podpoře a účasti nejširších mas a strategie třídního boje, která by s tímto spolupůsobením nepočítala, která by se hodila jen pro pěkně předvedené pochody malé části

proletariátu, patřící ke stálé organizované armádě, by byla předem odsouzena k žalostnému fiasku.

Není tedy možné, aby jediným nositelem masových stávek, politických masových bojů v Německu byli organizovaní proletáři a aby se pro tyto akce počítalo s pravidelným „řízením“ z nějakého stranického ústředí. V tomto případě nezáleží – stejně jako v Rusku – ani na „disciplíně“, „výcviku“ a co nejpečlivějším předběžném řešení otázek podpor a nákladů, jako spíše na skutečně revoluční, odhodlané třídní akci, která dokáže získat a strhnout nejširší kruhy neorganizovaných, ale svou náladou a svým postavením revolučních proletářských mas.

K přeceňování a špatnému hodnocení úlohy organizace v třídním boji proletariátu se obvykle druží podceňování neorganizované proletářské masy a její politické zralosti. V revolučním období, v bouři velkých, burcujících třídních bojů se teprve ukazuje celé výchovné působení rychlého kapitalistického vývoje a sociálnědemokratických vlivů na nejširší lidové vrstvy, o němž v klidných dobách dávají organizační přehledy, a dokonce volební statistiky jen docela slabou představu.

Viděli jsme, že v Rusku v posledních asi dvou letech může vzniknout ze sebemenšího dílčího sporu dělníků s podnikateli, ze sebemenší lokální brutality vládních orgánů veliká, všeobecná akce proletariátu. Každý to vidí a pokládá to za přirozené, protože Rusko je právě v „revoluci“. Co to

však znamená? To znamená, že třídní cit, třídní instinkt je v ruském proletariátu maximálně živý, takže každou dílčí věc nějaké malé dělnické skupiny pociťuje bezprostředně jako věc všeobecnou, jako třídní záležitost – a bleskurychle na ni jako celek reaguje. Zatímco v Německu, Francii, Itálii, Holandsku nevyvolávají nejprudší odborové konflikty vůbec žádnou všeobecnou akci dělnické třídy – byť i jen akci organizované části –, rozněcuje v Rusku sebemenší podnět celou bouří. To však svědčí právě o tom, že – ať to zní jakkoli paradoxně – v současnosti je třídní instinkt mladého, nepoučeného, málo uvědomělého a ještě méně organizovaného ruského proletariátu nekonečně silnější než u organizovaného, školeného a uvědomělého dělnictva Německa nebo nějaké jiné západoevropské země. A to není snad zvláštní čtnost „mladého, neopotřebovaného Východu“ ve srovnání s „prohnilým Západem“, nýbrž prostý výsledek bezprostřední revoluční masové akce. U německého uvědomělého dělníka je třídní uvědomění, pěstované sociální demokracií, *teoretické, latentní* – v období vlády buržoazního parlamentarismu se zpravidla nemůže uplatnit jako přímá masová akce. Je zde pomyslný souhrn čtyř set souběžných akcí volebních okresů během volebního boje, mnoha dílčích hospodářských bojů a podobně. V revoluci, kdy se na politickém jevišti objevují samy masy, stává se třídní uvědomění *praktickým, aktivním*. Ruskému proletariátu dal proto jeden rok revoluce „školení“, jaké německému proletariátu nemůže uměle dát třicet let parlamentního a odborového boje. Tento praktický, aktivní třídní cit proletariátu se bude ovšem i v Rusku značně

vytrácet po skončení revolučního období a po zřízení buržoazně parlamentního právního státu nebo se spíše zvrátí v skrytý, latentní cit. Ale naopak právě tak jistě zachvátí v Německu v období silných politických akcí živý, akceschopný revoluční třídní cit nejširší vrstvy proletariátu, a to tím rychleji a tím mocněji, čím mohutnější je dosud vykonaná výchovná práce sociální demokracie. Tato výchovná práce i provokativní a prorevoluční působení celé nynější německé politiky se projeví v tom, že ve vážném revolučním období půjdou pojednou za praporem sociální demokracie všechny ty zástupy, které jsou nyní ve zdánlivé politické zabezděnosti netečné vůči všem organizačním pokusům sociální demokracie a odborů. Šest měsíců revolučního období vykoná ve školení těchto nyní neorganizovaných mas takovou práci, jakou nemůže dokázat deset let veřejných schůzí a rozdávání letáků. A jakmile poměry v Německu uzrají, ukáže se, že vrstvy, které jsou dnes neorganizované a nejzaostalejší, budou v boji přirozeně nejradikálnějším, nejbouřlivějším živlem, a nikoli živlem, který je vláčen okolnostmi. Dojde-li v Německu k masovým stávkám, pak největší akceschopnost vyvinou jistě ne ti nejlépe organizovaní – určitě ne knihtiskaři – ale ti, kdo jsou hůře organizováni anebo nejsou organizováni vůbec: horníci, textilní dělníci, možná dokonce zemědělství dělníci.

Tímto způsobem dospějeme však i v Německu k týmž závěrům, pokud jde o vlastní úkoly *vedení*, o úlohu sociální demokracie vůči masovým stávkám, jako při rozboru ruských událostí. Opustíme-li totiž pedantské schéma

demonstrativní masové stávky organizované menšiny, která se provádí uměle na povel strany a odborů, a všimneme-li si živého obrazu skutečného lidového hnutí, vznikajícího s živelnou silou z krajního vyhrocení třídních protikladů a politické situace, vybíjejícího se jak v politických, tak v hospodářských bouřlivých masových bojích, v masových stávkách, pak zřejmě musí úloha sociální demokracie spočívat ne v technické přípravě a řízení masové stávky, ale především v politickém *vedení* celého hnutí.

Sociální demokracie je nejvyspělejší, třídně nejuvědomělejší předvoj proletariátu. Nemůže a nesmí fatalisticky čekat se založenými rukama, až nastane „revoluční situace“, až živelné lidové hnutí spadne z nebe. Naopak, musí, jako vždy, *předcházet* vývoji věcí, snažit se jej *urychlit*. To však nedokáže tím, že ve vhodný i nevhodný čas vydá náhle zničehonic „heslo“ k masové stávce, ale především tím, že nejširším proletářským vrstvám vysvětlí, že toto revoluční období nevyhnutelně *přijde*, jaké jsou vnitřní *sociální předpoklady*, které k němu vedou, a jaké budou jeho *politické důsledky*. Mají-li být nejširší proletářské vrstvy získány pro politickou masovou akci sociální demokracie a má-li naopak sociální demokracie při masovém hnutí uchopit a udržet skutečné vedení, zvládnout celé hnutí v *politickém smyslu*, pak musí umět s plnou jasností, důsledností a odhodlaností vytyčit německému proletariátu *taktiku* a *cíle* v období nadcházejících bojů.

VII.

Viděli jsme, že masová stávka v Rusku není umělým produktem záměrné taktiky sociální demokracie, nýbrž přirozeným historickým fenoménem na půdě nynější revoluce. Jaké momenty vytvořily tedy v Rusku tento nový způsob projevu revoluce?

Nejbližším úkolem ruské revoluce je odstranění absolutismu a zřízení moderního buržoazně parlamentního právního státu. Formálně je to přesně stejný úkol, jaký měla v Německu březnová revoluce a ve Francii Velká francouzská revoluce koncem osmnáctého století. Jenže poměry, historické prostředí, ve kterém docházelo k těmto formálně analogickým revolucím, se zásadně liší od poměrů a prostředí dnešního Ruska. Rozhodující je okolnost, že mezi buržoazními revolucemi na Západě a dnešní buržoazní revolucí na Východě proběhl celý cyklus kapitalistického vývoje. A tento vývoj zachvátil nejen západoevropské země, nýbrž i absolutistické Rusko. Velký průmysl se všemi svými důsledky, s moderní třídní diferenciací, s příkrými sociálními kontrasty, s novodobým velkoměstským životem a s novodobým proletariátem se stal v Rusku vládoucí, tedy v sociálním vývoji rozhodující výrobní formou. Z toho však vzešla podivná historická situace plná rozporů, kdy revoluce, svými formálními úkoly buržoazní, je prováděna v první řadě novodobým, třídně uvědoměným proletariátem a v mezinárodním prostředí, které je ve znamení úpadku buržoazní demokracie.

Vedoucím revolučním živlem dnes není buržoazie jako v dřívějších revolucích Západu, kdy proletářská masa, rozbředlá v maloburžoazii, sloužila buržoazii jako záloha, ale naopak, třídně uvědomělý proletariát je vedoucím a hnacím živlem, kdežto velkoburžoazní vrstvy smýšlejí zčásti přímo kontrarevolučně, zčásti slabošsky liberálně a jenom venkovská maloburžoazie spolu s městskou maloburžoazní inteligencí jsou naladěny rozhodně opozičně, ba revolučně. Ale ruský proletariát, který je natolik určen k vedoucí úloze v buržoazní revoluci, vstupuje do boje bez jakýchkoli iluzí o buržoazní demokracii, zato však se silně vyvinutým vědomím vlastních specifických třídních zájmů, při ostře vyhroceném protikladu mezi kapitálem a prací. Tento vztah plný protikladů se projevuje tím, že v této formálně buržoazní revoluci převládá nad protikladem buržoazní společnosti a absolutismu protiklad proletariátu a buržoazní společnosti, že boj proletariátu je zaměřen stejnou silou současně proti absolutismu i proti kapitalistickému vykořisťování, že program revolučních bojů je zaměřen se stejným důrazem na politickou svobodu a dobytí osmihodinového pracovního dne i na to, aby byla proletariátu vybojována materiální existence důstojná člověka. Tento rozdvojený charakter ruské revoluce se projevuje oním niterným spojením a vzájemným působením hospodářského a politického boje, které jsme poznali z událostí v Rusku a které nacházejí vhodný výraz právě v masové stávce.

V dřívějších buržoazních revolucích, kde politické školení a vedení revoluční masy obstarávaly buržoazní strany a kde šlo o pouhé svržení staré vlády, byla krátká bitva na barikádách vhodnou formou revolučního boje. Dnes, kdy se musí dělnická třída sama v průběhu revolučního boje vzdělávat, sama shromažďovat a sama vést a kdy revoluce je z její strany zaměřena proti staré státní moci i proti kapitalistickému vykořisťování, jeví se masová stávka jako přirozený prostředek k získávání, zrevolucionizování a organizování nejširších proletářských vrstev přímo v akci, právě tak jako je zároveň prostředkem, jak podkopat a svrhnout starou státní moc a postavit hráze proti kapitalistickému vykořisťování. Městský průmyslový proletariát je nyní duší ruské revoluce. Aby však mohl jako masa provést nějakou přímou politickou akci, musí se proletariát nejprve opět soustředit v masu a k tomuto účelu musí především vyjít z továren a dílen, ze šachet a hutí, musí překonat rozprášenost a rozdrobenost po jednotlivých dílnách, k nimž je odsouzen pod každodenním jařmem kapitálu. Masová stávka je tedy první přirozenou, impulzivní formou každé velké revoluční akce proletariátu, a čím více je průmysl převládající formou hospodářství společnosti, čím významnější je úloha proletariátu v revoluci a čím vyvinutější je protiklad mezi prací a kapitálem, tím silnějšími a rozhodnějšími se musí stát masové stávky. Dřívější hlavní forma buržoazní revoluce, boj na barikádách, otevřené střetnutí s ozbrojenou mocí státu, je v dnešní revoluci jenom nejkrajnějším bodem, jenom jedním momentem v celém procesu proletářského masového boje.

A tím je v nové formě revoluce dosaženo i onoho zcivilizování a zmírnění třídních bojů, které prorocky předpovídali oportunisté německé sociální demokracie, Bernsteinové, Davidové a jiní¹¹². Ti ovšem spatřovali v duchu maloburžoazně demokratických iluzí vytoužené zmírnění a civilizovanost třídního boje v tom, že se omezí výhradně na boj parlamentní a že revoluce v ulicích bude prostě odstraněna. Dějiny našly řešení poněkud hlubším a jemnějším způsobem: ve vzniku revoluční masové stávky, která ovšem vůbec nenahrazuje a nečiní zbytečným nepokrytý brutální pouliční boj, redukuje ho však pouze na jeden moment dlouhého období politického boje a zároveň spojuje s revolučním obdobím obrovské kulturní dílo v nejpřesnějším smyslu tohoto slova: materiální a duchovní povznesení celé dělnické třídy tím, že jsou „civilizovány“ barbarské formy kapitalistického vykořisťování.

Tak se tedy neosvědčuje masová stávka jako specificky ruský produkt vzešlý z absolutismu, nýbrž jako všeobecná forma proletářského třídního boje, vyplývající z nynějšího stadia kapitalistického vývoje a třídních vztahů. Tři buržoazní revoluce – Velká francouzská revoluce, německá březnová revoluce a nynější revoluce ruská – tvoří z tohoto hlediska řetěz nepřetržitého vývoje, v němž se zrcadlí sláva i zánik kapitalistického století. Ve Velké francouzské revoluci připouštěly dosud vůbec nevyvinuté vnitřní

rozpory buržoazní společnosti dlouhé období mohutných bojů, v němž se bez překážky a nenuceně s bezohledným radikalismem vybíjely všechny protiklady rychle klíčící a zrající teprve v žáru revoluce. O půl století později byla již revoluce německé buržoazie, která vypukla v polovině kapitalistického vývoje, zaražena na půli cesty protikladem zájmů a rovnováhou sil mezi kapitálem a prací a zalekla se kompromisů mezi buržoazií a feudály, scvrkla se na krátkou, žalostnou, v půli slova zmlklou epizodu. Ještě půl století a dnešní ruská revoluce stojí na úseku historického pochodu, který již překročil vrchol, nejvyšší bod kapitalistické společnosti, kdy se již buržoazní revoluce nemůže zadusit protikladem mezi buržoazií a proletariátem, nýbrž naopak se rozvíjí v nové, dlouhé období mohutných sociálních bojů, v nichž vyrovnání starého účtu s absolutismem vypadá jako maličkost proti mnoha novým účtům, které otevírá sama revoluce. Dnešní revoluce tak ve zvláštním případě absolutistického Ruska realizuje zároveň obecné výsledky mezinárodního kapitalistického vývoje – a zdá se, že není ani tak poslední v řadě starých buržoazních revolucí, jako spíše předchůdcem nové řady proletářských revolucí na Západě. Nejzaostalejší země právě proto, že se svou buržoazní revolucí tak neodpuštělně opozdila, ukazuje cesty a metody dalšího třídního boje německému proletariátu a nejpokročilejších kapitalistických zemí.

Je tedy i po této stránce zcela chybné pozorovat ruskou revoluci zdaleka jako krásné divadlo, jako něco specificky „ruského“, a nanejvýš obdivovat hrdinství bojovníků jako

112 Eduard Bernstein a Eduard Heinrich Rudolf David, členové revizionistického křídla SPD.

vnější pozorovatel boje. Mnohem důležitější je, že se němečtí dělníci učí chápat ruskou revoluci jako *svou vlastní záležitost*, nejen ve smyslu mezinárodní třídní solidarity s ruským proletariátem, ale především jako *kapitolu vlastních sociálních a politických dějin*. Ti odborářští předáci a členové parlamentu, kteří považují německý proletariát za „příliš slabý“ a německé poměry za nezralé pro revoluční masové boje, nemají zřejmě ani ponětí o tom, že měřítko stupně zralosti třídních vztahů v Německu a síly proletariátu není ve statistikách německých odborů nebo ve volebních statistikách, ale v událostech ruské revoluce. Tak jako se zralost francouzských třídních protikladů za červencové monarchie a pařížský červnový boj¹¹³ zrcadlily v německé březnové revoluci, v jejím průběhu a v jejím fiasku, právě tak se dnes zralost německých třídních protikladů zrcadlí v událostech, v síle ruské revoluce. A zatímco byrokraté německého dělnického hnutí vyhrabávají ve svých kancelářích ze zásuvek důkaz jeho síly a jeho zralosti, nevidí, že to, co hledají, jim leží přímo před očima v podobě velkého historického fenoménu, neboť historicky vzato je ruská revoluce odrazem moci a zralosti mezinárodního, tedy především německého dělnického hnutí.

Bylo by proto příliš žalostným, groteskně nepatrným výsledkem ruské revoluce, kdyby se z ní chtěl německý

113 Červencová monarchie označuje orleanistické regentství Louise-Philippa, který se dostal k moci díky francouzské revoluci v červenci 1830. V červnu 1948 došlo ke krvavému potlačení prvního nezávislého politického povstání dělnické třídy.

proletariát naučit jen tomu, že si – jak chtějí soudruzi Frohme, Elm a jiní¹¹⁴ – od ruské revoluce vypůjčí vnější formu boje, masovou stávkou, a udělá si z ní pouhou zbraň do zálohy pro případ, že by bylo zrušeno volební právo do Říšského sněmu, tedy pouhý pasivní prostředek parlamentní defenzivy. Vezmou-li nám volební právo do Říšského sněmu, budeme se bránit. To je docela samozřejmé rozhodnutí. Ale k tomu rozhodnutí není třeba zaujímat hrdinnou pózu nějakého Dantona, jak to udělal například soudruh Elm v Jeně,¹¹⁵ neboť obrana nepatrných parlamentních práv, která již máme, není tak světobornou novotou, k níž by bylo teprve třeba strašných obětí ruské revoluce jako povzbuzení, spíše je to nejjednodušší a první povinností každé opoziční strany. Jenže pouhá defenziva nesmí být nikdy jediným obsahem politiky proletariátu v revolučním období. A třebaže je na jedné straně těžké s jistotou předpovědět, dojde-li ke zrušení všeobecného volebního práva v Německu v takové situaci, která bezpodmínečně vyvolá okamžitou akci masové stávky, pak je na druhé straně zcela jisté, že jakmile v Německu vstoupíme do období bouřlivých masových akcí, nemůžeme sociální demokracie zakládat svoji taktiku na pouhé

114 Karl Egon Frohme (1850–1933), německý publicista a politik, člen SPD. Adolf Johann von Elm byl pracovník v tabákovém průmyslu, družstevník, odborář, sociální demokrat a zakladatel odborové družstevní pojišťovny Volkssorge („Veřejný zájem“) a Pro („Spotřebitelské, stavební a spořitelní sdružení Produkce“) v Hamburku.

115 Na Sjezdu SPD od 17. do 23. září 1905 v Jeně Adolf von Elm prohlásil, že pokud vládoucí třída zruší volební právo do Říšského sněmu, proletariát se bude bránit a „vrhne svůj život za svobodu“.

parlamentní defenzivě. Určit předem podnět a okamžik, v němž mají v Německu vypuknout masové stávky, není v moci sociální demokracie, protože není v její moci přivodit historické situace nějakým usnesením sjezdu strany. Co však sociální demokracie může a musí udělat, jakmile jednou tyto boje nastanou, je objasňovat jejich politické tendence a formulovat rozhodnou a důslednou taktiku. Historické události neudržíme na uzdě tím, že jim budeme něco předpisovat, ale tím, že si předem uvědomíme jejich pravděpodobné vypočitatelné důsledky a řídíme podle toho své vlastní jednání.

Politickým nebezpečím, které hrozí nejdříve a na něž se německé dělnické hnutí připravuje po řadu let, je reakční státní převrat, který bude chtít vyrvat nejširším vrstvám pracujících lidových mas nejdůležitější politické právo: všeobecné volební právo do Říšského sněmu. Přes nesmírný dosah této eventuální události je, jak bylo řečeno, nemožné s určitostí tvrdit, že jako odpověď na převrat ihned vzápětí vypukne otevřené lidové hnutí formou masové stávky, neboť dnes neznáme všechny ty nescíslné okolnosti a momenty, které při masovém hnutí spoluurčují situaci. Jenže vezmeme-li v úvahu nynější krajní vyhrocení poměrů v Německu a na druhé straně rozmanité mezinárodní zpětné účinky ruské revoluce a dále budoucího obnoveného Ruska, je jasné, že převrat v německé politice, který by vznikl zrušením volebního práva do Říšského sněmu, by se nezastavil jedině u boje za toto volební právo. Tento převrat by spíše v kratší nebo delší době vyvolal živelnou

silou všeobecné zúctování jednou již rozjitřených a vyburcovaných lidových mas s reakcí – zúctování za lichvu s chlebem, za umělé zdražování masa, za zbídačování bezmezným militarismem a „námořnictvím“, za korupci koloniální politiky, za národní ostudu královeckého soudního řízení¹¹⁶, za zastavení sociální reformy, za to, že železničáři, poštovní úředníci a zemědělstí dělníci byli zbaveni práv, za to, že horníci byli podváděni a vysmíváni, za rozsudek v Löbtau¹¹⁷, za celou třídní justici, za brutální systém výluk – zkrátka na veškerý dvacetiletý útlak pod panstvím koalice východolabských junkerů a kartelového velkokapitálu.

Ale dostane-li se jednou kámen do pohybu, nemůže být již zastaven, ať sociální demokracie chce, nebo nechce. Odpůrci masové stávky odmítají poučení a příklady z ruské revoluce jako naprosto nesměrodatné pro Německo především proto, že v Rusku muselo přece nejdříve dojít k ohromnému skoku z orientální despotie do moderního buržoazního právního řádu. Formální odstup mezi starým a novým politickým zřízením má být dostačujícím

116 Od 12. do 25. července 1904 se v Kaliningradu (dříve „Královec“ nebo „Königsberg“) konalo soudní řízení s devíti německými sociálními demokraty, kteří byli obviněni z převozu nelegálních proticarských spisů do Ruska. Karl Liebknecht, jeden z obhájců, upozorňoval ve své řeči na spolupráci mezi pruskými a carskými úřady, obhajoval sociálnědemokratickou politiku a kritizoval militarismus.

117 V únoru 1899 bylo devět stavebních dělníků v Löbtau u Drážďan odsouzeno k celkem 61 letům vězení, protože protestovali proti práci nad stanovenou pracovní dobu. Po střelbě stavbyvedoucího z revolveru nabitého naslepo došlo k násilnostem.

důvodem k vysvětlení vehemence a síly revoluce v Rusku. V Německu máme dávno nejnutnější formy a záruky právního státu, a proto je tu nemožné takové živelné běsnění sociálních protikladů. Ti, kdo tak spekulují, zapomínají, že v Německu, dojde-li jednou k vypuknutí otevřených politických bojů, bude právě historicky podmíněný cíl docela jiný než dnes v Rusku. Právě proto, že buržoazní právní řád v Německu dávno trvá, že měl tedy čas, aby se úplně vyčerpал a dospěl ke svému konci, že buržoazní demokracie a liberalismus měly čas odumřít, právě proto nemůže být už ani řeči o *buržoazní revoluci* v Německu. A proto může být v období otevřených politických lidových bojů v Německu posledním historicky nutným cílem už jenom *diktatura proletariátu*. Ale vzdálenost tohoto úkolu od dnešních poměrů v Německu je ještě daleko větší než vzdálenost buržoazního právního řádu od orientální despotie, a proto nemůže být tento úkol proveden naráz, nýbrž rovněž v dlouhém období gigantických sociálních bojů.

Není však v perspektivách, které jsme tu naznačili, příkrý rozpor? Jednak se říká, že v eventuálním budoucím období politické masové akce si především nejzaostalejší vrstvy německého proletariátu, zemědělstí dělníci, železničáři a poštovní otroci teprve dobudou spolčovacího práva, že musí být teprve odstraněny nejhorší zlořády vykořisťování, a na druhé straně má být politickým úkolem tohoto období již dobytí politické moci proletariátem! Jednak hospodářské boje odborů za nejbližší zájmy, za materiální povznesení dělnické třídy, na druhé straně již nejzazší

konečný cíl sociální demokracie! Zajisté, jsou to příkré rozpory, ne však rozpory našeho rozumování, nýbrž rozpory kapitalistického vývoje. Tento vývoj neprobíhá v pěkných přímých liniích, nýbrž příkrě a klikatě jako blesk. Stejně jako různé kapitalistické země představují nejrůznější fáze vývoje, představují je i uvnitř každé země různé vrstvy téže dělnické třídy. Dějiny však nečekají trpělivě, až zaostalé země a vrstvy teprve doženou země a vrstvy nejpokročilejší, tak aby celek mohl symetricky postupovat jako sevřený vojenský útvar. Vyvolávají výbuchy právě v nejpřednějších, nejodpovědnějších pozicích, jakmile pro to poměry dozrají, a v bouři revolučního období se pak promeškané dožene v několika dnech a měsících, nestejně se vyrovná, celý sociální pokrok přejde rázem do útočného kroku.

Jako se v ruské revoluci všechny stupně vývoje a zájmů různých dělnických vrstev spojují v sociálnědemokratickém programu revoluce a nesčíslné dílčí boje se slévají ve společnou velkou třídní akci proletariátu, bude tomu tak i v Německu, až pro to poměry dozrají. A úkolem sociální demokracie následně bude, aby řídila svou taktiku ne podle nejzaostalejších fází vývoje, nýbrž podle fází nejpokročilejších.

VIII.

V období velkých bojů, očekávajících německou dělnickou třídu, v období, k němuž dříve či později dojde, bude nejdůležitějším požadavkem kromě naprosté rozhodnosti a důslednosti taktiky co největší akceschopnost, tedy co největší jednota vedoucí sociálnědemokratické části proletářské masy. Ale již první slabé pokusy o přípravu větší masové akce odhalily ihned závažnou nesnáz v tomto směru: naprostou odloučenost a osamostatnění obou organizací dělnického hnutí, sociální demokracie a odborů.

Z bližšího pozorování masových stávek v Rusku i z poměrů v Německu samém je jasné, že jakákoli větší masová akce, nemá-li se omezit pouze na jednorázovou demonstraci, ale stát se skutečnou bojovou akcí, rozhodně nemůže být myšlena jako takzvaná politická masová stávka. Odbory by byly na takové akci v Německu zúčastněny právě tak jako sociální demokracie. Ne z toho důvodu, jak se domýšlejí odborářští předáci, že by sociální demokracie vzhledem ke své mnohem menší organizaci byla odkázána na spoluúčast jednoho a čtvrt milionu odborářů a „bez nich“ by nemohla nic dokázat, nýbrž z mnohem hlubšího důvodu: protože každá přímá masová akce nebo období otevřených třídních bojů by byly současně hospodářské i politické. Dojde-li v Německu z jakéhokoli podnětu a v jakékoli době k velkým politickým bojům, k masovým stávkám, bude tím současně v Německu zahájeno období silných odborářských bojů, přičemž se události ani trochu nebudou ptát na to, dali-li

předsedové odborů hnutí své pozhennání nebo ne. Stojí-li stranou nebo snaží-li se dokonce postavit se hnutí na odpor, bude výsledkem tohoto chování jenom to, že vlna událostí prostě odsune vůdce odborů stranou a hospodářské i politické boje masy budou vybojovány bez nich.

Vskutku. Odloučení politického boje od boje hospodářského a jejich osamostatnění je jen umělým, i když historicky podmíněným produktem parlamentního období. Na jedné straně se tu při klidném, „normálním“ chodu buržoazní společnosti hospodářský boj tříští a rozměňuje v množství jednotlivých bojů v každém podniku, v každém odvětví výroby. Na druhé straně se politický boj vede nikoli přímou akcí masy samé, ale – jak to odpovídá formě buržoazního státu – reprezentativně, tlakem na zákonodárná shromáždění. Jakmile nastane období revolučních bojů, tedy jakmile se masa objeví na jevišti, odpadne roztržitost hospodářského boje i nepřímá parlamentní podoba politického boje. V revoluční masové akci tvoří politický a hospodářský boj jeden celek a umělá hráz mezi odbory a sociální demokracií jako dvěma odloučenými, zcela samostatnými formami dělnického hnutí bude prostě odplavena. Ale to, co se očividně projevuje v revolučním masovém hnutí, platí jako skutečný stav věci i v parlamentním období. Neexistují dva různé třídní boje dělnické třídy, hospodářský a politický, ale pouze *jeden* třídní boj, který je zaměřen současně na omezení kapitalistického vykořisťování uvnitř buržoazní společnosti a na odstranění vykořisťování i s celou buržoazní společností.

I když se tyto dvě stránky třídního boje z technických důvodů v parlamentním období navzájem odlučují, pak přesto nepředstavují dvě souběžně probíhající akce, ale pouze dvě fáze, dva stupně boje dělnické třídy za osvobození. Náplní boje odborů jsou zájmy přítomnosti, náplní sociálnědemokratického boje budoucí zájmy dělnického hnutí. Komunisté, říká *Komunistický manifest*, obhajují proti různým skupinovým zájmům národním, místním zájmům proletářů, společné zájmy všeho proletariátu a na různých stupních vývoje třídního boje zastupují zájmy celého hnutí, tedy konečné cíle osvobození proletariátu.¹¹⁸ Odbory obhajují skupinové zájmy dělnického hnutí a představují jeden stupeň jeho vývoje. Sociální demokracie zastupuje celou dělnickou třídu a zájmy jejího osvobození. Poměr odborů k sociální demokracii je tudíž poměr části k celku, a nachází-li teorie „rovnoprávnosti“ odborů a sociální demokracie tolik ohlasu u odborářských vůdců, pak to spočívá v důkladném nepochopení samé podstaty odborů a jejich úlohy ve všeobecném boji dělnické třídy za osvobození.

118 Viz kap. II., Proletáři a komunisté: „Komunisté se liší od ostatních proletářských stran jedině tím, že na jedné straně v boji proletářů různých národů vyzdvihují a obhajují společné zájmy všeho proletariátu, nezávislé na národnosti; na druhé straně tím, že na různých stupních vývoje, jimiž prochází boj mezi proletariátem a buržoasií, zastupují vždy zájmy celého hnutí.“ Manifest Komunistické strany (1848). In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 4. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1958, s. 440.

Teorie souběžné akce sociální demokracie a odborů a jejich „rovnoprávnosti“ není ovšem vzata tak docela ze vzduchu, nýbrž má historické kořeny. Zakládá se totiž na iluzi klidného, „normálního“ období buržoazní společnosti, kdy se zdá, že politický boj sociální demokracie splývá s parlamentním bojem. Ale parlamentní boj jako doplňující protějšek boje odborů je právě jako on bojem výhradně na půdě buržoazního společenského řádu. Svou povahou je politickou reformní činností, jako jsou odbory reformní činností hospodářskou. Představuje politickou činnost přítomnosti, tak jako odbory představují hospodářskou činnost přítomnosti. Je jako odbory také pouze jednou fází, jedním stupněm vývoje v celku proletářského třídního boje, jehož konečné cíle přesahují stejnou měrou parlamentní boj i boj odborů. Parlamentní boj je pak k sociálnědemokratické politice také v takovém poměru jako část k celku, přesně jako práce odborů. Sociální demokracie sama o sobě je právě souhrnem jak parlamentního, tak odborářského boje v jednom třídním boji, který je zaměřen na odstranění buržoazního společenského řádu.

Teorie „rovnoprávnosti“ odborů se sociální demokracií není tedy pouhým teoretickým nedorozuměním, pouhou záměnou, ale je to výraz známé tendence oportunistického křídla sociální demokracie, které také skutečně chce redukovat politický boj dělnické třídy na parlamentní boj a sociální demokracii přeměnit z revoluční proletářské

strany v maloměstáckou reformní stranu.¹¹⁹ Kdyby sociální demokracie akceptovala teorii „rovnoprávnosti“ odborů,

119 Protože se existence takové tendence v německé Sociální demokracii obvykle popírá, je třeba uvítat otevřenost, s níž oportunistické směřování nedávno formulovalo své skutečné cíle a přání. Na stranické schůzi v Mohuči 10. září tohoto roku byla přijata následující rezoluce, kterou předložil Dr. David:

Vzhledem k tomu, že Sociálnědemokratická strana nechápe pojem „revoluce“ ve smyslu násilného převratu, ale ve smyslu pokojného vývoje, tj. postupného zavádění nového ekonomického principu, odmítá veřejná stranická schůze v Mohuči jakýkoli „revoluční romantismus“.

Shromáždění nevidí v dobytí politické moci nic jiného než dobytí většiny lidí pro myšlenky a požadavky Sociální demokracie; dobytí, kterého nelze dosáhnout násilnými prostředky, ale pouze revolučními myšlenkami prostřednictvím intelektuální propagandy a praktické reformní práce ve všech oblastech politického, hospodářského a sociálního života.

Shromáždění je přesvědčeno, že se Sociální demokracii bude mnohem lépe dařit zákonnými prostředky než prostředky nezákonnými a podvratnými, a proto odmítá „přímou masovou akci“ jako taktický princip a drží se zásady *parlamentní reformní akce*, tj. že si přeje, aby strana pokračovala ve svém seriózním úsilí o *postupné dosažení našich cílů pomocí legislativy a organického vývoje*.

Základním předpokladem této reformní metody boje je ovšem to, aby *možnost účasti nemajetných lidových mas na zákonodárství* v říši a v jednotlivých státech nebyla omezena, ale rozšířena na *plnou rovnoprávnost*. Z tohoto důvodu považuje shromáždění za nezpochybnitelné právo pracujících odmítnout práci na kratší či delší dobu, aby se tak mohli bránit proti útokům na svá zákonná práva a aby získali další práva, pokud všechny ostatní prostředky selžou.

Protože však politická masová stávka může být pro dělníky úspěšná jen tehdy, pokud *se bude pohybovat pouze v mezích zákona*, a stávkující tak nenabídnou žádný oprávněný důvod pro zásah ozbrojených sil, vidí shromáždění jedinou nutnou a účinnou přípravu na použití tohoto prostředku boje v dalším rozvoji politické, odborové a družstevní organizace. Jedině tak lze totiž v širokých masách lidu vytvořit podmínky, které zaručí úspěch masové stávky: cílevědomou disciplínu a vhodnou ekonomickou podporu. [pozn. R. L.]

akceptovala by tím nepřímou a mlčky onu změnu, o kterou dávno usilují stoupenci oportunistického směru.

Nicméně je v Německu takové posunutí vztahu uvnitř dělnického hnutí nemožnější než v kterékoli jiné zemi. Teoretický vztah, podle něhož jsou odbory pouze částí sociální demokracie, je právě v Německu klasicky ilustrován skutečnostmi, živou praxí, a to se projevuje třemi směry. Zaprvé jsou německé odbory přímo produktem sociální demokracie. Právě sociální demokracie vytvořila v Německu první počátky odborového hnutí, vychovala je a dodnes vycházejí z jejich řad předáci tohoto hnutí a nejaktivnější nositelé jeho organizace. Zadruhé jsou německé odbory produktem sociální demokracie také v tom smyslu, že sociálnědemokratické učení je duší odborářské praxe. Za svou převahu nad všemi měšťáckými a konfesionálními odborovými organizacemi vděčí odbory myšlenky třídního boje, jejich síla, jejich praktické úspěchy jsou výsledkem té okolnosti, že jejich praxe je osvědčena teorií vědeckého socialismu a povznesena nad nížiny malicherného empirismu. Síla „praktické politiky“ německých odborů tkví v tom, že pochopily hlubší sociální a hospodářské souvislosti kapitalistického řádu – za to však vděčí jedině teorii vědeckého socialismu, o níž se ve své praxi opírají. V tomto smyslu je ono úsilí o emancipaci odborů od sociálnědemokratické teorie, o jinou „odborářskou teorii“ v protikladu k sociální demokracii z hlediska odborů samých přímo pokusem o sebevraždu. Odpoutání odborové praxe od teorie vědeckého socialismu by pro německé odbory znamenalo okamžitou

ztrátu celé převahy vůči všem druhům měšťáckých odborů, pád z jejich dosavadní výše na úroveň bezmocného tápání a pouhého mělkého empirismu.

Konečně však zatřetí jsou odbory, a to si jejich předáci poznenáhlu přestávají uvědomovat, přímo i svou *početní* silou produktem sociálnědemokratického hnutí a sociálně-demokratické agitace. Někteří vedoucí odborů rádi s jistým zadostiučiněním a s jistou škodolibostí shlížejí z hrdé výše svých jeden a čtvrt milionu členů na ubohých ani ne půl milionu organizovaných členů sociální demokracie a připomínají jim dobu před deseti až dvanácti lety, kdy se ještě v řadách sociální demokracie smýšlelo pesimisticky o perspektivách vývoje odborů. Nepozorují vůbec, že mezi těmito dvěma skutečnostmi – velkým počtem členů odborů a malým počtem sociálnědemokraticky organizovaných – existuje do jisté míry *přímá příčinná souvislost*. Tisíce a tisíce dělníků nevstupují do stranických organizací právě *proto*, že vstupují do odborů. Podle teorie by všichni dělníci museli být organizováni dvakrát: chodit na dvoje schůze, platit dvoji příspěvky, číst dvoji dělnický tisk atd. K takové věci je však už třeba vysokého stupně inteligence a toho idealismu, který z ryzího pocitu povinnosti vůči dělnickému hnutí nelituje každodenních obětí času a peněz, konečně také onoho vášnivého zájmu o čistě vnitřní stranický život, který může být uspokojen jen příslušností ke stranické organizaci. To všechno souhlasí u nejvyspělejší a nejinteligentnější menšiny sociálnědemokratického dělnictva ve velkoměstech, kde je stranický život bohatý

a přitažlivý, kde životní úroveň dělníka je vyšší. Ale v širších vrstvách velkoměstské dělnické masy i ve venkovských okresech, v menších a nejmenších sídlech, kde lokální politický život je nesamostatný, kde je pouhým odrazem událostí v hlavních městech, kde je tudíž i stranický život chudý a jednotvárný, kde konečně hospodářská životní úroveň dělníka je většinou velice bídná, zde je velmi těžké vytvořit dvoji organizační poměr.

Pro sociálnědemokraticky smýšlejícího řadového dělníka řeší se pak otázka sama sebou tak, že právě vstupuje do své odborové organizace. Bezprostředním zájmům svého hospodářského boje nemůže totiž učinit zadost jinak než vstupem do organizace svého povolání, což je podmíněno samou povahou tohoto boje. Příspěvek, který zde platí mnohdy za cenu značných obětí na své životní úrovni, mu přináší bezprostřední, viditelný užitek. Svoje sociálnědemokratické smýšlení může však osvědčit i bez příslušnosti k nějaké určité stranické organizaci: odevzdáním hlasu při volbách do parlamentu, navštěvováním sociálnědemokratických schůzí, sledováním zpráv o sociálnědemokratických projevech v zastupitelských sborech, čtením stranického tisku – srovnajme například počet sociálnědemokratických voličů i počet předplatitelů listu *Vorwärts*¹²⁰ s počtem organizovaných členů strany v Berlíně. A rozhodující je sociálnědemokraticky

120 *Vorwärts* (Kupředu), časopis Sociálnědemokratické strany Německa, který vycházel od roku 1891. Roku 1933 byl zakázán nacisty.

smýšlející průměrný řadový dělník, který jako prostý člověk nemůže mít porozumění pro složitou a jemnou teorii odborářských vůdců o dvou duších, domnívá se právě, že i v odborech je organizován i *sociálnědemokraticky*. I když ústřední svazy nemají oficiální štít strany, přece vidí řadový dělník v každém městě a v každém městečku v čele své odborové organizace jako nejaktivnější vedoucí ty kolegy, které zná i z veřejného života jako soudruhy, jako sociální demokraty: někdy jako sociálnědemokratické poslance Říšského sněmu a zemských sněmů, jako členy obecních zastupitelstev, někdy jako sociálnědemokratické důvěrníky, předsedy volebních svazů, stranické redaktory, stranické tajemníky nebo prostě jako řečníky a agitátory. Slyší dále v agitaci ve své odborové organizaci většinou tytéž oblíbené a jemu srozumitelné myšlenky o kapitalistickém vykořisťování, o třídních vztazích, které zná též ze sociálnědemokratické agitace. Ba většina řečníků na odborářských schůzích a ti nejoblíbenější z nich, ti, kteří jediní „vnášejí do toho život“ a činí přitažlivými jinak slabě navštěvované a ospalé schůze odborů, jsou právě známí sociální demokraté.

Tak směřuje všechno k tomu, aby v třídně uvědoměném průměrném dělníkovi vznikl pocit, že organizuje-li se odborově, náleží tím také ke své dělnické straně, je organizován *sociálnědemokraticky*. A v tom právě tkví vlastní *náborová schopnost německých odborů*. Ústřední svazy mohly dosáhnout své dnešní síly ne pro zdání neutrality, nýbrž díky sociálnědemokratické skutečnosti své podstaty. Dnes

skutečně toto zdání nikoho v Německu neuvede v omyl. To bylo prostě znemožněno touž současnou existencí různých odborových organizací měšťáckých stran (katolických, Hirschových-Dunckerových¹²¹ atd.), kterou má být právě zdůvodněna nutnost oné domnělé „neutrality“. Jestliže německý dělník, který má zcela svobodnou volbu připojit se ke křesťanské, katolické, evangelické či volnomyšlenkářské odborové organizaci, nevolí žádnou z nich, ale „svobodné odbory“, nebo dokonce přestupuje z oněch organizací do této, činí to jenom proto, že chápe ústřední svazy jako vyslovenou organizaci novodobého třídního boje, nebo – což je v Německu totéž – jako sociálnědemokratické odbory. Zkrátka: zdání „neutrality“, které existuje pro odborářské vůdce, neexistuje pro masu odborově organizovaných. A to je celé štěstí ústředních svazů. Kdyby ono zdání „neutrality“, ono odcizení a odpoutání odborů od sociální demokracie mělo někdy být pravdou a skutečností zejména v očích proletářské masy, ztratily by odbory ihned všechny své přednosti proti konkurenčním měšťáckým svazům a tím také svou náborovou schopnost, svůj oživující oheň. To, co zde bylo řečeno, přesvědčivě dokazují všeobecně známé skutečnosti. Zdání stranickopolitické „neutrality“ by totiž mohlo prokázat vynikající služby jako agitační prostředek v zemi, kde sociální demokracie sama nemá důvěru mas,

121 Hirschovy-Dunckerovy odbory byly založeny v roce 1868 s cílem omezit vliv sociálnědemokratických odborů. Jejich liberální ideologie odmítala třídní boj a prosazovala myšlenku svépomoci. Šlo o jediné odbory, které povoloval protisocialistický zákon.

kde masy dělnickou organizací spíše opovrhují, zkrátka kde odbory musí teprve rekrutovat své oddíly z ještě zcela neuvědomělé, měšťácky smýšlející masy.

Vzorem takové země byla po celé minulé století a ještě i dnes značnou měrou je *Anglie*. V Německu jsou však stranické poměry docela jiné. V zemi, kde je sociální demokracie nejsilnější politickou stranou, kde její náborová schopnost představuje více než třímilionová armáda proletářů, je směšné mluvit o odstrašujícím efektu sociální demokracie a o nutnosti bojové organizace dělníků, je směšné předstírat politickou neutralitu. Pouhé srovnání počtu sociálnědemokratických voličů s počtem členů odborových organizací v Německu může objasnit každému dítěti, že německé odbory nezískávají své oddíly jako v Anglii z neuvědomělé měšťácky smýšlející masy, nýbrž z masy proletářů, které již sociální demokracie vyburcovala a získala pro myšlenku třídního boje, z masy sociálnědemokratických voličů. Předáci odborů odmítají s rozhořčením tuto rekvizitu „teorie neutrality“ – myšlenku, že by odbory bylo možno považovat za školu budoucích členů sociální demokracie. Tato domněnka, která jim připadá tak urážlivá a která je pro ně ve skutečnosti velice lichotivá, stala se bohužel v Německu vskutku fantazií – prostě proto, že poměry jsou právě opačné. Právě sociální demokracie je v Německu školou budoucích členů odborů. I když je organizační práce odborů většinou ještě velmi těžká a namáhavá, takže budí a živí u odborářských předáků iluzi, že oni vyorávali první brázdy v nedotčené proletářské půdě

a vkládali do ní první setbu, pak ve skutečnosti byla již půda nejen vzdělána sociálnědemokratickým pluhem, nýbrž sama setba odborů a konečně i rozsévač musí být také ještě „rudí“, sociálnědemokratičtí, aby se sklizeň vydařila. Srovnáme-li takto údaje o síle odborů nikoli se sociálnědemokratickými organizacemi, ale, což je jediné správné, s masou sociálnědemokratických voličů, dospějeme k závěru, který se značně odchyluje od triumfující vítězoslávy odborářských vůdců. Vychází totiž najevo, že „svobodné odbory“ představují dnes skutečně ještě menšinu třídně uvědomělého dělnictva v Německu, vždyť se svým milionem organizovaných členů nedovedly ještě vyčerpat ani polovinu masy, kterou jim sociální demokracie zpracovala a kterou získala pro třídní boj.

Nejdůležitějším závěrem uvedených skutečností je, že úplná *jednota* odborového a sociálnědemokratického dělnického hnutí, bezpodmínečně nutná pro nadcházející masové boje v Německu, *skutečně existuje*, a to ztělesněná širokou masou, která tvoří zároveň základnu sociální demokracie i odborů a v jejímž vědomí se slévají obě stránky hnutí v jedinou duchovní jednotu. Domnělý protiklad mezi sociální demokracií a odbory se při tomto stavu věci scvrká na protiklad mezi sociální demokracií a horní vrstvou odborářských úředníků, který je však současně protikladem uvnitř odborů – mezi částí odborářských vůdců a odborově organizovanou proletářskou masou.

Silný vzrůst odborového hnutí v Německu za posledních patnáct let, zvláště v období vrcholu hospodářské konjunktury 1895–1900, přinesl sám sebou i velké osamostatnění odborů, specializaci jejich bojových metod a jejich vedení a konečně vznik regulérních odborářských funkcí. Všechny tyto fenomény jsou zcela vysvětlitelným a přirozeným historickým produktem patnáctiletého růstu odborů, produktem hospodářské prosperity a politického bezvětrí v Německu. Jsou – což se týká zejména odborářské byrokracie – historicky nutným zlem. Jenže dialektika vývoje s sebou právě nese, že tyto prostředky, nutné k podpoře vzrůstu odborů, zvracejí se na určité výši organizace a na určitém stupni zralosti poměrů ve svůj protiklad, v překážky dalšího růstu.

Specializace jejich činnosti v povolání odborových předáků i přirozeně úzký obzor, spjatý s roztržitými hospodářskými boji v klidném období, vedou u nich až příliš snadno k byrokratismu i k zabedněnosti jejich pojetí. Obojí se však projevuje celou řadou tendencí, které by se mohly stát velmi osudnými přímo pro budoucnost odborového hnutí. Sem patří především přeceňování organizace, která se ponenáhlu mění z prostředku pro účel v samoúčel, v nejvyšší svátost, jíž jsou mnohdy podřizovány zájmy boje. Tím se také vysvětluje otevřeně přiznávaná potřeba klidu, která se hrozí většího rizika a domnělých nebezpečí pro existenci odborů, nejistoty větších masových akcí, dále přeceňování samého odborového způsobu boje, jeho vyhlídek a jeho úspěchů. Vedoucí

odborů, neustále plně zaměstnaní drobnou hospodářskou válkou, jejichž úkolem je, aby objasnili dělnickým masám vysokou hodnotu každé sebemenší hospodářské vymoženosti, každého zvýšení mezd nebo zkrácení pracovní doby, dostávají se pozvolna až tak daleko, že sami ztrácejí větší souvislosti a přehled celkové situace. Jen tím lze vysvětlit, že němečtí předáci odborů poukazují například s takovým zadostiučiněním na vymoženosti posledních patnácti let, na miliony marek zvýšení mezd, místo aby naopak kladli důraz na druhou stranu mince: na to, že současně je životní úroveň proletariátu nesmírně stlačována lichvou s chlebem, veškerou daňovou a celní politikou, pozemkovou lichvou, která tak přemrštěně zvýšila činže, zkrátka na všechny objektivní tendence buržoazní politiky, v jejichž důsledku se vymoženosti patnáctiletého boje odborů z velké části stávají opět iluzorními. Z celé sociálnědemokratické pravdy, která vedle zdůrazňování práce pro přítomnost a její absolutní nutnosti klade hlavní váhu na *kritiku* a meze této práce, z této pravdy je tak zkomolena *poloviční* pravda odborů, která vyzdvihuje pouze kladné stránky denního boje. A konečně se zamlčování objektivních mezí, kladených odborovému boji společenským řádem, stává přímým nepřátelstvím vůči každé teoretické kritice, která poukazuje na tyto meze v souvislosti s konečnými cíli dělnického hnutí. Z přemrštěného vychvalování bez výhrad, z bezmezného optimismu se dělá povinnost každého „přítele odborového hnutí“. Protože však sociálnědemokratické stanovisko záleží právě v boji proti nekritickému odborářskému optimismu, právě tak

jako v boji proti nekritickému parlamentnímu optimismu, bojuje se konečně proti sociálnědemokratické teorii samé: odboroví úředníci tápavě hledají nějakou „novou teorii“, která by odpovídala jejich potřebám a jejich pojetí, tedy teorii, která by v protikladu k sociálnědemokratickému učení otevřela odborovým bojům na půdě kapitalistického řádu zcela neomezené perspektivy hospodářského vzestupu. Taková teorie existuje ovšem už drahý čas: je to teorie profesora Sombarta¹²², která byla postavena výslovně s úmyslem vrazit v Německu klín mezi odbory a sociální demokracii a zlákat odbory, aby opět přešly na měšťáckou půdu.

V nejužší souvislosti s tímto teoretickým obratem části odborářských vůdců je – také zcela ve smyslu Sombartovy teorie – obrat v poměru vůdců k masě. Místo kolegiální, bezplatné odborové agitace, prováděné z ryzího idealismu místními komisemi soudruhů samých, nastupuje byrokraticky přesně podle stanov uspořádané řízení odborovým úředníkem, poslaným většinou odjinud. Soustředěním

122 Werner Sombart (1863–1941), německý sociolog, historik a ekonom, zpočátku akademický marxista, později specialista na socialismus a zarytý odpůrce sociální demokracie. Sombart zkoumal vývoj kapitalismu, ale navrhoval přístup odlišný od Marxe: za vznikem kapitalismu tedy nehledal dialektiku výrobních sil a vztahů, ale spíše proměnu vnitřního ducha ekonomické epochy a systému. Později se přiklonil k národnímu socialismu. V posmrtně vydaných poznámkách ke kurzu „Co je to politická ekonomie?“, který vyučovala na stranické škole SPD mezi lety 1907 a 1914, Luxemburg zastává internacionalistické stanovisko a silně kritizuje Sombartovu teorii, podle níž společenský vývoj směřuje k národním ekonomickým, k malým uzavřeným světům.

nítek hnutí v jeho rukou stává se také schopnost usuzování ve věcech odborů jeho profesionální specialitou. Masa soudruhů je degradována na nesoudnou masu, které se klade za povinnost hlavně ctnost „kázně“ neboli pasivní poslušnosti. V protikladu k sociální demokracii, kde navzdory tendenční pohádce o „Bebelově diktatuře“¹²³ díky volitelnosti a kolegiálnímu vedení skutečně vládne největší demokracie, kde je předsednictvo strany skutečně jen správním orgánem, existuje v odborech mnohem větší měrou poměr vrchnosti k poddané masě. Vrcholem tohoto poměru je argumentace, s níž se pod trestem zakazuje jakákoli teoretická kritika perspektiv a možnosti odborové praxe, protože prý představuje nebezpečí pro odborářsky zbožné smýšlení masy. Vychází přitom z názoru, že dělnická masa prý může být získána a zachována pro organizaci jen ve slepé dětské víře ve spásnost odborového boje. V protikladu k sociální demokracii, která zakládá svůj vliv právě na vnikání masy do rozporů současného řádu a do celé složité povahy jeho vývoje, na kritickém postoji masy ke všem momentům a fázím vlastního třídního boje, je podle této teorie založen vliv a moc odborů na nekritičnosti a nesoudnosti masy. „Lidu musí být zachována víra“ – to je zásada, podle níž někteří úředníci odborů označují všechnu kritiku objektivních nedostatků odborového hnutí přímo za útok na toto hnutí. A konečně je výsledkem specializace a byrokratismu odborových úředníků i silné osamostatnění

123 August Bebel (1840–1913), německý politik, spisovatel a marxistický filozof, zakladatel a třetí předseda SPD mezi lety 1892 a 1913.

a „neutralita“ odborů vůči sociální demokracii. Vnější samostatnost odborové organizace vyplynula s jejím růstem jako přirozená podmínka, jako poměr vyrůstající z technické dělby práce mezi politickou a odborovou formou boje. „Neutralita“ německých odborů vznikla z jejich strany jako produkt reakčního spolkového zákonodárství, jako produkt prusko-německého policejního státu.¹²⁴ Časem se změnila povaha obou vztahů. Z policejně vynuceného stavu politické „neutrality“ odborů byla dodatečně upravena teorie dobrovolné neutrality jako nutnosti, jež prý tkví v samé povaze odborového boje. A technická samostatnost odborů, která měla spočívat v praktické dělbě práce uvnitř jednotného sociálnědemokratického třídního boje, byla proměněna v nezávislost odborů na sociální demokracii, na jejích názorech a na jejím vedení, v „rovnoprávnost“ se sociální demokracií.

Toto zdání nezávislosti odborů a jejich rovnoprávnosti se sociální demokracií je však hlavně ztělesněno v odborových úřednících a živeno správním aparátem odborů. Tím, že vedle sociální demokracie existuje celý štáb odborových úředníků, zcela nezávislé ústředí, početný odborářský tisk a konečně kongresy odborů, je navenek vytvořeno zdání úplné souběžnosti se správním aparátem

124 Zákony o politických sdruženích byly svým antidemokratickým charakterem namířeny především proti politickým sdružením dělnické třídy a omezovaly právo vytvářet koalice. Vzhledem k tomu, že odbory v Prusku byly také považovány za politické spolky, neustále jim hrozilo rozpuštění.

sociální demokracie, s předsednictvem strany, stranickým tiskem a sjezdy strany. Tato iluze rovnoprávnosti mezi sociální demokracií a odbory vedla mimo jiné také k tomu obłudnému zjevu, že na sjezdech sociálnědemokratické strany a na kongresech odborů jsou projednávány zčásti zcela obdobné otázky a že k téže otázce jsou činěna rozdílná, ba přímo protikladná usnesení. Z dělby práce mezi sjezdem strany, který hájí všeobecné zájmy a úkoly dělnického hnutí, a konferencemi odborů, které jednájí o mnohem užší oblasti speciálních otázek a zájmů denního profesionálního boje, byla konstruována roztržka mezi domnělým odborovým a sociálnědemokratickým světovým názorem v souvislosti s týmiž všeobecnými otázkami a zájmy dělnického hnutí. Je-li však jednou vytvořen tento nenormální stav, má pak přirozenou tendenci dál a dál se rozrůstat a zostřovat. Nyní, od té doby, co se objevil nešvar souběžných kongresů odborů a sjezdů strany, pobízí již sama existence odborových kongresů přirozeně ke stále silnějšímu ohraničování a distancování od sociální demokracie. Aby prokázaly sobě i druhým vlastní „samostatnost“, aby prostým opakováním stanoviska sjezdů strany nedokazovaly snad vlastní zbytečnost a poníženost, musí se odborové kongresy – které přece, jak známo, jsou hlavně kongresy úředníků – snažit usnášet instinktivně na tom, čím se liší, tom, co je „specificky odborové“. Právě tak konečně sama existence souběžného nezávislého ústředního vedení odborů vede psychologicky k tomu, že se na každém kroku dává pocítovat vlastní nezávislost vůči vedení sociální demokracie, že se na

každý kontakt se stranou hledí především ze stanoviska „mezi kompetence“.¹²⁵

Tak se vytvořil ten zvláštní stav, že totéž odborové hnutí, které dole, v širokých proletářských masách, je se sociální demokracií úplně jednotné, nahoře ve správní nadstavbě od sociální demokracie příkře odbočuje a staví se proti ní jako nezávislá druhá velmoc. Německé dělnické hnutí tím dostává podivný tvar dvojité pyramidy, jejíž základna a tělo tvoří celek, jehož oba vrcholy však stojí daleko od sebe.

Z toho, co jsme vyložili, je jasné, jakou cestou jediné může být přirozeně a úspěšně vytvořena celistvá jednota německého dělnického hnutí, která je nezbytně nutná vzhledem k nadcházejícím politickým třídním bojům i ve vlastním zájmu dalšího vývoje odborů. Nebylo by nic mylnějšího a beznadějnějšího než chtít vytvořit žádanou jednotu ojedinelým nebo pravidelným vyjednáváním

125 V původním rukopisu R. L. zde bylo vloženo následující: „Jakmile je však tento abnormální stav vytvořen, má přirozenou tendenci růst a zhoršovat se. Nyní, kdy vznikl zlovyk paralelních programů odborových sjezdů a stranických konferencí, je samotná existence odborových sjezdů přirozeným podnětem ke stále většímu odlučování a distancování se od Sociální demokracie. Aby sjezdy odborových svazů, které jsou, jak známo, převážně sjezdy státních zaměstnanců, dokumentovaly před sebou samými i před ostatními svou ‚nezávislost‘, aby nedokazovaly vlastní zbytečnost nebo podřízenost tím, že by jen opakovaly stanovisko stranických sjezdů, musí se instinktivně snažit zdůrazňovat to, co je od sebe odlišuje, co je ‚specificky odborové‘. Stejně tak i existence paralelního nezávislého ústředního vedení odborů dnes psychologicky vede k tomu, že vlastní nezávislost na vedení Sociální demokracie je citelná na každém kroku, že se na každý kontakt se stranou pohlíží především z hlediska ‚kompetenčních limitů‘.“

o jednotlivých otázkách dělnického hnutí mezi vedením sociálnědemokratické strany a ústředím odborů. Právě nejvyšší organizační vrcholy obou forem dělnického hnutí ztělesňují v sobě, jak jsme viděli, jejich rozluky a osamostatnění, jsou zároveň – to se týká zejména vedení odborů – nositeli a oporami iluze „rovnoprávnosti“ a souběžné existence sociální demokracie a odborů. Chtít vytvořit jejich jednotu rozhodnutím předsednictva strany a generální komise znamená stavět most právě tam, kde je vzdálenost největší a přechod nejtěžší.¹²⁶ Kdyby se měl stát normou tento způsob styku strany s odbory, pokud nové vyjednávání velmocí s velmocí, nebylo by to nic

126 V původním rukopise R. L. zde bylo vloženo následující: „Kdyby se tento druh spojení mezi stranou a odbory, každé vyjednání velké moci s velkou mocí, měl stát systémem, nebylo by to nic jiného než svatořečení onoho federativního vztahu mezi celým proletářským třídním hnutím a dílčím jevem tohoto hnutí, který je třeba jako abnormalitu odstranit. Diplomaticko-federální vztah mezi sociálnědemokratickými a odborovými vrcholnými orgány může vést pouze k ještě většímu odcizení a ochlazení vztahů a stát se tak zdrojem stále nových třenic. A to z povahy věci. Samotná forma tohoto vztahu je taková, že velká otázka harmonického sjednocení ekonomické a politické stránky proletářského boje za osvobození se mění v drobnou otázku ‚přátelských sousedských‘ vztahů mezi ‚autoritami‘ v Lipové ulici a na břehu řeky Engel a velká hlediska dělnického hnutí jsou zastíněna malichernými ohledy na postavení a choulostivost. Již první zkouška diplomatické metody autorit, jednání mezi výkonným výborem strany a generální komisí o masové stávce, poskytla dostatečné důkazy o beznaděvnosti tohoto postupu. A jestliže generální komise nedávno prohlásila, že konzultace mezi ní a výkonným výborem strany již byly vyžádány a v jednotlivých případech se již několikrát uskutečnily, někdy z této, jindy z jiné strany, může se toto ujištění zdát z hlediska vzájemné etikety velmi uklidňujícím a povznášejícím; německé dělnické hnutí, které vzhledem k nadcházející vážné době musí poněkud hlouběji uchopit všechny problémy svého boje, má však všechny důvody odsunout tento čínský mandarinismus stranou a hledat řešení úkolu tam, kde je dáno samotnými okolnostmi.“

jiného než svatořečení federativního poměru mezi celkem proletářského třídního hnutí a dílčím jevem tohoto hnutí, což je nutno odstranit jako věc nenormální. Diplomacko-federativní poměr mezi sociálnědemokratickým a odborovým vedením může vést jen ke stále většímu odcizení a ochlazení vztahů a stát se zdrojem nových a nových třenic. A to je jádro problému. Již podoba tohoto poměru totiž způsobuje, že velká otázka harmonického spojení hospodářské a politické stránky proletářského boje za osvobození se proměňuje v nepatrnou otázku „přátelsky sousedského“ poměru mezi „vedením“ v Lindenstrasse a na Engel-Ufer¹²⁷ a že velká hlediska dělnického hnutí jsou zakrývána malichernými nedůtklivostmi a ohledy na pořadí. První zkouška diplomatické instanční metody, jednání předsednictva strany s generální komisí ve věci masové stávky, podala již dostatečné doklady o beznadějnosti tohoto postupu. A prohlásila-li nedávno generální komise, že již bylo vícekrát v jednotlivých případech jednou z té, jindy z druhé strany usilováno o rozpravy mezi generální komisí a předsednictvem strany a že se tyto rozpravy také konaly, pak toto ujištění může působit z hlediska vzájemné etikety velmi konejšivě a povznášivě; avšak německé dělnické hnutí, které musí vzhledem k nadcházejícím vážným dobám poněkud hlouběji chápat všechny problémy svého boje, má všechny důvody odsunout stranou tuto ješitnou

127 Na Lindenstrasse v Berlíně do roku 1933 sídlilo představenstvo SPD. Sídlo generální komise odborů se nacházelo na Engel-Ufer, na břehu dnes již neexistujícího Luisenstadtského kanálu v Berlíně.

kastovní povýšenost a hledat řešení úlohy tam, kde je samo sebou dáno poměry. Ne nahoře, na vrcholu organizačního vedení a v jejich federativním spojení, nýbrž dole v organizované proletářské masě tkví záruka skutečné jednoty dělnického hnutí. Ve vědomí milionů členů odborů jsou strana a odbory skutečně *jedno*, jsou totiž různými formami *sociálnědemokratického* boje proletariátu za osvobození. A z toho samo sebou také vyplývá, že k tomu, aby byly odstraněny třenice a odcizení, které vyvstaly mezi sociální demokracií a odbory, je nutno přizpůsobit jejich vzájemný poměr vědomí proletářské masy, tedy *začlenit odbory opět k sociální demokracii*. Bude tím jen vyjádřena syntéza skutečného vývoje, který vedl od původního vtělení odborů k jejich odloučení od sociální demokracie, aby pak obdobím silného růstu odborů i sociální demokracie bylo připraveno budoucí období velkých proletářských třídních bojů, čímž však vzniká nutnost znovu sjednotit sociální demokracii a odbory v jejich společném zájmu.

Nejde přitom samozřejmě snad o rozplynutí celé výstavby odborů ve straně, nýbrž o vytvoření přirozeného poměru mezi vedením sociální demokracie a odborů, mezi sjezdy strany a kongresy odborů, který odpovídá skutečnému poměru mezi dělnickým hnutím vcelku a jeho odborovým dílčím projevem. Takový obrat vyvolá, jak ani nemůže být jinak, prudkou opozici části odborářských úředníků. Je však nejvyšší čas, aby se sociálnědemokratická dělnická masa učila projevovat svoji soudnost a akceschopnost a prokázala tak svoji zralost pro doby velkých bojů

a velkých úkolů, v nichž ona, masa, má být jednajícím sborem a vedení mají být pouze „mluvícími osobami“, tlumočníky vůle masy.

Odborové hnutí není to, co se obráží ve zcela vysvětlitelných, ale mylných iluzích několika desítek odborářských vůdců, nýbrž to, co žije ve vědomí velké masy proletářů, získaných pro třídní boj. V tomto vědomí je odborové hnutí součástí sociální demokracie.

„A necht' má také odvahu jevit se takové, jaké je.“

Petrohrad, 15. září 1906

Krise sociální demokracie

Juniova brožura

1915

Scéna se od základu proměnila. Tažení v šesti týdnech do Paříže se vyvinulo ve světové drama. Z hromadného vraždění se stalo unavující, jednotvárné každodenní zaměstnání, aniž přináší jakékoli řešení. Buržoazní státnické umění je v úzkých, chytilo se do vlastní pasti, vyvolání duchové se již nedají spoutat.

Opojení vyprchalo. Utichl vlastenecký halas v ulicích, skončila honička na auta s nákladem zlata, ustala záplava padělaných telegramů, studně již nejsou otráveny bacily cholery. Ruští studenti již nevrhají pumy na každém berlínském železničním mostě, nad Norimberkem nelétají Francouzi, pouliční výtržnosti davu větřícího špiony ustaly, je po tlačenicích v cukrárnách, odkud se valila ohlušující hudba a vlastenecké písně jako mohutné vlnobití. Veškeré městské obyvatelstvo se už nemění v lůzu ochotnou udávat, znásilňovat ženy, hurávlastenčit a divokými pověstmi přivádět sebe sama do stavu deliria. Ta tam je atmosféra rituálních vražd, to tam je kišiněvské ovzduší¹²⁸, v němž jen strážník na nároží byl představitelem lidské důstojnosti.

128 V dubnu 1903 se po tři dny uskutečnily za tichého souhlasu místních autorit pogromy v Kišiněvě, který byl tehdy hlavním městem provincie Besarábie v ruské říši.

Režie selhala. Němečtí učenci, „potáciví lemurové“, byli již dávno vypískáni. Dívky už nedoprovázejí s hlasitým jásotem vlaky se záložníky, kteří již nezdraví lid radostnými úsměvy z oken vagonů. S krabicemi v rukou krácejí tiše ulicemi, jimiž lidé s rozmrzelými tvářemi spěchají za svým každodenním zaměstnáním.

Do střízlivé atmosféry kalného dne zaznívá jiný sbor: chraptivý skřek supů a hyen bitevního pole. Deset tisíc stanových dílců, zaručeně odpovídajících předpisům! Sto tisíc kilogramů slanine, kakaa, kávoviny – pouze za hotové, k dodání ihned! Granáty, soustruhy, sumky, zprostředkování sňatků vdovám po padlých, opasky, zprostředkování vojenských dodávek – jen vážné nabídky! V srpnu a září naložená, ještě vlastenecky nalaďená potrava pro děla práchniví v Belgii, ve Vogézách, u Mazurských jezer na lánech hřbitovů, kde zisky ženou mocně do klasů. Jde o to, rychle dostat sklizeň do stodol. Přes oceán se napřahují tisíce chtivých rukou, které chtějí také něco urvat.

Na troskách bují obchody. Města se mění v sutiny, vesnice ve hřbitovy, země v pustiny, obyvatelstvo v zástupy žebráků, kostely v konírny. Mezinárodní právo, státní smlouvy, spojenecké svazky, nejposvátnější slova, nejvyšší autority – vše roztrháno na cáry; každý panovník z boží milosti ostouzí bratránka z opačného tábora jako blbce a věrolomného padoucha, každý diplomat osočuje kolegu z druhé strany jako prohnáného lotra,

jedna vláda vystavuje druhou všeobecnému opovržení jako pohromu pro vlastní národ. Hladové bouře v Benátkách, Lisabonu, Moskvě a Singapuru, mor v Rusku, bída a zoufalství, kam se podíváš.

Zhanobena, bezectná, zbrocená krví, potřísněná špínou – tak tu stojí buržoazní společnost, taková je. Svou pravou, nenalíčenou tvář neukazuje, když ulízaná a mravná předstírá kulturu, filozofii a etiku, pořádek, mír a právní stát – ale když se projeví jako běsnící šelma, jako anarchický rej čarodějnic, jako morový dech pro kulturu a lidství.

Uprostřed tohoto reje čarodějnic došlo ke světodějně katastrofě: ke kapitulaci mezinárodní sociální demokracie. Nepřiznávat a zastírat si to bylo by to nejpošetilejší, to nejosudnější, co by se mohlo proletariátu přihodit. „Demokrat“ (to znamená revoluční maloměšťák), říká Marx, „vychází z nejhanebnější porážky právě tak neposkvrněný, jak nevinný do ní vešel, vychází z ní posílen ve svém přesvědčení, že musí zvítězit, že ne on sám a jeho strana se musí vzdát starého hlediska, nýbrž naopak, že poměry musí teprve pro ně dozrát.“¹²⁹

129 Karl Marx, Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta (1852). In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 8. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1960, s. 144–145.

Moderní proletariát vychází z historických zkoušek jinak. Stejně jako jeho úkoly jsou gigantické i jeho omyly. Nemůže se řídit žádným předem nalinkovaným, jednou provždy platným schématem, žádný neomylný vůdce mu neukazuje cesty, jimiž se musí brát. Jeho jedinou učitelkou je historická zkušenost, jeho trnitá cesta k vlastnímu osvobození je vydlážděna nejen nezměrným utrpením, ale i nesčetnými omyly. Cíl jeho cesty, jeho osvobození, závisí na tom, zda se proletariát dovede poučit z vlastních omylů. Životodárným vzduchem a světlem proletářského hnutí je sebekritika, bezohledná, krutá sebekritika, která jde až na kořen věci. Pád socialistického proletariátu v současné světové válce nemá obdoby a je neštěstím pro lidstvo. Avšak ztracen by byl socialismus jen tehdy, kdyby mezinárodní proletariát nechtěl změřit hloubku tohoto pádu, kdyby se z něho nechtěl poučit.

V sázce je nyní celé období vývoje moderního dělnického hnutí za posledních pětadvaceti let. Dnes provádíme kritiku, dnes děláme čáru za minulostí a sčítáme teď položky své práce skoro za půl století. U hrobu Pařížské komuny skončila první fáze evropského dělnického hnutí a První internacionála. Tehdy začala nová fáze. Místo živelných revolucí, povstání, bojů na barikádách, po nichž proletariát vždy znovu upadal do pasivity, začal soustavný každodenní boj, začalo se využívat měšťáckého parlamentarismu, začaly se organizovat masy, začal se spojovat hospodářský boj s bojem politickým

a socialistický ideál s tvrdošíjnou obranou bezprostředních denních zájmů. Poprvé svítila věci proletariátu a jeho emancipaci vůdčí hvězda přesného vědeckého učení. Místo sekt, škol, utopií, pokusů v každé zemi na vlastní pěst se vytvořila jednotná mezinárodní teoretická základna, na které se země spojily jako zrnka v klasu. Marxistické poznání dalo dělnické třídě celého světa do rukou kompas, aby se orientovala ve víru denních událostí, aby řídila bojovou taktiku každé hodiny podle neměnného cíle.

Nositelkou, obhájcem a strážcem této nové metody byla německá sociální demokracie. Válka z roku 1870 a porážka Pařížské komuny přesunuly těžiště evropského dělnického hnutí do Německa. Jako byla Francie klasickým dějištěm první fáze proletářského třídního boje, jako bývala Paříž v oné době tlukoucím a krvácejícím srdcem evropské dělnické třídy, tak se německé dělnictvo stalo předvojem druhé fáze. Za nesčetných obětí a neúnavné drobné práce vybudovalo nejsilnější a vzornou organizaci, vytvořilo největší tisk, uvedlo v život nejúčinnější vzdělávací a osvětové prostředky, seskupilo kolem sebe nejmohutnější masy voličů, dobylo nejpočetnějšího parlamentního zastoupení. Německá sociální demokracie platila za nejčistší ztělesnění marxistického socialismu. Měla a osobovala si zvláštní postavení učitele a vůdce Druhé internacionály. Friedrich Engels napsal v roce 1895 ve slavné předmluvě k Marxově knize *Třídní boje ve Francii 1848–1850*: „Ať

se v ostatních zemích stane cokoli, německá sociální demokracie zaujímá zvláštní postavení a tím má alespoň pro nejbližší dobu i zvláštní úkol. Dva miliony voličů, které posílá k urnám, kromě mladých mužů a žen, kteří nemají volební právo, stojí za nimi, tvoří nejpočetnější, nejkompaktnější masu a rozhodující „úderný oddíl“ mezinárodní proletářské armády.“¹³⁰ Německá sociální demokracie byla, jak 5. srpna 1914 napsal list *Wiener Arbeiterzeitung*, „klenotem organizace třídně uvědomělého proletariátu“. V jejích stopách šly více či méně horlivě francouzská, italská a belgická sociální demokracie, dělnické hnutí Holandska, Skandinávie, Švýcarska a Spojených států. A slovanské země, Rusové i balkánští sociální demokraté vzhlíželi k ní s bezmezným, skoro nekritickým obdivem. Ve Druhé internacionále měl německý „úderný oddíl“ rozhodující úlohu. Na sjezdech, na zasedáních Mezinárodního socialistického byra čekal kdekdo na německý názor. Ba právě v otázkách boje proti militarismu a válce měla německá sociální demokracie vždy rozhodné vystupování. „Pro nás Němce je to nepřijatelné“ – zpravidla stačilo a o orientaci Internacionály bylo rozhodnuto. Se slepou důvěrou se Internacionála podřizovala vedení obdivované mocné německé sociální demokracie. Byla pýchou každého socialisty a postrachem vládnoucích tříd ve všech zemích.

130 Friedrich Engels, Úvod B. Engelse (1895). In: Karl Marx, *Třídní boje ve Francii 1848–1850*. Praha: Svoboda, 1950, s. 21–22.

A co jsme zažili v Německu, když došlo k velké dějinné zkoušce? Nejhlubší pád, nejhroznější zhroucení. Nikde není organizace proletariátu tak naprosto zapřažena do služeb imperialismu, nikde se stav obležení nepřijímá tak bez odporu, nikde není tisk tak umlčován, veřejné mínění tak potlačováno a nikde se tak naprosto nevzdali hospodářského a politického třídního boje dělnické třídy jako v Německu.

Ale německá sociální demokracie nebyla pouze nejsilnějším předvojem, byla myslícím mozkiem Internacionály. Proto se v ní a na jejím případě musí započít s rozbořem a s procesem vlastního uvědomění. Je její čestnou povinností, aby první přispěla k záchraně mezinárodního socialismu, to znamená, aby jako první začala s neúprosnou sebekritikou. Žádná jiná strana, žádná jiná třída buržoazní společnosti nesmí před celým světem ukázat vlastní chyby, vlastní slabiny v jasném zrcadle kritiky, neboť zrcadlo jí zároveň ukazuje dějinnou závorku, kterou má před sebou a za níž stojí její dějinný osud. Dělnická třída musí vždy nebojárně hledět do očí pravdě nejtrpčímu sebeobvinění, neboť její slabost je jen zblouděním a přísný zákon dějin jí vrací sílu a zaručuje její konečné vítězství.

Neúprosná sebekritika není jen životním právem, je i nejvyšší povinností dělnické třídy. Na své lodi jsme vezli nejdražší poklady lidstva a proletariát byl povolán, aby je střežil! A zatímco se měšťácká společnost, zhanobená

a zneuctěná krvavou orgií, řítí dál vstříc svému osudu, musí se mezinárodní proletariát vzchopit – a také se vzchopí – a musí vyzvednout zlaté poklady, které v divokém víru světové války ve chvíli zmatku a slabosti nechal klesnout ke dnu.

Jedno je jisté: světová válka znamená světový zvrat. Je pošetilé představovat si věci tak, že jen stačí, abychom přechkali válku, tak jako zajíc čeká v křoví na konec bouřky, a pak zase vesele klusalí postaru. Světová válka změnila podmínky našeho boje a nejvíc změnila nás samé. Ne že by se snad nějak odchýlily nebo zmírnily základní zákony kapitalistického vývoje, válka mezi kapitálem a prací na život a na smrt. Již teď, uprostřed války, padají masky a šklebí se na nás staré známé tváře. Ale výbuchem imperialistické sopky se úžasně zrychlilo tempo vývoje. Celé dosavadní dějiny dělnického hnutí vypadají ve srovnání s prudkostí srážek v lůně společnosti, s velikostí úkolů, které vystupují před socialistickým proletariátem v bezprostřední blízkosti, jako poklidná idyla.

Historicky je tato válka povolána k tomu, aby mocně usplnila věc proletariátu. U Marxe, který všestekným pohledem odhalil v lůně budoucnosti tolik historických událostí, najdeme ve spise *Třídní boje ve Francii 1848–1850* toto pozoruhodné místo: „Ve Francii dělá maloměšťák to, co by normálně musel dělat průmyslový buržoaz; dělník to, co by bylo normálním úkolem maloměšťáka. A kdo rozřeší úlohu dělníkovu? Nikdo. Nebude

ve Francii rozřešena, bude zde proklamována. Nebude nikde rozřešena v hranicích národa, třídní válka uvnitř francouzské společnosti se přemění ve světovou válku mezi národy. Řešení začne teprve ve chvíli, až světová válka postaví proletariát v čelo národa ovládajícího světový trh, v čelo Anglie. Revoluce, která tu nedospívá ke svému konci, nýbrž ke svému organizačnímu začátku, nebude krátkodechou revolucí. Nynější pokolení se podobá Židům, které vede Mojžíš pouští. Jeho úkolem je nejen dobýt nového světa, musí zaniknout, aby udělalo místo lidem, kteří pro nový svět dorostli.“¹³¹

To bylo napsáno v roce 1850, v době, kdy se zdálo, že Anglie je jedinou kapitalisticky vyvinutou zemí, že anglický proletariát je nejlépe organizován a pro hospodářský rozmach své země povolán vést mezinárodní dělnickou třídu. Místo Anglie čti Německo a Marxova slova jsou geniální předtuchou dnešní světové války. Tato válka byla povolána, aby postavila německý proletariát do čela národa a tím vytvořila „organizační začátek“ velkého mezinárodního generálního střetnutí práce s kapitálem o politickou moc ve státě.

A což jsme si snad úlohu dělnické třídy ve světové válce představovali jinak? Vzpomeňme si, jak jsme ještě nedávno líčili to, co přijde.

131 Karl Marx, *Třídní boje ve Francii 1848–1850* (1850). Op. cit., s. 89.

„Pak přijde *katastrofa*. Tehdy započne v Evropě velký generální pochod, v němž šestnáct až osmnáct milionů mužů, výkvět různých národů, vyzbrojeno nejlepšími vražednými nástroji, vyrazí proti sobě do pole. Ale jsem přesvědčen, že za tímto velkým generálním pochodem je velký krach. Nepřivedíme ho my, nýbrž vy sami. Vy ženete věc na ostří nože, vy přivedíte katastrofu. Sklidíte, co jste zaseli. *Soumrak bohů měšťáckého světa se blíží. Buďte ujištěni: blíží se!*“¹³²

Tak mluvil v Říšském sněmu mluvčí naší frakce *Bebel* v debatě o Maroku.¹³³

Oficiální leták strany *Imperialismus, nebo socialismus?*, který byl před několika lety rozšířen po statisících, končil slovy:

„Tak se boj proti imperialismu čím dále tím více rozrůstá v *rozhodující boj mezi kapitálem a prací*. Válečné

132 Jednání Říšského sněmu, XII. legislativní období, II. zasedání, sv. 268, stenografický přepis. Berlín, 1911, s. 7730.

133 August Bebel (1840–1913), německý socialistický politik a teoretik, zakladatel a mezi lety 1892 a 1913 třetí předseda SPD. Druhá marocká krize v roce 1911 vzbudila obavy z hrozící evropské války. Řešením krize bylo uznání francouzského protektorátu Německem výměnou za velký pás francouzské rovníkové Afriky. Zatímco Británie silně podporovala svého francouzského spojence, Německo muselo ustoupit, když jeho vlastní spojenci projevili jasnou neochotu jít do války ve prospěch zámořských zájmů. Nacionalisté doma považovali výsledek za ponížení, další důkaz, že císařova vláda není schopna vést boj o světovou moc, zatímco levicoví politikové kritizovali militarismus a imperialismus.

nebezpečí, drahota a kapitalismus. Nebo: Mír, blahobyť pro všechny, socialismus! – tak stojí otázka. *Dějiny spějí k velkým rozhodnutím*. Proletariát se musí neochvějně připravovat na svou světodějnou úlohu, musí posilovat moc své organizace, jasnost svého názoru. Ať se pak stane cokoli, ať již proletariát svou vlastní silou dokáže ušetřit lidstvo strašných hrůz světové války, *nebo ať už kapitalistický svět vejde do historie právě tak, jako se z ní zrodil, v krvi a násilí: v historické chvíli bude dělnická třída připravena, a být připraven, toť vše.*¹³⁴

V oficiální *Příručce sociálnědemokratického voliče*, vydané roku 1911 k posledním volbám do Říšského sněmu, je na straně 42 o očekávané světové válce napsáno:

„Myslí si naši vládci a vládnoucí třídy, že mohou na národy uvalit takovou pohromu? Nevzkřiknou národy hrůzou, nezmocní se jich hněv a pobouření, které je pohnou k tomu, aby skoncovaly s tímto vražděním?

Nezeptají se: pro koho, k čemu to všechno? Jsme snad choromyslní, aby se s námi takto nakládalo nebo aby chom si to dali líbit?

134 Julian Marchlewski (J. Karski), *Imperialismus oder Sozialismus?* (1912). Berlín: Dietz, 1960, s. 48–49.

Kdo klidně uvažuje o pravděpodobnosti velké evropské války, nemůže dojít k žádným jiným závěrům než k těm, které zde uvádíme.

Příští evropská válka bude takový hazard, jaký svět *ještě nespátřil; bude to podle všech předzvěstí poslední válka.*¹³⁵

Touto řečí, těmito slovy, ucházeli se dnešní naši poslanci v Říšském sněmu o svých sto deset mandátů.

Když v létě roku 1911 při plutí křižníku Panther do Agadiru¹³⁶ a povyk a štvání německých imperialistů přiblížily nebezpečí evropské války na dosah ruky, přijalo 4. srpna mezinárodní zasedání v Londýně tuto rezoluci:

„Němečtí, španělští, angličtí, holandské a francouzští delegáti dělnických organizací prohlašují, že jsou připraveni postavit se na odpor každému vyhlášení války všemi prostředky, které jsou po ruce. Každý zastoupený národ se zavazuje, že bude ve smyslu usnesení svých národních a mezinárodních sjezdů čelit všem zločinným rejdům vládnoucích tříd.“

135 *Handbuch für sozialdemokratische Wähler* (Příručka sociálnědemokratického voliče). Berlín: Buchhandlung Vorwärts Paul Singer, 1911, s. 42.

136 Vyslání německého dělového člunu Panther do marockého přístavu Agadir bylo císařovou snahou vyjádřit svůj záměr chránit německé zájmy. Tato symbolická snaha zabránit francouzským plánům na vybudování protektorátu nad Marokem byla považována za provokaci a přeměnila konflikt zájmů v plnohodnotnou krizi.

Když se pak v listopadu 1912 sešel v Basileji Mezinárodní sjezd Internacionály proti válce, když dlouhý průvod dělnických zástupců dospěl do katedrály, tu se hruď všech přítomných naplnila velikostí nadcházející osudné hodiny a všech se zmocnilo heroické odhodlání.

Chladný, skeptický Victor Adler¹³⁷ volal:

„Soudruzi, to nejdůležitější je, že jsme zde u společného zdroje své síly, že odtud načerpáme sílu k tomu, aby každý ve své zemi těmi formami a prostředky, jež máme, a veškerou silou, kterou disponujeme, učinil vše, co může, abychom se vzepřeli zločinu války. A kdyby k němu mělo dojít, kdyby k němu skutečně došlo, *pak se musíme postarat o to, aby tento zločin byl posledním hřebem, hřebem do rakve.*

To je přesvědčení, jímž je naplněna celá Internacionála.

A kdyby civilizovaná Evropa byla zachvácená vražděním, požáry a morem – pouhé pomyšlení na to vzbuzuje v nás hrůzu a naplňuje naši hruď rozhořčením. *A tu se*

137 Victor Adler (1852–1918), rakouský sociálnědemokratický politik. Na konci osmdesátých let 19. století založil Rakouskou sociálně demokratickou stranu, jejímž předsedou byl do roku 1918.

ptáme: jsou snad lidé, jsou proletáři ještě dnes ovce, aby se bez hlesu dali vést na porážku?“¹³⁸

Troelstra promluvil jménem „malých národů“, také jménem Belgie:

„Statky i životy je proletariát malých zemí Internacionále k dispozici ve všem, co povede k odvrácení války. Prohlašujeme také, že očekáváme, že povolají-li jednou vládnoucí třídy velkých států syny vlastního proletariátu do zbraně, aby v krvi a na půdě malých národů ukojily chamtivost a panovačnost svých vlád, *že si tehdy synové proletariátu pod mocným vlivem svých proletářských rodičů, třídního boje a proletářského tisku třikrát rozmyslí, aby ve službách tohoto barbarského počínání něčím uškodili nám, svým bratrům, svým přátelům.*“¹³⁹

A Jaurès, když jménem Mezinárodního byra přečetl manifest proti válce¹⁴⁰, uzavřel svůj projev takto:

138 *Außerordentlicher Internationaler Sozialisten-Kongreß zu Basel am 24. und 25. November 1912* (Mimořádný mezinárodní socialistický kongres v Basileji ve dnech 24. a 25. listopadu 1912). Berlín: Buchhandlung Vorwärts Paul Singer, 1912, s. 18.

139 *Ibid.*, s. 33.

140 *Manifest internacionály o současné situaci*, přijatý na Mimořádném mezinárodním socialistickém kongresu v Basileji ve dnech 24. a 25. listopadu 1912, znovu potvrdil rozhodnutí kongresů ve Stuttgartu v roce 1907 a v Kodani v roce 1910 a vyzval proletariát, aby použil všech účinných prostředků k zabránění válce a v případě, že by válka přesto vypukla, aby využil krize a pomohl zrušit kapitalistickou nadvládu.

„Internacionála zastupuje všechny mravní síly světa! A udeří-li tragická hodina, v níž bychom se museli cele obětovat, toto vědomí nás bude podporovat a posilovat. To není řečeno jen tak do větru, nikoli, z hloubi své duše prohlašujeme, že jsme připraveni k jakýmkoli obětem.“¹⁴¹

Bylo to jako přísaha v Rütli.¹⁴² Celý svět vzhlížel k baskilejské katedrále, když zvony vážně a slavnostně vyzváněly k budoucí veliké bitvě mezi armádou práce a mocí kapitálu.

Dne 3. prosince 1912 prohlásil mluvčí sociálnědemokratické frakce David v německém Říšském sněmu:

„Byla to jedna z nejkrásnějších chvil mého života, to přiznávám. Když zvony katedrály provázely zástup sociálních demokratů – internacionalistů, když rudé prapory v chrámovém chóru zaplnily prostor presbytáře, když zvuk varhan vítal posly národů, kteří chtěli zvěstovat mír, to vše působilo veskrze dojmem, na který nezapomenu. [...] Měli byste si přece ujasnit, co se zde uskutečňuje. *Masy přestávají být povolným, nemyslicím stádem.* To je v dějinách něco nového. Dříve se masy nechaly těmi, kdo měli na válce zájem, slepě štvát proti

141 *Außerordentlicher Internationaler Sozialisten-Kongreß zu Basel am 24. und 25. November 1912.* Op. cit., s. 27.

142 Podle legendy se Wilhelm Tell a zástupci tří švýcarských kantonů setkali v Rütli v roce 1307, aby přísahali odpor proti rakouské tyranii, tradiční základ švýcarské svobody.

sobě a hnát na hromadná jatka. To přestává. Masy přestávají být bezmocnými nástroji a trabanty kohokoli, *kdo má zájem na válce.*“¹⁴³

Ještě týden před vypuknutím války, 26. července 1914, psaly německé stranické listy *Frankfurter Volksstimme*:

„Nejsme loutky, bojujeme s veškerou energií proti systému, který z lidí činí bezmocné nástroje slepě vládnoucích poměrů, proti kapitalismu, který se chystá proměnit Evropu, žíznící po míru, v krvavá jatka. Dojde-li ke zkáze, kdyby snad rozhodná vůle německého a mezinárodního proletariátu po míru, která se v nejbližších dnech projeví na mohutných shromážděních, nedokázala odvrátit světovou válku, *pak nechť je tato válka alespoň válkou poslední, nechť se stane soumrakem bohů kapitalismu.*“

Ještě 30. července 1914 volal ústřední orgán německé sociální demokracie: „Socialistický proletariát odmítá jakoukoli odpovědnost za události, které podněcuje až k nepřičetnosti zaslepená vládnoucí třída. Proletariát ví, že *právě jemu vzejde z trosek nový život.* Veškerá odpovědnost padá na dnešní vládce.

Těm jde o bytí, či nebytí.

143 Jednání Říšského sněmu, XII. legislativní období, I. zasedání, sv. 286, stenografický přepis. Berlín: 1911, s. 2517–2518.

Světové dějiny pronesou poslední soud.“¹⁴⁴

A pak se událo něco neslýchaného, bezpříkladného, došlo ke 4. srpnu 1914.

Muselo k tomu dojít? Událost tak velkého dosahu jistě není hříčkou náhody. Její kořeny vycházejí z hlubokých a dalekosáhlých objektivních příčin. Ale tyto příčiny mohou pocházet také z chyb vůdkyně proletariátu, z chyb sociální demokracie, mohou být selháním našeho bojového odhodlání, naší odvahy, věrnosti k našemu přesvědčení. Vědecký socialismus nás učil chápat objektivní zákony dějinného vývoje. Lidé nevytvářejí své dějiny libovolně. Ale tvoří je sami. Proletariát je při svém jednání závislý na daném stupni společenského vývoje, ale společenský vývoj neprobíhá mimo něj. Proletariát je stejnou měrou hnací silou a příčinou tohoto vývoje, jako je jeho produktem a následkem. Jednání proletariátu samo je spoluurčující součástí dějin. A třebaže nemůžeme historický vývoj předhlonit, právě tak jako člověk nemůže předhlonit svůj stín, můžeme jej vskutku urychlit nebo zpomalit.

Socialismus je prvním lidovým hnutím v dějinách světa, které si klade za cíl, a dějiny je k tomu povolaly, dát společenskému jednání lidí vědomý smysl, promyšlenost

144 Vor der Katastrophe (Před katastrofou). *Vorwärts*, č. 295, 30. července 1914.

a tím svobodnou vůli. Friedrich Engels nazývá proto konečné vítězství socialistického proletariátu skokem lidstva z říše zvířat do říše svobody. Také tento „skok“ závisí na železných zákonech dějin, na tisících stupínků předchozího svízelného a nadmíru pomalého vývoje. Ale nemůže se nikdy uskutečnit, jestliže z veškerého vývojem nahromaděného souhrnu předchozích materiálních předpokladů nevyšlehně zažehující jiskra uvědomělé vůle veliké masy lidu. Vítězství socialismu nespadne z nebe jako fátum. Může být vybojováno pouze tehdy, změří-li se staré a nové síly v řadě mohutných bitev, v nichž se bude mezinárodní proletariát pod vedením sociální demokracie učit a zkoušet vzít své osudy do vlastních rukou, zmocnit se kormidla společenského života a stát se z bezmocné hříčky vlastních dějin jejich cílevědomým strůjcem.

Friedrich Engels kdysi prohlásil: „Buržoazní společnost má na vybranou: buď přechod k socialismu, nebo návrat k barbarství.“ Co znamená „návrat k barbarství“ na dnešní úrovni evropské civilizace? Všechna tato slova jsme ovšem až dosud bezmyšlenkovitě četli a opakovali, aniž jsme tušili jejich strašlivou vážnost. Rozhlédneme-li se v tomto okamžiku kolem sebe, vidíme, co znamená návrat buržoazní společnosti k barbarství. Tato světová válka – to je návrat k barbarství. Triumf imperialismu vede ke zničení kultury – sporadicky v průběhu moderní války a s konečnou platností, kdyby období světových válek, nyní započaté, mělo nerušeně probíhat

až do posledních důsledků. Dnes tedy můžeme, jak to přesně o jednu generaci dříve, před čtyřiceti lety, předpověděl Friedrich Engels, volit: buď triumf imperialismu a zánik veškeré kultury jako ve starém Římě, vylidnění, zpustošení, degeneraci, jeden veliký hřbitov, nebo vítězství socialismu, to znamená vítězství uvědomělé bojové akce mezinárodního proletariátu proti imperialismu a jeho metodě: proti válce. To je dilema světových dějin, to je buď – anebo, jež jako misky vah s chvěním kolísá, než se třídně uvědomělý proletariát rozhodne. Budoucnost kultury a lidstva závisí na tom, zda proletariát s mužným odhodláním hodí na misku vah svůj válečný meč.

V této válce zvítězil imperialismus. Jeho meč zkrvavený vražděním národů strhl s brutální převahou misku vah do propasti strádání a potupy. Všechno strádání a celá potupa mohou být vyváženy pouze tím, že se z války a ve válce naučíme, jak se proletariát z úlohy otroka v rukou vládnoucích tříd vzbopí k úloze strůjce vlastního osudu.

Moderní dělnická třída draze vykupuje každé poznání svého dějinného poslání. Křížová cesta jejího třídního osvobození je poseta strašnými oběťmi. Bojovníci červnového povstání, oběti Komuny, mučedníci ruské revoluce – skoro až bezpočetný zástup krvavých stínů. Tito bojovníci však padli na poli cti, všechny bude, jak napsal Marx o hrdinech Komuny, „dělnická třída na

věky chovat ve svém velikém srdci“¹⁴⁵. Miliony proletářů všech jazyků se zpěvem otroka na rtech pokládají nyní své životy na poli hanby, bratrovraždy a vzájemného masakrování. Ani toho jsme neměli zůstat ušetření. Jsme vpravdě jako židé, které Mojžíš vede pouští. Ale nejsme ztraceni. Zvítězíme, jestliže jsme nezapomněli učit se. A kdyby se dnešní vůdce proletariátu, sociální demokracie, nedovedl poučit, pak zahyne, „aby udělal místo lidem, kteří pro nový svět dorostli“¹⁴⁶.

II.

„Teď stojíme před železnou skutečností války. Jsme ohroženi hrůzami nepřátelských invazí. Dnes nemáme rozhodovat buď pro válku, nebo proti ní, nýbrž o otázce prostředků nutných k obraně země. [...] Pro náš národ a jeho svobodnou budoucnost je v případě vítězství ruského despotismu, který se poskrvrnil krví nejlepších lidí vlastního národa, v sázce mnoho, ne-li vše. Jde o to, abychom odvrátili toto nebezpečí a zajistili kulturu a nezávislost své vlastní země. Tak uskutečnime to, co jsme vždy zdůrazňovali: v hodině nebezpečí

145 Karl Marx, Občanská válka ve Francii. Adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení (1871). In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 17. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 397.

146 Karl Marx, *Třídní boje ve Francii 1848–1850*. Op. cit., s. 89.

nenecháme svou vlast na holičkách. Souhlasíme přitom s Internacionálou, která vždy uznávala právo každého národa na národní samostatnost a sebeobranu, a ve shodě s ní odsuzujeme také každou dobyvačnou válku. [...] Vedení těmito zásadami, povolujeme požadované válečné úvěry.“¹⁴⁷

Tímto prohlášením vydala frakce v Říšském sněmu 4. srpna stanovisko, které mělo určovat a ovlivňovat postoj německého dělnictva ve válce. Vlast v nebezpečí, národní obrana, lidová válka za existenci, kulturu a svobodu – to bylo heslo, které vydali parlamentní zástupci sociální demokracie. Všechno ostatní z toho vyplývalo jako jednoduchý následek: postoj stranického a odborářského tisku, vlastenecké opojení mas, hradní mír, kvapné rozpuštění Internacionály – to všechno bylo nevyhnutelným důsledkem první orientace, která byla přijata v parlamentě.

Jde-li skutečně o existenci národa, o svobodu, dá-li se tato svoboda uhájit pouze smrtící zbraní, je-li válka svatou věcí lidu – pak je vše samozřejmé a jasné, pak je nutno smířit se se vším. Účel světí prostředky. Válka je metodické, organizované, nesmírné vraždění. Aby však normálně založení lidé mohli systematicky vraždit, musí se v nich nejdříve vzbudit patřičné opojení. To je

¹⁴⁷ Jednání Říšského sněmu, XIII. legislativní období, II. zasedání, sv. 306, stenografický přepis. Berlín: 1916, s. 8–9.

již odedávna nechvalně známá metoda všech, kdo vedou války. Bestialitě praxe musí odpovídat bestialita myšlenek a smýšlení. Bestialita smýšlení musí připravovat a provázet bestialitu praxe. A tehdy *Der Wahre Jacob* z 28. srpna, přinášející obraz německého cepníka, a stranické listy v Kamenici, Hamburku, Kielu, Frankfurtu, Coburgu i jiné stávají se svým vlasteneckým štváním ve verši a próze příslušným a nezbytným duševním narkotikem pro proletariát, který může svoji existenci a svobodu zachránit jen tím, že vrazí smrtící zbraň do hrudi ruských, francouzských a anglických bratří. Ony štvavé plátky jsou pak důslednější než ty, které spojují oheň a vodu a chtějí snoubit válku s humanitou, vraždění s bratrskou láskou a povolení prostředků na válku se socialistickým sbatržením národů.

Bylo-li však heslo vydané německou frakcí v Říšském sněmu 4. srpna správné, pak by tím byl vynesena rozsudek nad dělnickou internacionálou, nejen pokud jde o tuto válku, nýbrž vůbec. Poprvé zde za existenci moderního dělnického hnutí zeje propast mezi příkázáními mezinárodní solidarity proletářů a mezi zájmy svobody a národní existence národů, poprvé stojíme před zjištěním, že nezávislost a svoboda národů nevyhnutelně vyžadují, aby se proletáři různých jazyků navzájem pobíjeli a vyhlazovali. Až dosud jsme žili v přesvědčení, že se zájmy národů a třídní zájmy proletářů harmonicky prolínají, že jsou totožné, že je nemožné, aby se dostaly do vzájemného protikladu. To byla základna naší teorie

a praxe, to bylo náplní naší agitace v lidových masách. Což jsme se v tomto kardinálním bodu našeho světového názoru tak úžasně mýlili? Stojíme před životní otázkou mezinárodního socialismu.

Světová válka není první zkouškou, jak obstojí naše internacionální zásady. První zkoušku podstoupila naše strana před pětáctyřiceti lety. Tehdy, 21. července 1870, učinili Wilhelm Liebknecht a August Bebel v severoněmeckém Říšském sněmu toto historické prohlášení:

„Současná válka je válkou dynastickou, vedenou v zájmu dynastie Bonapartů, právě tak jako byla válka roku 1866 vedena v zájmu dynastie Hohenzollernů.

Pro povolení peněžních prostředků na vedení války, které má Říšský sněm udělit, *nemůžeme hlasovat*, poněvadž by to bylo odhlasování důvěry pruské vládě, která svým postupem v roce 1866 připravila současnou válku.

Právě tak nemůžeme požadované peněžní prostředky *odepřít*, protože by to mohlo být pojmáno jako souhlas se zlotřilou a zločinnou politikou Bonapartovou.

Jako zásadní odpůrci každé dynastické války, jako sociální republikáni a členové Mezinárodní dělnické asociace, jež bez ohledu na národnost bojuje proti všem utlačovatelům a která usiluje o sjednocení *všech* utlačovaných ve velký bratrský svazek, nemůžeme se

ani přímo, ani nepřímo vyjádřit pro současnou válku, a zdržíme se proto hlasování, vyslovující současně neklamnou naději, že evropské národy, poučeny současnými neblahými událostmi, vynaloží veškeré úsilí, aby si dobyly svého práva na sebeurčení a odstranily dnešní militaristické a třídní panství jako příčinu všech státních a společenských zel.“¹⁴⁸

Tímto prohlášením postavili zástupci německého proletariátu jeho věc jasně a nedvojsmyslně pod prapor Internacionály a naprosto odepřeli přiřknout válce proti Francii charakter války národní a osvobozené. Je známo, že Bebel ve svých pamětech říká, že by byl hlasoval proti povolení úvěrů, kdyby již při hlasování věděl vše, co vešlo ve známost teprve v pozdějších letech.

V oné válce tedy, kterou tehdy pod vlivem Bismarckovy finty celá buržoazní veřejnost a obrovská většina národa považovala za věc životních národních zájmů Německa, zastávali vedoucí představitelé sociální demokracie toto stanovisko: životní zájmy národa a třídní zájmy mezinárodního proletariátu jsou totožné, jedny i druhé jsou *proti* válce. Teprve dnešní světová válka, teprve prohlášení sociálnědemokratické frakce ze 4. srpna 1914 poprvé odhalily strašlivé dilema: zde svoboda národa – tam internacionální socialismus!

148 August Bebel, *Ausgewählte Reden und Schriften* (Vybrané projevy a spisy), sv. 1. Berlín: Dietz, 1970, s. 117.

Nuže, podstatná skutečnost v prohlášení naší frakce v Říšském sněmu, zásadní změna orientace proletářské politiky byla opravdu zcela nenadálým vnuknutím. Byla prostě ozvěnou verze trůnního prohlášení a řeči kancléře dne 4. srpna 1914. „Nás nepohánějí dobytvačné choutky,“ říkalo se v trůnní řeči, „nás vede nezlomná vůle uhájit místo, na které nás postavil Bůh, uhájit je pro sebe a všechna příští pokolení. Z písemností, které Vám byly doručeny, zjistíte, jak Moje vláda a především Můj kancléř usilovali až do poslední chvíle o to, aby odvrátili to nejhorší. Donuceni k sebeobraně, chápeme se meče s čistým svědomím a čistýma rukama.“¹⁴⁹ A Bethmann Hollweg prohlásil: „Pánové, jsme teď v sebeobraně a nouze láme železo. [...] Kdo je ohrožen tak jako my a bojuje o všechno, ten nemůže myslet na nic než na to, jak se probije. [...] Bojujeme za plody své pokojné práce, za dědictví velké minulosti a za svoji budoucnost.“¹⁵⁰ To je přesně obsah sociálnědemokratického prohlášení: 1. učinili jsme vše, abychom zachovali mír, válku nám vnutili druzí; 2. válka je tu, musíme se bránit; 3. v této válce jde německému národu o všechno. Prohlášení naší frakce v Říšském sněmu je pouze trochu jiná stylizace vládních prohlášení. Tak jako se vládní prohlášení odvolává na diplomatické mírové úsilí Bethmanna Hollwega

149 Jednání Říšského sněmu, XIII. legislativní období, II. jednání, sv. 306, stenografický přepis. Berlín: 1916, s. 2.

150 Ibid., s. 6–7. Theobald Theodor Friedrich Alfred von Bethmann Hollweg (1856–1921) byl politik a mezi lety 1909 a 1917 německý kancléř.

a na císařské telegramy, odvolává se frakce na mírové demonstrace sociálních demokratů před vypuknutím války. Tak jako trůnní řeč odmítá jakékoli dobytvačné choutky, zavrhuje frakce dobytvačskou válku poukazem na socialismus. A když císař a kancléř volají: Bojujeme o všechno! Nerozlišuji strany, znám už jen Němce,¹⁵¹ odpovídá ozvěna sociálnědemokratického prohlášení: Našemu národu jde o všechno, my svou vlast v hodičně nebezpečí nenecháme na holičkách. Jen v jednom bodě se sociálnědemokratické prohlášení odchyluje od vládního schématu: do popředí orientace staví ruský despotismus jako ohrožení německé svobody. Pokud jde o Rusko, praví se v trůnní řeči s lítostí: „S těžkým srdcem jsem musel mobilizovat svou armádu proti sousedovi, s nímž bok po boku bojovala na tak mnohých bitevních polích. S upřímnou bolestí jsem pohlížel na rozbití přátelství, které Německo vždy věrně osvědčovalo.“¹⁵² Sociálnědemokratická frakce přestylizovala bolestně přijaté porušení věrně osvědčeného přátelství s ruským carismem fanfárami svobody proti despotismu, a tak v jediném bodě, kde vykazuje nezávislost na vládním prohlášení, použila revolučních socialistických tradic k tomu, aby válku demokraticky zušlechtila a opatřila ji gloriolou lidovosti.

151 Na zahajovacím zasedání Říšského sněmu 4. srpna 1914 Wilhelm II. prohlásil: „Už neznám žádnou stranu. Zním jen Němce.“

152 Jednání Říšského sněmu, XIII. legislativní období, II. jednání, sv. 306, stenografický přepis. Berlín: 1916, s. 2.

To vše svitlo sociální demokracii, jak už bylo řečeno, zcela náhle dne 4. srpna 1914. Vše, co prohlašovala až do onoho dne, co říkala v předvečer vypuknutí války, bylo pravým opakem prohlášení frakce. Tak 25. července, když bylo uveřejněno rakouské ultimátum Srbsku¹⁵³, na jehož podkladě vzplanula válka, psal *Vorwärts*:

„Válku chtějí tyto nesvědomité živly, které ovlivňují vídeňský dvůr a rozhodují tam. Chtějí válku – z divokého pokřiku černožlutého štvavého tisku to již zaznívalo po celé týdny. Chtějí válku – je to zřejmé a celému světu jasné z rakouského ultimáta Srbsku. [...]

Protože po výstřelech pomateného fanatika tekla krev Františka Ferdinanda a jeho manželky, *má být prolévána krev tisíců dělníků a rolníků, šílený zločin má být překonán ještě šílenějším zločinem! [...] Rakouské ultimátum Srbsku se může stát dounákem, kterým může být Evropa podpálena na všech čtyřech světových stranách!*

Neboť toto *ultimátum je jak svým pojetím, tak svými požadavky natolik nestoudné, že každá srbská vláda, která by pokorně před touto nótou couvla, musí počítat s tím, že ji lidové masy smetou mezi obědem a večeří. [...]*

153 Dne 23. července 1914 v souvislosti s atentátem na arcivévodu Františka Ferdinanda srbskými nacionalisty požadovalo Rakousko-Uhersko od srbské vlády ústupky v ultimátní nótě, která se rovnala vměšování do srbských vnitřních záležitostí v rozporu s mezinárodním právem. Rakousko-Uhersko použilo odmítnutí tohoto ultimáta jako příležitost k rozpoutání války.

Bylo to *zločinné počínání německého šovinistického tisku, které podnítilo válečné choutky drahého spojence až na nejzazší mez*, a také pan von Bethmann Hollweg přislíbil nepochybně panu Berchtoldovi¹⁵⁴, že mu bude krýt týl. *Ale v Berlíně hrají přitom stejně nebezpečnou hru jako ve Vídni...*¹⁵⁵

List *Leipziger Zeitung* psal 24. července:

*„Rakouská militaristická strana [...] sází vše na jednu kartu, protože nacionální a militaristický šovinismus nemá v žádné zemi světa co ztratit. [...] V Rakousku šovinistické kruhy zvláště zkrachovaly, jejich nacionalistický řev má skrýt jejich hospodářský úpadek a válečné loupění a vraždění má naplnit jejich pokladny.“*¹⁵⁶

List *Dresdner Volkszeitung* se téhož dne vyjádřil takto:

„Váleční štváči z vídeňského Ballplatzu nepředložili dosud ony rozhodné důkazy, které by Rakousko opravňovaly k tomu, aby kladlo Srbsku požadavky.

Dokud rakouská vláda nebude schopna tak učinit, je svým provokačním urážlivým výpadem proti Srbsku

154 Leopold hrabě Berchtold (1863–1942) byl rakousko-uherským ministrem zahraničí od února 1912 do ledna 1915.

155 Krieg? Ultimatum (Válka? Ultimátum). *Vorwärts*, č. 200, 25. července 1914.

156 Krieg? (Válka?). *Leipziger Volkszeitung*, č. 168, 24. července 1914.

před celou Evropou v nepravu, a i kdyby byla srbská vina prokázána, i kdyby byl sarajevský atentát připravován s vědomím srbské vlády, přesahovaly požadavky obsažené v nótě daleko normální mez. Jen nejzločinnější válečné úmysly nějaké vlády mohou vysvětlit takové zámysly vůči jinému státu.“

List *Münchener Post* minil 25. července:

„Tato rakouská nóta je aktem, který v dějinách posledních dvou století nemá obdoby. Klade Srbsku požadavky, jichž přijetí se rovná sebevraždě tohoto státu; klade je na podkladě vyšetřovacích spisů, jichž obsah zůstává až dosud evropské veřejnosti utajen, klade je, aniž je kryta veřejným soudním přelíčením proti vrahům následníka trůnu a jeho manželky.“

List *Schleswig-Holsteinsche Volkszeitung* prohlásil 24. července:

„Rakousko provokuje Srbsko. Rakousko-Uhersko chce válku, dopouští se zločinu, který může celou Evropu utopit v krvi. [...]

Rakousko hraje na hazard. Dovoluje si vůči srbskému státu provokaci, kterou si tento, nechce-li být zcela bezbranný, jistě nedá líbit. [...]

Každý kulturní člověk by měl co nejrozhodněji protestovat proti tomuto zločinnému chování rakouských vládců. Především dělníci a všichni ostatní lidé, kteří mají pro mír a kulturu sebemenší pochopení, musí se zasadit o to, aby se použilo i nejzazších prostředků a zabránilo se následkům krvavého šílenství, které propuklo ve Vídni.“

List *Magdeburger Volksstimme* 25. července prohlašoval:

„Každá srbská vláda, která by byť jen naznačila, že vážně přistoupí na jediný z těchto požadavků, byla by v téže hodině smetena jak parlamentem, tak lidem.

Postup Rakouska je tím zavrženíhodnější, že Berchtoldové předstupují před srbskou vládu, a tím před Evropu, s nedoloženými tvrzeními. [...]

Tak se už dnes válka, která by se stala válkou světovou, zosnovat nedá. Tak se nedá postupovat, nechceme-li porušit klid celého světa. Tak se nedají dělat morální výboje, tak také nelze přesvědčit nezúčastněné o tom, že jsme v právu. Je možno mít za to, že evropský tisk a poté i evropské vlády povolají ješitné vídeňské státníky, kterým přeskočilo, energicky a nedvojsmyslně k pořádku.“

List *Frankfurter Volksstimme* psal 24. července:

„Opírajíc se o štvance ultramontánního tisku, který ve Františku Ferdinandovi oplakával svého nejlepšího

přítele a který se chtěl za jeho smrt pomstít srbskému lidu, opírajíc se o část *říšskoněmeckých válečných štváčů*, jejichž hlas byl den ze dne hrozivější a sprostší, dala se rakouská vláda svěst k tomu, že poslala srbské říši *ultimátum*, které je nejen sestaveno v řeči, jež je vrcholem arogance, ale *obsahuje i některé požadavky, jichž splnění je pro srbskou vládu naprosto nemožné.*“

List *Elberfelder Freie Presse* psal téhož dne:

„Telegram oficiální Wolfovy kanceláře přináší rakouské požadavky Srbsku. Je z nich zřejmé, že *vídeňští vládcové ze všech sil usilují o válku*, neboť to, co se požaduje v *nótě odevzdané včera večer v Bělehradě*, je téměř jakýsi protektorát Rakouska nad Srbskem. Bylo by *naléhavě zapotřebí, aby berlínská diplomacie dala vídeňským štváčům na srozuměnou, že Německo nemůže na podporu tak arogantních požadavků hnout ani prstem*, a že by proto bylo žádoucí stažení rakouských nároků.“

A solingenská *Bergische Arbeiterstimme*:

„Rakousko *si přeje* konflikt se Srbskem a sarajevského atentátu využívá jen jako záminky, aby Srbsko bylo morálně v nepravu. Ale celá věc přece jen započala příliš neohrabaně, než aby se oklamání veřejného mínění Evropy mohlo zdařit. [...]“

Avšak jsou-li snad *váleční štváči* na vídeňském Ballplatzu *přesvědčeni*, že by jim v konfliktu, do kterého by bylo zataženo i Rusko, *museli na pomoc přijít účastníci Trojspolku, Itálie a Německo, oddávají se prázdným iluzím*. Itálii by oslabení Rakouska-Uherska, konkurenta na Jaderském moři a na Balkáně, přišlo velmi vhod, a nebude si proto pálit prsty podporou Rakouska. *A v Německu se vládcové nesmějí odvážit – i kdyby byli tak pošetilí, že by to chtěli – riskovat život byt' jediného vojáka pro zločineckou mocenskou politiku Habsburků, aniž tím proti sobě vyvolají hněv lidu.*“

Takto se na válku díval bez výjimky celý náš stranický tisk ještě týden před jejím vypuknutím. Podle něho nešlo o existenci a svobodu Německa, nýbrž o zločinné dobrodružství rakouské válečné strany, nešlo o sebeobranu, o národní obranu a o vnucenou svatou válku ve jménu vlastní svobody, nýbrž o svévolnou provokaci, o nestoudné ohrožení cizí, srbské samostatnosti a svobody.

Co se událo 4. srpna, že toto tak ostře vyhraněné, tak obecně rozšířené pojetí sociální demokracie bylo náhle postaveno na hlavu? Přistoupila k tomu pouze jedna skutečnost: *Bílá kniha*, kterou téhož dne německá vláda předložila Říšskému sněmu. A v té je na straně 4 napsáno:

„Za těchto okolností muselo Rakousko dospět k názoru, že přihlížet nadále nečinně rejdujícím na druhé

straně hranic nebylo by slučitelné ani s důstojností, ani se zachováním monarchie. *C. a k. vláda zpravila nás o tomto pojetí a vyžádala si náš názor.* Mohli jsme z celého srdce souhlasit s naším spojencem v jeho hodnocení situace a ujistit ho, že akce, kterou bude považovat za nutnou, aby skoncoval v Srbsku s hnutím namířeným proti bytí monarchie, dojde našeho souhlasu. *Byli jsme si přitom arci vědomi, že by případný válečný zásah Rakouska-Uherska proti Srbsku mohl vyvolat vystoupení Ruska a že by nás tento zásah mohl ve smyslu naší spojenecké povinnosti zavléci do války.* Avšak poznávše, že jsou v sázce životní zájmy Rakouska-Uherska, nemohli jsme našemu spojenci ani radit k povolnosti, neslučitelné s jeho důstojností, aniž jsme mu také mohli odmítnout svou pomoc v této těžké chvíli. Nemohli jsme tak učinit již proto, že také naše zájmy byly neustálými podvrtnými rejdy Srbů ohroženy velmi citelně. Kdyby si byli Srbové s pomocí Ruska a Francie mohli i nadále dovolovat ohrožovat existenci sousední monarchie, bylo by to znamenalo pozvolné zhroucení Rakouska a podřízení celého Slovanstva ruskému žezlu, čímž by se postavení germánské rasy ve střední Evropě stalo neudržitelným. *Morálně oslabené, pronikáním ruského panslavismu se hroutící Rakousko nebylo by již pro nás spojencem, s nímž bychom mohli počítat a na kterého bychom se mohli spolehnout, jak to vzhledem k neustále hrozivějšímu postoji našich východních a západních sousedů potřebujeme. Proto jsme ponechali Rakousku při jeho*

*akci proti Srbsku naprosto volnou rukou. Příprav k tomu jsme se nezúčastnili.*¹⁵⁷

Tato slova měla sociálnědemokratická frakce v Říšském sněmu před sebou 4. srpna, slova, v nichž vystupuje jediné důležité a rozhodující místo celé *Bílé knihy*, závazná prohlášení německé vlády, vedle nichž jsou všechny ostatní žluté, šedé, modré a oranžové knihy, vysvětlující diplomatickou předeheru války a jejích nejbližších hnacích sil, zcela bezvýznamné a lhostejné. Zde měla frakce v Říšském sněmu klíč k posouzení situace. Veškerý sociálnědemokratický tisk volal týden předtím, že by rakouské ultimátum bylo zločinnou provokací světové války, a doufal, že německá vláda bude na vídeňské válečné štváče působit zdržujícím a zmírňujícím způsobem. Celá sociální demokracie a celá německá veřejnost byla přesvědčena, že se německá vláda po rakouském ultimátu v potu tváře namáhala udržet evropský mír. Veškerý sociálnědemokratický tisk měl za to, že toto ultimátum bylo pro německou vládu bleskem z čistého nebe právě tak jako pro německou veřejnost. *Bílá kniha* prohlásila nyní úplně jasně: 1. že si rakouská vláda před svým krokem proti Srbsku opatřila souhlas Německa; 2. že si německá vláda plně uvědomovala, že by postup Rakouska vedl

157 *Das deutsche Weißbuch über den Ausbruch des Weltkrieges* (Německá bílá kniha o vypuknutí světové války). Pöfßneck in Thür: L. Gschwind Verlag, 1914, s. 3–4.

k válce se Srbskem a v dalším vývoji k evropské válce; 3. že německá vláda neradila Rakousku k povolnosti, nýbrž naopak prohlásila, že povolné, oslabené Rakousko by nemohlo být nadále Německu důstojným spojencem; 4. že německá vláda pevně přislíbila Rakousku před jeho zákrokem proti Srbsku pro všechny případy pomoc ve válce; a konečně za 5. že si německá vláda při tom všem nevyhradila kontrolu nad rozhodujícím ultimátem Rakouska Srbsku, na kterém závisela světová válka, nýbrž „ponechala Rakousku naprosto volnou ruku“.

To vše se naše frakce v Říšském sněmu dozvěděla 4. srpna. A téhož dne uslyšela z úst vlády ještě jednu novou skutečnost: že německá vojska již vpadla do Belgie. Z toho všeho sociálnědemokratická frakce usoudila, že jde o obrannou válku Německa proti cizí invazi, o existenci vlasti, o kulturu a o osvobozenickou válku proti ruskému despotismu.

Mohlo německé pozadí války a chatrně je zastírající kulisa, mohla celá diplomatická hra, která obklopovala vypuknutí války, mohl křik o světě nepřátel, kteří všichni ukládají Německu o život, chtějí je oslabit, ponížít a zotročit, mohlo to vše překvapit německou sociální demokracii? Mohlo to klást na její soudnost, na její kritický důvtip nadmíru vysoké požadavky? Právě pro naši stranu nejméně! Prožila již dvě velké německé války a z obou mohla načerpat pamětihodná poučení.

Každý školáček dnes ví z dějepisu, že první válku roku 1866 proti Rakousku Bismarck připravoval plánovitě a dlouho, že jeho politika od první chvíle směřovala k roztržce, k válce s Rakouskem. Korunní princ a pozdější císař Fridrich sám zachytil ve svém deníku 14. listopadu onoho roku tento kancléřův úmysl:

„On [Bismarck] měl při převzetí svého úřadu pevný úmysl dostat Prusko do války s Rakouskem, ale zajistě se střehl toho, aby tehdy nebo vůbec příliš brzy hovořil o tom s Jeho Veličenstvem, dříve než by považoval okamžik k tomu za vhodný.“

„S tímto doznáním,“ praví Auer¹⁵⁸ ve své brožuře *Sedanfeier und Sozialdemokratie* (Sedanská oslava a sociální demokracie), „srovnejme nyní znění provolání, kterým se král Vilém obrátil, na svůj národ:

Vlast je v nebezpečí!

Rakousko a velká část Německa již proti nám stojí ve zbrani!

Je tomu několik let, co jsem svobodným rozhodnutím, a aniž bych připomínal dřívější křivdy, tehdy, kdy šlo o to, zbavit jednu německou zemi cizího panství,

158 Ignaz Auer (1846–1907), německý politik rané SPD a člen německého Říšského sněmu.

nabídl rakouskému císaři spojení. Ale moje naděje byly zklamány. Rakousko nechce zapomenout, že jeho knížata kdysi ovládala Německo: v mladším, ale mocně se rozvíjejícím Prusku nechce vidět přirozeného spojence, nýbrž pouze nepřátelského soupeře. Veškeré úsilí Pruska – tak uvažuje Rakousko – se musí potírat, neboť co prospívá Prusku, poškozuje Rakousko. Stará neblahá zášť vzplanula opět jasnými plameny: *Prusko má být oslabeno, zničeno, zneuctěno*. Smlouvy s ním již neplatí, spojenecká německá knížata nejsou proti Prusku pouze podněcována, nýbrž sváděna i k porušení spojeneckého svazku. Ať v Německu pohlédneme kamkoli, jsme obklopeni nepřáteli, jichž bojový pokřik zní: pokoření Pruska.

Aby nebesa požehnala této spravedlivé válce, vydal král Vilém nařízení, jímž prohlásil 18. červen za den obecného pokání a modliteb v zemi. V nařízení prohlašoval:

Bohu se znelíbilo, aby Moje úsilí o udržení požehnání míru pro Můj lid bylo korunováno úspěchem.¹⁵⁹

Což nepřipadala nezbytně oficiální doprovodná muzika k vypuknutí války dne 4. srpna naší frakci – nezapomněla-li úplně na dějiny vlastní strany – jako živá vzpomínka na dávno známé melodie a slova?

159 Ignaz Auer, *Sedanfeier und Sozialdemokratie* (Sedanská oslava a sociální demokracie), řeč pronesená na schůzi v Berlíně 4. září 1895. Berlín 1895, s. 12–13.

Ale nedosti na tom. Roku 1870 následovala válka s Francií a k jejímu vzniku se v dějinách nerozlučně váže jeden dokument: Emžská depeše¹⁶⁰, dokument, jenž se pro veškeré buržoazní státnické umění při vyvolávání válek stal klasickým heslem a který je také příznačný pro pozoruhodnou epizodu v dějinách naší strany. Vždyť to byl starý Liebknecht, byla to německá sociální demokracie, kdo tehdy pokládal za svůj úkol a za svou povinnost odhalovat a lidovým masám ukazovat, „jak se dělají války“.

„Dělat válku“ jedině a zcela v zájmu obrany ohrožené vlasti nebyl ostatně Bismarckův objev. Bismarck se bez skrupulí řídil jen starým, obyčejným a vpravdě mezinárodním receptem buržoazního státnického umění. Kdy a kde došlo od dob – co takzvané veřejné mínění má nějakou úlohu ve výpočtech vlád – k válce, v níž by každá z válčících stran netasila meč s těžkým srdcem jen a jen na obranu vlasti a své spravedlivé věci proti mrzkému přepadení protivníkem? Tato legenda patří k vedení války právě tak jako prach a olovo. Hra je to stará. Nové je jen to, že se této hry zúčastnila sociálně-demokratická strana.

160 Dne 14. července 1870 zveřejnil pruský premiér Otto von Bismarck verzi jím zfalšované depeše, která referovala o rozhovoru mezi Wilhelmem I. a francouzským velvyslancem v Prusku 13. července 1870 v Emži. Emžská depeše vyprovokovala vyhlášení války, ve kterou Bismarck doufal.

III.

Ještě hlubšími souvislostmi a důkladnějšími úsudky byla naše strana připravována na to, aby prohlédla pravou podstatu a skutečné cíle této války a aby se jí v žádném směru nedala překvapit. Události a hnací síly, které vedly ke 4. srpnu 1914, nebyly žádným tajemstvím. Světová válka byla připravována po desetiletí, před nejširší veřejností, za bílého dne, krok za krokem a od hodiny k hodině. A jestliže dnes různí socialisté přivolávají zuřivě zkázu na „tajnou diplomacii“, která prý toto ďábelství zosnovala za kulisami, pak připisují těmto ubohým taškářům nezaslouženě tajnou kouzelnou moc jako Botokud¹⁶¹, který mrská svůj fetiš za rozpoutání bouřky. Takzvaní správcové státních záležitostí byli tentokrát, jako vždy, pouhými šachovými figurkami, které se posunují mocnými procesy a přesuny v zemské kůře buržoazní společnosti. A jestliže se někdo stále snažil jasným zrakem všechny tyto procesy a přesuny prohlédnout a byl schopen tak učinit, pak to byla německá sociální demokracie.

Dvě vývojové linie v nejnovějších dějinách vedou přímo k dnešní válce. Jedna počíná ještě v období konstituování takzvaných národních států, tedy moderních kapitalistických států, v bismarckovské válce proti Francii.

161 Aimoré či Botocudo jsou původní národ východní Brazílie.

Válka roku 1870, která anexí Alsaska-Lotrinska vrhla Francouzskou republiku do náruče Ruska, zahájila rozpolcení Evropy na dva nepřátelské tábory a období šílených závodů ve zbrojení, použila první zápalné látky k dnešnímu světovému požáru. Ještě tehdy, kdy Bismarckova vojska stála ve Francii, napsal Marx brunšvickému výboru:

„Kdo není úplně ohlušen současným pokřikem nebo nemá zájem na tom, aby ohlušil německý lid, musí pochopit, že válka z roku 1870 chová ve svém lůně *válku mezi Německem a Ruskem* právě tak nezbytně, jako válka z roku 1866 v sobě chovala válku z roku 1870. Říkám *nezbytně, nevyhnutelně*, vyjma nepravděpodobný případ, že by dříve vypukla *revoluce v Rusku*. Nedojde-li k tomuto nepravděpodobnému případu, musí se válka mezi Německem a Ruskem už teď považovat za fait accompli (hotovou věc). Na tom, jak si nyní budou počínat němečtí vítězové, záleží, zda tato válka bude užitečná, nebo škodlivá. Zaberou-li Alsasko a Lotrinsko, pak Francie spolu s Ruskem Německo porazí. Poukazovat na zhoubné následky je zbytečné.“¹⁶²

Tomuto proroctví se tehdy lidé smáli – pouto, které pojilo Prusko s Ruskem, bylo považováno za tak silné,

162 Karl Marx a Friedrich Engels, Dopis výboru Sociálnědemokratické dělnické strany (1870). In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 17. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 301.

že pouhá myšlenka na to, že by se autokratické Rusko mohlo spojit s republikánskou Francií, byla považována za bláznovství. Zastánci tohoto pojetí byli vydáváni za lidi, kteří patří rovnou do blázince. A přece se vše, co Marx předpověděl, splnilo do posledního písmene. „Právě to je,“ říká Auer ve své knize *Sedanfeier und Sozialdemokratie* (Sedanská oslava a sociální demokracie), „sociálnědemokratická politika, která jasně vidí, co se děje, a tím se odlišuje od oné každodenní politiky, která se slepě klaní před každým úspěchem.“¹⁶³

Souvislost se ovšem nesmí chápat tak, jako by od roku 1870 splatná odvěta za bismarckovský lup hnala nyní Francii neodvratně jako osud ke změření sil s Německou říší, jako by dnešní světová válka byla v jádru onou „revanší“ za Alsasko-Lotrinsko, o níž se tolik povykovalo. Toto je podobná pohodlná nacionalistická legenda německých válečných štváčů, kteří bájí o posupné, pomstychtivé Francii, která „nemůže zapomenout“ na svou porážku, podobná legenda, jako bylo bájení bismarckovských novinářských nohsledů, šířené roku 1866 o princezně Rakousku, která, zbavena trůnu, „nemohla zapomenout“ na své někdejší postavení, jímž převyšovala rozkošnou Popelku Prusko. Ve skutečnosti se pomsta za Alsasko-Lotrinsko stala pouhou divadelní

rekvizitou pro několik vlasteneckých filutů a Belfortský lev jen starým erbovním zvířetem.

Anexe Alsaska-Lotrinska už byla ve francouzské politice dávno předstižena novými starostmi a ani vláda, ani kterákoli vážná politická strana ve Francii nemyslela na válku s Německem kvůli říšským zemím – Alsasku-Lotrinsku. Znamenali-li Bismarckův odkaz první krok k dnešnímu světovému požáru, pak mnohem spíše v tom smyslu, že jím jednak byly jak Německo, tak Francie a tím celá Evropa vtaženy na šikmou plochu militaristických závodů ve zbrojení, jednak že jako neodvratný důsledek vedl ke spojení Francie s Ruskem a Německa s Rakouskem. V prvním případě to znamenalo mimořádné posílení ruského carismu jako mocenského činitele evropské politiky – vždyť právě od té doby se prušácké Německo a Francouzská republika o překot snažily získat přízeň Ruska –, ve druhém případě tím bylo ovlivněno politické spojení Německé říše s Rakouskem-Uherskem. Jeho vyvrcholením, jak vyplývá ze zmíněných slov německé *Bílé knihy*, je „bratrství ve zbrani“ v současné válce.

Tak byla válka roku 1870 ve svých následcích úvodem k zahraničněpolitickému přeskupení Evropy kolem osy německo-francouzského protikladu, jakož i formální nadvlády militarismu v životě evropských národů. Tato nadvláda a ono seskupení daly však od té doby dějinnému vývoji zcela novou náplň. Druhá linie, která

163 Ignaz Auer, *Sedanfeier und Sozialdemokratie*. Op. cit., s. 9.

ústí v dnešní světové válce a která tak skvěle potvrzuje Marxovo proroctví, má svůj původ v událostech mezinárodní povahy, kterých se již Marx nedožil: v imperialistickém vývoji posledních pětadvaceti let.

Kapitalistickým rozmachem, který nastal v nově konstituované Evropě po válečném období šedesátých a sedmdesátých let a který zejména po překonání dlouhé deprese, jež se dostavila po podnikatelské horečce a krachu roku 1873, dosáhl dosud nevídaného vrcholu, bylo, jak známo, zahájeno nové období *Sturm und Drang* evropských států: jejich expanzionistická honička do nekapitalistických zemí a pásem světa. Již od osmdesátých let se uplatňuje nové, zvláště energické úsilí po koloniálních výbojích. Anglie se zmocňuje Egypta a vytváří si v Jižní Africe mocnou koloniální říši, Francie obsazuje Tunis v severní Africe a Tonkin ve východní Asii, Itálie se zachycuje v Habeši, Rusko zakončuje své výboje ve Střední Asii a proniká v Mandžusku, Německo získává v Africe a v jižních mořích první kolonie a konečně se k průvodu připojují Spojené státy, které Filipínami získávají „zájmy“ ve východní Asii. Toto období horečného kouskování Afriky a Asie, v němž počínajíc čínsko-japonskou válkou roku 1895¹⁶⁴ byla rozpoutána

164 Čínsko-japonská válka o nadvládu v Koreji, která začala 1. srpna 1894 japonským vyhlášením války Číně, byla ukončena 17. dubna 1895 Šimonoseckou mírovou smlouvou ve prospěch Japonska. Čína byla nucena uznat územní nároky Japonska, čímž začalo její dělení do sfér vlivu imperialistických mocností.

téměř nepřetržitá řada krvavých válek, vrcholí ve velkém tažení v Číně¹⁶⁵ a je uzavřeno rusko-japonskou válkou roku 1904¹⁶⁶.

Všechny tyto ráz naráz proběhlé události vytvořily na všech stranách nové mimoevropské rozpory: mezi Itálií a Francií v severní Africe, mezi Francií a Anglií v Egyptě, mezi Anglií a Ruskem ve Střední Asii, mezi Ruskem a Japonskem ve východní Asii, mezi Japonskem a Anglií v Číně, mezi Spojenými státy a Japonskem v Tichém oceáně – vzduté moře, příliv a odliv starých rozporů a přechodných aliancí, napětí a uvolnění, přičemž vždy po několika letech hrozila vypuknout dílčí válka mezi evropskými mocnostmi, byla však vždy opět oddálena. Z toho bylo každému jasné, jednak že skrytá, v tichu, na bedrech asijských a afrických národů probíhající válka všech kapitalistických států proti všem musí dříve či později vést ke generálnímu zúčtování, že vítr zasévaný v Africe a v Asii sklídí jednou v Evropě strašlivou bouři, tím spíše, že stálým výsledkem asijských a afrických událostí bylo rostoucí zbrojení v Evropě. A jednak že by evropská světová válka propukla, jakmile by dílčí

165 V roce 1899 vypuklo v severní Číně Boxerské povstání, které bylo v roce 1900 rozdraceno spojenými armádami osmi imperialistických států pod vedením německého generála Alfreda Grafa von Waldersee. Čína byla mimo jiné zahrnuta v rámci závěrečného protokolu z roku 1901 a nucena zaplatit příspěvky kolem 1,4 milionu marek a souhlasit se zřízením základen pro intervenční armády.

166 Rusko-japonská válka, která se vedla od února 1904 do září 1905 o kontrolu nad územími v Číně, skončila porážkou Ruska.

a proměnlivé rozpory mezi imperialistickými státy našly centrální osu, jeden převažující silný rozpor, kolem kterého by se mohly dočasně seskupit. Tato situace se vytvořila vystoupením německého imperialismu.

V Německu lze vzrůst imperialismu, stěsnaného do nejkratšího časového rozpětí, zkoumat v čisté podobě. Bezpříkladný rozmach velkopřemyslu a obchodu po založení říše vytvořil zde v osmdesátých letech dvě charakteristické svérázné formy akumulace kapitálu: nejmohutnější rozvoj kartelů v Evropě a na celém světě největší rozvinutí, jakož i koncentraci bankovníctví. Kartely zorganizovaly těžký průmysl – to znamená právě to odvětví kapitálu, které má přímý zájem jak na militaristickém zbrojení, tak na imperialistickém podnikání (výstavba drah, těžba rud a tak dále) – v činitele s největším vlivem ve státě. Bankovníctví stlačilo finanční kapitál v soustředěnou moc o největší energii s neustálým napětím, v moc, která velitelsky rozhoduje v průmyslu, obchodu a úvěrnictví země, ve státním hospodářství stejně rozhodně jako v soukromém, v moc s bezmeznou a pružnou schopností expanze, prahnoucí neustále po ziscích a uplatnění, neosobní, a proto velkorysou, odvážnou a bezohlednou, v podstatě mezinárodní, která je celým svým charakterem jako stvořena pro světovou scénu jakožto dějiště svých činů.

Připojíme-li k tomu neobyčejně silný, ve svých politických podnětech nejpružnější režim osobnosti a neobyčejně

slabý, jakékoli opozice neschopný parlamentarismus a k tomu všechny buržoazní vrstvy v příkrém protikladu k dělnické třídě, semknuté a opevněné za vládou, pak se dalo předvídat, že se tento mladý, silou kypící, žádnými zábrany netišněný imperialismus, který vystupoval na světovou scénu s ohromnými choutkami v době, kdy svět byl již skoro rozdělen, musel velmi rychle stát nevypočitatelným činitelem všeobecného znepokojení.

To se projevilo již koncem let devadesátých radikálním obratem militaristické politiky říše, oběma překotně vypracovanými návrhy o námořním loďstvu z let 1898 a 1899, podle kterých měl být bezpříkladným způsobem najednou zdvojnásoben stav bitevního loďstva. Návrhy vytyčovaly ohromný, skoro na dvě desetiletí propočtený plán námořního zbrojení¹⁶⁷. To byla nejen dalekosáhlá přeměna finanční a obchodní politiky říše – celní tarif z roku 1902¹⁶⁸ byl pouhým stínem, který následoval po obou námořních předlohách – a v dalším logickém důsledku sociální politiky a všech vnitřních třídních

167 Dne 28. března 1898 byl Říšským sněmem schválen první návrh zákona o loďstvu, podle kterého měla být německá válečná flotila do roku 1904 výrazně rozšířena nákladem kolem 482 milionů marek. Tím německý imperialismus zahájil závody ve zbrojení na moři, což vedlo k vyostření antagonismu mezi německým a anglickým imperialismem. Druhý zákon o flotile přijatý v červenci 1900 stanovil zdvojnásobení bitevní flotily stanovené v návrhu zákona o loďstvu z roku 1898.

168 Celní tarif, který prošel Říšským sněmem 14. prosince 1902 a vstoupil v platnost v roce 1906, stanovil značně zvýšená cla na veškeré dovážené zboží, zejména zemědělské produkty. V důsledku toho výrazně vzrostly životní náklady.

a stranických poměrů. Předlohy o námořním loďstvu znamenaly především demonstrativní změnu kurzu zahraniční politiky říše sledované od jejího vzniku. Kdežto Bismarckova politika se opírala o zásadu, že říše je a musí zůstat pozemní mocností, a německé loďstvo bylo považováno nejvýše za přebytečnou rekvizitu pobřežní obrany – vždyť sám státní sekretář Hollmann v březnu 1897 v rozpočtové komisi Říšského sněmu prohlásil, že „k ochraně pobřeží nepotřebujeme vůbec námořnictvo. Pobřeží se chrání samo“ –, nyní se připravoval zcela nový program: Německo se mělo stát první velmocí na souši i na moři. Tím se uskutečnil obrat od Bismarckovy kontinentální politiky k politice světové, od obrany k útoku jako cíli zbrojení. Mluva faktů byla tak jasná, že v samém Říšském sněmu byl podán patřičný komentář. Tehdejší předseda Centra Lieber¹⁶⁹ se již 11. března 1896 – po známém císařově projevu u příležitosti pětadvacetiletého jubilea Německé říše, v němž byl jako předzvěst předloh o námořním loďstvu rozvinut nový program¹⁷⁰ – vyjádřil o „bezmezných námořních plánech“, kterým je třeba se rozhodně vzepřít. Jiný předseda Centra, Schädler, volal v Říšském sněmu 23. března 1898 při první předloze zákona o námořním

169 Philipp Ernst Maria Lieber (1838–1902), německý středový politik a člen Říšského sněmu.

170 Dne 18. ledna 1896 na banketu ke 25. výročí Německé říše Wilhelm II. nepřímou navýšil finanční prostředky na další přezbrojení pod záminkou, že je třeba chránit obchodní loďstvo a Němce žijící v zámořských územích a pevněji provázat kolonie s říší.

loďstvu: „Národ je toho názoru, že nemůžeme být první mocí pozemní i první mocí námořní. Jestliže se na mne právě volalo, že to přece vůbec nechceme – potom, pánové, jste na začátku toho, a to na velmi ošemetném začátku.“ A když došlo k jednání o druhé předloze, prohlásil v Říšském sněmu též Schädler 8. února 1900, poukazuje přitom na všechna dřívější prohlášení o tom, že se nepomýšlí na žádné nové návrhy o námořním loďstvu: „A dnes tato novela, která neznamena nic víc a nic méně než vytvoření světového námořnictva jako základny světové politiky, a to zvýšením stavu našeho loďstva během skoro dvou desetiletí na dvojnásobek.“ Ostatně vláda sama otevřeně vyjádřila politický program nového kurzu: 11. prosince 1899 při zdůvodnění druhé předlohy o námořním loďstvu prohlásil von Bülow, tehdy státní tajemník ministerstva zahraničí: „Jestliže Angličané hovoří o *greater Britain*, Francouzi o *nouvelle France*, jestliže si Rusové otvírají Asii, máme také my nárok na *větší Německo*. [...] Jestliže nevybudujeme loďstvo, které bude schopno chránit náš obchod a naše krajany v cizině, naše misie a bezpečnost našeho pobřeží, pak ohrožujeme nejživotnější zájmy země. [...] V nadcházejícím století se německý národ stane *buď kladivem, nebo kovádkou*.“¹⁷¹ Odmyslíme-li si krasořečnění o ochraně pobřeží, misiích a obchodě, zůstává

171 Jednání Říšského sněmu, X. legislativní období, I. jednání, 1898–1900, sv. 4, stenografický přepis. Berlín: 1900, s. 3293–3295.

výstižný program: větší Německo, politika kladiiva vůči ostatním národům.

Všem bylo jasné, proti komu byly tyto provokace namířeny především: nová agresivní námořní politika měla z Německa učinit konkurenta první námořní mocnosti – Anglie. A v Anglii to také jinak nebylo chápáno. Reforma loďstva a programová prohlášení, jimiž byla provázena, vyvolaly v Anglii největší znepokojení, které od té doby neopadlo. V březnu 1910 opakoval lord Robert Cecil při rozpravě o loďstvu v anglické Dolní sněmovně svou výzvu, aby mŕže-li kdo, uvedl nějaký rozumný důvod pro to, že Německo buduje ohromné loďstvo, neboť není tu jiný důvod než úmysl vypovědět Anglii boj. Závodění na moři, které mezi oběma stranami probíhalo půl druhého století, a nakonec horečná stavba lehkých a těžkých křižníků, to již byla válka Německa s Anglií. Návrh zákona o námořním loďstvu z 11. prosince 1889 znamenal vypovězení války Anglii Německem, které Anglie kvitovala 4. srpna 1914.

Tento boj na moři neměl samozřejmě vůbec nic společného s hospodářským konkurenčním bojem o světový trh. „Anglický monopol“ na světovém trhu, který údajně podvazoval kapitalistický vývoj Německa a o kterém se dnes tolik žvaní, patří do říše vlasteneckých válečných legend, které se také nemohou vzdát strašáka francouzské *revanche*. Onen „monopol“ byl již od osmdesátých let k velkému zármutku anglických kapitalistů

pohádkou zašlých časů. Onomu monopolu z první poloviny devatenáctého století až šedesátých let učinil konec průmyslový rozvoj Francie, Belgie, Itálie, Ruska, Indie, Japonska, především však Německa a Spojených států. Vedle Anglie vystupovala v posledních desetiletích na světový trh jedna země po druhé a kapitalismus se přirozeně a bouřlivě vyvíjel ke kapitalistickému světovému hospodářství.

Ale anglická námořní nadvláda, která dnes nedá spát mnohým německým sociálním demokratům a jejíž zničení připadá těmto udatným straníkům naléhavě nezbytné pro blaho socialismu, tato námořní nadvláda – následek rozpínavosti Britské říše do všech pěti světadílů – škodila německému kapitalismu dosud tak málo, že tento vyrostl pod jejím „jařmem“ s neuvěřitelnou rychlostí v docela robustního chlapíka s vypasenými tvářemi. Ano, právě Anglie sama a její kolonie jsou nejdůležitějším výchozím bodem rozmachu německého velkopřůmyslu, jako naopak bylo Německo pro Britskou říši nejdůležitějším a nepostradatelným odběratelem. Dalek toho, aby si navzájem překážel, je britský i německý velkokapitalistický rozvoj na nejvyšší míru odkázán navzájem na sebe a spjat spolu dalekosáhlou dělbu práce, což nejvyšší měrou příznivě ovlivňuje právě anglický svobodný obchod. Německý obchod a jeho zájmy na světovém trhu neměly tedy se změnou kurzu německé politiky a se stavbou námořního loďstva vůbec nic společného.

Právě tak málo bylo příčinou nebezpečného světového rozporu a námořního soupeření s Anglií dosavadní německé koloniální panství. Německé kolonie nepotřebovaly ke své ochraně námořní moc prvního řádu, neboť při jejich složení je nemohl Německé říši závidět nikdo, a nejméně Anglie. Že se jich nyní ve válce zmocnily Anglie a Japonsko, že lup mění držitele, to je běžné opatření a účinek války. Podobá se to tomu, že dnes choutky německých imperialistů zběsile křičí po Belgii, ačkoli dříve, v míru, si člověk nemohl dovolit ani pomyslet na zábor Belgie, nechtěl-li se dostat do blázince. K válce mezi Anglií a Německem by nemohlo nikdy ani na souši, ani na moři dojít pro jihovýchodní nebo jihozápadní Afriku, Zemi císaře Viléma nebo Čching-tao. Vždyť krátce před vypuknutím dnešní války byla dokonce hotova smlouva, která měla mezi Německem a Anglií přispět ke smírnému rozdělení portugalských kolonií v Africe mezi obě mocnosti.¹⁷²

Rozvinutí námořní síly, vztyčení praporu světové politiky na německé straně zvěstovalo tedy nové a velkorysé nájezdy německého imperialismu ve světě. V prvotřídním agresivním loďstvu a v překotném zvětšování vojstva, které probíhalo souběžně s výstavbou loďstva, byl

172 Dne 15. června 1914 byla uzavřena dohoda mezi Německem a Velkou Británií o vymezení jejich zájmů ve vztahu k Bagdádské dráze a získání částí portugalského koloniálního impéria. Dokončená smlouva nebyla podepsána z důvodu vypuknutí války.

teprve vytvořen aparát budoucí politiky, jejíž zaměření a cíle otevíraly dokořán dveře nevypočitatelným možnostem. Výstavba loďstva a zbrojení byly samy o sobě velkolepým obchodem německého velkopřemyslu a přitom skýtal neomezené perspektivy dalším operačním choutkám kapitálu kartelů a bank v širém světě. To zaručovalo, že všechny buržoazní strany vpluly pod prapor imperialismu. Příklad národních liberálů jakožto elitního sboru imperialistického těžkého průmyslu následovalo Centrum, které se právě tím, že přijalo mocensko-politickou předlohu o námořním loďstvu, již předtím tak halasně odsuzovalo, stalo roku 1900 definitivně vládní stranou. Za Centrem klusali při jednání přívěsku zákona o loďstvu – tarifu hladových cel – volnomyšlenkáři. Kolonu uzavírali junkeři, kteří se z umíněných odpůrců „ohavného loďstva“ a stavby kanálů¹⁷³ stali horlivými harcovníky a příživníky námořního militarismu, koloniálních loupeží a s tím spojené celní politiky.

173 Kvůli odporu východolabských junkerů neuspěl v pruské sněmovně v letech 1899 a 1901 návrh pruské vlády, kterou podporovaly průmyslové a vojenské kruhy, na vybudování spojovacího průplavu mezi Rýnem a Labem. Agráři se báli možného poklesu ceny obilí kvůli levnému dovozu ze zahraničí. Návrh byl přijat až v únoru 1905 poté, co vláda upustila z požadavku vybudovat spojení mezi Hannoverem a Labem kvůli obnovenému odporu junkerů.

Volby do Říšského sněmu z roku 1907, takzvané volby hotentotské¹⁷⁴, odhalily, jak je celé měšťácké Německo v záchvatu imperialistického nadšení pevně semknuto pod jedním praporem: bylo to Německo von Bülowů, Německo, které se cítí povoláno vystoupit jako kladivo světa. A také tyto volby – svou pogromistickou duchovní atmosférou – byly předehrou Německa ze 4. srpna – provokací nejen německé dělnické třídy, ale ostatních kapitalistických států, byly zařatou pěstí, napřaženou nikoli proti komukoli jednotlivě, ale proti všem vcelku.

IV.

Nejdůležitějším působištěm německého imperialismu se stalo Turecko, jeho průkopníkem zde byla Deutsche Bank a její obrovské obchody v Asii, které jsou střediskem německé politiky v Orientu. V padesátých a šedesátých letech hospodařil v asijském Turecku hlavně anglický kapitál, který stavěl železnice ze Smyrny a který měl rovněž pronajatu první trať anatolské dráhy až do

174 Pod vedením říšského kancléře Bernharda von Bülowa před volbami do Říšského sněmu 25. ledna 1907 probíhala pomlouvačná kampaň proti opozici, zejména proti sociálním demokratům, a kampaň za pokračování koloniální války proti Hererům a Kojkojnům (dříve nazývaných Hotentoty) v Africe. Zastaralé rozdělení volebních obvodů a dohody mezi vládnoucími stranami způsobily, že sociální demokraté získali pouze 43 mandátů, ač obdrželi největší počet hlasů (v roce 1903 měli sociální demokraté 81 mandátů).

Izmitu. Roku 1888 se na scéně objevuje německý kapitál, od Abdula Hamida přebírá do provozu Angličany vybudovanou trať a začíná stavět novou trať z Izmitu do Ankary s odbočkami do měst Skutari¹⁷⁵, Bursa, Konya a Kayseri. Roku 1899 dosáhla Deutsche Bank koncese na stavbu a provoz přístavu i se zařízením v Haydarpaşa a opanovala výlučně obchod i veškerá cla v přístavu. Roku 1901 postoupila turecká vláda Deutsche Bank koncesi na velkou Bagdádskou dráhu k Perskému zálivu, roku 1907 koncesi na vysušení jezera u Karaviranu a zavodnění roviny Koma.

Rubem těchto velkolepých „mírových kulturních děl“ je „mírově“ a velkolepé zničení maloasijského rolnictva. Náklady rozsáhlých staveb zálohovala Deutsche Bank pomocí rozvětveného systému veřejného dluhu, turecký stát se stal věčným dlužníkem pánů Siemense, Gwinnera, Helffericha a dalších, podobně jako byl již dříve dlužníkem kapitálu anglického, francouzského a rakouského. Tento dlužník je nyní nucen nejen stále vysávat státní rozpočet nesmírnými částkami, aby mohl zúročit půjčky, nýbrž musel poskytnout záruku na hrubé zisky z železničních drah, které byly tímto způsobem budovány. Nejmodernější dopravní prostředky a zařízení zde byly naroubovány na zcela zaostalé poměry, z velké části na poměry naturálního hospodářství, na

175 Dnes Üsküdar.

nejprimitivnější rolnické hospodářství. Na vyprahlé půdě tohoto hospodářství, které je po staletí bezohledně vysáváno orientální despocií a stěží produkuje hrstku obilí nad státní dodávky k vlastní výživě rolnictva, nemůže samozřejmě vzejít nutný provoz a nemohou vzklíčit zisky železničních drah. Obchod a osobní doprava jsou zcela nevyvinuty, což odpovídá hospodářské a kulturní vyspělosti země, a mohou se rozvíjet jen pomalu. To, co chybí k vytvoření žádoucího kapitalistického zisku, doplácí železničním společnostem ročně turecký stát formou „záruky na kilometry“¹⁷⁶. To je systém, podle kterého v evropském Turecku vybudoval dráhy rakouský a francouzský kapitál, a téhož systému použila při svém podnikání v asijském Turecku Deutsche Bank. Jako záruku a jistotu, že doplatek bude uhrazen, představila turecká vláda zástupcům evropského kapitálu takzvanou správní radu pro kontrolu veřejného dluhu, která dala Deutsche Bank právo vybírat desátek od řady provincií. Za období 1893–1910 „doplatila“ tímto způsobem turecká vláda například za dráhu do Angory a za trať Eskişehir–Konya na devadesát milionů franků. „Desátky“, které turecký stát dával vždy znovu v zástavu svým evropským věřitelům, jsou prastaré selské naturální dávky v obilí, skopovém, hedvábí a tak dále. Desátky se nevybírají přímo, nýbrž

176 Když byla započata stavba anatolské železniční trati, náklady byly počítány na jeden kilometr. Turecká vláda byla povinna uhradit železniční společnosti rozdíl mezi provozními příjmy a vypočtenými celkovými náklady. Aby byla tato částka pokryta, musely být zpřístupněny příjmy turecké státní pokladny.

prostřednictvím pachtýřů, podobných pověstným výběrčím daní z předrevoluční Francie, kterým stát jednotlivě prodává pravděpodobný výnos dávek z každého vilájetu (provincie) v dražbě za hotové, to znamená těm, kdo nabídnou nejvíc. Vydraží-li desátek vilájetů spekulant nebo konzorcium, prodávají tito desátek každého sandžaku (okrsku) dalším spekulantům, kteří svůj podíl odstupují opět celé řadě menších agentů. Čím více se desátek blíží k rolníkovi, tím lavinovitěji roste, protože každý chce krýt své výdaje a shrábnout co nejvyšší zisk. Jestliže se pachtýř zmýlil ve svých výpočtech, hledí se odškodnit na rolníkův účet. Rolník čeká, skoro vždy zadlužen, netrpělivě na okamžik, kdy bude moci prodat svou sklizeň. Ale po pokosení svého obilí musí mnohdy týdny čekat s mlácením, až se pachtýři desátků uráčí odebrat si svůj díl. Pachtýř, který obvykle bývá současně obchodníkem s obilím, využívá nebezpečí, že sedlákovi celá sklizeň shnije na poli, k tomu, aby na něm vynutil sklizeň za nízkou cenu. Pomoc proti stížnostem nespokojenců si pachtýř dovede zajistit u úředníků, zvláště u muktara (starosta obce). Nedá-li se sehnat žádný pachtýř daní, vymáhá vláda desátky *in natura*, dopravuje je do skladišť a poukazuje je kapitalistům jako dlužný „doplatek“. To je vnitřní mechanismus „hospodářské obrody Turecka“ prostřednictvím kulturních počínů evropského kapitálu.

Těmito operacemi se tedy dospívá k dvojím výsledkům. Zemědělství Malé Asie se stává objektem dobře organizovaného procesu vysávání k užítku a prospěchu

evropského, v tomto případě však především německého bankovního a průmyslového kapitálu. Tak se rozšiřují „zájmové oblasti“ Německa v Turecku, které opět vytvářejí základnu a podnět k politické „ochraně“ Turecka. Současně se turecká vláda, tento vydřidušský aparát nutný k hospodářskému využití rolnictva, stává poslušným nástrojem, vazalem německé zahraniční politiky. Již delší dobu byly turecké finance, celní a daňová politika a státní výdaje pod evropskou kontrolou. Německý vliv se uplatnil zvláště *ve vojenských organizacích*.

Z toho všeho vysvítá, že německý imperialismus má zájem na posílení turecké státní moci aspoň potud, aby zabránil jejímu předčasnému rozpadu. Urychlená likvidace Turecka by vedla k jeho rozdělení mezi Anglii, Rusko, Itálii, Řecko a jiné, čímž by zmizela jedinečná základna velkých operací německého kapitálu. Zároveň by mimořádně vzrostla moc Ruska a Anglie, jakož i středomořských států. Německému imperialismu jde tedy o to, udržet pohodlný aparát „samostatného tureckého státu“ a zachovat „celistvost“ Turecka tak dlouho, až spadne jako zralý plod do klína Německu, rozleptáno zevnitř německým kapitálem podobně jako dříve Egypt Angličany nebo nedávno Maroko Francouzi. Známý mluvčí německého imperialismu Paul Rohrbach přiznává například zcela otevřeně a poctivě:

„Je pochopitelné, že Turecko, obklopené ze všech stran hrabivými sousedy, nachází oporu u mocnosti, která

v Orientě téměř nemá územní zájmy. Tou mocností je Německo. My proti tomu bychom byli zmizením Turecka velmi poškozeni. Jsou-li hlavními dědici Turků Rusko a Anglie, je nabíledni, že by tím moc těchto dvou států významně vzrostla. Ale kdyby bylo Turecko rozděleno tak, že by nám připadl značný kus, znamená to pro nás nekonečné potíže, neboť Rusko, Anglie a v jistém smyslu také Francie a Itálie sousedí s nynější tureckou državou a jsou s to buď po souši, nebo po moři, nebo oběma cestami obsadit a hájit svůj podíl. My naproti tomu jsme bez jakéhokoli přímého spojení s Orientem. [...] *Německá Malá Asie nebo Mezopotámie by se mohly stát skutečností jen tehdy, kdyby především aspoň Rusko a tím také Francie byly donuceny zřici se svých současných politických cílů a ideálů, to znamená, kdyby napřed byla světová válka zakončena rozhodně ve smyslu německých zájmů.*“¹⁷⁷

Německo, které 8. listopadu 1898 přísahalo v Damašku slavnostně při stínu velikého Saladina, že bude ochraňovat a bránit muslimský svět a zelený prapor Prorokův,¹⁷⁸ posilovalo tedy po jedno desetiletí horlivě režim krvavého sultána Abdula Hamida a po krátkém odcizení

177 Paul Rohrbach, *Der Krieg und die deutsche Politik* (Válka a německá politika). Drážďany: Verlag Das Größere Deutschland, 1914, s. 36.

178 Během své cesty do Orientu v říjnu a listopadu 1898 se Wilhelm II. při příjezdu do Damašku prohlásil ochráncem tureckého sultána a všech mohamedánů.

pokračovalo ve svém díle s režimem mladoturků¹⁷⁹. Misie se kromě výhodných obchodů Deutsche Bank omezovala hlavně na reorganizaci a cepování tureckého militarismu pomocí německých instruktorů s pašou von der Goltzem v čele. Modernizace vojenství přirozeně navalila na bedra tureckého sedláka nové tíživé náklady, ale zato pro Kruppa a Deutsche Bank byla zahájením skvělých obchodů. Turecký militarismus se stal zároveň přívěskem prusko-německého militarismu a opěrným bodem německé politiky ve Středomoří a v Malé Asii.

Osudy turecké revoluce ukazují nejlépe, že „regenerace“ Turecka, prováděná Německem, je jen umělým pokusem o oživení mrtvol. V jejím počátečním stadiu – když v mladotureckém hnutí převládal ideologický prvek a když se ještě turecká revoluce kochala dalekosáhlými plány a sebeklamem skutečného příslibu životního jara a vnitřní obnovy Turecka – věnovala rozhodně své politické sympatie Anglii, v níž spatřovala ideál liberálního moderního státnictví, kdežto Německo, oficiální dlouholetý ochránce svatého režimu starého sultána, vystupovalo jako odpůrce mladoturků. Revoluce roku 1908 vypadala jako krach německé orientální politiky a všeobecně to bylo také tak pojmáno. Sesazení

179 Mladoturecká revoluce, která začala v červenci 1908, uzákonila ústavu a svolala parlament, čímž ukončila absolutistickou vládu sultána Abdula Hamida II., který byl sesazen v roce 1909 při pokusu rozdrtit revoluci. Právě křídlo mladoturků nastolilo vojenskou diktaturu, která potlačila masové a národní hnutí.

Abdula Hamida vypadalo jako likvidace německého vlivu. Avšak tou měrou, jakou mladoturci po převzetí moci projevovali úplnou neschopnost provést nějakou moderní, hospodářskou, sociální a národnostní reformu, tou měrou, jakou stále více prokukovalo jejich kontrarevoluční kopýtka, vrátili se hned s přirozenou nezbytností k patriarchálním vladařským metodám Abdula Hamida, tedy k periodicky organizované krvavé lázni porobených národů poštvaných proti sobě a k bezmeznému orientálnímu vysávání rolnictva, což byly dva základní pilíře státu. Tím se starost o umělé udržování tohoto násilného režimu opět stala hlavní starostí „mladého Turecka“, a tak se také Turecko v zahraniční politice brzy vrátilo k tradicím Abdula Hamida – ke spojenectví s Německem.

Každému, a zejména německé sociální demokracii, bylo již dávno jasné, že turecký stát rozdírají rozmanité národnostní otázky: arménská, kurdská, syrská, arabská a řecká (doneslé ještě albánská a makedonská), že rozdílnost ekonomicko-sociálních problémů v různých částech říše, rozmach silného a životaschopného kapitalismu v sousedních mladých balkánských státech a především dlouholeté rozkladné hospodářství mezinárodního kapitálu i mezinárodní diplomacie v Turecku – že to vše činí z pokusu o skutečnou obnovu tureckého státu zcela beznadějně počínání a že všechny pokusy udržet zpuchřelou, rozkládající se hromadu trosek vyúsťují v reakční podnik. Již při příležitosti velkého krétského

povstání roku 1896¹⁸⁰ byl v německém stranickém tisku důkladně vyložen problém Orientu, což vedlo k revizi stanoviska zastávaného kdysi Marxem v době krymské války¹⁸¹, a definitivně byla zavržena „celistvost Turecka“ jako dědictví evropské reakce. A nikdo nerozeznal tak rychle a přesně vnitřní sociální neplodnost režimu mladoturků a jeho kontrarevoluční charakter jako německý sociálnědemokratický tisk. Že tento režim potřebuje pouze strategické železnice pro rychlou mobilizaci a řízené vojenské instruktory a tím se zchátralá barabizna, jakou byl turecký stát, stane zase životaschopnou – to byla také vpravdě prusácká představa.¹⁸²

180 V roce 1896 povstalo řecké obyvatelstvo ostrova Kréta v ozbrojeném boji proti turecké nadvládě. V únoru 1897 povstanci, podporovaní řeckými jednotkami, vyhlásili připojení k Řecku. Velmocí zasáhly a prohlásily Krétu za autonomní oblast „pod záštitou Evropy“ a britské, francouzské, italské a ruské jednotky ostrov obsadily.

181 V krymské válce v letech 1853–1856 Rusko svedlo bitvu o nadvládu a vliv na Blízkém východě proti Turecku, které bylo spojencem Velké Británie, Francie a Sardinie. Rusko utrpělo těžkou porážku a ztratilo svůj dominantní vliv na Turecko.

182 Dne 3. prosince 1912, po první balkánské válce, prohlásil mluvčí sociálnědemokratické frakce David v Říšském sněmu: „Včera zde zaznělo, že německá orientální politika není viníkem pádu Turecka, že německá orientální politika je dobrá. Říšský kancléř řekl, že jsme Turecku prokázali mnoho dobrého, a pan Bassermann řekl, že jsme Turecko přiměli učinit rozumné reformy. Toho druhého si nejsem vědom (*smích sociálních demokratů*); a za těmi dobrými skutky bych také rád dal otazník. Proč se Turecko zhroutilo? Co se tam zhroutilo, byl *junkerský regiment*, podobný tomu, který máme ve východním Polabí. (*Velmi správně! od sociálních demokratů. – smích vpravo*) Zhroucení Turecka je paralelním jevem ke zhroucení Mandžuského junkerského regimentu v Číně. Zdá se, že junkerské regimenty všude postupně končí (*výkřiky sociálních demokratů: „Doufáme!“*); již neodpovídají moderním potřebám.

Řekl jsem, že podmínky v Turecku jsou do jisté míry podobné těm ve východním Polabí. Turci jsou vládnoucí kastou dobyvatelů, tvoří jen malou menšinu. Kromě nich jsou tu ještě neturci, kteří přijali mohamedánské náboženství, ale skuteční místní Turci tvoří jen malou menšinu, kastu bojovníků, kastu, která zaujala všechna vedoucí místa, jako v Prusku, ve správě, v diplomacii, v armádě; kastu, jejíž ekonomické postavení bylo založeno na velkém pozemkovém majetku, na disponování nevolnickými rolníky, stejně jako ve východním Polabí; kastu, která vůči těmto nevolníkům, kteří byli cizího kmene a náboženství, vůči bulharským a srbským rolníkům prováděla stejně bezohlednou statkářskou politiku jako naši Spahiové ve východním Polabí. (*Smích.*) Dokud v Turecku byla subsistenční ekonomika, bylo to ještě možné, protože tehdy se takový panský regiment dal ještě do jisté míry snést, protože panstvo ještě tolik netrvalo na tom, aby své poddané ždímal; pokud měli jinak dost jídla a živobytí, byli spokojeni. Avšak v okamžiku, kdy Turecko navázalo kontakt s Evropou a rozvinulo moderní peněžní hospodářství, stal se tlak tureckých junkerů na jejich rolníky stále neúnosnějším. Toto rolnictvo bylo vyžídáno a velká část rolníků se stala žebráky; z mnohých se stali lupiči. To jsou Komitaschisi! (*Smích vpravo.*) Turečtí junkeři nevedli jen válku proti cizím nepříteli, ne, pod touto válkou proti cizím nepřítelům probíhala v Turecku rolnická revoluce. To bylo to, co Turkům zlomilo páteř, a to byl kolaps jejich junkerského systému!

Když se říká, že německá vláda odvedla dobrou práci – no, neudělala pro Turecko a mladoturecký systém to nejlepší, co mohla. Měla jim doporučit, aby provedli reformy, k nimž se Turecko zavázalo Berlínským protokolem [8], a učinili své rolníky skutečně svobodnými, jak to učinily Bulharsko a Srbsko. Ale jak by toto mohla učinit prusko-německá junkerská diplomacie! [...]

Nedalo se očekávat, že by pokyny, které pan von Marschall obdržel z Berlína, posloužily mladoturkům dobře. To, co jim přinesly – nebudu vůbec mluvit o vojenských záležitostech –, byl určitý duch, který se vložil do tureckého důstojnického sboru, duch „elejant jardeoffizier“ (elegantní důstojník gardy) (*smích mezi sociálními demokraty*), duch, který se v této bitvě ukázal pro tureckou armádu jako mimořádně zhoubný. Hovoří se o nálezech těl důstojníků v lakovaných botách apod. Arogance nad masami lidí, nad masami vojáků především, toto vymetání důstojníků, toto nařizování shora, zničilo vztah důvěry v tureckou armádu v jejích kořenech, a tak je také jasné, že tento duch přispěl k vnitřnímu rozkladu turecké armády.

Milí pánové, neshodneme se v otázce, kdo může za krach Turecka. Pomoc jistého pruského ducha nebyla jedinou příčinou zhroucení Turecka, to samozřejmě ne, ale přispěla k němu, urychlila ho. V podstatě šlo o ekonomické důvody, jak jsem již vysvětlil.“ [Jednání Říšského sněmu, XIII. legislativní období, I. zasedání, sv. 286, stenografický přepis, s. 2513–2514]. [pozn. a zvýraznění R. L.]

Režim mladoturků musel již v létě 1912 udělat místo kontrarevoluci. Prvním příznačným aktem turecké „regenerace“ v této válce byl státní převrat, zrušení ústavy, to znamená v tomto ohledu formální návrat k režimu Abdula Hamida.

Turecký militarismus, cepovaný Němci, se žalostně zhroutil již v první balkánské válce. A nynější válka, do jejíhož příšerného víru bylo Turecko strženo jako „chránělec“ Německa, povede bez ohledu na její výsledek s nevyhnutelnou fatálností k další, nebo dokonce definitivní likvidaci Turecké říše.

Pozice německého imperialismu – a v jeho jádru: zájmy Deutsche Bank – dostala v Orientu Německou říši do rozporu se všemi ostatními státy. Především s Anglií. Ta nebyla jen nucena vzdát se konkurujících obchodů a tím tučných kapitálových zisků v Anatolii a Mezopotámii ve prospěch německého soka – s tím by se konečně smířila. Avšak zde, na místě pro velmocenskou politiku Anglie nejcitlivějším: na křižovatce mezi Střední Asií, Persií a Indií na jedné straně a Egyptem na straně druhé budovaly se strategické železnice a pod německým vlivem se posiloval turecký militarismus.

„Anglie,“ psal Rohrbach ve své knize *Die Bagdadbahn* (Bagdádská dráha), „může být z Evropy po souši napadena a těžce zasažena jen na jediném místě: v Egyptě. Ztráta Egypta by pro Anglii znamenala nejen ztrátu

panství nad Suezským průplavem a ztrátu spojení mezi Indií a Asií, nýbrž pravděpodobně i ztrátu držav ve střední a východní Africe. Dobyť Egypta muslimskou mocností, jako je Turecko, mohlo by mimo to nebezpečně působit na šedesát milionů muslimských poddaných Anglie v Indii, dále v Afghánistánu a Persii. Turecko však může pomýšlet na Egypt jen za předpokladu, že bude disponovat zdokonalenou soustavou železnic v Malé Asii a Sýrii, že bude moci prodloužením anatolské dráhy odrazit útok Anglie na Mezopotámii, že zvětší a zdokonalí svou armádu a že zlepší svou celkovou hospodářskou situaci a finance.“¹⁸³

A v knize *Der Krieg und die deutsche Politik* (Světová válka a německá politika), která vyšla na začátku světové války, Rohrbach uvádí:

„Bagdádská dráha byla již od začátku určena k tomu, aby bezprostředně spojila Cařihrad a hlavní vojenská střediska Turecké říše v Malé Asii se Sýrií a provinciemi na Eufratu a Tigridu. [...] Dalo se samozřejmě předvídat, že by dráha ve spojení s železničními tratěmi v Sýrii a Arábii, které byly zčásti projektovány, zčásti se stavěly nebo již byly dokončeny, poskytla také možnost použít tureckých vojsk ve směru na Egypt. [...] Nikdo nebude popírat, že za předpokladu německo-tureckého

spojenectví a za různých jiných předpokladů, které by se mohly uskutečnit ještě méně jednoduše než ono spojenectví, znamená Bagdádská dráha pro Německo politické životní zajištění.“¹⁸⁴

Tak otevřeně vyjadřovali polooficiální mluvčí německého imperialismu jeho plány a záměry v Orientu. Zde dostávala německá politika určité dalekosáhlé obrysy, agresivní tendenci, pro další světovou politickou rovnováhu nejvýš destruktivní, a zřejmě zahrocení proti Anglii. Německá orientální politika tak byla konkrétním komentářem k námořní politice, inaugurované roku 1889.

Německo se zároveň dostávalo svým programem celistvosti Turecka do rozporu s balkánskými státy, jejichž historické dovršení a vnitřní vzestup splývají s likvidací evropského Turecka. Nakonec se Německo dostalo do rozporu s Itálií, jejíž imperialistické choutky se zaměřují především na turecké državy. Na konferenci o Maroku v Algecirasu roku 1905¹⁸⁵ stála Itálie po boku Anglie a Francie. O šest let později znamenala již italská

expedice do Tripolska¹⁸⁶, která navazovala na rakouskou anexi Bosny¹⁸⁷ a byla tak svým způsobem faktem zahajujícím první balkánskou válku, odpadnutí Itálie, rozbití Trojspolku a izolaci německé politiky i z této strany.

Druhý směr německých výbojných snah se na Západě projevil v marocké aféře. Nikde nebylo vidět odklon od bismarckovské politiky příkřeji. Bismarck, jak známo, podporoval záměrně koloniální úsilí Francie, aby odvrátil její pozornost od kontinentálních ohnisek, od Alsaska-Lotrinska. Nejnovější postup Německa byl naopak namířen rovnou proti francouzské koloniální expanzi. Situace v Maroku byla však zcela jiná než v asijském Turecku. Oprávněných kapitálových zájmů Německa v Maroku bylo velmi málo. Němečtí imperialisté sice během marocké krize nafoukli, jak jen mohli, nároky remscheider-ské kapitalistické firmy Mannesmannovy, která půjčila marockému sultánovi peníze a dostala za to koncese na rudné doly, na „vlastenecký životní zájem“. Ale zřejmě skutečnost, že každá z obou konkurenčních kapitálových skupin v Maroku – jak skupina Mannesmannova, tak společnost Krupp-Schneiderova – představovala

184 Paul Rohrbach, *Der Krieg und die deutsche Politik*. Op. cit., s. 18–19.

185 Na konferenci v Algecirasu 7. dubna 1906 byla podepsána smlouva, která ukončila první marockou krizi roku 1905. Smlouva formálně zaručovala nezávislost Maroka, ale upevnila francouzský vliv v Maroku tím, že na pět let umístila policejní síly země pod francouzskou a španělskou kontrolu. Itálie nepodporovala Německo, svého spojence z Trojspolku, ale Francii, se kterou uzavřela tajnou dohodu o rozdělení sfér vlivu v severní Africe a o neutralitě.

186 V září 1911 vyvolala Itálie válku proti Turecku. Itálie využila antagonismů obklopujících Maroko a v říjnu 1912 uspěla při anexi Tripolisu a Kyrenaiky.

187 V říjnu 1908 Rakousko-Uhersko anektovalo území Bosny a Hercegoviny pod svou správu, čímž se zhoršily již tak napjaté vztahy se Srbskem. Německá vláda podporovala Rakousko-Uhersko a donutila Rusko uznat anexi. Tento čin vedl k další izolaci Německa a Rakouska-Uherska, protože se sblížily mocnosti Dohody a také Itálie, která se v říjnu 1908 zavázala v tajné dohodě s Ruskem podporovat neutralitu a zachování statu quo na Balkáně.

zcela mezinárodní směsici německých, francouzských a španělských podnikatelů, vadila tomu, aby se vážně a s určitým úspěchem mluvilo o „německé zájmové oblasti“. Tím příznačnější byla rozhodnost a důraz, s nimiž Německá říše ohlásila v roce 1905 náhle svůj nárok na spolupůsobení při úpravě marocké záležitosti a svůj protest proti francouzskému panství v Maroku. To byla první světová politická srážka s Francií. Roku 1895 padlo Německo spolu s Francií a Ruskem do náruče vítěznému Japonsku, aby mu zabránilo využít vítězství nad Čínou u Šimonoseki. O pět let později vytáhlo ruku v ruce s Francií jako součást celé mezinárodní falangy na loupežné tažení proti Číně. Nyní se v Maroku objevila radikální nová orientace německé politiky v jejím vztahu k Francii. Za marocké krize, která během jejího sedmiletého trvání vedla dvakrát téměř k válce mezi Německem a Francií, nešlo už o „odvetu“, o nějaké kontinentální rozpory mezi oběma státy. Zde se projevoval zcela nový rozpor, který vznikl tím, že německý imperialismus lezl do zelí francouzskému. Konečný výsledek krize, kdy se Německo spokojilo s francouzským územím Konga, ukázal, že nemělo v Maroku žádné vlastní zájmy a nepotřebovalo je hájit. Ale právě tím nabyl německý výpad v marocké záležitosti dalekosáhlého politického významu. Celá německá politika v Maroku prozrazovala právě neurčitostí svých hmatatelných cílů a nároků neomezené choutky, ohmatávání a hledání kořisti – byla zcela všeobecným imperialistickým vyhlášením války Francii. Rozpor mezi oběma státy vystupoval zde v jasném světle.

Tam – pomalý vývoj průmyslu, stagnující obyvatelstvo, rentiérský stát provádějící hlavně zahraniční finanční obchody, obtížený velikou koloniální říší, kterou stěží drží pohromadě; zde – mocný, mladý, na první místo se deroucí kapitalismus, který táhne do světa na lov kolonií. Na dobytí anglických kolonií nebylo pomyšlení. Tak se mohla vlčí chamtivost německého imperialismu obrátit kromě asijského Turecka především na francouzské dědictví. Toto dědictví poskytovalo také pohodlné vnadidlo, kterým by se popřípadě na účet Francie dala odškodnit Itálie za rakouské expanzivní choutky na Balkáně a tak udržet vzájemnými obchody v Trojspolku. Uvážíme-li, že Německo, uchycené kdekoli v Maroku, mohlo pomocí dodávek zbraní kdykoli podpálit na všech koncích francouzskou severoafrickou říši, jejíž obyvatelstvo žije v chronickém válečném stavu s francouzskými dobyvateli, je jasné, že francouzský imperialismus musel být krajně znepokojen německými nároky na Maroko. To, že se Německo nakonec zřeklo nároků na Maroko, znamenalo jen odstranění tohoto přímého nebezpečí, ale všeobecné znepokojení Francie a velmocenský rozpor, který již jednou vznikl, existovaly nadále.¹⁸⁸

188 K uklidnění obav Francie nepřispěla ani dlouholetá hlučná agitace v německých imperialistických kruzích ohledně Maroka. Všeněmecký svaz hlasitě obhajoval program anexe Maroka, samozřejmě jako „životní otázku“ pro Německo, a šířil leták z pera svého předsedy Heinricha Claße pod názvem „Západní Maroko německé!“. Když se profesor Schiemann po uzavření dohody s Kongem pokusil v *Kreuz-Zeitung* (periodikum) obhájit dohodu ministerstva zahraničí a zřeknutí se Maroka, tisk ho napadl takto:

Ale politikou v Maroku se Německo dostalo do rozporu nejen s Francií, nýbrž bezprostředně zase s Anglií. Zde v Maroku, v největší blízkosti Gibraltaru, kde je druhá nejdůležitější křižovatka světově politických cest Britské říše, muselo být náhlé vynoření německého imperialismu s jeho požadavkem a s drastickým nátlakem, který tuto akci provázel, chápáno jako demonstrace proti Anglii. Také formálně se první protest Německa obracel přímo proti úmluvě mezi Anglií a Francií o Maroku a Egyptě z roku 1904¹⁸⁹ a německý požadavek směřoval zcela jasně k tomu, aby Anglie byla z uspořádání marocké aféry vyřazena. Nevyhnutelný účinek tohoto postoje na německo-anglické vztahy nemohl být pro nikoho tajemstvím. Tehdejší situace je vylíčena v jedné londýnské zprávě listu *Frankfurter Zeitung* z 8. listopadu 1911:

„Profesor Schiemann je rodilý Rus, možná ani není čistě německého původu. Nikdo mu proto nemůže vyčítat, že je chladný a přezíravý k otázkám, které se nejcitlivěji dotýkají národního vědomí, vlastenecké hrdosti v srdci každého říšského Němce. Soudy cizince, který mluví o vlasteneckém tlukotu srdce, o bolestném záchvěvu úzkostné duše německého národa jako o nepovedené politické fantazii, o dobrodružství dobyvatelů, musí vyvolat náš oprávněný hněv a opovržení tím spíše, že tento cizinec požívá pohostinství pruského státu jako profesor na berlínské univerzitě. Musí nás však naplňovat hlubokým zármutkem, že tento muž, který si ve vedoucím orgánu německé konzervativní strany dovoluje takto urážet nejsvětější city německého národa, je učitelem a rádcem našeho císaře v politických otázkách a – ať už právem, či neprávem – je považován za císařova mluvčího.“ [pozn. a zvýraznění R. L.]

189 Dne 8. dubna 1904 Anglie a Francie podepsaly smlouvu o kontroverzních koloniálních otázkách („Srdečnou dohodu“ či „Entente cordiale“). Francie souhlasila s britskou nadvládou nad Egyptem, zatímco Británie dala francouzské vládě volnou ruku v Maroku.

„To je výsledek: milion negrů v Kongu, velká kocovina a silný vztek na *perfidní Albion*. Kocoviny se Německo zbaví. Co však má vzejít z našeho poměru k Anglii, který naprosto nemůže být nadále takový, jaký je, nýbrž musí podle veškerého dějinného počtu pravděpodobnosti vést buď ke zhoršení, tedy k válce, nebo se musí brzy zlepšit. [...] Plavba *Panthera* byla, jak se nedávno vtipně vyjádřil berlínský dopisovatel listu *Frankfurter Zeitung*, rýpnutím do žeber, které mělo Francii ukázat, že tu je ještě také Německo. [...] Účinek, který měl tento výpad zde, nemohl být nikomu v Berlíně nejasný. Přinejmenším žádný zdejší novinářský dopisovatel nepochyboval o tom, že se Anglie energicky postaví na stranu *Francie*. Jak se může *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* stále ještě vyjadřovat v tom smyslu, že Německo mělo vyjednávat jen s Francií! Během několika set let se v Evropě vytvořila stále větší spleť politických zájmů. Jestliže je *jeden* mučen, naplňuje to ostatní podle přírodního zákona, kterému podléháme, zčásti radostí, zčásti starostí. Když před dvěma lety *Rakušané* uzavřeli svůj bosenský obchod s *Ruskem*, vystoupilo na scénu v třpytivé zbroji Německo, ačkoli by se s tím byli ve Vídni, jak se říkalo později, raději vypořádali sami. [...] Je nepochopitelné, jak se v Berlíně mohli domnívat, že by si Angličané, kteří právě teprve překonali období rozhodné protiněmecké nálady, dali náhle namluvit, že jim do našich jednání s Francií naprosto a vůbec nic není. Šlo konečně o *otázku moci*, neboť ať rýpnutí do žeber vypadá sebekřatelštěji, je to něco hmatatelného a nikdo nemůže předem říci, jak brzy

poté bude následovat rána pěstí do zubů. [...] Od té doby byla situace méně kritická. V okamžiku, kdy mluvil Lloyd George, existovalo, jak jsme co nejpřesněji informováni, *akutní nebezpečí války mezi Německem a Anglií*. [...] Dá se tedy od nich podle této politiky, kterou již dlouho sledují sir Edward Grey a jeho zástupci a jejíž oprávněnost zde není brána v potaz, očekávat v marocké otázce jiný postoj? Nám se zdá, že došlo-li k tomu v Berlíně, je tím berlínská politika řízena.“

Tak imperialistická politika vytvořila jak v Přední Asii, tak v Maroku ostrý rozpor jak mezi Německem a Anglií, tak mezi Německem a Francií. Jak však vypadá vztah mezi Německem a Ruskem? Co je základem srážky zde? V pogromistické náladě, která se v prvních týdnech války zmocnila německé veřejnosti, věřilo se všemu. Věřilo se, že belgické ženy vypichují německým raněným oči, že kozáci pojídají stearinové svíčky a chytají kojence za nožky a trhají je na kusy, věřilo se také, že k ruským válečným cílům patří anexe Německé říše, zničení německé kultury a zřízení absolutismu od Warty k Rýnu, od Kielu k Mnichovu.

Sociálnědemokratický list *Chemnitzer Volksstimme* napsal 2. srpna:

„V tomto okamžiku cítíme se všichni povinni bojovat především proti vládě ruské knuty. *Německé ženy a děti se nesmějí stát obětí ruských zvířecostí, německá země*

se nesmí stát kořistí kozáků. Neboť zvítězí-li Trojdohoda, nebude Německu vládnout anglický guvernér nebo francouzský republikán, ale ruský car. Proto hájíme v tomto okamžiku proti bezohlednému a barbarskému nepříteli vše, co nazýváme německou kulturou a německou svobodou.“

Fränkische Tagespost volal téhož dne:

„*Nechceme, aby kozáci, kteří již obsadili všechna pohraniční místa, vtrhli do naší země a zničili naše města. Nechceme, aby ruský car, v jehož mírumilovnost sociální demokracie nevěřila ani v den vydání jeho mírového manifestu a který je nejzarytější nepřitelem ruského národa, rozhodoval o někom, kdo je německého původu.*“

A *Königsberger Volkszeitung* 3. srpna psaly:

„Ale nikdo z nás, ať je povinen vojenskou službou, nebo není, nesmí ani na okamžik pochybovat o tom, že pokud se povede válka, musí učinit vše, aby *ono ničemné carství* bylo odvráceno od našich hranic, carství, *které zvítězí-li, uvrhne tisíce našich soudruhů do strašlivých žalářů Ruska*. Pod ruským žezlem není ani stopy po právu národů na sebeurčení, není tam povolen žádný sociálnědemokratický tisk a jsou zakázány sociálnědemokratické spolky a shromáždění. A proto nikoho z nás ani nenapadne připouštět si v této hodině myšlenku, zda Rusko zvítězí, či nikoli, nýbrž my všichni chceme

i při záporném postoji k válce *přispět k tomu, abychom se sami ochránili před hrůzami oněch padouchů, kteří vládou v Rusku.*“

Zmíníme se ještě podrobněji o poměru německé kultury k ruskému carismu, což – pokud jde o postoj německé sociální demokracie v této válce – je kapitola sama pro sebe. Co se však týká carských územních choutek na úkor Německé říše, pak bychom se mohli stejně dobře domnívat, že Rusko má v úmyslu anektovat Evropu, nebo dokonce Měsíc. V nynější válce jde vůbec jen o existenci dvou států: Belgie a Srbska. Proti oběma byla namířena německá děla s křikem, že jde o existenci Německa. S těmi, kdo věří v rituální vraždu, je, jak známo, jakákoli diskuse vyloučena. Ale lidem, kteří se neřídí instinkty lůzy a hesly hrubého kalibru vypočtenými na lůzu, jež razí štváčský nacionalistický tisk, nýbrž řídí se politickými hledisky, musí být jasné, že by ruský carismus právě tak mohl sledovat cíl anexe Německa jako anexe Měsíce. V čele ruské politiky stojí prohnání padouši, nikoli však šílenci a politika absolutismu má při vši své svéráznosti s každou jinou politikou společné to, že se nepohybuje v oblacích, nýbrž ve světě reálných možností, kde se věci střetávají velmi ostře. Co se tedy týká obávaného zatýkání a doživotního vypovídání německých soudruhů na Sibiř, jakož i zavedení ruského absolutismu v Německé říši, jsou státníci krvavého cara při vši své duševní méněcennosti lepšími historickými materialisty než naši straničtí redaktoři: tito státníci velmi dobře vědí, že se politická

státní forma nedá všude „zavést“ podle libosti, nýbrž že každé státní formě odpovídá určitá ekonomicko-sociální základna. Vědí z vlastní trpké zkušenosti, že se dokonce v samém Rusku poměry téměř vymkly jejich vládě, a vědí konečně, že také vládnoucí reakce může potřebovat v každé zemi jenom jí odpovídající formy a jen takové může snést a že hohenzollernský policejní stát a pruské trojtřídní hlasovací právo¹⁹⁰ jsou jen odrůdou absolutismu, která odpovídá německým třídním a stranickopolitickým poměrům. Při střízlivém posuzování věcí nebylo tedy hned od začátku vůbec důvodu k obavám, že by ruský carismus vážně byl jen zamýšlel i v nepravděpodobném případě svého úplného vítězství třeba jen otrást plody německé kultury.

Ve skutečnosti šlo mezi Německem a Ruskem o zcela jiné rozpory. Nikoli na poli vnitřní politiky, která naopak svou společnou tendencí a vnitřní příbuzností založila mezi oběma státy sto let staré tradiční přátelství, nýbrž přes solidaritu ve vnitřní politice a jí navzdory – na poli zahraniční politiky, ve světových politických lovištích.

Ruský imperialismus je právě tak jako v západních státech spleten z elementů různého druhu. Jeho nejsilnější

190 Trojtřídní volební systém byl nerovný, nepřímý volební proces, ve kterém byli voliči v každém volebním okrsku rozděleni do tří tříd podle výše jejich příjmů. Každá třída zvolila v otevřeném hlasování stejný počet voličů, kteří pak mohli zvolit zástupce. Toto volební právo platilo od roku 1849 do roku 1918 pro volby do Sněmovny reprezentantů pruského zemského parlamentu.

stránku však netvoří – jako v Německu nebo Anglii – ekonomická expanze kapitálu hladovějícího po akumulaci, nýbrž politické zájmy státu. Ruský průmysl vykazuje ovšem, jak je to typické pro kapitalistickou výrobu vůbec, při vši nehotovosti vnitřního trhu, už delší dobu také vývoz do Orientu, do Číny, Persie a Střední Asie a carská vláda se snaží tento vývoz podpořit všemi prostředky jako kýženou základnu pro „sféru svých zájmů“. Avšak státní politika je zde nikoli pasivní, ale hybnou silou. Na jedné straně se v dobovatelských tendencích carismu projevuje tradiční expanze mocné říše – má dnes na 170 milionů obyvatel –, která se jak z hospodářských, tak ze strategických důvodů snaží dosáhnout přístupu k volnému světovému moři, k Tichému oceánu na východě a ke Středozemnímu moři na jihu. Na druhé straně zde promlouvá životní zájem absolutismu, nezbytnost uhájit si ve všeobecném závodění velikých států na poli světové politiky význačné postavení, aby si zajistil finanční úvěr v kapitalistické cizině, bez něhož carismus naprosto není schopný existence. K tomu přistoupil konečně jako ve všech monarchiích dynastický zájem, který při stále příkrřejším rozporu mezi formou vlády a velikými masami obyvatelstva neustále potřebuje vnější prestiž a zastírání vnitřních těžkostí jako nepostradatelný domácí prostředek státnického umění.

Také samy zájmy moderní buržoazie přicházejí stále více v úvahu jako imperialistický činitel v carské říši. Mladý ruský kapitalismus, který se přirozeně nemůže

v absolutistickém režimu plně rozvinout a nevalně překonává stadium primitivního rabovacího systému, vidí však před sebou při nesmírných přírodních zdrojích obrovské říše velikou budoucnost. Nemůže být pochybností o tom, že jakmile bude absolutismus odklizen, Rusko se rychle vyvine – za předpokladu, že mu mezinárodní stav třídního boje povolí ještě tuto lhůtu – v přední moderní kapitalistický stát. Je to tušení této budoucnosti a jsou to chutě na akumulaci takřkajíc jako záloha předem, co ruská buržoazie splňuje svým velmi výrazným imperialistickým tlakem a co horlivě nechává ohlašovat jako svoje nároky při rozdělování světa. Tento historický tlak nachází zároveň podporu v nynějších velmi silných zájmech ruské buržoazie. Je to zaprvé zřejmý zájem zbrojního průmyslu a jeho dodavatelů. Také v Rusku má přece silně kartelizovaný těžký průmysl velkou úlohu. Zadruhé je to odpor proti „vnitřnímu nepříteli“, proti revolučnímu proletariátu, který zvláště zbystřil smysl ruské buržoazie pro hodnoty militarismu a pro nebezpečí odvracející účinek světového politického evangelismu a semkl buržoazii pod vládou kontrarevolučního režimu. Imperialismus buržoazních kruhů v Rusku, jmenovitě liberálních, v bouřlivém ovzduší revoluce zřetelně vzrostl a propůjčil tímto moderním křtem tradiční zahraniční politice carské říše moderní ražení.

Hlavním cílem jak tradiční politiky carismu, tak moderních choutek ruské buržoazie jsou nyní Dardanely, které

jsou podle známého Bismarckova výroku domovním klíčem k ruským državám na Černém moři. Sledujíc tento cíl, vedlo Rusko od osmnáctého století řadu krvavých válek s Tureckem, převzalo poslání osvoboditele Balkánu a v jeho službách navršilo u Izmajilu, Navarina, Sinopu, Silistry a Sevastopolu, Plevna a Šipky ohromné hromady mrtvol. Válečná legenda o obraně slovanských bratrů a křesťanů před tureckými zvěrstvy působila na ruského mužika právě tak mocně jako nyní legenda o obraně německé kultury a strach před ruskými zvěrstvy na německou sociální demokracii. Také ruská buržoazie se však mnohem více rozehrála vyhlídkami na Středomoří než na kulturní misii v Mandžusku a Mongolsku. Liberální měšťáctvo kritizovalo japonskou válku tak ostře jako nesmyslné dobrodružství zejména proto, že odvrátila ruskou politiku od jejího nejdůležitějšího úkolu – od Balkánu. Nešťastná válka s Japonskem působila týmž směrem ještě v jiném ohledu. Rozšíření ruské moci ve východní Asii a Střední Asii až po Tibet a do Persie muselo značně znepokojit bdělost anglického imperialismu. Ve starostech o obrovskou indickou říši musela Anglie asijské výpady carské říše sledovat s rostoucí nedůvěrou. Ve skutečnosti byl anglo-ruský rozpor v Asii počátkem století nejsilnějším světově politickým rozporem mezinárodní situace, jako asi bude s největší pravděpodobností také ohniskem budoucího imperialistického vývoje po této světové válce. Porážka Ruska v roce 1904, rovnající se krachu, a to, že vypukla revoluce, změnily situaci. Viditelné oslabení carské říše mělo

za následek uvolnění napětí s Anglií, které v roce 1907 vedlo dokonce k dohodě o společném pozření Persie a k přátelským sousedským vztahům ve Střední Asii.¹⁹¹ Tím byla Rusku prozatím zatarasena cesta k velkým podnikům na východě a jeho energie se obrátila tím silněji ke starému cíli – k balkánské politice. Zde se tedy nyní carské Rusko poprvé za sto let věrného a dobře fundovaného přátelství k německé kultuře dostalo do bolestného rozporu s ní. Cesta k Dardanelám vede přes mrtvolu Turecka, Německo však už deset let považovalo za svůj nejpřednější světově politický úkol střežit celistvost této mrtvoly. Ovšemže se metoda ruské balkánské politiky již všelijak změnila a také Rusko – rozhořčeno „nevděkem“ osvobozených balkánských Slovanů, kteří se hleděli vymanit z vazalské závislosti na carské říši – muselo se po určitou dobu stavět za program „celistvosti“ Turecka rovněž s touž tichou výhradou, že dělení bude muset být odloženo na příznivější časy. Teď se však konečná likvidace Turecka hodila do plánů Rusku i anglické politiky, která se ze své strany snaží posílit vlastní pozice v Indii a Egyptě tím, že sjednotí pod britským žezlem mezi nimi ležící území – Arábii a Mezopotámii – v jednu velikou muslimskou říši. Tak narazil v Orientu ruský imperialismus, jako již dříve

191 Smlouvou mezi Velkou Británií a Ruskem z 31. srpna 1907 byla Persie rozdělena mezi oba státy, Afghánistán připadl pod britskou nadvládu a byla uznána čínská suverenity nad Tibetem. To znamenalo, že „Srdečná dohoda“, vytvořená v roce 1904, byla rozšířena na Trojdohodu.

anglický, na německý imperialismus, který v roli toho, kdo privilegovaně využívá tureckého rozkladu, zaujal postavení na Bosporu jakožto své přední stráží.¹⁹²

192 V lednu 1908 napsal ruský liberální politik Peter von Struve v německém tisku:

„Nyní je na čase říci, že existuje jen jedna cesta k vytvoření velkého Ruska, a sice nasměrování všech sil do oblastí, která je přístupná skutečnému vlivu ruské kultury. Touto oblastí je *celá černomořská pánev*, tj. všechny evropské a asijské země, které mají přístup do Černého moře. Zde máme skutečný základ pro naši neotřesitelnou ekonomickou dominanci: *Lidé, uhlí a železo*. Na tomto skutečném základě – a pouze na tomto základě – lze vytvořit ekonomicky silné Velké Rusko prostřednictvím neúnavné kulturní práce, kterou musí stát podporovat ve všech směrech.“

Na začátku dnešní světové války napsal tentýž Struve před napadením Turecka: „Mezi německými politiky vznikla nezávislá turecká politika, která se zúžila do myšlenky a programu egyptizace Turecka pod ochranou Německa. Bospor a Dardanely by měly být přeměněny na německý Suez. Ještě před italsko-tureckou válkou, která vytláčila Turecko z Afriky, a před balkánskou válkou, která Turky téměř vyhnala z Evropy, se pro Německo jasně rýsoval úkol zachovat Turecko a jeho nezávislost v zájmu hospodářského a politického upevnění pozice Německa. Po výše zmíněných válkách se tento úkol změnil jen do té míry, že se ukázala extrémní slabost Turecka: za těchto okolností se spojení muselo de facto změnit v protektorát nebo poručnictví, které nakonec muselo Osmanskou říši dostat na úroveň Egypta. *Je však zcela zřejmé, že německý Egypt na Černém a Marmarském moři by byl z ruského hlediska zcela nepřijatelný*. Není proto divu, že ruská vláda okamžitě protestovala proti krokům směřujícím k takové politice, *jako byla mise generála Limana von Sanderse*, který měl nejen reorganizovat tureckou armádu, ale také *velet armádnímu sboru v Konstantinopoli*. Formálně se Rusku v této otázce dostalo zadostiučinění, ale ve skutečnosti se situace ani v nejmenším nezměnila. *Za těchto okolností hrozilo, že v prosinci 1913 dojde k válce mezi Ruskem a Německem*. Případ vojenské mise Limana von Sanderse odhalil německou politiku „egyptizace“ Turecka.

Už jen tento nový směr německé politiky by stačil k vyvolání ozbrojeného konfliktu mezi Německem a Ruskem. V prosinci 1913 jsme tedy vstoupili do období, kdy dozrával konflikt, který nevyhnutelně nabyl charakteru světového konfliktu. [pozn. a zvýraznění R. L.]

Ale ještě více než přímo s Německem srazila se ruská politika na Balkáně s Rakouskem. Politickým doplňkem německého imperialismu, jeho siamským dvojčetem a zároveň jeho osudem je imperialismus rakouský.

Německo, které se svou světovou politikou izolovalo na všech stranách, nachází spojence jenom v Rakousku. Spojenectví s Rakouskem je ovšem staré, založené ještě Bismarckem v roce 1879, od té doby však zcela změnilo svůj charakter. Tak jako rozporu s Francií dodal vývoj posledních desetiletí novou náplň i spojení s Rakouskem. Bismarck měl na mysli jen obranu državy, která vzešla z válek let 1864–1870. Trojspolek, který uzavřel, měl veskrze konzervativní charakter, zejména také v tom smyslu, že znamenal konečné odřeknutí Rakouska vstoupit do svazu německých států, smíření se stavem věcí, jak jej vytvořil Bismarck, a zpečetění národního roztržštění Německa a vojenské hegemonie Velkopruska. Balkánské tendence Rakouska byly Bismarckovi stejně proti mysli jako jihoafrické zisky Německa. Ve svém díle *Gedanken und Erinnerungen* (Myšlenky a paměti) uvádí:

„Je přirozené, že obyvatelé dunajské pánve mají své potřeby a plány, které přesahují dnešní hranice monarchie: německá říšská ústava ukazuje cestu, na níž může Rakousko dosáhnout smířením svých politických a materiálních zájmů, které má mezi východní hranicí rumunského kmene a Kotorským zálivem. *Ale není úkolem*

*Německé říše propůjčovat statky a hrdla svých poddaných k tomu, aby se uskutečnila sousedská přání.*¹⁹³

Což také jednou vyjádřil ještě drastičtěji známými slovy, že Bosna mu nestojí za kosti jediného pomořanského granátníka. Že Bismarck ve skutečnosti neměl v úmyslu dát Trojspolek do služeb rakouských výbojných snah, dokazuje nejlépe v roce 1884 uzavřená „zajišťovací smlouva“ s Ruskem¹⁹⁴, podle níž se v případě války Ruska s Rakouskem Německá říše neměla postavit na stranu Rakouska, nýbrž zachovat „blahovolnou neutralitu“.

S dokonáním imperialistické proměny německé politiky změnil se také její poměr k Rakousku. Rakousko-Uhersko leží mezi Německem a Balkánem, tedy na cestě k ohnisku německé orientální politiky. Mít Rakousko za protivníka by při všeobecné osamocenosti, do které se Německo svou politikou dostalo, znamenalo totéž jako zřeknout se všech světově politických plánů. Ale také v případě oslabení a rozpadnutí Rakouska-Uherska, což se kryje s okamžitou likvidací Turecka a s obrovským posílením Ruska, balkánských států a Anglie, došlo by sice k národnímu sjednocení a posílení Německa, ale

svíce života imperialistické politiky Německé říše by zhasla.¹⁹⁵ Záchrana a zachování habsburské monarchie se tedy logicky staly vedlejším úkolem německého imperialismu, podobně jako bylo zachování Turecka jeho úkolem hlavním.

Rakousko však na Balkáně představovalo trvalý latentní válečný stav. Od chvíle, kdy nezadržitelný proces rozkladu Turecka vedl k vytvoření a posílení balkánských států v největší blízkosti Rakouska, začaly také rozpory mezi habsburským státem a jeho malými sousedy. Je jasné, že vznik samostatných životaschopných národních států v bezprostřední blízkosti monarchie, jež je složena ze samých zlomků týchž národností a která dovede vládnout těmto národnostem jen bičem diktátorských paragrafů, musel uspíšit rozklad beztoho rozložené monarchie. Vnitřní neschopnost Rakouska k životu se ukázala právě v jeho balkánské politice, zvláště v jeho poměru k Srbsku. Přes své imperialistické choutky, jež se upínaly bez výběru hned k Soluni, hned k Drači, nebylo Rakousko schopno anektovat Srbsko, ani když toto ještě nevzrostlo a nezesílilo oběma balkánskými válkami. Připojením Srbska by bylo Rakousko uvnitř státu nebezpečně posílilo jednu z nepoddajných

193 Otto von Bismarck, *Gedanken und Erinnerungen* (Myšlenky a paměti), sv. 2. Stuttgart: Cotta, 1898, s. 252–253.

194 V rukopisu, 1884. Zajišťovací smlouva Německa s Ruskem uzavřená roku 1887 zavazovala oba státy k benevolentní neutralitě v případě války s třetím státem. Smlouva neměla být aplikována v případě útoku Ruska na Rakousko nebo Německa na Francii.

195 V imperialistickém letáku „Proč je to německá válka?“ čteme: „Rusko to již dříve zkusilo, když nám nabídlo Německé Rakousko, těch deset milionů Němců, kteří museli zůstat mimo během našeho národního sjednocení v letech 1866 a 1870–1871. Kdybychom jim předali starou habsburskou monarchii, mohli bychom za svou zradu sklídit odměnu.“ [pozn. R. L.]

jihoslovanských národností, kterou bylo beztak sotva schopno udržet na uzdě brutálním a tupohlavým režimem své reakce.¹⁹⁶ Rakousko však nemůže strpět ani samostatný normální vývoj Srbska a nemůže z něj těžit pomocí normálních obchodních styků zisk, protože habsburská monarchie není politickou organizací buržoazního státu, nýbrž pouze rozviklaným syndikátem několika klik společenských parazitů, kteří využívají státních mocenských prostředků chtějí hrabat plnými rukama, pokud ještě drží zpuchřelá budova monarchie. V zájmu uherských agrárních a umělého zdražování zemědělských produktů zakázalo tedy Rakousko Srbsku dovoz dobytka a ovoce a podvázalo tak zemědělské zemi hlavní odbyt jejích produktů. V zájmu rakouského kartelového průmyslu nutilo Srbsko odebírat průmyslové výrobky za nejvyšší ceny pouze z Rakouska. Aby udrželo Srbsko v hospodářské a politické závislosti, zabránilo Rakousko Srbsku, aby si na východě spojenectvím s Bulharskem sjednalo přístup k Černému moři a na

196 *Kolínské listy* psaly po atentátu v Sarajevu, v předvečer války, kdy ještě nebyly odkryty karty oficiální německé politiky:

Nezasvěcení se budou ptát, proč je Rakousko mezi Srby, kteří tvoří 42 procent obyvatelstva, nejen neoblíbené, ale i přímo nenáviděné, a to navzdory dobrým skutkům, které pro Bosnu vykonalo. Odpověď pochopí jen ti, kdo skutečně znají lidi a poměry; těm, kdo je neznají, zejména těm, kdo jsou zvyklí na evropské pojmy a poměry, bude připadat nepochopitelná. Odpověď je naprosto jasná: *Správa Bosny byla zcela zpackaná ve své koncepci a ve svých základních myšlenkách*, a to kvůli téměř zločinné neznalosti, která dodnes, po více než sto letech (od okupace), panuje o skutečných poměrech v zemi. [pozn. a zvýraznění R. L.]

západě získáním přístavu v Albánii přístup k moři Jaderskému. Rakouská balkánská politika usilovala tedy prostě o zardoušení Srbska. Byla však zároveň zaměřena proti jakémukoli vzájemnému sblížení a vnitřnímu rozkvětu balkánských států vůbec a byla pro ně stálým nebezpečím. Vždyť rakouský imperialismus ohrožoval přece ustavičně hned připojením Bosny, hned nároky na Novibazarský sandžak a na Soluň, hned nároky na albánské pobřeží existenci a vývojové možnosti balkánských států. Aby se vyhovělo těmto rakouským tendencím, jakož i následkem italské konkurence, musel být také po druhé balkánské válce vytvořen směšný útvar „nezávislé Albánie“ s německým knížetem v čele. Tato „nezávislá Albánie“ nebyla od první hodiny nic jiného než hříčka pro intriky imperialistických soupeřů.

Tak se rakouská imperialistická politika stala v posledním desetiletí brzdou normálního pokrokového vývoje na Balkáně a vedla sama sebou k nevyhnutelnému dilematu: buď habsburská monarchie, nebo vývoj balkánských států ke kapitalismu! Balkán, který se vymanol z turecké nadvlády, viděl se postaven před další úkol, odklidit ještě z cesty překážku – Rakousko. Likvidace Rakouska-Uherska je historicky pouhým pokračováním rozpadu Turecka a spolu s ním výsledkem dějinného vývojového procesu.

Ale toto dilema nepřipouštělo jiné řešení než válku, a to válku světovou. Za Srbskem stálo totiž Rusko, jež

se nemohlo vzdát svého vlivu na Balkáně a své úlohy „ochránce“, aniž se vzdalo celého svého imperialistického programu v Orientu. V přímém protikladu k rakouské politice vycházela ruská politika ze snahy sjednotit balkánské státy, ovšem pod ruským protektórátem. Balkánský svaz, jehož vítězná válka v roce 1912 téměř úplně skoncovala s evropským Tureckem, byl dílem Ruska a měl ve svých intencích namířit své ostří proti Rakousku. Přes veškerou námahu Ruska se sice Balkánský svaz rozpadl už za druhé balkánské války, ale Srbsko, které z této války vyšlo vítězně, bylo nyní stejnou měrou odkázáno na spojení s Ruskem, neboť Rakousko se stalo jeho úhlavním nepřítelem. Německo, spřáhnuté s osudem habsburské monarchie, vidělo se nuceno krýt krok za krokem jeho ultrareakční balkánskou politiku a vstoupit nyní do dvojnásob příkrého protikladu k Rusku.

Rakouská balkánská politika vedla však také k rozporům s Itálií, která měla živý zájem na likvidaci jak Rakouska, tak Turecka. Italský imperialismus nalézá v italských državách Rakouska nejbližší a nejpohodlnější – protože nejpobulárnější – krycí plášť svých výbojných choutek, které se při novém uspořádání věcí na Balkáně upínají především k protilehlému albánskému pobřeží Jaderského moře. Trojspolek, který již v tripolské válce utrpěl ošklivou ránu, rozpadl se akutní krizí na Balkáně od obou balkánských válek úplně a postavil obě centrální mocnosti do příkrého protikladu

k celému světu. Německý imperialismus, připoutaný řetězy ke dvěma tlejícím mrtvolám, namířil si to rovnou ke světové válce.

Byl to ostatně zcela uvědomělý postup. Zejména Rakousko jako hnací síla řídilo se s osudovou slepotou již léta do zkázy. Jeho vládnoucí klerikálně militaristická klika s arcivévodou Františkem Ferdinandem a s jeho přísluhovačem baronem von Chlumeckým v čele lapala formálně po záminkách, aby rozpoutala válku. K rozdmýchání potřebné válečné psychózy v německých zemích nechala v roce 1909 schválně profesorem Friedmannem vyhotovit proslulé dokumenty, které odhalovaly široce rozvětvené dábelské spiknutí Srbů proti habsburské monarchii a měly jen tu malou chybu, že byly od A až do Z padělány. O několik let později měla jako zápalná jiskra do sudu s prachem padnout po celé dni kolportovaná zpráva o strašlivém mučednictví rakouského konzula Prochasky ve Skopji¹⁹⁷, zatímco se Prochaska, zdrav a vesele si pohvizduje, procházel ulicemi Skopje. Konečně došlo k atentátu v Sarajevu, k dlouho vytouženému, vpravdě pobuřujícímu provinění. „Měla-li kdy krvavá oběť osvobozující a spásný účinek,

197 Během první balkánské války se v listopadu 1912 objevily zvěsti, že když srbské jednotky vtrhly do města Prizren, které bylo do té doby pod tureckou nadvládou, došlo ke střetům mezi invazními jednotkami a rakousko-uherským konzulem Prochaskou. Konzul prý byl vězněn a bylo s ním špatně zacházeno. Rakousko-uherská vláda to vzala jako příležitost k diplomatickým sankcím proti srbské vládě.

pak to byla tato,“ jásali mluvčí německých imperialistů. Rakouští imperialisté jásali ještě hlasitěji, rozhodnutí použít arcivévodských mrtvol, dokud ještě byly čerstvé.¹⁹⁸ Po rychlém dorozumění s Berlínem byla dohodnuta válka a posláno ultimátum jako zápalná látka, jež měla založit požár na všech stranách kapitalistického světa.

198 *Proč je to německá válka?*, s. 21. Orgán arcivévodovy kliky, *Velké Rakousko*, psal týden co týden podnětné články v následujícím stylu:

Má-li být smrt Františka Ferdinanda, následníka arcivévodského trůnu, pomstěna důstojným způsobem, který by byl spravedlivý vůči jeho postojům, *pak by měl být co nejrychleji proveden politický odkaz* nevinné oběti nešťastného vývoje poměrů na jihu říše.

Již šest let čekáme na konečné uvolnění všech tísnivých napětí, která nás v celé naší politice tak nesmírně trápí.

Protože víme, že jen z války se může zrodit nové a velké Rakousko, šťastné Velké Rakousko, které osvobodí své národy, *proto chceme válku*.

Chceme válku, protože jsme vnitřně přesvědčeni, že jedině válkou lze radikálně a náhle dosáhnout našeho ideálu: *silného Velkého Rakouska*, v němž rakouská státní idea, rakouská misijní idea přinášející svobodu a kulturu *balkánským národům*, rozkvetne na výsluní velké a šťastné budoucnosti. Od té doby, co zemřel Veliký, jehož pevná ruka, jehož nezdolná energie by přes noc vytvořila Velké Rakousko, jsme doufali jen ve válku.

Je to poslední karta, na kterou sázíme všechno!

Možná že obrovské vzrušení v Rakousku a Uhrách po tomto útoku na Srbsko povede k výbuchu proti Srbsku a později i proti Rusku.

Arcivévoda František Ferdinand byl jediný, kdo mohl tento imperialismus připravit, nikoli realizovat. *Jeho smrt snad bude krvavou obětí, která byla nutná k uskutečnění imperialistického vzplanutí celého Rakouska.* [pozn. a zvýraznění R. L.]

Sarajevský případ byl však jen záminkou. Pokud jde o příčiny a rozpory, bylo už všechno dávno pro válku zralé, konstelace, již dnes prožíváme, byla hotová už deset let. Každý rok a každá politická událost v poslední době ji o krok přiblížily: turecká revoluce, anexe Bosny, krize v Maroku, výprava do Tripolska a obě balkánské války. Všechny vojenské plány posledních let byly vyhotovovány přímo s ohledem na tuto válku jako uvědomělá příprava na nevyhnutelné generální zúčtování. Pětkrát v posledních letech dnešní válka nevypukla jen o vlásek: v létě 1905, když Německo poprvé rozhodnou formou ohlásilo své nároky ve věci Maroka. V létě 1908, když Anglie, Rusko a Francie chtěly po schůzce monarchů v Tallinu¹⁹⁹ poslat Turecku ultimátum kvůli makedonské otázce a Německo se připravovalo vrhnout na ochranu Turecka do války, již protentokrát zabránilo jen náhlé vypuknutí turecké revoluce.²⁰⁰ Na počátku roku 1909, když Rusko odpovědělo na rakouskou anexi Bosny vyhlášením mobilizace, načež Německo prohlásilo ve vší formě v Petrohradu, že je připraveno jít do války po boku Rakouska. V létě 1911, když byl do Agadiru

199 Ve dnech 9. a 10. června se v Tallinu uskutečnilo setkání cara Mikuláše II. s britským králem Edwardem VII., na kterém byly potvrzeny smlouvy uzavřené v roce 1907 a shoda názorů na situaci v Persii, Afghánistánu a Makedonii. Ve dnech 27. a 28. července se prezident Francie Armand Fallières sešel v Tallinu s carem, aby znovu potvrdil rusko-francouzské spojení.

200 „Němečtí politikové si samozřejmě byli vědomi toho, co se stane, a *dnes se již netají tím, že stejně jako ostatní evropské flotily byly i německé námořní síly tehdy ve stavu okamžité válečné pohotovosti.*“ Rohrbach, *Der Krieg und die deutsche Politik*. Op. cit., s. 32. [pozn. a zvýraznění R. L.]

vyslán Panther, což by bylo bezpodmínečně přivodilo vypuknutí války, kdyby se bylo Německo nezřeklo podílu na Maroku a nedalo se odbýt Kongem. A konečně začátkem roku 1913, kdy Německo, vzhledem k úmyslu Ruska vtáhnout do Arménie,²⁰¹ v Petrohradu podruhé ve vši formě prohlásilo, že je připraveno jít do války.

Tak visela dnešní světová válka ve vzduchu již osm let. Jestliže byla vždycky opět odročena, pak to bylo jen proto, že pokaždé jedna ze zúčastněných stran nebyla ještě hotova s vojenskými přípravami. Zejména za dobrodružství s Pantherem v roce 1911 byla již dnešní světová válka zralá – bez zavražděného arcivévodského páru, bez francouzských letců nad Norimberkem a bez ruské invaze do Východního Pruska. Německo válku pouze odložilo na okamžik pro sebe příhodnější. Také zde si stačí přecíst upřímný výklad německých imperialistů: „Když takzvaná všenněmecká strana vytýkala během marocké krize roku 1911 německé politice slabost, vyřídila se tato nesprávná představa pouhým poukazem na to, že tehdy, když jsme poslali *Panthera* do Agadiru, byla přestavba Severomořsko-baltského průplavu hotova teprve

201 Během jednání první balkánské války v prosinci 1912 Turecko ukázalo, že není ochotno splnit požadavky vítězných balkánských zemí, zejména Bulharska, na město Adrianopole a zřící se ostrovů v Egejském moři. Rusko, které zvláště podporovalo Bulharsko a zajímalo se o osud Adrianopole, pohrozilo, že opustí svou neutralitu a soustředí vojska na kavkazské hranici. Na podporu turecké vlády Německo v Petrohradu prohlásilo, že vojenská akce Ruska proti Turecku bude považována za „hrozbu pro evropský mír“. V březnu 1913 bylo Turecko poraženo Bulharskem při obležení Adrianopole.

z poloviny, výstavba Helgolandu ve velkou námořní pevnost nebyla ještě dávno dokončena a naše loďstvo dreadnoughtů a pomocných zbraní bylo proti anglické námořní moci v daleko nepříznivějším poměru než tři roky poté. Jak průplav a Helgoland, tak síla loďstva byly ve srovnání s nynějším rokem 1914 dílem silně pozadu, dílem ještě vůbec nebyly použitelné pro válku. *Chtít za takové situace, kdy se ví, že o něco později budou vyhlídky mnohem příznivější, vyprovokovat rozhodující válku, byla by přece prostě bláhosť.*“²⁰² Nejprve muselo být obnoveno a doplněno německé loďstvo a v Říšském sněmu prosazen velký vojenský zákon. V létě 1914 se Německo cítilo na válku připraveno, kdežto Francie ještě pracovala na svém tříletém programu vojenské služby a Rusko nebylo hotovo s programem vybudování ani námořnictva, ani pozemního vojska. Šlo tedy o to, energicky využít situace. „Pro nás, to jest pro Německo a pro Rakousko-Uhersko,“ píše o situaci v roce 1914 týž Rohrbach, který je nejen nejvážnějším mluvčím imperialismu v Německu, nýbrž tím, že je v úzkých stycích s vedoucími kruhy německé politiky, je téměř jejich oficiózní hlásnou troubou, „pro nás tentokrát záležela *hlavní starost* v tom, že bychom byli mohli být přechodnou a zdánlivou *povolností Ruska morálně donuceni čekat*, až by byly Rusko a Francie skutečně připraveny.“²⁰³ Jinými slovy: hlavní starost v červenci 1914 působilo, že

202 Paul Rohrbach, *Der Krieg und die deutsche Politik*. Op. cit., s. 41. [pozn. R. L.]

203 Ibid., s. 83. [pozn. R. L.]

by „mírové akce“ německé vlády měly úspěch a že by Rusko a Srbsko mohly ustoupit. Šlo o to, tentokrát je k válce donutit. A to se podařilo. „S hlubokou bolestí jsme viděli, že naše neúnavné snahy směřující k zachování světového míru ztroskotávají,“ a tak dále.

Když německé prapory vtáhly do Belgie, když byl německý Říšský sněm postaven před hotovou věc války a stavu obležení, nemohl po tom všem přijít ani blesk z jasného nebe, ani nová neslýchaná situace, ani žádná událost, jež by byla mohla svým politickým dosahem překvapit sociálnědemokratickou frakci. Světová válka zahájená oficiálně dne 4. srpna byla touž válkou, na které již po desetiletí neúnavně spolupracovaly německá a mezinárodní imperialistická politika, jejíž blízkost německá sociální demokracie právě tak neúnavně již po celé desetiletí skoro každý rok prorokovala, touž válkou, kterou sociálnědemokratičtí členové parlamentu a sociálnědemokratické časopisy a brožury tisíckrát pranýřovali jako lehkomyšlný imperialistický zločin, který nemá nic společného ani s kulturou, ani s národními zájmy – a mnohem spíše je jejich přímým opakem.

A skutečně. V této válce nejde o „existenci a svobodný vývoj Německa“, jak se praví v prohlášení sociálnědemokratické frakce, nejde o německou kulturu, jak píše sociálnědemokratický tisk, nýbrž o nynější zisky Deutsche Bank v asijském Turecku a o budoucí zisky Mannesmannů a Kruppů v Maroku, o existenci

Rakouska a jeho reakce, o „organizovaný rozklad této hromady, která se nazývá habsburskou monarchií“, jak napsal *Vorwärts* dne 25. července 1914, o uherské bagouny a švestky, o paragraf 14 a o kulturu à la Friedmann-Prochaska a o zachování panství tureckých bašibozuků v Malé Asii²⁰⁴ a kontrarevoluce na Balkáně.

Velká část našeho stranického tisku byla mravně rozhořčena tím, že němečtí protivníci veštváli do války „barevné a divochy“, černochoy, sikhy a Maory. Nuže, tyto národy mají v dnešní válce přibližně stejnou úlohu jako socialističtí proletáři evropských států. A jestliže podle Reuterovy zprávy Maorové z Nového Zélandu prahli po tom, dát si pro anglického krále prorážet lebky, pak ukázali právě tolik smyslu pro své vlastní zájmy jako německá sociálnědemokratická frakce, která zaměnila zachování habsburské monarchie, Turecka a pokladnic Deutsche Bank za existenci, svobodu a kulturu německého národa. Přitom je tu ovšem jeden veliký rozdíl: Maorové se ještě před jednou generací věnovali lidožroutství, a nikoli marxistické teorii.

204 Bašibozukové byli dobře vyzbrojeni a neorganizovaní vojáci prosluli svými zvěrstvy a rabováním. Poprvé se objevili v rusko-turecké válce roku 1853.

Ale co carismus? Ten byl bezpochyby pro postoj strany, zejména v prvním okamžiku války, rozhodující. Sociálnědemokratická frakce vydala ve svém prohlášení heslo: „Proti carismu!“ Sociálnědemokratický tisk z toho hned udělal boj za „kulturu“ celé Evropy.

List *Frankfurter Volksstimme* napsal již 31. července:

„Německá sociální demokracie již dávno obviňovala carismus jako krvavé útočiště evropské reakce, od doby, kdy *Marx a Engels* sledovali se zostřenou pozorností každé hnutí tohoto barbarského režimu, až dodnes, kdy plní věznice politickými zločinci, a přece se třese před každým hnutím dělníků. *Kéž by nyní nastala příležitost zúčtovat pod německými válečnými prapory s touto strašlivou společností.*“

List *Pfälzische Post* v Ludwigshafenu stejného dne:

„To je zásada, kterou razil náš nezapomenutelný August Bebel. Zde jde o boj kultury s nekulturou, a proto také proletariát vykoná své.“

List *Münchener Post* dne 1. srpna:

„V povinnosti obrany země proti krvavému carismu se nenecháme zatlačit do pozadí.“

List *Volksblatt* v Halle dne 5. srpna:

„Jestliže je pravda, že jsme byli napadeni Ruskem – a vysvítá to ze všech zpráv –, pak *se rozumí samo sebou, že sociální demokracie povolí všechny prostředky k obraně.* Carismus musí být s nasazením všech sil vyhnán ze země.“

A 18. srpna:

„Nyní se však železné kostky dostaly do pohybu, nyní to není jen povinnost obrany vlasti, národní sebezáchovy, která nám jako všem ostatním Němcům tiskne do ruky zbraň, ale také vědomí, že s nepřítelem, proti němuž bojujeme na východě, porazíme zároveň nepřítele všeho pokroku a vší kultury. [...] *Porážka Ruska je zároveň vítězstvím svobody v Evropě.*“

Brunšvický list *Volksfreund* psal 5. srpna:

„Neodolatelny tlak vojenské síly táhne všechny s sebou. Ale třídně uvědomělí dělníci nenásledují jen vnější sílu, jednají podle vlastního přesvědčení, jestliže obhajují půdu, na které stojí před náparem Východu.“

Essenský list *Arbeiterzeitwig* volal už 3. srpna:

„Je-li nyní tato země ohrožena ruskými záměry, nedaří se sociální demokraté vzhledem ke skutečnosti, že

se bojuje proti ruskému krvavému carismu, který se milionkrát prohřešil proti svobodě a kultuře, nikým v zemi předstihnout v obětavosti a v plnění povinnosti. [...] Pryč s carismem! Pryč se záštitou barbarství! Tak potom bude znít heslo.“

Právě tak píše bielefeldský list *Volkswacht* 4. srpna:

„Heslo je všude stejné: *Proti ruské despocii a zákeřnosti!*“

*Elberfeldský list strany*²⁰⁵ 5. srpna:

„Je životním zájmem celé západní Evropy vykořenit odporný, zabijácký carismus. Tento zájem lidstva je potlačován chamtivostí kapitalistických tříd Anglie a Francie získat ty možnosti zisku, jichž dosud využíval německý kapitál.“

List *Rheinische Zeitung* v Kolíně:

„Konejte svou povinnost, přátelé, kamkoli vás osud postaví! *Bojujte za evropskou kulturu, za svobodu své vlasti a za své vlastní blaho.*“

205 Dnes Wuppertálský.

List *Schleswig-Holsteinische Volkszeitung* ze 7. srpna napsal:

„Rozumí se samo sebou, že žijeme v době kapitalismu a zcela jistě budeme mít i po této velké válce třídní boje. Ale tyto třídní boje se budou odehrávat ve svobodnějším státě, než jak jej známe dnes. Tyto třídní boje se budou omezovat daleko více na ekonomické pole a také nebude možné v budoucnosti, až zmizí ruský carismus, jednat se sociálními demokraty jako s psanci, jako s občany podřadnějšími, jako s politicky bezprávními, jestliže ruský carismus zanikne.“

Dne 11. srpna hlásal hamburský list *Echo*:

„Neboť musíme vést nejen obrannou válku proti Anglii a Francii, především musíme vést válku *proti carismu a tu povedeme se vším nadšením. Neboť je to válka za kulturu.*“

Lübecký orgán strany prohlašoval ještě 4. září:

„Jestliže bude zachráněna svoboda Evropy, bude za ni Evropa, když už je válka jednou rozpoutána, *vděčit síle německých zbraní. Náš hlavní boj směřuje proti úhlavnímu nepříteli vší demokracie a vší svobody.*“

Tak to znělo mnohohlasým sborem z německého stranického tisku.

Německá vláda přijala v počátečním stadiu války nabízenou pomoc: připevnila si nedbale na přílbu vavřín osvoboditele evropské kultury. Ano, vzala na sebe, třebaže se zřejmou nelibostí a s dosti neohrabanou grácií, úlohu „osvoboditele národů“. Generální velitelství „obou velkých armád“ se dokonce naučila – z nouze čert i mouchy lapá – šveholit po židovsku a krákala v ruském Polsku²⁰⁶ „pobudy a spiklence“ za pejzy. Polákům byla rovněž vystavena poukázka na nebeskou říši, přirozeně za cenu, že se masově dopustí na své carské vládě téže „velezrady“, za jejíž údajný pokus byl v Kamerunu za válečného povyku bez hluku a bez obtížné soudní procedury pověšen dualský náčelník Manga Bell.²⁰⁷ Všechny tyto medvědí skoky německého imperialismu v úzkých dělal sociálnědemokratický tisk spolu s ním. Zatímco frakce Říšského sněmu přikryla mrtvolu dualského náčelníka diskretním mlčením, sociálnědemokratický tisk naplňoval vzduch jásavým skřivánčím zpěvem o svobodě, kterou ubohým obětem carismu přinesou „pažby německých pušek“.

206 „Ruské Polsko“ (Kongresové Polsko) označuje Polské království, státní útvar existující mezi lety 1815 a 1864 (formálně do roku 1916) v personální a později reálné unii s Ruským impériem.

207 V roce 1914 povstal kmen Duala na pobřeží Kamerunu proti německé koloniální nadvládě. Povstání bylo krvavě potlačeno a jeho vůdce Manga Ndumbe Bell byl 8. srpna 1914 popraven.

Teoretický orgán strany *Die Neue Zeit* psal v čísle z 28. srpna:

„Pohraniční obyvatelstvo báťuškovy říše *zdravilo německé přední oddíly jásavým voláním*, protože to, co je na těchto územích polské nebo židovské, dostalo ochutnat pojem vlasti vždycky jen ve formě korupce a knuty. Tito bédní chudáci, věru psanci bez vlasti, tito ožebračení poddaní krvavého Mikuláše i kdyby měli k tomu chuť, neměli by co obhajovat, leda své okovy, a *proto nyní žijí a pracují v jediné touze a naději v to, aby německé pažby, jimiž mávají německé pěsti, rozmetaly celý carský systém co nejdříve*. [...]

V německé dělnické třídě ožívá, zatímco se nad hlavami jejích příslušníků rozpoutalo hřímání světové války, cílevědomá politická vůle: ubránit se na západě spojencům východního barbarství, dospět k čestnému míru s nimi *a do posledního muže a do poslední kapky krve nasadit vše ke zničení carismu*.“²⁰⁸

Když sociálnědemokratická frakce přibásnila válce charakter obrany německé národnosti a kultury, přibásnil jí sociálnědemokratický tisk dokonce charakter osvoboditele cizích národů. Hindenburg se stal vykonavatelem Marxovy a Engelsovy závěti.

208 Volkskrieg (Lidová válka). *Die Neue Zeit*, 1913–1914, roč. 32, č. 2, s. 872.

Paměť provedla naší straně v této válce rozhodně osudný kousek: zatímco úplně zapomněla na všechny své zásady, slavnostní sliby a rezoluce z mezinárodních kongresů právě v tom okamžiku, kdy jich měla použít, vzpomněla si ke své smůle na Marxovu „poslední vůli“ a vyhrabala ji z prachu času právě v tom okamžiku, kdy mohla sloužit jen jako ozdoba pruského militarismu, na jehož potření chtěl Marx obětovat všechno „do posledního muže a do poslední kapky krve“. Byly to zamrzlé tóny polnice *Neue Rheinische Zeitung*, německé březnové revoluce proti nevolnickému Rusku Mikuláše I., jež pronikly náhle k uším německé sociální demokracie ve spásném roce 1914 a vtiskly jí do rukou „německé pažby“ ruku v ruce s pruským junkerstvím – proti Rusku velké revoluce.

Avšak právě zde je správné přezkoušet heslo březnové revoluce na základě dějinné zkušenosti posledních sedmdesáti let.

Roku 1848 byl ruský carismus skutečně „záštitou evropské reakce“. Jako domácí produkt ruských sociálních poměrů, v jejichž středověké základně naturálního hospodářství hluboko kořenil, byl absolutismus ochráncem a zároveň všemocným vůdcem monarchistické reakce, otřesené buržoazní revolucí a zejména v Německu oslabené soustavou malých státeků. Ještě v roce 1851 mohl dát Mikuláš I. prostřednictvím pruského vyslance von Rochowa v Berlíně na srozuměnou, že „by zajisté rád

viděl, kdyby byla vtrhnutím generála von Wrangela do Berlína v listopadu 1848 revoluce potlačena u kořene“, a že „byly ještě jiné důvody, pro které nebylo třeba dávat špatnou konstituci“. Nebo jindy v napomenutí k Manteuffelovi, že „s důvěrou počítá s tím, že královská ministerská rada pod Hochderovým vedením bude proti komorám se vši rozhodností hájit práva koruny a že uplatní konzervativní zásady“. Týž Mikuláš mohl také ještě propůjčit jednomu pruskému ministerskému předsedovi řád Alexandra Něvského v uznání jeho „stálého úsilí o upevnění zákonného pořádku v Prusku“.

Již krymská válka přinesla v této věci velikou změnu. Přivodila vojenský a tím také politický bankrot starého systému. Ruský absolutismus se viděl donucen nastoupit cestu reforem, modernizovat se, přizpůsobit se buržoazním poměrům a tím podal prst čertu, který jej nyní již pevně drží za ruku a nakonec docela odnese. Výsledky krymské války byly zároveň poučnou zkouškou dogmatu o osvobození, jež lze přinést ujařmenému národu „na bodácích“. Vojenský bankrot u Sedanu²⁰⁹ obdařil Francii republikou. Ale tato republika nebyla darem bismarckovské soldatesky: Prusko nemělo tenkrát, právě tak jako dnes, ostatním národům co dát – kromě vlastní junkerské vlády. Republika ve Francii

209 V bitvě u Sedanu 1. a 2. září 1870 byla francouzská vojska rozhodně poražena prusko-německou armádou. Napoleon III. byl zajat spolu s přibližně 83 tisíci muži své armády.

byla uvnitř uzrálým plodem sociálních bojů od roku 1789 a tří revolucí. Krach u Sevastopolu²¹⁰ působil jako krach u Jeny²¹¹; protože uvnitř země chybělo revoluční hnutí, vedl jen k vnější renovaci a k novému upevnění starého režimu.

Ale reformy šedesátých let v Rusku, jež otevřely cestu buržoazně kapitalistickému vývoji, daly se provést jen s peněžními prostředky buržoazního kapitalistického hospodářství. A tyto prostředky dodal západoevropský kapitál – z Německa a Francie. Tím se navázalo nové spojení, které trvá do dnešního dne: ruský absolutismus je vydržován západoevropskou buržoazií. V diplomatických kuloárech se již nekutálí „ruský rubl“, jak si hořce stěžoval princ Vilém Pruský ještě v roce 1854, „až do královských předpokojů“, nýbrž obráceně, německé a francouzské zlato se kutálí do Petrohradu, aby tam živilo carský režim, který by bez této oživující mízy dávno dohrál svou úlohu. Od té doby není již carismus pouhým produktem ruských poměrů – jeho druhým kořenem jsou kapitalistické poměry západní Evropy. Ba, poměr se od té doby mění s každým desetiletím. Stejnou měrou, jak je vývojem ruského kapitalismu rozhlodáván sám vnitřní, domácí kořen

210 Během krymské války byla mořská pevnost Sevastopol, bráněná ruskými vojáky, obsazena početně silnějšími francouzskými a britskými silami.

211 V bitvě u Jeny a Auerstadtu 14. října 1806 byly dvě hlavní armády pruského státu ihned po zahájení tažení poraženy vojsky Napoleona I.

ruské samovlády, druhý, západoevropský, čím dál více sílí. K finanční podpoře přistoupila rostoucí měrou jako důsledek zápolení mezi Francií a Německem od války z roku 1870 také podpora politická. Čím více z klína samého ruského národa vystupují proti absolutismu revoluční síly, tím více narážejí na překážky ze západní Evropy, která ohroženému carismu kryje morálně a politicky záda. Když začátkem osmdesátých let teroristické hnutí staršího ruského socialismu na okamžik těžce otrásl carským režimem a zničilo jeho autoritu uvnitř navenek, právě tehdy uzavřel Bismarck s Ruskem svou zajišťovací smlouvu a kryl mu tím záda v mezinárodní politice. Čím více se na jedné straně o Rusko ucházela německá politika, tím neomezeněji mu byl přirozeně otevřen měšec francouzské buržoazie. Zatímco čerpal z obou pomocných pramenů, protloukal se absolutismus v boji proti přílivu revolučního hnutí stoupajícímu od nynějška uvnitř země.

Vývoj kapitalismu, který carismus vlastníma rukama vypiplal, nesl nyní konečně ovoce: od devadesátých let počíná revoluční masové hnutí ruského proletariátu. Pod carismem se začaly trást a chvět základy v jeho vlastní zemi. Někdejší „záštita evropské reakce“ je záhy nucena sama „dát špatnou konstituci“ a musí sama hledat „záchranu a útočiště“ před stoupajícím přílivem ve vlastním domově. A nachází je – v Německu. Bülowovo Německo splácí dluh vděčnosti, dluh, který udělalo Wrangelovo a Manteuffelovo Prusko. Vztah je právě

opačný: ruské pomocné akce proti německé revoluci jsou nahrazeny německými pomocnými akcemi proti ruské revoluci. Špiclování, výpovědi ze země a vydávání provinilců, právě „demagogické štvánice“ z blahých dob Sváté aliance jsou v Německu rozpoutány proti ruským bojovníkům za svobodu, které pronásledují až na samý práh ruské revoluce. Štvánice je v roce 1904 *procesem v Královci*²¹² nejen korunována, nýbrž osvětluje zde jako blesk celý dějinný úsek vývoje od roku 1848, úplný zvrát mezi ruským absolutismem a evropskou reakcí.

Tua res agitur! Jde o tvou věc, volá pruský ministr spravedlnosti na vládnoucí třídy Německa a ukazuje přitom prstem na kolísající základy carského režimu v Rusku. „*Zřízení demokratické republiky v Rusku by muselo velmi pronikavě zapůsobit na Německo,*“ prohlašuje první státní návladní Schütze v Královci. „*Hoří-li dům mého souseda, je ohrožen i můj dům.*“ A jeho pomocník Caspar zdůrazňuje: „Na veřejný zájem Německa má přirozeně značný vliv to, zda bašta absolutismu zůstane nebo nezůstane. *Není pochyb o tom, že by se plameny revolučního hnutí mohly snadno rozšířit i do Německa.*“ Zde bylo konečně názorně předvedeno, jak krtek dějinného vývoje podryl věci, postavil je na hlavu a pohřbil

212 V královeckém soudním řízení, které se konalo od 12. do 23. července 1904, bylo devět německých sociálních demokratů obviněno z velezrady proti Rusku, urážky cara a tajného spiknutí, protože do Ruska převáželi revoluční literaturu. Karl Liebknecht, jeden z obhájců, odsoudil spolupráci mezi pruskými a carskými úřady.

starou frází o „záštitě evropské reakce“. Záštitou ruského absolutismu je nyní evropská reakce, a to především prusko-junkerská reakce. S její pomocí se ještě drží zpříma, v ní může být smrtelně zasažen. Osudy ruské revoluce to měly potvrdit.

Revoluce byla poražena. Ale právě příčiny jejího zatímního ztroskotání, jestliže do nich hlouběji nahlédneme, jsou poučné pro postavení německé sociální demokracie v dnešní válce. Porážka ruského povstání v roce 1905–1906 může být přes jeho bezpříkladnou revoluční sílu, cílevědomost a houževnatost vysvětlena dvěma příčinami. Jedna je ve vnitřním charakteru revoluce samé: v jejím ohromném dějinném programu, v mnohočetnosti ekonomických a politických problémů, které rozvinula podobně jako před sto lety Velká francouzská revoluce a z nichž některé, jako je agrární otázka, vůbec nejsou řešitelné v rámci dnešního společenského zřízení – v obtížnosti vytvořit moderní formu státu pro třídní nadvládu buržoazie proti kontrarevolučnímu odporu veškeré buržoazie říše. Z tohoto hlediska ztroskotala ruská revoluce, protože byla právě proletářskou revolucí s buržoazními úkoly nebo, chceme-li, buržoazní revolucí s proletářsko-socialistickými bojovými prostředky. Byla srážkou dvou věků za hromů a blesků, plodem jak opožděného vývoje třídních poměrů v Rusku, tak jejich přezrálosti v západní Evropě. Z tohoto hlediska není její porážka v roce 1906 ani tak jejím bankrotem, nýbrž přirozeným závěrem první kapitoly, za níž musí

s nezbytností přírodního zákona následovat další. Druhá příčina byla opět vnější povahy: spočívala v západní Evropě. Evropská reakce spěchala zase svému ohroženému chráněnci na pomoc. Ještě ne s prachem a olovem, ačkoli „německé pažby“ čekaly již v roce 1905 v „německých pěstích“ na pouhý pokyn z Petrohradu, aby vkročily do sousedního Polska. Carismus byl podepřen pomocnými prostředky, jež byly stejně účinné: finančními podporami a politickými aliancemi. Za francouzské zlato si opatřil munici, jíž porazil ruské revolucionáře, a z Německa obdržel morální a politickou posilu, aby se mohl vyšplhat z hlubin hanby, do nichž jej uvrhla japonská torpéda a pěsti ruských revolucionářů. V roce 1910 přijalo oficiálně Německo v Postupimi ruský carismus s otevřenou náručí.²¹³ Přijetím krví potřísněného carismu před branami říšského hlavního města nedalo Německo své požehnání jen k zardoušení Persie,²¹⁴ nýbrž především ke katovské práci ruské kontrarevoluce. Byl to oficiální banket německé a evropské „kultury“ nad domnělým hrobem ruské revoluce. A kupodivu! Tenkrát, když se německá sociální demokracie zúčastnila provokativní pohřební hostiny na hekatombách ruské revoluce ve

213 Car navštívil Německo v listopadu 1910. Během této doby ministři zahraničí obou států jednali v Postupimi o vymezení společných zájmů v Persii a Bagdádské železnici.

214 Pod vlivem revoluce v Rusku v roce 1905 se v Persii rozvinulo buržoazně-demokratické masové hnutí, které pomohlo omezit absolutismus a zavést ústavní formu vlády. Revoluce byla rozdracena roku 1911 reakčními silami, které aktivně podporovaly carské Rusko a Velká Británie.

svém vlastním domově, mlčela jako ryba a na „odkaz našeho starého učitele“ z roku 1848 zapomněla jako na smrt. Zatímco se na počátku války, od kteréžto doby to policie dovoluje, i nejmenší stranický list opájel krvavými výrazy proti katu ruské svobody, neuveřejnil se v roce 1910, kdy byl kat oslavován v Postupimi, ani řádek protestní akce, ani jeden článek solidarizující se s ruskou svobodou, aniž bylo vzneseno veto proti podpoře ruské kontrarevoluce. A přece právě carova triumfální cesta do Evropy v roce 1910 odhalila lépe než co jiného, že poražení ruští proletáři nejsou jen obětí domácí reakce, nýbrž také reakce západoevropské a že si zkrvavili hlavy stejně jako v roce 1848 nejen v boji proti reakci ve vlastní zemi, ale také proti její „záštitě“ v cizině.

Ale živoucí pramen revoluční energie ruského proletariátu je tak nevyčerpatelný jako kalich jeho utrpení pod dvojitým režimem karabáče, pod carismem a pod kapitálem. Po období nejnelidštějších křížáckých tažení kontrarevoluce začalo revoluční jitření znovu. Od roku 1911, od lenského masakru²¹⁵, se vzchopila masa dělníků opět k boji, příliv začal stoupat a pěnit se. Podle oficiálních zpráv se hospodářských stávek v Rusku v roce 1910 zúčastnilo 46 623 dělníků, kteří nepracovali 256 385 dní,

215 Dne 29. ledna 1912 vypukla v dole ve vlastnictví Lena Goldfields Co. Limited stávka. Dělníci mimo jiné požadovali zlepšení pracovních a životních podmínek a osmihodinový pracovní den. Dne 4. dubna 1912 armáda při potlačení povstání zabila 250 dělníků a mnoho dalších zranila. Protesty proti tomuto masakru následně proběhly po celé zemi.

v roce 1911 to bylo 96 730 dělníků, kteří nepracovali 768 556 dní, a v prvních pěti měsících roku 1912 to bylo 98 771 dělníků, kteří nepracovali 1 214 881 dní. Politických masových stávek, protestních akcí a demonstrací se v roce 1912 zúčastnilo 1 005 000 dělníků a v roce 1913 to bylo 1 272 000 pracujících. V roce 1914 stoupal příliv s temným hukotem stále hrozivěji a výše. Dne 22. ledna se konala demonstrační masová stávka 200 tisíc dělníků na oslavu počátku revoluce. Jako před vypuknutím revoluce vyšlehl v červnu úplně zažehující plamen na Kavkaze, v Baku. V masové stávce zde bylo 40 tisíc dělníků. Plamen přeskočil ihned do Petrohradu: dne 17. července zde stávkovalo 80 tisíc a 20. července 200 tisíc dělníků, 23. července se začala generální stávka rozšiřovat na území celé Ruské říše, už byly zřizovány barikády, revoluce byla na pochodu. Ještě několik měsíců a jistě by byla revoluce vytáhla s vlajícími prapory. Ještě několik let a mohla možná carismus ochromit tak, že by nemohl v imperialistickém tanci všech států, plánovaném na rok 1916, posloužit. Snad by se tím změnila celá světová politická konstelace a imperialismu by se zatřhl tipec.

Avšak německá reakce naopak opět zatřhla tipec ruskému revolučnímu hnutí. Z Vídně a Berlína byla rozpoutána válka a ta pochovala ruskou revoluci pod troskami – možná opět na léta. „Německé pažby“ nerozmetaly carismus, nýbrž jeho odpůrce. Pomohly carismu k nejpobulárnější válce, kterou Rusko v posledním století vedlo. Všechno přispívalo tentokrát k morální

svatozáři ruské vlády: vyprovokování války z Vídně a Berlína, zřejmě každému mimo Německo, hradní mír v Německu a jím rozpoutané delirium nacionalismu, osud Belgie, nezbytnost přispěchat Francouzské republice na pomoc – absolutismus nikdy neměl tak neslýchané příznivé postavení v evropské válce. Nadějně se rozvíjející prapor revoluce klesl v divokém víru války a navzdory „německým pažbám“, navzdory vítězství a navzdory porážce carismu na bojištích.

Také národní povstání v Rusku selhalo. „Národy se zřejmě na osvoboditelské poslání hindenburských kohort daly méně nachytat než německá sociální demokracie. Židé, jak už jsou praktický národ, mohli si jednoduše na prstech spočítat, že „německé pěsti“, které nedokázaly rozmetat ani vlastní pruskou reakci, například trojtřídní volební právo, nejsou věru schopny rozmetat ruský absolutismus. Poláci, vydaní trojnásobnému peklu války, nemohli sice svým „osvoboditelům“ z Vřesna, kde byl polským dětem na tělo v krvavých pruzích a modřinách vepsán německý otčenáš, odpovědět hlasitě na zaslíbené poselství spásy z pruských osidlovacích komisí.²¹⁶ V ti-

216 Dne 20. května 1901 ve Wreschenu, okresním městě v tehdejší provincii Posen, byly polské děti těžce týrány učitelem, protože nechtěly ve třídě odpovídat na otázky německy. Rozhořčení rodiče pak byli odsouzeni k dlouhým trestům vězení za „porušení národního míru“. Takzvaná osadní komise, která svou činnost prováděla na základě osidlovacího zákona přijatého v roce 1886 a zprísňeného v letech 1893 a 1902, podle něhož byly dány k dispozici miliony marek na „posílení německého živilu v provinciích Západního Pruska a v Posen“, měla odkoupit polské majetky za státní prostředky a rozdělit je mezi německé osadníky.

chosti si však asi přeložili jadrný německý výrok Götze z Berlichingenu do ještě jadrnější polštiny. Všichni: Poláci, Židé i Rusové jistě velmi brzy došli k jednoduchému zjištění, že „německé pažby“, jimiž se jim rozbíjejí lebky, nepřinášejí svobodu, nýbrž smrt.

Osvobozenecká legenda německé sociální demokracie s Marxovým odkazem je v této válce více než zlý vtíp: je to frivolnost. Pro Marxe byla ruská revoluce světovým převratem. Všechny jeho politické a dějinné perspektivy byly spojeny s výhradou „pokud mezitím v Rusku nevykukne revoluce“. Marx věřil v ruskou revoluci a očekával ji, ač měl sám ještě před očima nevolnické Rusko. Revoluce mezitím přišla. Nezvítězila po prvním úderu, ale nelze ji už vyloučit, je na denním pořádku a právě se znovu připravuje. A tu náhle přitáhnou němečtí sociální demokraté s „německými pažbami“, prohlásí ruskou revoluci za neplatnou a vyškrtnou ji z dějin. Vytáhli náhle odněkud plakát z roku 1848: Ať žije válka proti Rusku! Ale v roce 1848 byla v Německu revoluce, v Rusku ustrnulá, beznadějná reakce. V roce 1914 mělo Rusko proti tomu revoluci v těle, v Německu však vládlo pruské junkerstvo. Ne z německých barikád, jak Marx v roce 1848 předpokládal, nýbrž přímo z pandurského sklepa, kde je měl pod zámkem malý poručík, vyrazili němečtí „osvoboditelé Evropy“ na svou kulturní misi proti Rusku! Vyrazili jako jednotný národ v bratrském objetí s pruskými junkery, již jsou nejsilnější záštitou ruského carismu. V objetí a v hradním míru s ministry a státními

návladními z Královce – vyrazili proti carismu a nechali „pažby“ dopadat na lebky ruských proletářů!

Krvavější historická fraška, brutálnější výsměch ruské revoluci a Marxově odkazu se dá sotva vymyslet. Tvoří nejtemnější epizodu politického chování sociální demokracie za války.

Osvobození evropské kultury se totiž mělo stát přece jen epizodou. Nepohodlnou masku odhodil německý imperialismus velmi brzy, fronta se obrátila otevřeně proti Francii a zejména proti Anglii. Část stranického tisku udělala tento obrat stejně hbitě. Místo krvavého cara začala obecnému opovržení vydávat zrádný Albion a jeho kramářského ducha a místo od ruského absolutismu začala osvobozovat evropskou kulturu od anglické námořní nadvlády. Beznadějně zmatená situace, do níž se strana dostala, nemohla se zatím projevit pronikavěji než křečovitými pokusy lepší části stranického tisku, která se, zděšena reakční frontou, marně namáhala stlačit válku k původnímu cíli, přišít ji pevně k „odkazu našich mistrů“ – to znamená k mýtu, který vytvořila sama sociální demokracie. „S těžkým srdcem jsem musel mobilizovat svou armádu proti sousedu, s nímž bojovala na tak mnoha bojištích společně. S upřímnou lítostí jsem viděl, že je ničeno přátelství, jež Německo věrně zachovávalo.“ To bylo prosté, otevřené a poctivé. Sociálnědemokratická frakce a tisk to přestylizovaly v článek *Neue Rheinische Zeitung*. Když

nyní byla rétorika prvních válečných týdnů zaplašena prozaickým lapidárním stylem imperialismu, rozplynulo se jediné slabé vysvětlení postoje německé sociální demokracie jako pára.

VI.

Jinou stránkou chování sociální demokracie za války bylo oficiální přijetí hradního míru, to znamená zastavení třídního boje po dobu války. Frakční prohlášení, přečtené 4. srpna v Říšském sněmu, bylo samo o sobě prvním dějstvím tohoto vzdání se třídního boje: jeho znění bylo předem dohodnuto se zástupci říšské vlády a buržoazních stran, slavnostní akt ze 4. srpna byl za kulisami připravené patriotické divadlo pro lid a pro cizinu, v němž již sociální demokracie vedle ostatních účastníků hrála úlohu, kterou převzala.

Povolení úvěrů frakcí bylo heslem pro všechny vedoucí instance dělnického hnutí. Odborářští předáci dali ihned podnět k zastavení všech mzdových bojů a oznámili to výslovně s odvoláním na vlastenecké povinnosti, vyplývající z hradního míru, oficiálně podnikatelům. Boj proti kapitalistickému vykořisťování byl dobrovolně přerušen na dobu trvání války. Titíž odborářští předáci převzali dodávání městských pracovních sil agrárářům, aby jim zajistili nerušené dokončení žní.

Vedení sociálnědemokratického ženského hnutí vyhlásilo sjednocení s měšťáckými ženami za účelem vytvoření společné „národní ženské služby“, aby nejdůležitější pracovní sílu strany, která v zemi zůstala po provedení mobilizace, odvelely od sociálnědemokratické agitace k národním samaritánským službám, jako je rozdávání polévek, udílení rad a tak dále. V době platnosti protisocialistického zákona využila strana nejvíce voleb do parlamentu a přes všechny stav obležení a pronásledování sociálnědemokratického tisku šířila uvědomění a uhájila svou pozici. Nyní se sociální demokracie při doplňovacích volbách do Říšského sněmu, do zemských sněmů a do obecních zastupitelstev oficiálně zřekla všeho volebního boje, to znamená vši agitace a uvědomování v duchu proletářského třídního boje, a redukovala volby do parlamentu na jejich prostý měšťácký obsah: na sklizení mandátů, o nichž se pokojně a přátelsky dohodla s buržoazními stranami. Souhlas sociálnědemokratických zástupců s rozpočtem na zemských sněmech a v obecních zastupitelstvech – s výjimkou pruského a alsasko-lotrinského sněmu – za slavnostního odvolávání se na hradní mír podtrhl příkrý rozchod s praxí před vypuknutím války. Sociálnědemokratický tisk až na několik výjimek povýšil s halasem zásadu národní jednoty na životní zájem německého národa. Hned při vypuknutí války varoval před vyzvedáváním vkladů ze spořitelen, čímž podle svých sil zabránil zneklidnění hospodářského života v zemi a zajistil využití spořitelen k válečným půjčkám. Varoval proletářky před

tím, aby psaly svým mužům v poli o své bídě a o bídě svých dětí, o nedostatečné péči státu, a radil jim, aby raději válečníky uklidňovaly a povzbuzovaly líčením ušlechtilého rodinného štěstí a „tím, že příznivě vykreslí pomoc, již se jim až dosud dostalo“.²¹⁷ Vychvaloval výchovnou práci moderního dělnického hnutí jako vynikající pomocný prostředek k vedení války, například v této klasické ukázce:

„Pravé přátele poznáš jen v nouzi. Toto staré přísloví se potvrdí v okamžení. Utiskovaní, přezíraní a policajty honění sociální demokraté vystoupí jako jeden muž na ochranu vlasti a ústředny německých odborů, jimž se tak často v pruském Německu ztrpčoval život, souhlasně oznamují, že jejich nejlepší lidé jsou pod prapory. Dokonce podnikatelské listy takového ražení, jako je *Všeobecný oznamovatel*, ohlašují tuto skutečnost a poznamenávají k tomu, že jsou přesvědčeny, že „tito lidé splní svou povinnost jako jiní a že tam, kde jsou „tito lidé“, budou možná rány padat nejhustěji.

My jsme však přesvědčeni, že naši školení odboráři svedou ještě více než „do toho řezat“. S moderními masovými vojsky se nestala válka pro generály lehčí, moderní pěchotní puška, ze které můžeme zasáhnout téměř na tři tisíce, s jistotou však ještě na dva tisíce

217 Viz článek norimberského stranického orgánu, přetištěný v *Hamburger Echo* 6. října 1914. [pozn. R. L.]

metrů, zcela znemožňuje vojevůdcům postupovat s velkými svazy vojsk v sevřeném pochodovém útvaru. Tu je třeba se včas „rozvinout“ a toto rozvinutí vyžaduje zase mnohem větší počet hlídek a takovou kázeň a přehled nejen u oddílů, ale také u jednotlivých mužů, že se v této válce opravdu ukáže, jak výchovně odbory působily a jak pevně je možno se na tuto výchovu spolehnout v tak zlých dnech, jako jsou nyní. Ruský a francouzský voják mohou konat divy statečnosti, německý odborář je předčí chladnou a klidnou rozvahou. K tomu ještě přistupuje to, že organizovaní lidé často znají v pohraničních územích každou cestu a stezku jako své boty, že mnoho odborářských funkcionářů má také jazykové znalosti a tak dále. *Jestliže se tedy léta Páně 1866 říkalo, že postup pruských jednotek je vítězstvím učitele, budeme moci tentokrát mluvit o vítězství odborářského funkcionáře.*“ (*Frankfurter Volksstimme* z 18. srpna 1914)

Teoretický orgán strany *Die Neue Zeit* (číslo 23 z 25. září 1914) prohlásil: „Pokud bude otázka znít jen o vítězství, nebo porážku, všechny ostatní otázky ustoupí do pozadí, dokonce i otázka smyslu války. Tím spíše pak všechny rozdělí stran, tříd a národností ve vojsku a obyvatelstvu.“²¹⁸ A ve svém osmém čísle z 27. listopadu prohlásila táž *Die Neue Zeit* v článku „Hranice Internacionály“:

218 Karl Kautsky, *Wirkungen des Krieges* (Účinky války). *Die Neue Zeit*, 1913–1914, roč. 32, č. 2, s. 975.

„Světová válka štěpí socialisty do různých táborů a hlavně do různých národních táborů. *Internacionála je neschopna tomu zabránit.*

To znamená, že ve válce není účinným nástrojem, je v podstatě mírovým nástrojem.“²¹⁹

Její „velkou historickou úlohou“ je „boj za mír, třídní boj v míru“.

Sociální demokracie prohlásila tedy 4. srpna 1914 třídní boj až do uzavření budoucího míru za neexistující. Německo se s prvním zaduněním Kruppových děl v Belgii proměnilo v zemi divů – třídní solidarity a společenské harmonie.

Jak si vlastně máme tento zázrak představovat? Třídní boj není, jak známo, nějaký vynález, není to libovolný výtvar sociální demokracie, který by mohla podle libosti a jen tak na určitá časová období odstavovat. Proletářský třídní boj je starší než sociální demokracie, je to základní produkt třídní společnosti, vzplál již při příchodu kapitalismu do Evropy. Nebyla to sociální demokracie, kdo vedl moderní proletariát k třídnímu boji, mnohem spíše jím byla ona sama vyvolána v život, aby vnesla cílevědomost a souvislost do místních

219 Karl Kautsky, Die Internationalität und der Krieg (Internacionalita a válka). *Die Neue Zeit*, 1914–1915, roč. 33, č. 1, s. 248.

a časových fragmentů třídního boje. Nu, a co na tom změnilo vypuknutí války? Přestalo snad soukromé vlastnictví, kapitalistické vykořisťování a třídní nadvláda? Prohlásili snad vlastníci v návalu patriotismu: nyní, tváří v tvář válce, dáváme po dobu jejího trvání výrobní prostředky – půdu, továrny a závody do vlastnictví všech, zříkáme se individuálního užívání statků, rušíme všechny politické výsady a obětujeme je na oltář vlasti, pokud je vlast v nebezpečí? Tato hypotéza je nanejvýš nesmyslná a připomíná dětský slabikář. A přece by to byl jediný předpoklad, po kterém by mohlo logicky následovat prohlášení dělnické třídy: třídní boj se zastavuje. Ale nic podobného se skutečně nestalo. Naopak: všechny majetkové poměry, vykořisťování, třídní nadvláda, ba samo zbavení politických práv v jejich složité prusko-německé podobě zůstaly nedotčeny. Na hospodářské, sociální a politické strukturu nezměnilo dunění děl v Belgii a ve Východním Prusku ani to nejmenší.

Zrušení třídního boje bylo tedy zcela jednostranné opatření. Zatímco „vnitřní nepřítel“ dělnické třídy, kapitalistické vykořisťování a utlačování zůstalo, vydali představitelé dělnické třídy, sociální demokracie a odbory tomuto nepříteli s vlasteneckou velkomyslností bez boje dělnickou třídu na dobu trvání války. Zatímco vládnoucím třídám v plné zbroji zůstávala jejich vlastnická a vladařská práva, sociální demokracie nařídila proletariátu „odzbroit“.

Zázrak třídní harmonie, sbratření všech vrstev moderní buržoazní společnosti, jsme již jednou zažili – v roce 1848 ve Francii.

„A tak v představě proletářů,“ píše Marx v *Třídních bojích ve Francii 1848–1850*, „kteří zaměňovali finanční aristokracii s buržoasií vůbec, v domněnkách boдрých republikánů, kteří popírali dokonce existenci tříd nebo ji nanejvýš připouštěli jako důsledek konstituční monarchie, v pokryteckých frázích buržoasních frakcí, dosud vyloučených z vlády – bylo *panství buržoasie* odstraněno s nastolením republiky. Všichni royalisté se tehdy proměnili v republikány a všichni pařížští milionáři v dělníky. Fráze, která odpovídala tomuto domnělému zrušení tříd, zněla: *fraternité*, všeobecné sbratření a bratrství. Toto idylické opomíjení třídních rozporů, toto sentimentální smíření protikladných třídních zájmů, toto blouznivé povznesení se nad třídní boj – toto bratrství bylo vlastním heslem únorové revoluce. [...] Pařížský proletariát se rozplýval v tomto velkodušném opojení bratrstvím. [...] Pařížský proletariát, který viděl v republice svůj vlastní výtvor, vítal ovšem každý akt prozatímní vlády, který jí pomáhal upevňovat své postavení v buržoazní společnosti. Dal se ochotně použít Caussidièrem k vykonávání policejních služeb na ochranu vlastnictví v Paříži stejně tak, jako ponechal Louis Blancovi, aby urovnával mzdové spory mezi dělníky a zaměstnavateli. Pokládal za věc

cti uchovat měšťáckou čest republiky neposkvřněnou v očích Evropy.“²²⁰

Také v únoru 1848 zastavil tedy pařížský proletariát v naivní iluzi třídní boj, ale je dobré si uvědomit, že to bylo poté, co svou revoluční akcí rozmetl červencovou monarchii a vynutil si republiku. Dne 4. srpna 1914 byla únorová revoluce postavená na hlavu. Odstranění třídních rozdílů nikoli za republiky, nýbrž za vojenské monarchie, nikoli po vítězství lidu nad reakcí, nýbrž po vítězství reakce nad lidem, nikoli za současného vyhlášení *liberté, égalité, fraternité*, nýbrž za vyhlášení stavu obležení, zardoušení svobody tisku a zrušení ústavy. Vláda slavnostně proklamovala hradní mír a plácla si se všemi stranami na to, že jej bude čestně zachovávat. Ale jako zkušený politik se nespolehala na slib a zajistila si hradní mír – násilnými prostředky vojenské diktatury. Sociálnědemokratická frakce na to také přistoupila bez jakéhokoli protestu a odporu. Ve svém prohlášení v Říšském sněmu ze 4. srpna a z 2. prosince frakce ani nehlesla proti políčku stavu obležení. Hradním mírem a válečnými úvěry schválila sociální demokracie mlčky stav obležení, který ji samu položil spoutanou k nohám vládnoucích tříd. Tím zároveň uznala, že k obraně vlasti je třeba stavu obležení, umlčení lidu a vojenské diktatury. Ale stav obležení nebyl namířen proti nikomu jinému

220 Karl Marx, *Třídní boje ve Francii 1848–1850*. Op. cit., s. 34–35.

než proti sociální demokracii. Jenom od ní se dal očekávat odpor, potíže a protestní akce proti válce. Ve stejné chvíli, kdy byl za souhlasu sociální demokracie vyhlášen hradní mír, tedy odstranění třídních protikladů, byl na sociální demokracii samu vyhlášen stav obležení, proti dělnické třídě byl vyhlášen boj v jeho nejostřejší formě, ve formě vojenské diktatury. Jako výsledek své kapitulace dostala sociální demokracie to, co by byla dostala v nejhorším případě porážky za odhodlaného odporu: stav obležení! Slavnostní prohlášení frakce v Říšském sněmu se na zdůvodnění souhlasu s válečnými úvěry dovolává socialistické zásady: práva na sebeurčení národů. Prvním krokem k „sebeurčení“ německého národa v této válce byla svěrací kazajka stavu obležení, do které strčili sociální demokracii. Dějiny byly sotva svědkem toho, aby se nějaká strana sama více zesměšnila.

Přijetím hradního míru zapřela sociální demokracie na dobu války třídní boj. Ale tím zapřela základ své vlastní existence, své vlastní politiky. Co je každý její dech jiného než třídní boj? Jakou úlohu mohla tedy po dobu trvání války mít, když se vzdala svého životního principu – třídního boje? Zapřením třídního boje si sociální demokracie na dobu války sama dala vyhazov jako aktivní politická strana, jako zástupce dělnické politiky. Tím si však také vyrazila z rukou svou nejdůležitější zbraň: kritiku války ze zvláštního hlediska dělnické třídy. Přenechala „obranu vlasti“ vládnoucím třídám a spokojila se s tím, že postavila dělnickou třídu pod

jejich komando a postarala se o klid za stavu obležení, hraje tedy úlohu policajta nad dělnickou třídou.

Svým chováním však sociální demokracie nejvyšší měrou ohrozila i ještě dlouho po skončení dnešní války věc německé svobody, o kterou nyní podle frakčního prohlášení pečují Kruppovy kanony. Vedoucí kruhy sociální demokracie velmi stavějí na perspektivě, že se dělnické třídě po válce dostane podstatného rozšíření demokratických svobod a že jí odměnou za její vlastenecké chování za války bude občanské zrovnoprávnění. Ale v dějinách ještě nikdy nedostaly ovládané třídy za své chování vyhovující vládnoucím třídám politická práva jako spropitné. Naopak, dějiny jsou přeplněny příklady hanebného porušení slova vládnoucími třídami i v takových případech, kdy byly před válkou dány slavnostní sliby. Ve skutečnosti sociální demokracie svým chováním nezajistila budoucí rozšíření politických svobod v Německu, nýbrž otrásla těmi, které měla před válkou. Způsob a chování, s jakým v Německu právě sociální demokracie už po dlouhé měsíce snáší zrušení svobody tisku, svobody shromažďování a veřejného života, snáší stav obležení bez jakéhokoli boje, ba s částečným souhlasem²²¹, nemá v dějinách moderní

221 List *Chemnitzer Volksstimme* napsal 21. října 1914: „Každopádně je vojenská cenzura v Německu vcelku slušnější a rozumnější než ve Francii nebo v Anglii. Křik o cenzuře, který často zakrývá nedostatek pevného postoje k válečnému problému, jen pomáhá nepřítelům Německa šířit lež, že Německo je druhým Ruskem. Každý, kdo se vážně domnívá, že za současné vojenské cenzury nemůže psát podle svého přesvědčení, by měl odložit pero a mlčet.“ [pozn. R. L.]

společnosti obdoby. V Anglii je úplná svoboda tisku, ve Francii není tisk zdaleka tak umlčován jako v Německu. V žádné zemi se tak úplně neztratilo veřejné mínění a nebylo na rozkaz vlády jednoduše nahrazeno oficiálním „míněním“ jako v Německu. Také v Rusku znají pouze plenící červenou tužku cenzora, která vyhlazuje mínění opozice – úplně neznámé je proti tomu zařízení, že opoziční tisk musí otiskovat vládou dodané hotové články a že musí ve vlastních člancích zastávat určité názory, které jsou nadiktovány a nařízeny vládními úřady na „důvěrných tiskových poradách“. Také v Německu samém se neprožilo za války roku 1870 nic podobného dnešnímu stavu. Tisk měl neomezenou svobodu a válečné události k Bismarckově velké mrzutosti ostře dílem kritizoval, dílem je provázel čilým bojem názorů, zejména také na válečné cíle, otázky anexe, ústavy a tak dále. Když však byl zatčen Johann Jacoby²²², zachvátila Německo bouře rozhořčení a sám Bismarck odsoudil tento drzý atentát reakce jako těžký přehmat. Taková byla situace v Německu, když Bebel a Liebknecht jménem dělnické třídy příkře odmítli jakékoli spolčování s vládnoucími hurávlastenci. A musela přijít teprve vlastenecká sociální demokracie se svými čtyřmi a čtvrt milionem voličů, musela přijít dojemná smiřovací slavnost hradního míru a hlasování sociálnědemokratické frakce pro válečné

222 Johann Jacoby (1805–1877), lékař a novinář a levicově liberální demokratický politik. Kvůli svému protestu proti anexi Alsaska-Lotrinska byl v roce 1870 uvězněn. V roce 1872 vstoupil do sociálnědemokratické dělnické strany.

úvěry, aby byla na Německo uvalena nejtvrďší vojenská diktatura, jakou kdy nad sebou snesl svéprávný národ. Že je dnes v Německu něco takového možné, ba dokonce že to přijal nejen buržoazní, ale i vysoce vyvinutý a vlivný sociálnědemokratický tisk naprosto bez boje a bez jakéhokoli pokusu o výslovný odpor, tato skutečnost má pro německou svobodu nejosudovější význam. Dokazuje to, že dnešní německá společnost nemá v sobě žádné předpoklady pro politické svobody, protože se jich může zbavit tak snadno a bez jakýchkoli třenic. Nezapomeňme, že skrovná míra politických práv, jaká byla před válkou v Německé říši, nebyla jako ve Francii a v Anglii plodem velkých a opakovaných revolučních bojů a nebyla tradicemi těchto bojů v životě lidu pevně zakotvena, nýbrž byla darem bismarckovské politiky po vítězné kontrarevoluci, trvající více než dvě desetiletí. Německá ústava neuzrála na polích revoluce, nýbrž posloužila v diplomatické hře pruské vojenské monarchie jako cement, pomocí něhož byla tato vojenská monarchie vybudována v dnešní Německou říši. Nebezpečí pro „svobodný vývoj Německa“ není v Rusku, jak mínila sociálnědemokratická frakce Říšského sněmu, je v Německu samém. Je v tomto zvláštním kontrarevolučním původu německé ústavy, je v oněch reakčních mocenských činitelích německé společnosti, které od založení říše vedly stálou tichou válku proti ubohé „německé svobodě“, jimiž jsou východolabské junkerství, velkopřemyslnické štvání, ultrareakční Centrum, zchátrání německého liberalismu, osobní regiment – a ze všech činitelů dohromady vyplývající

panství šavle, zabernský kurz²²³, jenž právě před válkou slavil v Německu triumfy. To jsou skutečná nebezpečí pro kulturu a „svobodný vývoj“ Německa. A všechny tyto činitele zesiluje nyní nejvyšší měrou válka, stav obležení a chování sociální demokracie. Existuje ovšem vpravdě liberální výmluva, proč je dnes v Německu hřbitovní klid: jde prý jen o „dočasné“ vzdání pozic po dobu války. Ale politicky zralý národ se může vzdát politických práv a veřejného života právě tak málo, jako se může žijící člověk „vzdát“ dýchání. Národ, který svým chováním připustí, že je po dobu války nutný stav obležení, připustí tím, že vůbec může postrádat politické svobody. Shovívavý souhlas sociální demokracie s dnešním stavem obležení – a její schválení úvěrů bez jakékoli výhrady podobně jako přijetí hradního míru neznamena nic jiného – musí stejnou měrou demoralizovat lidové masy, tuto jedinou záštitu ústavy v Německu, podobně jako povzbuzuje a posiluje vládnoucí reakci, nepřítel ústavy.

223 Rosa Luxemburg zde pravděpodobně naráží na události z konce roku 1913, kdy se v německém městě Zabern (dnešní Saverne) v Alsasku-Lotrinsku dopustil poručík Günter Freiherr von Forstner během výcviku rekrutů hanlivé poznámky o místních obyvatelích. Použil přitom termín „Wackes“, což bylo pejorativní označení pro Alasany. Navíc nabídl svým vojákům odměnu deset marek za zabítí takového „Wackese“ v případě konfliktu. Po zveřejnění těchto výroků v místním tisku následovaly protesty, které armáda potlačila a řadu protestujících zatkla. Událost vyvolala bouřlivou debatu v Říšském sněmu o vztahu civilní a vojenské moci a o problému německého militarismu. (Pozn. J. M.)

Tím, že vzdala třídní boj, zřekla se však naše strana zároveň účinného ovlivňování trvání války a vytváření míru. A zde plivla do tváře svému vlastnímu oficiálnímu prohlášení. Strana, která se slavnostně ohrazovala proti všem anexím, to znamená proti nevyhnutelným logickým následkům imperialistické války, pokud ta proběhne vojensky úspěšně, vydala zároveň přijetím hradního míru všechny prostředky a zbraně vhodné k mobilizaci lidových mas a veřejného mínění ve svém duchu, prostředky, jimiž mohla vykonávat účinný tlak a tak kontrolovat válku a ovlivňovat mír. Právě naopak. Sociální demokracie zajistila hradním mírem militarismu tyl. Dovolila mu tím, aby sledoval své cíle beze všeho ohledu na jiné zájmy, než jsou zájmy vládnoucích tříd, a rozpoutala jeho bezuzdné vnitřní imperialistické tendence, jež právě usilují o anexi a musí k anexím vést. Jinými slovy: přijetím hradního míru a politickým odzbrojením dělnické třídy odsoudila sociální demokracie svůj vlastní slavnostní protest proti jakékoli anexi k tomu, aby zůstal bezmocnou frází.

Ale tím se dosáhlo ještě něčeho jiného: prodloužení války! A zde je přímo hmatatelné, jak nebezpečný úklad pro proletářskou politiku tkví v nyní běžném dogmatu: můžeme odporovat válce jen tak dlouho, dokud ještě hrozí nebezpečí války. Je-li válka tu, je úloha sociální demokracie u konce a platí už jen jedno: vítězství, nebo porážka, tedy ať třídní boj po dobu války ustane. Ve skutečnosti začíná pro politiku sociální demokracie

největší úkol po vypuknutí války. Rezoluce stuttgartského mezinárodního sjezdu z roku 1907²²⁴, přijatá za jednomyslného souhlasu zástupců německé strany a odborů a potvrzená znovu v Basileji roku 1912²²⁵, zní:

„V případě, že by válka přece jen měla vypuknout, je povinností sociální demokracie zasadit se o její rychlé ukončení a ze všech sil usilovat o to, aby bylo *hospodářské a politické krize způsobené válkou využito k vyburcování národa, a tím usplížit odstranění kapitalistického třídního panství*.“²²⁶

Co dělala sociální demokracie v této válce? Pravý opak toho, co jí přikázal stuttgartský a basilejský sjezd: snaží se všemožně povolováním úvěrů a zachováváním hradního míru o to, aby zabránila hospodářské a politické krizi a vyburcování mas válkou. Usiluje „ze všech sil“ o to, aby zachránila kapitalistickou společnost před její vlastní anarchií jakožto následku války, čímž se přičiňuje o nerušené prodlužování války a o zvyšování počtu jejích obětí. Údajně by – jak můžeme slyšet často od poslanců Říšského sněmu – nepadlo na bojišti ani

224 Mezinárodní socialistický kongres ve Stuttgartu se konal od 18. do 24. srpna 1907.

225 Mimořádný mezinárodní socialistický kongres v Basileji proběhl od 24. do 25. listopadu 1912.

226 *Erste Beilage zum Periodischen Bulletin des Internationalen Sozialistischen Bureau* (První příloha Periodického bulletinu Mezinárodního socialistického úřadu). Brusel: 1912, s. 7.

o muže méně, ať by byla sociální demokracie hlasovala pro válečné úvěry, nebo nehlasovala. Ano, náš stranický tisk zastával všeobecně mínění, že jsme se musili podílet na „obraně země“ a podporovat ji právě proto, abychom v zájmu našeho lidu pokud možno snížili počet krvavých obětí války. Touto politikou se dosáhlo pravého opaku: teprve proto, že se sociální demokracie chovala „vlastenecky“ a že byl zachován hradní mír v týlu, mohla se nevázaně rozpoutat imperialistická válečná lítice. Dotud byla obava z vnitřních nepokojů, z hněvu lidu trpícího nouzí stálou můrou a tím nejúčinnější brzdou vládnoucích tříd v jejich válečných choutkách. Jsou známa von Bülowova slova, že nyní je snaha pokud možno odsunout každou válku hlavně ze strachu před sociální demokracií. Rohrbach říká ve svém spise *Válka a německá politika* na straně VII: „Nedojde-li k základním pohromám, pak jediné, co by mohlo Německo donutit k míru, je hlad těch, kdo budou bez chleba.“ Měl zřejmě na mysli hlad, který se ohlašuje a projevuje, aby na sebe strhl pozornost vládnoucích tříd. Poslyšme nyní, co říká vynikající voják a válečný teoretik, generál von Bernhardi. Ve svém velkém díle *O dnešní válce* píše:

„Tak ztěžují *moderní masová vojska* válčení nejružnějším způsobem. Kromě toho však také sama sebou představují *moment nebezpečí, který se nedá podceňovat*.

Mechanismus takového vojska je tak obrovský a složitý, že může zůstat schopné operací a ovladatelné jen

tehdy, pracuje-li soukolí alespoň zhruba spolehlivě a zabráni-li se těžkým morálním otřesům většího rozsahu. Že by mohly být podobné jevy za války úplně vyloučeny, s tím se dá právě tak málo počítat, jako že budou všechny boje vítězné. Dají se také překonat, vyskytují-li se v omezeném rozsahu. Kde se však jednou veliké stěsnané masy vymknou velení z rukou, kde propadnou panice, kde ve větším rozsahu selže zásobování a v oddílech zavládne neposlušnost, tam takové masy nejen nejsou schopny odporu proti nepříteli, ale stávají se nebezpečím samy sobě a svému vlastnímu vojenskému velitelství, protože ničí pouta kázně, ruší svévolně běh operací a tím stavějí velení před úkoly, jež není s to vyřešit.

Válka vedená moderními masovými vojsky je za všech okolností odvážnou hrou, která klade v nejvyšší míře nároky na personální a finanční síly státu. Za takových okolností je jen přirozené, že všude byla vydána nařízení, která mají umožnit rychle válku po vypuknutí ukončit a rychle uvolnit nesmírné napětí, které musí vzejít z mobilizace celých národů.“

Jak buržoazní politikové, tak vojenské autority považují tedy válku vedenou moderními masovými vojsky za „odvážnou hru“, což byl nejpádnější moment, kterým bylo možno odvrátit dnešní držitele moci od zosnování války, právě tak jako bylo nejpádnějším momentem, když už válka vypukla, mít na mysli její rychlé ukončení.

Chování sociální demokracie v této válce, jež působí v každém směru k tomu, aby ztlumilo „nesmírné napětí“, rozptýlilo obavy a strhlo jednotlivé hráze, které stály v cestě neomezenému bouřlivému příboji militarismu. Ano, mělo se stát něco, co by ani takový Bernhardt, ani nějaký buržoazní státník nepokládali ani ve snu za možné: z tábora sociální demokracie zaznělo heslo „Vydržet!“, to znamená pokračovat v lidských jatkách. A tak máme už po měsíce na svědomí tisíce obětí, které pokrývají bojiště.

VII.

Jak však máme nyní přese všechno – když jsme nedovedli zabránit válce, když už tu válka jednou je, když je země před nepřátelským vpádem – ponechat vlastní zemi bezbrannou a vydat ji nepříteli – Němcům Rusům, Francouzům a Belgičanům Němcům, Srbové Rakušanům? Neříká socialistická zásada o právu národů na sebeurčení, že každý národ je oprávněn a povinen hájit svou svobodu a nezávislost? Jestliže hoří dům, což nemusíme místo hledání viníka, který založil požár, především hasit? Tento argument o „hořícím domě“ měl v chování socialistů tu i onde, v Německu jako ve Francii, velikou úlohu. Také pro neutrální země byl školou: do holandské přeloženo to znamená: když má loď trhlínu, což nemusíme především hledět ji ucpat?

Zajisté, ničemný je národ, který kapituje před vnějším nepřítelem, právě tak ničemná je strana, která kapituje před nepřítelem vnitřním. Hasiči „hořícího domu“ zapomněli jen na jedno: že v ústech socialisty znamená obrana vlasti něco jiného než úlohu potavy pro děla pod komandem imperialistické buržoazie. Především co se týká „invaze“, je to skutečně tato příšera, před níž mizí každý třídní boj uvnitř země jako mocným kouzlem přimrazen a ochromen? Podle policejní teorie buržoazního patriotismu a stavu obležení je každý třídní boj zločinem proti zájmům obrany země, protože prý je ohrožením a oslabením branné síly národa. Tímto pokřikem se dala oficiální sociální demokracie blufovat. A přece moderní dějiny buržoazní společnosti na každém kroku ukázaly, že pro ni není cizí invaze zlem všech zel, za které se dnes vydává, nýbrž s oblibou užívaný a vyzkoušený prostředek proti „vnitřnímu nepříteli“. Nevolali Bourboni a francouzští aristokraté po invazi do země proti jakobínům? Nevolala rakouská a církevně státní kontrarevoluce v roce 1848 po francouzské invazi do Říma a po ruské invazi do Budapešti? Nehrozila ve Francii „strana pořádku“ roku 1850 otevřeně invazi kozáků, aby zkontrolovala Národní shromáždění? A nebylo pověstnou smlouvou z 18. května 1871 mezi Julesem Favrem, Thiersem a spol. a Bismarckem sjednáno propuštění zajaté bonapartistické armády a přímá podpora pruských oddílů při vyhlazování Pařížské komuny?

Karlu Marxovi stačila dějinná zkušenost, aby již před pětačtyřiceti lety odhalil „národní války“ moderních buržoazních států jako podvod. Ve své proslulé *Adrese generální rady Mezinárodního dělnického sdružení*, vydané k pádu Pařížské komuny, říká:

„Fakt, že se po nejhroznější válce nové doby vítězná i poražená armáda spojují ke společnému vraždění proletariátu, tato neslýchaná událost nedokazuje, jak se domnívá Bismarck, že nová společnost, která si razí cestu, byla definitivně poražena, nýbrž dokazuje úplný rozklad staré buržoazní společnosti. *Nejvyšší hrdinské úsilí, jehož je stará společnost ještě schopna, je národní válka a ta se nyní ukazuje jako pouhý podvod vlády*, který má jen oddálit třídní boj a od kterého se má upustit, jakmile třídní boj vzplane požárem občanské války. Třídní panství se už nemůže dále maskovat národní uniformou; proti proletariátu jsou národní vlády *zajedno!*“²²⁷

Invaze a třídní boj nejsou tedy v buržoazních dějinách protiklady, jak to tvrdí oficiální legenda, nýbrž jedno je prostředkem a projevem druhého. A jestliže je invaze pro vládnoucí třídy vyzkoušeným prostředkem proti třídnímu boji, pak se pro nastupující třídy nejostřejší třídní boj dosud vždy osvědčil jako nejlepší prostředek

227 Karl Marx, Občanská válka ve Francii. Adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení (1871). In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 17. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 395–396.

proti invazi. Bouřlivé, nesčetnými vnitřními převraty a vnějšími nevraživostmi rozrývané dějiny měst, zejména italských, dějiny Florencie a Milána se svým staletým zápolením s Hohenstaufy dokazují už na prahu novověku, že síla a prudkost vnitřních třídních bojů nejen neoslabují obrannou sílu společenství navenek, nýbrž že teprve z výhně těchto bojů stoupá mocný plamen, který má dosti síly vzdorovat každému nepřátelskému náporu zvnějšku. Klasickým příkladem všech dob je však Velká francouzská revoluce. Jestliže někdy platilo heslo „Nepřítel před branami!“, pak platilo pro Francii z roku 1793, pro srdce Francie, Paříž. Jestliže Paříž a Francie tenkrát nepodlehly bouřlivému příboji koaliční Evropy, invazi ze všech stran, nýbrž se během bezpříkladného zápasu, kdy nebezpečí rostlo a nepřátelský nápor sílil, vždy vzchopily k ještě gigantičtějšímu odporu a porážely na hlavu každou novou koalici nepřátel obnovovaným zázrakem nevyčerpatelného bojového nadšení, pak to bylo jenom proto, že se při velkém střetnutí tříd neomezeně rozpoutaly vnitřní síly společnosti. Dnes z perspektivy jednoho století je zřetelně vidět, že jen nejostřejší výraz tohoto střetnutí, jen diktatura pařížského lidu a její bezohledný radikalismus mohly vydupat z půdy národa prostředky a síly, které stačily ubránit novorozenou buržoazní společnost proti světu nepřátel a uhájit ji proti intrikám dynastie, proti vlastizrádným machinacím šlechty, proti piklím kléru, proti povstání ve Vendée, proti zradě generálů, proti odporu šedesáti departementů a provinciálních

hlavních měst a proti spojeným armádám a loďstvům monarchistické koalice Evropy. Jak dosvědčují staletí, není tedy nejlepší záštitou a nejlepší obranou země proti vnějším nepřítelům stav obležení, ale bezohledný třídní boj, který vyburcuje sebevědomí, obětavost a mravní sílu lidových mas.

Stejně tragického *quidproquo* (nedorozumění) se dopouští sociální demokracie, když zdůvodňuje své chování v této válce dovoláváním se práva národů na sebeurčení. Je pravda, socialismus přiznává každému národu právo na nezávislost a svobodu, na samostatné rozhodování o jeho osudech. Ale je pravým výsměchem socialismu, jestliže jsou dnešní kapitalistické státy dávány za vzor jako výraz tohoto práva národů na sebeurčení. Ve kterém z těchto států rozhodl národ dosud o formách a podmínkách svého národního, politického nebo sociálního bytí?

Co znamená sebeurčení německého národa, co chce, to zvěstovali a o to se bili demokraté z roku 1848, přední bojovníci německého proletariátu Marx, Engels, Lassalle, Bebel a Liebknecht: *je to jednotná velkoněmecká republika*. Pro tento ideál prolili svou krev březnoví bojovníci na barikádách ve Vídni a v Berlíně; aby se tento program uskutečnil, chtěli Marx a Engels v roce 1848 přinutit Prusko k válce s ruským carismem. Prvním požadavkem splnění tohoto národního programu byla likvidace „hromady organizovaného rozkladu“, zvané

habsburskou monarchií, a odstranění pruské vojenské monarchie stejně jako dvou tuctů trpasličích monarchií v Německu. Porážka německé revoluce, zrada německého měšťáctva na jeho vlastních demokratických ideálech vedly k bismarckovskému režimu a k jeho výtvoru: dnešnímu Velkoprusku s dvaceti zeměmi pod jednou špičatou přílbou, jež se nazývá Německou říší. Dnešní Německo je ustaveno na hrobě březnové revoluce, na troskách národního práva na sebeurčení německého lidu. Dnešní válka, jež má vedle zachování Turecka za účel zachování habsburské monarchie a posílení pruské vojenské monarchie, znamená opětne zahrabání březnových padlých a národního programu Německa. A opravdu ďábelští šklob dějin je v tom, že sociální demokraté, dědici německých vlastenců z roku 1848, táhnou v této válce pod zástavou „práva národů na sebeurčení“! Nebo je snad třetí republika s koloniálním panstvím ve čtyřech a s koloniálními zvěrstvy ve dvou světadílech výrazem „sebeurčení“ francouzského národa? Nebo je jím Britská říše s Indií a s jihoafrickým panstvím jednoho milionu bělochů nad pěti miliony barevného obyvatelstva? Nebo je jím dokonce Turecko či carská říše? Jen pro buržoazní politika, pro něhož představují panské rasy lidstvo a národ vládnoucí třídy, může být ve státech s koloniálními državami vůbec řeč o nějakém „národním sebeurčení“. V socialistickém smyslu tohoto pojmu není žádný národ svobodný, jestliže jeho státní existence spočívá na zotročení jiných národů, neboť i koloniální národy platí za národy a za členy státu. Mezinárodní socialismus uznává

právo na svobodu, nezávislost a rovnoprávnost národů, ale jen on může takové národy vytvářet, teprve on může právo na sebeurčení národů uskutečnit. Ani toto heslo socialismu není, jako všechna ostatní, svatořečením přítomného stavu, nýbrž je ukazatelem a pobídkou revoluční, přetvářející, aktivní politiky proletariátu. Dokud existují kapitalistické státy a zejména dokud světová politika imperialismu určuje a tvoří vnitřní a vnější život států, nemá právo národů na sebeurčení s její praxí za války pranic společného.

Ba co víc: v dnešním imperialistickém prostředí nemožnou být vůbec žádné národní obranné války a každá socialistická politika, která nedbá tohoto rozhodujícího historického prostředí a nechává se uprostřed světového víru vést jen izolovanými hledisky jedné země, je už předem budována na písku.

Pokusili jsme se již ukázat pozadí nynějšího střetnutí Německa s jeho protivníky. Bylo nutné blíže osvětlit vlastní příčiny a vnitřní souvislosti dnešní války, protože v postoji naší frakce v Říšském sněmu, stejně jako v našem tisku měla rozhodující úlohu obrana existence, svobody a kultury Německa. Proti tomu je nutno v zájmu historické pravdy trvat na tom, že jde o preventivní válku, která byla již po léta německým imperialismem a jeho světově politickými cíli připravována a v létě 1914 záměrně vyprovokována německou a rakouskou diplomacií. Kromě toho, hodnotíme-li všeobecně světovou

válku a její význam pro třídní politiku proletariátu, nemá otázka obrany a útoku, otázka „viníka“ vůbec význam. Je-li sotva možno říci o Německu, že je v sebeobraně, pak jistě nejsou v sebeobraně ani Francie, ani Anglie, neboť to, co „obhajují“, nejsou jejich národní, nýbrž jejich světově politické pozice, jejich staré imperialistické državy, ohrožené náporom německého povýšence. Jestliže nájezdy německého a rakouského imperialismu v Orientu nepochybně roznítily světový požár, pak francouzský imperialismus pohlcením Maroka, anglický imperialismus svými přípravami na uloupení Mezopotámie a Arábie, jakož všemi svými opatřeními k zajištění svého despotického panství nad Indií, a ruský imperialismus svou politikou zaměřenou na Cařihrad nashromáždily a navrstvily palivo k tomuto světovému požáru. Jestliže vojenské zbrojení mělo podstatnou úlohu jako hnací síla, jež způsobila, že katastrofa vypukla, pak to bylo závodění všech států. A jestliže Německo položilo Bismarckovou politikou z roku 1870 základní kámen k evropským závodům ve zbrojení, pak byla tato politika už předtím příznivě ovlivněna politikou druhého císařství a později podpořena dobrodružnou militaristickou koloniální politikou třetí republiky a jejími výboji do východní Asie a do Afriky.

Francouzští socialisté byli ke své iluzi o „národní obraně“ dohnáni zvláště skutečností, že jak francouzská vláda, tak celý národ neměl v roce 1914 nejmenší válečné záměry. „Ve Francii jsou dnes všichni upřímně a poctivě, bez omezení

a výhrad pro mír,“ dosvědčoval Jaurès v poslední řeči svého života v předvečer války v bruselském Lidovém domě. To naprosto odpovídá skutečnosti a může psychologicky vysvětlit rozhořčení, jež se zmocnilo francouzských socialistů, když byla jejich zemi vnucena zločinecká válka. Ale k posouzení světové války jakožto historického jevu a k tomu, aby k válce zaujala stanovisko proletářská politika, tato skutečnost nestačí. Dějiny, z nichž se zrodila dnešní válka, nezačaly teprve v červenci 1914, ale sahají desítky let zpátky, přičemž se s nezbytností přírodního zákona spojovalo vlákno s vláknem, až hustá síť světové imperialistické politiky obestřela pět světadílů. Mocný historický komplex jevů, jejichž kořeny sahají až do plutonických hloubek hospodářského bytí, jehož nejzazší větve kynou nezřetelně svítajícímu novému světu – jevy tak obsáhlé velikosti, že před nimi jako bezpodstatné blednou pojmy viny a trestu, obrany a útoku.

Imperialistická politika není dílem jednoho nebo několika států, je to produkt určitého stupně vyspělosti světového vývoje kapitálu, je to svébytně mezinárodní jev, nedělitelný celek, který se dá poznat jen ve všech svých proměnlivých vztazích a *jemuž se nemůže vyhnout žádný jednotlivý stát*. Z tohoto hlediska může být teprve správně zaměřena otázka „národní obrany“ v dnešní válce. Národní stát, národní jednota a nezávislost – to byl ideologický štít, za nímž se v minulém století ve střední Evropě ustavily velké buržoazní státy. Kapitalismus se nesnáší se soustavou malých států, s hospodářským

a politickým roztržštěním, potřebuje ke svému rozvoji co největší, vnitřně uzavřený prostor a duchovní kulturu, bez níž se nedají ani pozvednout potřeby společnosti na úroveň odpovídající kapitalistické zbožní výrobě, ani nemůže fungovat mechanismus moderního buržoazního třídního panství. Než mohl kapitalismus vyrůst ve světové hospodářství obepínající zeměkouli, snažil se vytvořit uzavřené území uvnitř národních hranic jednoho státu. Tento program byl – protože se dá uskutečnit pouze revoluční cestou na politické a národní šachovnici postoupené feudálním středověkem – uskutečněn jen ve Francii ve Velké revoluci. V ostatní Evropě se z něj stala, jako z buržoazní revoluce vůbec, slátanina a zůstal stát na půli cesty. Německá říše a dnešní Itálie, trvání Rakouska-Uherska a Turecka až dodnes, Ruská říše a Britská světová říše jsou toho živým důkazem. Národní program měl svou historickou úlohu jen jako výraz ideologie vzrůstající se buržoazie, usilující o moc ve státě, než se jakž takž ustálilo třídní panství buržoazie ve velkých středoevropských státech a než si v nich vytvořila potřebné nástroje a podmínky.

Od té doby imperialismus úplně pochoval starý buržoazně demokratický program, nad národní hranice vytyčil jako program buržoazie všech zemí expanzi, která nebere žádné ohledy na národní souvislosti a vztahy. Nacionální fráze ovšem zůstaly. Jejich skutečný obsah, jejich funkce se však obrátily v pravý opak: fungují už jen jako chatrný krycí plášť pro imperialistické snahy

a jako bojový pokřik imperialistických soupeřů, jako jediný a poslední ideologický prostředek, jímž mohou být lidové masy nachytány pro svou úlohu potravy pro děla v imperialistických válkách.

Obecná tendence nynější kapitalistické politiky ovládá přitom politiku jednotlivých států stejně dobře jako všemocný, slepě vládnoucí zákon politiky, jako zákony hospodářské soutěže určující velitelsky výrobní podmínky jednotlivých podnikatelů.

Představme si na okamžik – abychom prozkoumali fantom „národní války“, který v přítomné době ovládá sociálnědemokratickou politiku –, že v jednom z dnešních států válka začala už na samém počátku skutečně jako čistě obranná válka, pak k obsazení cizích území vede především vojenský úspěch. Protože tu však jsou nejvyšší vlivné skupiny kapitalistů, kteří mají zájem na imperialistických ziscích, probouzejí se už v samém průběhu války expanzivní choutky a imperialistická tendence, jež byla na počátku války teprve v zárodku nebo dřímala, rozbují se v průběhu války jako ve skleníkové atmosféře a bude určovat charakter války, její cíle a výsledky. Dále pak systém spojení mezi militaristickými státy, jenž už desítky let ovládá politické vztahy mezi státy, přináší s sebou, že každá z válečných stran hledí už jen z čistě obranných důvodů získat na svou stranu spojence. Tím jsou do války zatahovány další a další země, což nevyhnutelně rozrušuje imperialistické

kruhy světové politiky a vytváří nové. Tak na jedné straně zatáhla Anglie do války Japonsko, přenesla válku z Evropy do východní Asie, dala na pořad dne osudy Číny, rozdmýchala rivalitu mezi Japonskem a Spojenými státy a mezi Anglií a Japonskem – nahromadila tedy novou látku k budoucím konfliktům. Stejně tak na druhé straně strhlo Německo do války Turecko, což vytyčilo k okamžitému řešení otázku Cařihradu, celého Balkánu a Přední Asie. Kdo nechápe, že světová válka byla už ve svých příčinách a výchozích bodech čistě imperialistická, může rozhodně z těchto účinků pochopit, že válka musela za nynějších podmínek vyrůst zcela mechanicky v neodvratný imperialistický proces dělení světa. Ba, stala se takovou již téměř od prvního okamžiku svého trvání. Neustále kolísající rovnováha sil mezi bojujícími stranami nutí každou z nich, aby už z čistě vojenských hledisek pro posílení vlastních pozic nebo pro odvrácení nebezpečí nových nepřátelství držela na uzdě i neutrály zintenzivněným čachrářstvím s národy i zeměmi. Viz na jedné straně německo-rakouské a na druhé straně anglo-ruské „nabídky“ Itálii, Rumunsku, Řecku a Bulharsku. Domnělá „národní obranná válka“ pak nápadně působí tak, že přivádí dokonce i nezúčastněné státy ke všeobecnému přesunu majetku a mocenských poměrů, a to vyloženě výbojným směrem. Konečně sama skutečnost, že dnes všechny kapitalistické státy, které jsou ve válce, byť ta začala jako „národní obranná válka“, mají koloniální državy, jež byly už z čistě vojenských důvodů zataženy

do války, přičemž se každý válčící stát snaží obsadit kolonie protivníka nebo v nich alespoň vyvolat vzpou-ru – viz zabavení německých kolonií Anglií a pokusy podniknout v anglických a francouzských koloniích „svatou válku“ –, tato skutečnost mění zároveň automaticky každou dnešní válku v imperialistický světový požár.

Tak už je sám pojem oné skromné, ctnostné, vlastenecké, obranné války, který se dnes vznáší před našimi poslanci a redaktory, čirou fikcí, která naprosto brání historicky pochopit celek a jeho světové souvislosti. O charakteru války nerozhodují právě slavnostní prohlášení, a dokonce ani čestné úmysly takzvaných vedoucích politiků, nýbrž daný historický stav společnosti a její vojenské organizace.

Schéma čistě „národní obranné války“ by se snad mohlo hodit na první pohled pro zemi, jako je Švýcarsko. Ale zrovna Švýcarsko není národní stát, a nadto není typickým dnešním státem. Právě jeho „neutrální“ existence a jeho přepych, že má domobranu, jsou samy pouze negativním plodem latentního válečného stavu velkých vojenských států, které je obklopují – a je také udržitelná jen potud, dokud může Švýcarsko tyto poměry snášet. Jak je taková neutralita ve světové válce vmžiku rozdupána komisní botou imperialismu, ukazuje osud Belgie. Zde se dostáváme speciálně k situaci malých států. Přímo klasickou ukázkou příkladu „národní války“ je dnes Srbsko. Jestliže má nějaký stát podle všech

vnějších formálních příznaků právo na národní obranu na své straně, je to Srbsko. Rakouskými anexemi připraveno o národní jednotu, Rakouskem ohroženo ve své národní existenci, Rakouskem přinuceno k válce vede Srbsko podle všech lidských měřítek opravdu obrannou válku za existenci, svobodu a kulturu svého národa. Je-li stanovisko německé sociálnědemokratické frakce oprávněné, jsou srbští sociální demokraté, kteří v bělehradském parlamentě protestovali proti válce a zamítli válečné úvěry, přímo zrádci životních zájmů vlastní země. Ve skutečnosti se Srbové Lapševič a Kazlerovič nejen zapsali zlatými písmeny do dějin mezinárodního socialismu, nýbrž zároveň ukázali, že bystře prohlédli to, s čím válka skutečně souvisí, čímž prokázali nejlepší službu své zemi a uvědomění svého národa. Srbsko vede ovšem formálně národní obrannou válku. Ale snahy jeho monarchie a jeho vládnoucích tříd směřují – jako snahy vládnoucích tříd ve všech dnešních státech – k expanzi, nedbající o národní hranice, a dostávají tak útočný ráz. Tak také snahy Srbska směřují k jaderskému pobřeží, přičemž musí Srbsko na bedrech Albánců vybojovat s Itálií pravý imperialistický zápas, jehož výsledek bude rozhodnut velmocemi nezávisle na Srbsku. Podstatné je však toto: za srbským nacionalismem stojí ruský imperialismus. Srbsko samo je jenom pěšcem ve veliké šachové hře světové politiky, a posuzujeme-li válku v Srbsku bez ohledu na tyto veliké souvislosti a obecné světové politické pozadí, zůstane náš úsudek viset ve vzduchoprázdnu. Přesně totéž platí o posledních balkánských

válkách. Posuzováno izolovaně a formálně, byly mladé balkánské státy historicky v právu a uskutečňovaly starý demokratický program národního státu. Avšak v reálné historické souvislosti, která udělala z Balkánu ohnisko a rejdiště imperialistické světové politiky, byly i balkánské války objektivně jen fragmentem všeobecného střetnutí, článkem v neblahém řetězu těch událostí, které vedly s osudovou nezbytností k dnešní světové válce. Mezinárodní sociální demokracie připravila také balkánským socialistům za jejich rozhodné odmítnutí veškeré morální a politické spolupráce na balkánské válce a za odhalení její pravé fyziognomie nadšené ovace v Basileji, čímž předem usměrnila chování německých a francouzských socialistů v dnešní válce.

Ve stejné situaci jako balkánské státy jsou však dnes všechny malé státy, tak například i Holandsko. „Když má loď trhlínu, musí se především myslet na to, jak ji ucpat.“ Oč by ve skutečnosti mohlo jít v případě malého Holandska než o čistě národní obranu, o obranu existence a nezávislosti země? Vezmeme-li v úvahu pouze úmysly holandského lidu, a dokonce jeho vládnoucích tříd, jde ovšem o čistě národní obranu. Ale proletářská politika, která je založena na historickém poznání, nemůže se řídit subjektivními úmysly v jedné jednotlivé zemi, ale musí se orientovat podle celkového komplexu světové politické situace z mezinárodního hlediska. Také Holandsko je, ať už chce, nebo nechce, jen malým kolečkem v celém soukolí dnešní světové politiky

a diplomacie. To by bylo ihned jasné v případě, že by Holandsko bylo skutečně vtaženo do smršťe světové války. Zprv by se jeho protivníci snažili vést úder také proti jeho koloniím. Holandsko by se ve vedení války samo sebou zaměřilo k tomu, aby si zachovalo dnešní državy, obrana národní nezávislosti vlámského národa při Severním moři by se rozšířila konkrétně na obranu jeho práva ovládat a vykořisťovat Malajce ve Východo-indickém souostroví. Ale nedosti na tom: holandský militarismus, ponechán sám sobě, by ztroskotal ve víru světové války jako skořápka, Holandsko by se také hned stalo, ať už by chtělo, nebo nechtělo, členem jednoho z bojujících sdružení velkých států, tedy také z této strany nositelem a nástrojem čistě imperialistických snah.

A tak jsou to vždy znovu historické podmínky dnešního imperialismu, které určují charakter válek v jednotlivých zemích a způsobují, že už dnes národní obranné války vůbec nejsou možné.

V tomto smyslu psal také Kautsky před několika lety ve své brožuře *Patriotismus a sociální demokracie* (Lipsko, 1907): „Jestliže jsou vlastenectví buržoazie a proletariátu dva docela různé, přímo protichůdné jevy, vyskytují se přece situace, v nichž by se mohly oba druhy vlastenectví spojit ke společnému působení dokonce ve válce. Buržoazie a proletariát jednoho národa mají stejný zájem na své nezávislosti a samostatnosti, na odstranění a vyloučení každého způsobu potlačování a vykořisťování

cizím národem. [...] V národních bojích, které vzešly z podobných snah, spojovalo se vždy vlastenectví proletariátu s vlastenectvím buržoazie. [...] Od té doby však, co se proletariát stal mocí, která se při každém větším otřesu státu stává nebezpečím pro vládnoucí třídy, od té doby, co na konci války hrozí revoluce, jak prokázala Pařížská komuna a ruský terorismus po rusko-turecké válce, od té doby se buržoazie i těch národů, které nejsou dosti samostatné a sjednocené, ve skutečnosti vzdala svých národních cílů, jestliže jsou tyto cíle dosažitelné jen pádem vládního systému, neboť více nenávidí revoluci a bojí se jí, než milují samostatnost a velikost národa. Proto se vzdává nezávislosti Polska a nechává dále žít předpotopní státní útvary jako Rakousko a Turecko, které se už před celým jedním lidským věkem zdály zasvěceny zániku. Tím přestaly být v nejcivilizovanějších částech Evropy národnostní boje příčinami revolucí nebo válek. Ty národní problémy, které se i dnes ještě dají rozřešit jen válkou nebo revolucí, mohou být nadále vyřešeny teprve po vítězství proletariátu. Potom však ihned berou na sebe vlivem mezinárodní solidarity úplně jinou podobu než dnes, ve společnosti vykořisťování a útlaaku. Proletariát v kapitalistických státech se už jimi nepotřebuje při svých praktických bojích zaměstnávat, má využít veškeré své síly k jiným úkolům.“²²⁸

228 Karl Kautsky, *Patriotismus und Sozialdemokratie* (Patriotismus a sociální demokracie). Lipsko: Verlag der Leipziger Buchdruckerei Aktiengesellschaft, 1907, s. 12–14.

„Mezitím mizí stále více pravděpodobnost, že se proletářské a měšťácké vlastenectví ještě někdy spojí k obraně svobody vlastního národa.“ Francouzská buržoazie se spojila s carismem. Rusko prý není už nebezpečím pro svobodu západní Evropy, protože je oslabeno revolucí. „Za těchto okolností se *válka za obranu národa*, v níž by se mohlo měšťácké a buržoazní vlastenectví spojit, nikde nedá očekávat.“²²⁹

„Viděli jsme již, že ustaly rozpory, které ještě v devatenáctém století mohly nutit mnohé národy usilující o svobodu, aby se válečně střetly se svým sousedem; viděli jsme, že dnešní militarismus už ani zdaleka není věcí obhajoby důležitých národních zájmů, nýbrž jen obhajoby zisku; *není věcí zajištění nezávislosti a nedotknutelnosti vlastní národnosti, kterou nikdo neohrožuje, nýbrž zajištění a rozšíření zámořských výbojů*, které slouží jen k získávání kapitalistických zisků. *Dnešní rozpory mezi státy nemohou již vést k válce, jíž by se proletářské vlastenectví co nejrozhodněji nestavělo na odpor.*“²³⁰

Co vyplývá z toho všeho pro praktické chování sociální demokracie v dnešní válce? Měla by snad prohlásit: protože je tato válka imperialistická, protože tento stát neodpovídá sociálnímu právu na sebeurčení, neboť neodpovídá národnímu ideálu, je nám lhostejný a my

229 Ibid., s. 16.

230 Ibid., s. 23.

jej vydáme všanc nepříteli? Nechat věci trpně běžet a vyvíjet se nemůže být nikdy vodítkem postupu takové revoluční strany, jakou je sociální demokracie. Úlohou sociální demokracie jako předvoje bojujícího proletariátu není ani bránit dosavadní třídní stát pod komandem vládnoucích tříd, ani jít mlčky stranou a čekat, až se bouře přežene, nýbrž pustit se *do samostatné třídní politiky*, která za každé velké krize buržoazní společnosti bičem pohání *kupředu* vládnoucí třídy, jež krize žene před sebou. Tedy místo klamného zastírání imperialistické války pláštíkem národní obrany šlo právě o to, chopit se vážně práva národů na sebeurčení a národní obranu a obrátit je jako revoluční páku *proti* imperialistické válce. Nejzákladnějším požadavkem národní obrany je, aby národ vzal obranu do vlastních rukou. Prvním krokem k tomu je *domobrana*, což neznamená jen okamžité ozbrojení všeho dospělého mužského obyvatelstva, nýbrž především také to, aby se národ rozhodl pro válku, nebo pro mír. To dále znamená: okamžité zrušení veškerého omezení politických práv, neboť jako základ obrany národa je nutná největší politická svoboda. Prvním úkolem sociální demokracie bylo vyhlásit tato skutečná opatření národní obrany a žádat jejich uskutečnění. Čtyřicet let jsme jak vládnoucím třídám, tak lidovým masám dokazovali, že jen domobrana je skutečně s to bránit vlast a učinit ji nepřemožitelnou. A nyní, když došlo k první velké zkoušce, odevzdali jsme obranu země jako něco zcela samozřejmého do rukou dosavadního vojska, do rukou potravy pro děla

pod karabáčem vládnoucích tříd. Naši poslanci zřejmě vůbec nezpozorovali, že tím, že „s horoucími přáními“ doprovázeli tuto potravu pro děla jako skutečnou obranu vlasti do pole, že tím, že beze všeho připouštěli, že dosavadní královské pruské vojsko je v době nejvyšší nouze pro zemi jejím skutečným zachráncem, že se přitom docela vzdali stěžejního bodu našeho politického programu: domobrany. Jako páru nad hrncem nechali rozplynout praktický význam naší čtyřicetileté agitace pro domobranu a udělali z ní doktrinářsko-utopický vrtoch, který nikdo nebude brát vážně.²³¹

Jinak chápali obranu vlasti mistři mezinárodního proletariátu. Když se v roce 1871 proletariát v Paříži obleženě Prusy chopil otěží, psal Marx nadšeně o jeho akci:

„Paříž, středisko a sídlo staré vládní moci a současně sociální tvrz francouzské dělnické třídy, povstala se zbraní v ruce proti pokusu Thierse a „statkářů“ obnovit a zvětšit tuto starou vládní moc zděděnou po

231 „Jestliže sociálnědemokratická frakce v říšském sněmu přesto nyní jednomyslně schválila válečné úvěry“ – psal mnichovský stranický orgán 6. srpna –, „jestliže vše přála úspěch všem, kteří se vydali na obranu Německé říše, nešlo o „taktický tah“, ale o zcela přirozený důsledek postoje strany, která byla vždy připravena postavit lidovou armádu na místo systému, který se jí zdál být spíše výrazem třídní vlády než vůle národa bránit se proti drzým útokům.“ Zdá! – V listu *Die Neue Zeit* je dnešní válka dokonce přímo povýšena na „lidovou válku“, současná armáda na „lidovou armádu“ (viz č. 20 a 23 ze srpna–září 1914). – Sociálnědemokratický vojenský spisovatel Hugo Schulz ve své válečné zprávě z 24. srpna 1914 chválil „silného ducha milicí“, který v habsburské armádě „žije!“ [pozn. a zvýraznění R. L.]

císařství. Paříž se mohla postavit na odpor jen proto, že se obležením zbavila armády a nahradila ji národní gardou, složenou hlavně z dělníků. Nyní šlo o to, aby se tato skutečnost stala trvalým zařízením. *Proto prvním dekretem Komuny byl dekret o zrušení stálé armády a jejím nahrazení ozbrojeným lidem.* [...]

Byla-li tedy Komuna pravou představitelkou všech zdravých prvků francouzské společnosti, a tudíž *pravou národní vládou*, tu jako dělnická vláda, jako smělá bojovnice za osvobození práce byla v plném slova smyslu mezinárodní. Před zraky pruské armády, která připojila k Německu dvě francouzské provincie, připojila Komuna k Francii dělníky celého světa.²³²

A jak nazírali naši staří mistři na úlohu sociální demokracie ve válce podobné dnešní? Friedrich Engels napsal roku 1892 o základních liniích politiky, která ve velké válce případně straně proletariátu:

„Válka, během níž by Rusové a Francouzi vtrhli do Německa, by byla pro Německo válkou na život a na smrt a Německo by v ní *muselo sáhnout ke krajním revolučním prostředkům*, aby uhájilo svou národní existenci. Nynější vláda, nebude-li k tomu donucena, revoluci určitě nerozpoutá. Ale je tu silná strana, *kte*rá by ji

232 Karl Marx, Občanská válka ve Francii. Adresa generálního rady Mezinárodního dělnického sdružení (1871). Op. cit., s. 373–381. [zvýraznění R. L.]

k tomu donutila nebo by ji v případě potřeby nahradila: sociálnědemokratická strana.

Nezapomněli jsme na velkolepý příklad, který nám dala Francie v roce 1793. Sté výročí devadesátého třetího roku se blíží. Jestliže carovy dobyvačné choutky a šovinistická netrpělivost francouzské buržoazie zastaví vítězný, ale pokojný pochod německých socialistů, pak jsou němečtí socialisté – na to se můžete spolehnout – odhodláni dokázat světu, že *dnešní němečtí proletáři jsou hodni o sto let starších francouzských sansculotů a že rok 1893 se důstojně přiřadí k roku 1793*. A vstoupí-li Constansovi vojáci na německou půdu, budou pozdraveni zpěvem Marseillaisy:

*Quoi, ces cohortes étrangères
Feraient la loi dans nos foyers!*

Jak? Zástupy ty cizáků
by měly doma vládnout nám?

Shrňme. Mír zajišťuje německé sociálnědemokratické straně, že asi do deseti let zvítězí. Z války jí kyne buď vítězství ve dvou třech letech, nebo úplné zhroucení aspoň na patnáct až dvacet let.²³³

233 Friedrich Engels, Socialismus v Německu (1891). In: Karl Marx a Friedrich Engels, *Spisy*, sv. 22. Praha: Svoboda, 1967, s. 297–298. [pozn. a zvýraznění R. L.]

Když to Engels psal, měl na mysli zcela jinou situaci, než je dnešní. Měl ještě před očima starou carskou říši, kdežto my jsme od té doby zažili velkou ruskou revoluci. Myslel tím dále skutečnou národně obrannou válku přepadeného Německa proti dvěma současným útokům z východu a ze západu. Přecenil konečně vyspělost poměrů v Německu a vyhlídky na sociální revoluci, jako už opravdoví bojovníci obvykle většinou tempo vývoje přecenují. Z jeho vývodů však přesto se vši jasností vyplývá, že Engels nerozuměl národní obranou ve smyslu sociálnědemokratické politiky podporování prusko-junkerské vojenské vlády a jejího generálního štábu, nýbrž revoluční akci po vzoru francouzských jakobínů.

Ano, sociální demokraté jsou povinni bránit svou zemi v době velké dějinné krize. A sociálnědemokratická frakce v Říšském sněmu se těžce provinila právě tím, že ve svém prohlášení ze 4. srpna 1914 slavnostně oznamovala: „Nenecháme vlast v hodině nebezpečí na holičkách.“ Svá slova však v témž okamžiku zapřela. Nechala vlast v hodině největšího nebezpečí na holičkách, neboť její první povinností vůči vlasti v té chvíli bylo ukázat jí pravé pozadí této imperialistické války, zpřetrhat předivo vlasteneckých a diplomatických lží, jímž byl tento atentát na vlast obetkán, a nahlas a zřetelně vyslovit, že pro německý lid jsou v této válce vítězství i porážka stejně osudné. Měla se až do krajnosti postavit na odpor ujařmování vlasti stavem obležení. Měla proklamovat nutnost okamžitého ozbrojení lidu a jeho rozhodnutí

pro válku nebo pro mír. Měla se vším důrazem žádat nepřetržitě zasedání zástupců lidu po dobu války, aby zajistila bdělou kontrolu vlády zástupci lidu a jejich kontrolu lidem. Měla požadovat okamžité zrušení všech omezení politických práv, neboť jen svobodný národ může účinně hájit svou zemi. Konečně měla postavit proti imperialistickému válečnému programu, zaměřenému k zachování Rakouska a Turecka, tedy na udržení reakce v Evropě a v Německu, starý skutečně národní program vlastenců a demokratů z roku 1848, program Marxův, Engelsův a Lassallův: heslo jednotné velké německé republiky. To byl prapor, který musel být nesen v čele země, prapor, který by byl opravdu národní, opravdu praporem svobody a který by byl v souladu s nejlepšími tradicemi Německa i s mezinárodní třídní politikou proletariátu.

Velká dějinná chvíle světové války si zřejmě žádala rozhodné politické vedení, velkorysé vyčerpávající zaujetí stanoviska, promyšlenou orientaci země, orientaci, kterou byla povolána dát jen sociální demokracie. Místo toho zástupci dělnické třídy v parlamentu, kteří měli v onom okamžiku slovo, žalostně a bezpříkladně selhali. Sociální demokracie – díky svým vedoucím představitelům – nenastoupila nesprávnou politiku, nýbrž *vůbec žádnou* politiku, úplně se vyřadila jako zvláštní třídní strana s vlastním světovým názorem, vydala bez kritiky zemi strašlivému osudu imperialistické války zvnějšku a vojenské diktatuře uvnitř a navíc

na sebe vzala odpovědnost za válku. Prohlášení frakce v Říšském sněmu praví: povolila prý jen prostředky na obranu země a odmítla proti tomu odpovědnost za válku. Pravý opak je pravda. Prostředky k *této* „obraně“, tedy k imperialistickému vraždění lidí vojsky vojenské monarchie, nemusela sociální demokracie vůbec povolovat, neboť jejich použití nebylo ani v nejmenším závislé na povolení sociální demokracie: proti ní jako menšině stála kompaktní tříčtvrtinová většina měšťáckého Říšského sněmu. Svým dobrovolným schválením dosáhla sociálnědemokratická frakce jen jednoho: demonstrace jednotnosti celého národa ve válce a proklamace hradního míru, to znamená zastavení třídního boje, uhasnutí opoziční politiky sociální demokracie za války, tedy morální spoluodpovědnosti za válku. Tím, že dobrovolně povolila prostředky, dala sociální demokracie *tomuto* vedení války punc demokratické obrany vlasti a podpořila a zpečetila zavedení mas od pravých podmínek a úkolů obrany vlasti.

Tak těžké je dilema mezi zájmy vlasti a mezinárodní solidaritou proletariátu, tragický konflikt, který naši poslanci jen „s těžkým srdcem“ rozhodli ve prospěch imperialistické války, úplnou iluzí, buržoazně-nacionalistickou fikcí. Mezi zájmy země a mezi třídními zájmy proletářské Internacionály je dokonalá harmonie mnohem spíše ve válce než v míru: jedny i druhé zájmy vyžadují co nejenergičtější rozvinutí třídního boje a co nejdůležitější zastávání sociálnědemokratického programu.

Co však měla naše strana dělat, aby dodala své opozici proti válce a oněm požadavkům důrazu? Měla vyhlásit generální stávkou? Nebo vyzývat vojáky, aby odepřeli vykonávat vojenskou službu? Tak se obvykle klade otázka. Přisvědčit na tyto otázky bylo by právě tak směšné, jako kdyby se strana chtěla usnést: „Vypukne-li válka, uděláme revoluci.“ Revoluce se „nedělají“ a veliká lidová hnutí nejsou inscenována podle receptů z kapsy stranických instancí. Malé kroužky spiklenců mohou „připravit“ puč na určitý den a hodinu, mohou několika tuctům svých přívrženců dát v potřebném okamžiku signál k „úderu“. Masová hnutí se však ve velkých dějinných okamžicích nedají vést podobnými primitivními prostředky. „Nejlépe připravená“ masová stávka může za určitých okolností, právě když k ní předseda strany dá „signál“, žalostně selhat nebo po prvním rozběhu úplně ztroskotat. Dochází-li skutečně k velkým lidovým manifestacím a masovým akcím, ať v té, či oné formě, o tom rozhoduje celá spousta hospodářských, politických a psychických činitelů, současné napětí třídních protikladů, stupeň uvědomění, vyspělost bojové nálady mas, které jsou nevypočitatelné a které nemůže žádná strana uměle vyvolat. To je rozdíl mezi velkými krizemi dějin a malými parádními akcemi, jež dobře ukázněná strana může provést v míru přesně podle taktovky „instancí“. Historická chvíle vždy vyžaduje odpovídající formy lidového hnutí a *vytváří si sama nové*, improvizuje dříve neznámé bojové prostředky, třídí a obohacuje arzenál lidu a nestará se přitom o žádné předpisy stran.

To, co měli dát vedoucí představitelé sociální demokracie jakožto předvoj třídně uvědomělého proletariátu, nebyly tedy směšné předpisy a recepty technického rázu, nýbrž *politické heslo, jasnost v politických úkolech a zájmech proletariátu* na válce. Na každé masové hnutí se totiž hodí to, co bylo možno říci o generální stávce v ruské revoluci:

„Je-li však vedení masových stávek ve smyslu povelu k jejich zahájení a ve smyslu propočtu a krytí jejich nákladů jediné věci revolučního období samého, připadá zato sociální demokracii a jejím vedoucím orgánům vedení při masových stávkách v docela jiném smyslu. Místo aby si lámala hlavu technickou stránkou, mechanismem masových stávek, je sociální demokracie povolána převzít *politické* vedení i uprostřed revolučního období. Dát boji heslo, směr, zaměřit *taktiku* politického boje tak, aby se v každé fázi a v každém okamžiku boje uplatňoval celý součet síly proletariátu, která tu je a která již byla rozpoutána, která se již projevila, a aby byla tato síla vyjádřena bojovým postojem strany, aby taktika sociální demokracie nebyla odhodlaností a pronikavostí nikdy *pod* úrovní skutečného poměru sil, nýbrž aby spíše tento poměr předbíhala, to je nejdůležitějším úkolem „vedení“ v období masových stávek. A toto vedení se jaksí samo sebou obrací ve vedení technické. Důsledná, odvážná, progresivní taktika sociální demokracie vyvolává v masách pocit jistoty, sebedůvěry a bojovnosti. Kolísavá, slabošská taktika, založená na podceňování

proletariátu, masu ochromuje a mate. V prvném případě propukají masové stávky „samy od sebe“ a vždy „v pravý čas“, ve druhém případě zůstávají někdy přímé výzvy vedení k masové stávce bezvýsledné.“²³⁴

Že nezáleží na vnější technické formě akce, ale na jejím politickém *obsahu*, dokazuje skutečnost, že by se například *parlamentní tribuna* jako jediné svobodné místo, odkud je daleko slyšet a kam je vidět i ze zahraničí, mohla v tomto případě stát mocným nástrojem ke zburcování lidu, kdyby jí bylo sociálnědemokratickými zástupci použito k tomu, aby hlasitě a zřetelně formulovali, jaké zájmy, úkoly a požadavky má v této krizi dělnická třída.

Zda by těmto heslům sociální demokracie dodaly masy svým chováním důrazu? Nikdo to nemůže říct s jistotou. A to také vůbec není rozhodující. Vždyť naši poslanci také přece nenechali „s plnou důvěrou“ táhnout do války generály prusko-německého vojska, aniž snad od nich před povolením úvěru předem žádali zvláštní prohlášení, že bezpodmínečně zvítězí a že porážky budou vyloučeny. To, co platí o vojenských armádách, platí i pro revoluční armády: jdou do boje tam, kde se naskytne, aniž si předem dělají nárok na jistý úspěch. V nejhorším byl by zůstal hlas strany zprvu bez viditelného účinku.

234 Rosa Luxemburg, *Masová stávka, strana a odbory* (1907). [pozn. R. L.] Viz s. 195 v tomto sborníku.

Ano, odměnou za mužné chování by se pravděpodobně naší straně dostalo největšího pronásledování, jaké bylo odměnou Bebelovi a Liebknechtovi v roce 1870. „Ale co z toho plyne?“ mínil jednoduše Ignaz Auer ve své *Řeči o sedanské slavnosti* roku 1895. „Strana, která chce dobýt světa, musí si vysoko cenit svých zásad, bez ohledu na to, s jakými nebezpečími je to spojeno; byla by ztracena, kdyby jednala jinak.“²³⁵

„Plavat proti proudu není nikdy lehké,“ psal starý Liebknecht, „a uhánět-li proud s dravou rychlostí a silou Niagary, pak to teprve není maličkost.“

Starší soudruzi ještě pamatují *na štvanici proti socialistům* v roce největší národní hanby: hanby *zákona proti socialistům* roku 1878. Miliony tenkrát viděly v každém socialistovi vraha a sprostého zločince, podobně jako v roce 1870 v něm viděly vlastizrádce a úhlavního nepřítele. Takovéto výbuchy „lidové duše“ mají při své obrovské živelné síle v sobě cosi zarážejícího, ohlušujícího a deprimujícího. Člověk se cítí bezmocný tváří v tvář svazku s vyšší moci – proti skutečné, každou pochybnost vylučující *force majeure*.

Výbuch z roku 1878 se však co do síly a divokosti nedal srovnávat s výbuchem z roku 1870. Nejen tento

235 Ignaz Auer, *Sedanfeier und Sozialdemokratie*. Op. cit., s. 6.

orkán lidské vášně, který vše, co uchvátí, také ohne, shodí a rozbije – k tomu ještě děsivá mašinerie militarismu v nejplnější, nejhroznější činnosti, a my mezi hukotem železných kol, jichž se dotknout znamenalo smrt, a mezi železnými pažemi, které kolem nás svištěly a každým okamžikem nás mohly uchopit. Vedle živelné síly rozběsněných duchů nejdokonalejší mechanismus vražedného umění, jaký svět až dotud viděl. A všechno v nejdivočejší práci – všechny parní kotle roztopeny k prasknutí. Kde tu zůstává vůle a síla jednotlivce? Zejména když člověk ví, že je v mizivé menšině a že nemá ani jistý opěrný bod v lidu samém.

Naše strana teprve vznikala. Byli jsme vystaveni nad pomyšlení těžké zkoušce, dříve než byla vytvořena potřebná organizace. Když došlo k protisocialistickým štvanicím, v roce hanby pro naše nepřátele a v roce slávy pro sociální demokracii, měli jsme již tak silnou a tak široce rozvětvenou organizaci, že každý byl posilován vědomím mocné opory a že nikdo, kdo dovedl myslit, nemohl být přesvědčen o tom, že strana podlehne.

Tedy plavat tenkrát proti proudu nebyla maličkost. Ale co se mělo dělat? Co muselo být, muselo být. To tenkrát znamenalo: stisknout zuby, a co mělo přijít, nechat na sebe přijít. Bát se nebyl čas...

Nuže, Bebel a já jsme se nezaměstnávali ani minutu varováním. Bojiště jsme vyklidit nemohli, museli jsme vytrvat na svém místě, děj se co děj.“²³⁶

Vytrvali na svém místě a německá sociální demokracie žila čtyřicet let z jejich morální síly, která se tehdy postavila proti světu plnému nepřátel.

Tak by tomu bylo i tentokrát. V prvním okamžiku by se snad nedosáhlo ničeho jiného než toho, že by se byla zachránila čest německého proletariátu, že by tisíce a tisíce proletářů, kteří nyní hynou za noci a v mlze v zákopech, neumíraly v tupém duševním zmatku, nýbrž s jiskřičkou světla v mozku, že to, co jim bylo v životě nejdražší, mezinárodní sociální demokracie osvobozující národy, není prelud. Ale již statečný hlas naší strany by mocně tlumil šovinistické opojení a bezvědomí davu, zachránil by uvědomělé kruhy národa před delíriem a ztížil by imperialistům otravování a ohlupování lidu. Právě po křížovém tažení proti sociální demokracii by masy nejrychleji vystřízlivěly. Pak by v dalším průběhu války tou měrou, jak vzrůstá kocovina z nekonečného strašného vraždění lidí ve všech zemích, čím zřetelněji vystupuje čertovské kopyto imperialistické války, čím je povyk na trhu krvežíznivého spekulantství drzejší, všechno živoucí, poctivé, lidské a pokrokové se seřadilo

236 *Der Leipziger Hochverratsprozeß vom Jahre 1872* (Proces s velezrádci v Lipsku z roku 1872). Berlin: Rütten & Loening, 1960, s. 389, 392.

pod prapor sociální demokracie. A pak především: německá sociální demokracie by byla zůstala ve všeobecném víru, rozpadu a hroucení jako skála v ječícím moři, majákem Internacionály, podle něhož by se brzy orientovaly všechny ostatní dělnické strany. Nesmírná politická autorita, kterou německá sociální demokracie měla v celém proletářském světě až do 4. srpna 1914, by v tomto všeobecném zmatku beze vší pochyby zakrátko přivodila obrat. Tím by se ve všech zemích vystupňovala nálada pro mír a tlak lidových mas na uzavření míru, urychlilo by se ukončení masového vraždění a počet jeho obětí by se zmenšil. Německý proletariát by zůstal strážcem socialismu a osvobození lidstva – a to je vlastenecké dílo, jež by nebylo nehodno učedníků Marxe, Engelse a Lassalla.

VIII.

Přes vojenskou diktaturu a přes tiskovou cenzuru, přesto, že sociální demokracie selhala, přes bratrovražednou válku vystupuje z hradního míru s živelnou silou třídní boj a z krvavých pařeníšť na bojištích klíčí mezinárodní solidarita dělníků. Ne ve slabošských pokusech uměle oživovat starou Internacionálu, ne ve slavnostních slibech, jež jsou brzy tu, brzy onde obnovovány, že se po válce opět bude postupovat společně. Ne, nyní za války a z války vyvstává s docela novou mocí a silou

skutečnost, že proletáři všech zemí mají jeden a týž zájem. Světová válka vyvrací sama klam, který vytvořila.

Vítězství, nebo porážka? Tak zní heslo vládnoucího militarismu v každé válčící zemi a tak je přejali jako ozvěnu vedoucí sociálnědemokratičtí představitelé. Jak proletářům Německa, tak i Francie, Anglie i Ruska jde prý o vítězství, nebo porážku na bojišti právě tak jako vládnoucím třídám těchto zemí. Pokud duní děla, má prý mít proletariát zájem na vítězství své vlastní země, tedy na porážce ostatních zemí. Podívejme se na to, co může vítězství přinést proletariátu.

Podle oficiálního podání, nekriticky přejatého vedením sociální demokracie, znamená vítězství pro Německo vyhlídku na nerušený hospodářský rozmach, porážka však hospodářské zničení. Toto pojetí se opírá zhruba o schéma války z roku 1870. Ale rozkvět kapitalismu, ke kterému došlo po válce z roku 1870, nebyl jejím následkem, nýbrž následkem politického sjednocení Německé říše, třebaže vytvořené Bismarckem jen ve zmrzačené podobě. Hospodářský rozmach zde vyplynul ze sjednocení, přestože byl provázen válkou a rozmanitými reakčními překážkami, které ji doprovázely. To, co k tomu vítězná válka přidala ze svého, bylo upevnění vojenské monarchie a pruského junkerského režimu v Německu, kdežto porážka dopomohla Francii k likvidaci císařství a k republice. Dnes se to však má se všemi zúčastněnými státy docela jinak. Dnes válka

nefunguje jako dynamická metoda, jak dopomoci mladému vzrůstajícímu se kapitalismu k nezbytným politickým předpokladům jeho „národního“ rozvinutí. Tento charakter má válka, a to ještě jen je-li pozorována jako izolovaný fragment, nanejvýš v Srbsku. Redukována na svůj objektivní historický smysl je dnešní světová válka jako celek konkurenčním bojem již plně rozkvetlého kapitalismu o světovládu, o vykořistění posledních zbytků nekapitalistických světových oblastí. Z toho vyplývá zcela změněný charakter války samé a jejích účinků. Vysoký stupeň světového hospodářského vývoje kapitalistické produkce se zde projevuje jak v mimořádně dokonalé technice, tedy v ničivé síle válečných prostředků, tak v jejich přibližně stejné úrovni u všech válčících zemí. Mezinárodní organizace vražedného průmyslu se nyní odráží ve vojenské rovnováze, jež se vždy znovu obnovuje dílčími rozhodnutími a kolísáním misek na váze a vždy opět odsunuje všeobecné rozhodnutí. Nerozhodnost vojenských výsledků války vede k tomu, že jsou do ohně posílány stále nové zálohy jak mas obyvatelstva válčících zemí, tak zemí dosud neutrálních. K imperialistickým choutkám a rozporům nachází válka všude nahromaděný materiál, vytváří sama nový a šíří se tak jako stepní požár. Avšak čím větší masy a čím více zemí je na všech stranách zavlékáno do války, tím déle bude trvat. Souhrn toho všeho přináší s sebou jako účinek války ještě před každým vojenským rozhodnutím o vítězství, nebo porážce jev neznámý v dřívějších novověkých válkách: hospodářské zničení

všech zúčastněných – a ve stále větší míře také formálně nezúčastněných zemí. Každý další měsíc trvání války upevňuje a vystupňovává tento výsledek a odnímá tak na desetiletí dopředu očekávané plody vojenského úspěchu. Na tomto výsledku nemůže nakonec nic změnit ani vítězství, ani porážka – uvádí naopak čistě vojenské rozhodnutí vůbec v pochybnost a se stále větší pravděpodobností vede k tomu, že válka skončí nakonec tím, že se všechny strany krajně vyčerpají. Za těchto okolností by si také vítězné Německo – i kdyby se jeho válečným štváčům podařilo dovést masové vraždění až k úplné porážce všech protivníků, kdyby tyto odvážné sny měly kdy dojít splnění – odneslo jenom Pyrrhovo vítězství. Jeho trofeje by byly: několik anektovaných vykliděných území přivedených na žebráckou hůl a zkáza šklebící se pod vlastní střechou, k níž dojde ihned, jakmile se odsunou stranou malované kulisy finančního hospodářství s válečnými půjčkami a Potěmkinovy vesnice „neotřesitelného blahobytu“ udržovaného válečnými dodávkami. I nejpovrchnějšímu pozorovateli je jasné, že ani nejvítěznější stát nemůže dnes myslet na válečné odškodnění, jež by bylo s to aspoň trochu zhojit rány, které zasadila tato válka. Náhradou za to a doplňkem „vítězství“ by snad byla ještě o něco větší hospodářská zkáza poražené strany: Francie a Anglie, tedy oněch zemí, s nimiž je Německo co nejtěsněji spojeno hospodářskými vztahy a na jejichž blahobytu nejvíce závisí jeho vlastní opětný rozkvet. To je rámec, v němž by šlo německému lidu po válce – pozor, po

„vítězné válce“ – o to, dodatečně krýt válečné úvěry, „povolené“ zálohově vlasteneckými zástupci lidu, tedy vzít ve skutečnosti na svá bedra nesmírné břemeno daní spolu s posílenou vojenskou reakcí jako jediným zbylým, zřejmým plodem „vítězství“.

Chceme-li si nyní představit nejhorší výsledky porážky, jsou – vyjma imperialistických anexí – ve všech rysech podobné témuž obrazu, který vznikl jako neodbytný důsledek vítězství: účinky samého vedení války zasahují dnes tak hluboko a tak daleko, že vojenské východisko může na nich změnit jen málo.

Avšak připusťme na okamžik, že by vítězný stát dovedl od sebe odvrátit zkázu a přesunout ji na poraženého protivníka a sešněrovat jeho hospodářský rozvoj všemožnými překážkami. Může německá dělnická třída po válce úspěšně postupovat ve svém odborářském boji, budou-li odborářské akce francouzských, anglických, belgických a italských dělníků podvázány hospodářským poklesem? Až do roku 1870 postupovalo ještě dělnické hnutí v každé zemi osamoceně, ba k zvláštním rozhodnutím docházelo i v jednotlivých městech. Byla to Paříž, na jejíž dlažbě byly probíjovány a rozhodovány bitvy proletariátu. Dnešní dělnické hnutí, jeho namáhavý každodenní hospodářský boj a jeho masová organizace jsou založeny na spolupráci všech zemí s kapitalistickou výrobou. Platí-li poučka, že se jen na půdě zdravého, mocně pulzujícího hospodářského

života může dařit dělnické věci, pak neplatí pouze pro Německo, nýbrž také pro Francii, Anglii, Belgii, Rusko a Itálii. A bude-li dělnické hnutí ve všech evropských kapitalistických státech stagnovat, budou-li tam nízké mzdy, slabé odbory, bude-li síla odporu vykořisťovaných slabá, pak nemůže vzkvétat ani odborové hnutí v Německu. Z tohoto hlediska je koneckonců pro postavení proletariátu v jeho hospodářském boji přesně touž ztrátou, jestliže německý kapitalismus zesílí na úkor francouzského nebo anglický kapitalismus na úkor německého.

Obraťme se však k politickým výsledkům války. Zde snad bude rozlišování lehčí než na poli hospodářském. Ojakživa byly sympatie a přízeň socialistů na straně té válčící strany, která se bila za dějinný pokrok proti reakci. Která strana zastupuje v dnešní válce pokrok a která reakci? Je jasné, že tato otázka nemůže být posouzena podle vnějších známek válčících států, jako jsou „demokracie“ nebo „absolutismus“, nýbrž jedine podle objektivních tendencí, jež každá strana zastupuje ve světově politické situaci. Než posoudíme, co může německé vítězství přinést německému proletariátu, musíme odhadnout, jak by zapůsobilo na celkové utváření politických poměrů v Evropě. Rozhodné vítězství Německa by jako nejbližší výsledek přivedilo anexi Belgie, jakož i možná ještě několika územních pruhů na východě i na západě a části francouzských kolonií. Zároveň by vedlo k zachování habsburské monarchie

a k jejímu obohacení o nová území a konečně k zachování fiktivní „celistvosti“ Turecka pod německým protektorátem, to znamená současně přeměnu Malé Asie a Mezopotámie v té nebo oné formě fakticky v německé provincie. Dalším výsledkem by byla vojenská a hospodářská nadvláda Německa v Evropě. Všechny tyto výsledky pronikavého vítězství Německa se nedají předpokládat snad jen proto, že odpovídají přáním imperialistických křiklounů v dnešní válce, nýbrž proto, že vyplynou jako zcela nevyhnutelné důsledky z jednou zaujatého politického postoje Německa, z rozporů vůči Anglii, Francii a Rusku, v nichž se Německo octlo a které během války samé nesmírně přerostly počáteční rozměry. Stačí si však uvědomit tyto výsledky a vidíme, že by za žádných okolností nepřinesly poněkud snesitelnou světově politickou rovnováhu. Jakkoli velkou zkáзой by válka byla pro všechny zúčastněné, a snad ještě více pro poražené, přípravy k nové světové válce pod vedením Anglie by začaly den po uzavření míru, aby bylo svrženo jeho prusko-německého militarismu, které by spočívalo na Evropě a na Přední Asii. Vítězství Německa by tak bylo jen předehtou hned ke druhé světové válce, a proto jen signálem k novému horečnému zbrojení, jakož i k nastolení nejčernější reakce ve všech zemích, ale především v Německu samém. Na druhé straně vítězství Anglie a Francie povede pro Německo s největší pravděpodobností ke ztrátě alespoň části kolonií, jakož i ke ztrátě říšského území a docela jistě k bankrotu světově politického postavení německého imperialismu.

To však znamená rozkouskování Rakouska-Uherska a úplnou likvidaci Turecka. Jakkoli jde u obou států o skutečně reakční útvary a jakkoli jejich rozpadnutí odpovídá požadavkům pokrokového vývoje, v dnešních konkrétních světově politických podmínkách by rozpad jak habsburské monarchie, tak Turecka nemohl znamenat nic jiného než výměnný obchod jejich zemí a národů s Ruskem, Anglií, Francií a Itálií. K tomuto grandióznímu dělení světa a přesunům moci na Balkáně a ve Středomoří by se nezadržitelně přidružily další v Asii: likvidace Persie a nové rozkouskování Číny. Tím vystupují do popředí světové politiky anglo-ruský a anglo-japonský rozpor, což by snad vedlo k tomu, že by na likvidaci dnešní světové války rovnou navázala nová světová válka asi o Cařihrad; buď jak buď, perspektiva nové války by byla nevyhnutelná. Také z této stránky vede tedy vítězství k novému horečnému zbrojení ve všech státech s poraženým Německem samozřejmě v čele – a tím k údobí nedílného panství militarismu a reakce v celé Evropě, s novou světovou válkou jako konečným cílem.

Tak je pro proletářskou politiku, jestliže by se měla ze stanoviska pokroku a demokracie rozhodnout pro jednu nebo druhou stranu v dnešní válce, světová politika s jejími dalšími perspektivami celkem vzato uzavřena mezi Skyllou a Charybdou a otázka vítězství nebo porážky je pro evropskou dělnickou třídu – ať už z hlediska politického, či hospodářského – beznadějnou volbou

mezi dvěma druhy výprasku. Není proto nic než osudný blud, domnívají-li se francouzští socialisté, že porážkou Německa porazí na hlavu militarismus, nebo dokonce imperialismus a prosadí ve světě pokojnou demokracii. Imperialismus a militarismus v jeho službách si přijdou mnohem spíše s každým vítězstvím a s každou porážkou v této válce pěkně na své, vyjímaje jeden případ: udělá-li jim mezinárodní proletariát svou revoluční intervencí tlustou čáru přes rozpočet.

Nejdůležitějším poučením z dnešní války pro politiku proletariátu je proto nezvratný fakt, že ze sebe nesmí udělat ani v Německu, ani ve Francii, ani v Anglii, ani v Rusku nekritickou ozvěnu hesla „Vítězství, nebo porážka“. Hesla, které má reálný obsah jen ze stanoviska imperialismu a je pro každý velký stát totožné s otázkou zisku nebo ztráty světově politického mocenského postavení, anexí, kolonií a vojenské převahy. Pro evropský proletariát jako celek jsou z jeho třídního hlediska vítězství a porážka kteréhokoli z válčících táborů stejně osudné. Největší myslitelnou porážkou pro evropský proletariát je právě válka jako taková, ať dopadne vojensky tak, či onak. Jedině boj proti válce a co nejrychlejší vynucení míru mezinárodní bojovou akcí proletariátu může přinést proletářské věci vítězství. A toto vítězství samo může zároveň způsobit, že bude skutečně zachráněna jak Belgie, tak demokracie v Evropě.

V dnešní válce nemůže třídně uvědomělý proletariát ztotožnit svou věc s žádným vojenským táborem. Vyplývá snad z toho, že proletářská politika dnes vyžaduje setrvávání na *statu quo*, že nemáme jiný akční program než přání, nechť vše zůstane při starém, tak jak tomu bylo před válkou? Ale nynější poměry nikdy nebyly naším ideálem, nikdy se nestaly výrazem práva na sebeurčení národů. Ba co víc: dřívější poměry se už vůbec nedají zachránit, neexistují už, třebaže dosavadní státní hranice zůstaly. Válka přinesla už před formální likvidací svých výsledků mocné přesuny mocenských poměrů, vzájemného ocenění sil, spojenectví a rozporů. Válka podrobila vzájemné vztahy států, vzájemné vztahy tříd uvnitř společnosti tak přísné revizi, zničila tolik starých iluzí i možností a vytvořila tolik nových tužeb a nových úkolů, že návrat ke staré Evropě, jak byla před 4. srpnem 1914, je tak naprosto vyloučen jako návrat k předrevolučním poměrům i po poražené revoluci. Politika proletariátu také nezná žádné „zpět“, může jen spět dopředu, musí vždycky přecházet od nynějšího k nově vytvořenému. Jedině v tomto smyslu může postavit proti oběma táborům imperialistické světové války svou vlastní politiku.

Ale tato politika nemůže záležet v tom, že sociálně-demokratické strany budou, každá sama nebo společně, na mezinárodních konferencích o závod vyrábět plány a vymýšlet pro buržoazní diplomacii recepty, jak má uzavřít mír, aby se umožnil další pokojný

a demokratický vývoj. Všechny požadavky, jež směřují k úplnému nebo částečnému „odzbrojení“, k odstranění tajné diplomacie, k rozdrčení všech velkých států v malé národní státy a podobně, jsou vesměs úplně utopické, dokud bude kapitalistická třída třímat otěže vlády. A ta se může za nynějšího imperialistického kurzu tak málo zříci dnešního militarismu, tajné diplomacie a centralistických států se smíšenými národnostmi, že uvedené postuláty vlastně všechny dohromady směřují při větší důslednosti k jednomu jedinému „požadavku“: odstranění kapitalistického třídního státu. Proletářská politika si nemůže znovu dobýt místa, které jí náleží, utopickými radami a plány, jak by se dal částečnými reformami zmírnit imperialismus v rámci buržoazního státu, jak by se dal zkrotit a ztlumit. Vlastní problém, který světová válka postavila před socialistické strany a na jehož rozřešení závisejí další osudy dělnického hnutí, je *akceschopnost proletářských mas v boji proti imperialismu*. Mezinárodnímu proletariátu nechybějí požadavky, programy a hesla, ale činy, účinný odpor, schopnost napadnout imperialismus v rozhodujícím okamžiku právě uprostřed války a převést do praxe staré heslo „válku válce“. Zde je Rhodos, zde skákej, zde je uzlový bod proletářské politiky a její další budoucnosti.

Imperialismus se vši svou brutální politikou násilí a řetězem neustálých sociálních katastrof, které provokuje, je ovšem pro vládnoucí třídy dnešního kapitalistického světa historickou nutností. Nic by nebylo osudnější,

než kdyby si proletariát sám zachoval z nynější světové války sebenepatrnější iluzi a naději v možnost idylického a pokojného dalšího vývoje kapitalismu. Z dějinné nezbytnosti imperialismu však pro proletářskou politiku nevyplývá závěr, že musí před imperialismem kapitulovat, aby se od té doby v jeho stínu z milosti přizívovala na kostech jeho vítězství.

Dějinná dialektika se totiž pohybuje v protikladech a vytváří pro každou nutnost i její protiklad. Buržoazní třídní panství je bezpochyby historickou nutností, ale je jí také vzpoura dělnické třídy proti němu. Kapitál je historickou nutností, ale je jí též jeho hrobař, socialistický proletář. Světové panství imperialismu je historickou nutností, ale je jí také jeho svržení proletářskou internacionálou. Na každém kroku jsou dvě historické nutnosti, které se dostávají navzájem do rozporu, a naše historická nutnost, nutnost socialismu, má delší dech. Naše nutnost nabývá plné svéprávnosti v okamžiku, kdy ta druhá – buržoazní třídní panství – přestane být nositelkou dějinného pokroku, kdy se stává brzdou a nebezpečím pro další vývoj společnosti. To v kapitalistickém společenském řádu odkryla právě nynější světová válka.

Hospodářskou tendencí imperialistického expanzivního tlaku kapitalismu jako výrazu jeho nejvyšší vyspělosti, posledního úseku jeho života, je přeměnit celý svět ve svět vyrábějící po kapitalisticku, smést všechny

zastaralé, předkapitalistické výrobní a společenské formy, vyzískat ze všech bohatství země a ze všech výrobních prostředků kapitál a udělat z pracujících lidových mas všech oblastí námezdní otroky. V Africe a Asii, od nejsevernějšího pobřeží k jižnímu cípu Ameriky a v jižních mořích jsou kapitálem ničeny a rozdupávány zbytky starých prakomunistických svazků, feudálních mocenských poměrů, patriarchálního selského hospodářství a prastaré řemeslnické výroby. Jsou vyhlazovány celé národy a prastaré kultury jsou srovnávány se zemí, aby na jejich místo mohly být dosazeny výrobní zisku v nejmodernější formě.

Toto brutální vítězné tažení kapitálu světem, ražené a provázené všemi prostředky násilí, loupeže a podlosti, mělo svou světlou stránku: vytvořilo předpoklady svého konečného zániku, zřídilo kapitalistické světové panství, po němž může následovat jen socialistická světová revoluce. To bylo jedinou kulturní a pokrokovou stránkou jeho takzvaného velkého kulturního díla v primitivních zemích. Pro buržoazně-liberální ekonomy a politiky jsou železnice, švédské zápalky, pouliční kanalizace a obchodní domy „pokrokem“ a „kulturou“. Sama o sobě nejsou tato díla, naroubovaná na primitivní poměry, ani kulturou, ani pokrokem, neboť byla vykoupěna náhlým hospodářským a kulturním zničením národů, které mají najednou vychutnat veškerou bídu a všechny hrůzy dvou věků: tradičních mocenských poměrů přírodního hospodářství a nejmodernějšího a nejrafinovanějšího

kapitalistického vykořisťování. Díla vítězného kapitalistického tažení světem nesla vůbec pečeť pokroku v širším dějinném smyslu jen jako materiální předpoklad nastolení kapitalistického panství – pro odstranění třídní společnosti. V tomto smyslu nakonec pracoval imperialismus pro nás.

Nynější světová válka je obratem na jeho dráze. Dravé bestie, jež byly vypouštěny z kapitalistické Evropy do všech světadílů, pronikly nyní poprvé, řečeno jednou větou, doprostřed Evropy. Výkřik zděšení otřásl světem, když se pod náporem slepě ničící síly s řinkotem ve střepy rozpadl drahocenný malý klenot evropské kultury – Belgie –, jakož i nejuctyhodnější kulturní památky v severní Francii. „Kulturní svět“, který klidně přihlížel, když týž imperialismus zasvětil nejhroznějšímu zániku desetitisíce Hererů a naplnil poušť Kalahari šíleným křikem žíznivých a chroptěním umírajících²³⁷, když bylo v povodí řeky Putumayo během deseti let bandou evropských průmyslových rytířů k smrti umučeno čtyřicet tisíc lidí a zbytek národa zmrzačen, když byla prastará kultura v Číně vydána řádění evropské soldatesky a všem hrůzám ničení a anarchie, když se Persie bezmocně dusila v čím dál tím více se zatahující

237 V roce 1904 povstal národ Hererů v jihozápadní Africe proti koloniální nadvládě německého imperialismu. Německá koloniální vojska na příkaz generála Lothara von Trotha zahnila Herery do pouště, odřízla je od vodních zdrojů a vystavila je tak kruté smrti.

smyčce cizácké násilné vlády, když byli Arabové v Tripolisu ohněm a mečem donuceni přijmout jeho kapitálu a jejich kultura a sídliště byly srovnány se zemí – tento „kulturní svět“ si teprve dnes uvědomil, že kousnutí imperialistických bestii přináší smrt a že jejich dechem je zlotřilost. Zpožoval to teprve tehdy, když tyto bestie zařaly své drásající spáry do jeho vlastního klína, do evropské buržoazní kultury. A také tento poznatek se zahaluje do zpitvořené formy měšťáckého pokrytectví, kdy každý národ poznává podlost jen tehdy, je-li navlečena do uniformy jiného národa. „Němečtí barbari!“ – jako by se každý národ, který vytáhne k organizovanému vraždění, neproměnil v téměř okamžiku v hordu barbarů. „Kozácká zvěrstva!“ – jako by válka nebyla zvěrstvem všech zvěrstev, jako by vychvalování lidských jatek v socialistickém mládežnickém časopisu nebylo duchovním kozáctvím v nejčistší formě.

Ale dnešní řádění imperialistické zvířeckosti na evropských nivách má ještě jeden následek, pro který kulturní svět nemá žasnoucí pohled ani srdce zachvívající se bolestí: *je to masová záhuba evropského proletariátu*. Nikdy nevyhladila válka tou měrou celé vrstvy lidu, nikdy za posledních sto let nezasáhla tím způsobem všechny veliké a staré kulturní země najednou. Miliony lidských životů jsou ničeny ve Vogézách, v Ardenách, Belgii, Polsku, Karpatech a na Sávě, miliony mrzačeny. Ale devět desetin těchto milionů jsou pracující lidé měst a venkova. Je to naše síla, naše naděje, která tam

denně padá v řadách, skosena jako tráva pod srpem. Jsou to nejlepší, nejinteligentnější a nejvyškolenější síly mezinárodního socialismu, nositelé nejsvětějších tradic a nejodvážnějšího hrdinství moderního dělnického hnutí, předvoje všeho světového proletariátu: angličtí, francouzští, belgičtí, němečtí a ruští dělníci, kteří jsou nyní houfně umlčováni, zabíjeni. Právě tito dělníci z předních evropských kapitalistických zemí mají historické poslání provést socialistický převrat. Jen z Evropy, jen z nejstarších kapitalistických zemí může, až bude pro to zralá chvíle, vyjít signál k sociální revoluci, která osvobodí lidstvo. Jen angličtí, francouzští, belgičtí, němečtí, ruští a italští dělníci mohou jít společně v čele armády vykořisťovaných a zotročených pěti světadílů. Jen oni mohou, až přijde čas, žádat účty za zločiny páchané kapitalismem po celá staletí na všech primitivních národech, za jeho ničivé dílo ve světě, a pomstít je. Ale aby socialismus mohl proniknout a zvítězit, potřebuje silný, akceschopný a vyškolený proletariát, potřebuje masy, jejichž moc záleží jak v jejich duchovní kultuře, tak v jejich počtu. A právě tyto masy jsou světovou válkou decimovány. Výkvět statisíců mužů a mládeže v plné síle, jichž socialistické vyškolení bylo v Anglii a Francii, v Belgii, Německu i Rusku výsledkem uvědomovací a agitační práce, trvající desítky let. Další statisíce, jež mohly být zítra pro socialismus získány, padají a práchnivějí na bojištích. Plody obětí a námahy, které pokolení přinášela po celá desetiletí, jsou ničeny v několika

týdnech, jádro vojska mezinárodního proletariátu je zasaženo do srdce.

Pouštění žilou za červnových jatek ochromilo francouzské dělnické hnutí na patnáct let. Pouštění žilou při vraždění Komuny je vrhlo zpátky o více než deset let. Co se děje nyní, je masové vraždění, jaké tu ještě nebylo, vraždění, které čím dále tím více redukuje dospělé dělnické obyvatelstvo všech hlavních kulturních zemí Evropy na ženy, starce a mrzáky. Je to pouštění žilou, při kterém hrozí, že evropské dělnické hnutí vykrvácí. Ještě jedna taková světová válka a vyhlídky socialismu budou pohřbeny pod troskami, jež navršilo imperialistické barbarství. A to je daleko horší než bohapusté zničení Lovaně a remešské katedrály. To není atentát na buržoazní kulturu minulosti, nýbrž atentát na socialistickou kulturu budoucnosti, smrtící úder postihující tu sílu, která chová ve svém lůně budoucnost lidstva a která jediná může zachránit drahocenné poklady minulosti pro lepší společnost. Zde odhaluje kapitalismus svou umrlčí lebku, zde prozrazuje, že jeho historické právo na existenci propadlo, že jeho další panství není už slučitelné s pokrokem lidstva.

Zde se však také ukazuje, že nynější válka je nejen obrovským vražděním, ale i sebevraždou evropské dělnické třídy. Jsou to přece vojáci socialismu, sami proletáři Anglie, Francie, Německa, Ruska a Belgie, kteří se vzájemně po měsíce vybíjejí na rozkaz kapitálu, kteří

si navzájem vrážejí do srdcí chladné smrtící zbraně, kteří se vzájemně svírají ve smrtelném objetí a společně vrávorají do hrobu.

„Deutschland, Deutschland über alles! Ať žije demokracie! Ať žije car a Slovanstvo! Desetitisíce stanových dílců zaručeně podle předpisů! Sto tisíc kilogramů slaniny a kávových náhražek ihned k dodání!“ Dividendy stoupají a proletáři padají. A s každým proletářem klesá pod jhem kapitalismu do hrobu jeden bojovník budoucnosti, jeden voják revoluce, jeden zachránce lidstva ze jha kapitalismu.

Šílení skončí a krvavý přízrak pekla zmizí teprve tehdy, až dělníci v Německu a ve Francii, v Anglii a Rusku konečně procitnou ze svého opojení, podají si navzájem bratrsky ruce a přehluší jak bestiální sbor imperialistických válečných štváčů, tak chraptivé skřeky kapitalistických hyen starým mocným heslem práce: Proletáři všech zemí, spojte se!

Hlavní teze o úkolech mezinárodní sociální demokracie

Větší počet soudruhů ze všech částí Německa přijal tyto hlavní zásady, jež jsou aplikací Erfurtského programu na současné problémy mezinárodního socialismu.

1. Světová válka zmařila výsledky čtyřicetileté práce evropského socialismu tím, že zničila význam revoluční dělnické třídy jako politického mocenského činitele, a zničila tak morální prestiž socialismu tím, že rozbila proletářskou Internacionálu a svedla její sekce proti sobě k bratrovraždě, a tím, že přání a naděje lidových mas v zemích nejdůležitějších pro vývoj kapitalismu přikovala k lodi imperialismu.

2. Svým souhlasem s válečnými úvěry a vyhlášením hradního míru posílilo oficiální vedení socialistických stran v Německu, ve Francii a v Anglii – s výjimkou nezávislé dělnické strany – imperialismu tyl a přimělo lidové masy k tomu, aby trpělivě snášely bídu a hrůzy války. Tím přispělo k bezmeznému rozpoutání imperialistické zběsilosti, k prodloužení krveprolití a k rozmnožení jeho obětí a převzalo spoluodpovědnost za válku a její následky.

3. Tato taktika oficiálních stranických instancí ve válčících zemích, především však v Německu, v dosavadní vedoucí zemi Internacionály, je zradou nejzákladnějších

zásad mezinárodního socialismu, životních zájmů dělnické třídy a všech demokratických zájmů národů. Tím je odsouzena k nemohoucnosti též socialistická politika v těch zemích, kde vedení stran zůstalo věrné svým povinnostem: v Rusku, Srbsku, Itálii a – s jednou výjimkou – Bulharsku.

4. Tím, že se oficiální sociální demokracie vedoucích zemí vzdala ve válce třídního boje a odsunula jej na dobu po válce, poskytla vládnoucím třídám ve všech zemích lhůtu, aby na úkor proletariátu nesmírně hospodářsky, politicky i morálně posílily své pozice.

5. Světová válka neslouží ani národní obraně, ani hospodářským nebo politickým zájmům nějakých lidových mas, je to jen výplod imperialistického soupeření mezi kapitalistickými třídami různých zemí o světovládu a monopol na vysávání a utlačování těch oblastí, které dosud kapitál neovládal. V údobí tohoto rozběsněného imperialismu už nemohou existovat žádné národní války. Národní zájmy slouží jen jako prostředek k oklamání pracujících mas, jako prostředek k tomu, aby lidové masy byly přinuceny sloužit svému úhlavnímu nepříteli, imperialismu.

6. Z politiky imperialistických států a z imperialistické války nemůže pro žádný utlačený národ vzejít ani svoboda, ani nezávislost. Malé národy, jejichž vládnoucí třídy jsou přívěskem a spoluvíníkem svých třídních

druhů ve velkých státech, jsou jen šachovými figurkami v imperialistické hře velmocí a budou, právě tak jako jejich pracující masy, za války zneužity jako nástroj a po válce obětovány kapitalistickým zájmům.

7. Dnešní světová válka znamená za těchto okolností každou svou porážkou a každým svým vítězstvím porážku socialismu a demokracie. Ať už světová válka dopadne jakkoli, povede – s výjimkou revoluční intervence mezinárodního proletariátu – k posílení militarismu, mezinárodních rozporů a světového hospodářského soupeření. Světová válka stupňuje kapitalistické vykořisťování a posiluje vnitropolitickou reakci, oslabuje veřejnou kontrolu a snižuje parlamenty ve stále poslušnější nástroje militarismu. Dnešní světová válka tak zároveň rozvíjí všechny předpoklady nové války.

8. Světový mír nemůže být zajištěn utopickými nebo od základu reakčními plány, jako jsou mezinárodní rozhodčí soudy kapitalistických diplomatů, diplomatické dohody o „odzbrojení“, o „svobodě moří“, o zrušení námořního kořistního práva, o „evropských svazech států“, o „středoevropských celních uniích“, o národních nárazníkových státech a podobně. Imperialismus, militarismus a války se nedají odstranit ani zahradit, pokud kapitalistické třídy nepopíratelně využívají své třídní nadvlády. Jediným prostředkem, jak jim klást s úspěchem odpor, a jediným zajištěním

světového míru je hodit na misku vah politickou akceschopnost a revoluční vůli mezinárodního proletariátu a jeho moc.

9. Imperialismus jako poslední životní období a nejvyšší rozvinutí politické světovlády kapitálu je společným úhlavním nepřítelem proletariátu všech zemí. Ale imperialismus také sdílí osud dřívějších období kapitalismu tím, že posiluje síly svého úhlavního nepřítele ve stejném rozsahu, v jakém se sám rozvíjí. Urychluje koncentraci kapitálu, rozdrčení středního stavu, rozmnožování proletariátu, budí rostoucí odpor mas a vede tak k intenzivnímu zostření třídních rozporů. Proletářský třídní boj musí být v míru i ve válce soustředěn především proti imperialismu. Boj proti němu je pro mezinárodní proletariát zároveň bojem o politickou moc ve státě, rozhodujícím střetnutím mezi socialismem a kapitalismem. Mezinárodní proletariát uskuteční konečný cíl socialismu jen tím, že v plné šíři vytvoří frontu proti imperialismu, a tím, že s nasazením všech sil a s nejvyšší obětavostí učiní z hesla „válku válce“ směrnici své praktické politiky.

10. Proto je dnes hlavním úkolem socialismu sjednotit proletariát všech zemí v živoucí revoluční moc, vytvořit z něj pomocí silné mezinárodní organizace s jednotným pojetím zájmů a úkolů, s jednotnou taktikou a politickou akceschopností v míru i ve válce rozhodujícího činitele v politickém životě, k čemuž je povolán dějinami.

11. Druhá internacionála je válkou rozbita. Prokázala svou nedostatečnost tím, že nebyla schopna postavit účinnou hráz nacionálnímu roztříštění ve válce a provádět ve všech zemích společnou taktiku a společné akce proletariátu.

12. Vzhledem k tomu, že oficiální zástupci socialistických stran vedoucích zemí zradili cíle a zájmy dělnické třídy, vzhledem k tomu, že opustili půdu proletářské Internacionály a přešli na půdu buržoazně-imperialistické politiky, je pro socialismus životní nutností vytvořit novou dělnickou internacionálu, která převezme vedení a sjednotí ve všech zemích revoluční třídní boj proti imperialismu.

Nová dělnická internacionála musí vycházet, chce-li se zhostit svého dějinného úkolu, z těchto zásad:

1. Třídní boj uvnitř buržoazních států proti vládnoucím třídám a mezinárodní solidarita proletářů všech zemí jsou dvě neoddělitelná životní pravidla dělnické třídy v jejím světovém historickém osvobozeneckém boji. Neexistuje žádný socialismus, který by nestál na půdě mezinárodní solidarity, a neexistuje žádný socialismus, který by nestál na půdě třídního boje. Socialistický proletariát se ani v míru, ani za války nemůže zřici třídního boje a mezinárodní solidarity, aniž spáchá sebevraždu.

2. Třídní akce proletariátu všech zemí musí mít v míru i ve válce jako svůj hlavní cíl potření imperialismu a zadržování válek. Parlamentní akce, odborářské akce, stejně jako celková činnost dělnického hnutí musí být podřízeny jednomu cíli: postavit proletariát v každé zemi co nejostřeji proti národní buržoazii, zvyšovat na každém kroku politický a duchovní rozpor mezi nimi a zároveň stavět do popředí a osvědčovat mezinárodní sounáležitost proletářů všech zemí.

3. V internacionále je těžiště třídní organizace proletariátu. Internacionála rozhoduje v míru o taktice národních sekcí v otázkách militarismu, koloniální politiky, obchodní politiky, oslav Prvního máje, dále o celkové taktice, podle které se má postupovat ve válce.

4. Povinnost provádět rozhodnutí internacionály předchází všechny ostatní organizační povinnosti. Národní sekce, které jednají proti jejím rozhodnutím, se stavějí mimo internacionálu.

5. Do bojů proti imperialismu a válce může být zasažena jen rozhodná moc soudržných mas proletariátu všech zemí. Hlavní zřetel taktiky národních sekcí je proto nutno zaměřit k tomu, aby široké masy byly vychovávány k politické akceschopnosti a k odhodlané iniciativě, aby zajišťovaly mezinárodní spojitost masových akcí, aby vybudovaly politické a odborové organizace tak, aby byla jejich prostřednictvím vždy zaručena rychlá

a účinná spolupráce všech sekcí a vůle internacionály se tak stala skutečností v širokých masách pracujících všech zemí.

6. Nejbližším úkolem socialismu je duchovní osvobození proletariátu z područí buržoazie, které se projevuje v nacionalistických ideologiích. Národní sekce musí zaměřit svou agitaci v parlamentech a v tisku na odsouzení tradiční frazeologie nacionalismu jako buržoazního nástroje nadvlády. Jedinou obranou veškeré skutečné národní svobody je dnes revoluční třídní boj proti imperialismu. Vlastí proletářů, jejíž obraně musí být podřízeno vše ostatní, je socialistická internacionála.

Ruská revoluce

1918

I.

Ruská revoluce je největším výsledkem světové války. Její vypuknutí, její nebyvalá radikalita a trvalý účinek nejlépe vyvracejí výrok, kterým oficiální německá sociální demokracie na počátku pilně a ideologicky maskovala dobovačné tažení německého imperialismu: výrok o misi německých bajonetů svrhnout carismus a osvobodit jeho utlačované národy. Obrovský rozsah, který revoluce v Rusku nabrala, hluboký účinek, s nímž otřásla všemi třídními vztahy, převládala všechny sociální a ekonomické problémy a logicky tak pokročila od první etapy buržoazní republiky – v níž svržení carismu zůstalo jen krátkou epizodou, téměř malicherností –, to vše nekompromisně ukazuje, že osvobození Ruska nebylo dílem války a vojenské porážky carismu, že nebylo zásluhou „německých bajonetů v německých pěstích“, jak ve svém ústředním článku sliboval *Die Neue Zeit* za redakce Kautského, ale že mělo hluboké kořeny ve vlastní zemi a bylo vnitřně již zcela zralé.²³⁸

238 *Die Neue Zeit*, teoretický časopis Sociálnědemokratické strany Německa (SPD), vycházel mezi lety 1883 a 1923 pod vedením Karla Kautského a Emanuela Wurma (do roku 1917). Kautsky představoval středové křídlo sociální demokracie a věřil, že je možné dosáhnout revoluční změny pouze prostřednictvím většinové parlamentní politiky. Kautsky zastával strategii tzv. opotřebování a svržení, revoluční přeměnu podle něj nebylo možné uskypšit, mohla nastat pouze ve chvíli, kdy nastane objektivně revoluční situace, a v diskusi roku 1910 se stavěl proti myšlence uspořádání generální stávky, kterou zastávala Luxemburg. V roce 1914 se SPD rozdělila na tři skupiny: pravcová frakce podporovala vyhlášení první světové války, levicová frakce organizovala odpor proti válce, zatímco středová frakce a spolu s ní i Kautsky prakticky kapitulovali a prohlásili, že s válkou sice nesouhlasí, ale nelze ji zabránit.

Válečné dobrodružství německého imperialismu pod ideologickým štítem německé sociální demokracie revoluci v Rusku nevyvolalo, ale pouze ji načas přerušilo, nejprve – po jejím prvním vzestupu v letech 1911–1913 – a později – po jejím vypuknutí – pro ni vytvořilo ty nejtěžší, nejneobvyklejší podmínky.

Každému přemýšlivému pozorovateli se tento vývoj událostí jeví také jako zářející důkaz proti doktrinářské teorii, kterou sdílel Kautsky a vládnoucí sociálnědemokratická strana, podle níž Rusko jakožto hospodářsky zaostalá, převážně agrární země, ještě nebylo zralé pro sociální revoluci a diktaturu proletariátu.²³⁹ Tato teorie, která v Rusku považuje za možnou pouze *buržoazní* revoluci – z tohoto názoru vychází taktika koalice socialistů v Rusku s buržoazním liberalismem –, je zároveň teorií oportunistického křídla ruského dělnického hnutí, takzvaných menševiků, pod osvědčeným vedením Axelroda a Dana²⁴⁰. Všichni – ruští i němečtí – oportunisté se s německými vládními socialisty v tomto základním pohledu na ruskou revoluci, z něhož automaticky vyplývá postoj k detailním otázkám taktiky, zcela shodují: podle názoru všech tří se ruská revoluce měla zastavit v té fázi, kterou si podle mytologie německé sociální demokracie klade za

239 Luxemburg zde naráží na pamflet *Diktatura proletariátu* (1918), v němž Kautsky kritizoval ruskou revoluci a bolševickou strategii a na který Lenin reagoval článkem „Proletářská revoluce a renegát Kautsky“ (1918).

240 Pavel Axelrod (1850–1928) a Fjodor Iljič Dan (1871–1947), ruští politikové a členové strany menševiků.

ušlechtilý úkol válečný německý imperialismus, tedy u svržení carismu. Pokud přesáhla tento rámec, pokud si dala za úkol diktaturu proletariátu, pak to podle této doktríny bylo prostou chybou radikálního křídla ruského dělnického hnutí, bolševiků, a všechny těžkosti, které revoluci v jejím dalším průběhu potkaly, všechny zmatky, jimž padla za oběť, jsou výsledkem právě této osudové chyby. *Teoreticky* se tato doktrína, doporučovaná jak Stampferovým *Vorwärts*²⁴¹, tak Kautským jakožto plod „marxistického myšlení“, omezuje na původní „marxistický“ objev, že socialistická revoluce je národní, takříkajíc domácí záležitostí každého moderního státu sama pro sebe. V modrém oparu abstraktního schématu si Kautský samozřejmě umí detailně představit globální ekonomické vazby kapitálu, které ze všech moderních zemí vytvářejí soudržný organismus.

Ruskou revoluci – plod *mezinárodního* vývoje a agrární otázky – však nelze řešit v mezích buržoazní společnosti.

V *praxi* má tato doktrína tendenci odmítat odpovědnost internacionálního, především německého, proletariátu za dějiny ruské revoluce a popírat mezinárodní souvislosti této revoluce. Průběh války a ruské revoluce neprokázal nezralost Ruska, ale nezralost německého proletariátu splnit své historické úkoly,

241 Friedrich Stampfer (1874–1957), od roku 1916 šéfredaktor *Vorwärts* (Kupředu), časopisu Sociálnědemokratické strany Německa.

a zdůraznit to se vši jasností je prvním úkolem kritického zkoumání ruské revoluce. Osud ruské revoluce byl zcela závislý na *mezinárodních* událostech. Právě skutečnost, že bolševici založili svou politiku výhradně na světové revoluci proletariátu, je nejskvělejším důkazem jejich politické prozíravosti a zásadní pevnosti, odvahy jejich politiky. To ukazuje, jak obrovský skok udělal kapitalistický vývoj v posledním desetiletí. Revoluce z let 1905–1907 měla v Evropě jen slabou odezvu. Proto musela zůstat jen úvodní kapitolou. Pokračování a řešení souviselo s evropským vývojem.

Je jasné, že ne nekritická apologetika, ale pouze zevrubná a promyšlená kritika může odhalit bohatství zkušenosti a učení. Bylo by vskutku bláznivou představou, že v prvním světově historickém experimentu s diktaturou dělnické třídy, v nejtěžších podmínkách, jaké si lze představit, uprostřed světového požáru a chaosu imperialistické genocidy v železných osidlech nejreakcionářštější vojenské moci v Evropě, za naprostého selhání mezinárodního proletariátu, zkrátka že v experimentu s dělnickou diktaturou v tak nenormálních podmínkách bylo právě vše, co bylo vykonáno a zanecháno v Rusku, vrcholem dokonalosti. Naopak elementární pojmy socialistické politiky a poznání jejich nutných historických předpokladů nás vedou k nevyhnutelné domněnce, že za těchto osudových podmínek ani ten nejgigantičtější idealismus a nejbouřlivější revoluční energie nemohou uskutečnit ani demokracii, ani socialismus, ale pouze impotentní, pokřivené pokusy o obojí.

Základní povinností socialistů ve všech zemích je, aby si to jasně uvědomili ve všech hlubokých souvislostech a důsledcích, neboť jenom takovým trpkým poznáním lze v plné míře změřit odpovědnost mezinárodního proletariátu za osud ruské revoluce. Na druhou stranu jen tak lze zdůraznit rozhodující význam jednotné mezinárodní akce proletářské revoluce – to znamená jakožto základní podmínky, bez níž by se i ta největší efektivita a největší oběti proletariátu v jedné zemi nevyhnutelně zapletly do spleti rozporů a omylů.

Není také pochyb o tom, že chytré mozky v čele ruské revoluce – Lenin a Trockij na své trnité cestě, obklopené nástrahami všeho druhu – učinily mnoho rozhodujících kroků jen za největších vnitřních pochybností a s nejprudší vnitřní neochotou. A že jim samotným nemůže být nic vzdálenějšího než představa, že by jejich jednání a nejednání, vynucené hořkou nutností a tlakem ve vřavě událostí, měla být Internacionálou přijímána jako vznešený vzor socialistické politiky, který by si zasloužil pouze nekritický obdiv a horlivé napodobování. Stejně tak by bylo chybou obávat se, že kritické zkoumání dosavadních cest ruské revoluce může nebezpečně podkopat pověst a fascinující příklad ruských proletářů, kteří jediní byli schopni překonat osudovou setrvačnost německých mas. Nic než to by nemohlo být horšího. Revoluční elán dělnické třídy v Německu už nikdy nemůže být probuzen v duchu blahé paměti paternalistických

metod německé sociální demokracie žádnou neposkvrněnou autoritou, ať už vlastní „instancí“, nebo „ruským příkladem“. Dějinná akční schopnost německého proletariátu se nemůže zrodit vytvářením revoluční hurónské nálady, ale naopak z nahlédnutí celé strašlivé vážnosti, celé složitosti úkolů, z politické vyspělosti a intelektuální nezávislosti, ze schopnosti kritického úsudku mas, ze schopností, které německá sociální demokracie po desetiletí pod různými záminkami systematicky ničila. Kritická analýza ruské revoluce ve všech jejích historických souvislostech je nejlepším způsobem, jak připravit německé a mezinárodní pracovníky na úkoly vyplývající ze současné situace.

II.

První epocha ruské revoluce, od jejího vypuknutí v březnu až po říjnový převrat, svým celkovým průběhem přesně odpovídá vývoji velké anglické i Velké francouzské revoluce. Jde o typický vývoj každé první velké všeobecné konfrontace mezi revolučními silami vzniklými v lůně buržoazní společnosti a okovy staré společnosti.

Vyvíjí se přirozeně vzestupně: od umírněných počátků ke stále větší radikalizaci cílů a souběžně s tím od koalice tříd a stran k výhradní vládě radikální strany.

V prvním okamžiku v březnu 1917 stáli v čele revoluce „kadeti“, tedy liberální buržoazie²⁴². První všeobecný vzestup revoluční vlny smetl všechny a všechno: čtvrtá Duma²⁴³, nejreakcionářštější produkt čtyřtřídního volebního práva²⁴⁴, které bylo výsledkem státního převratu, se náhle proměnila v orgán revoluce²⁴⁵. Všechny buržoazní strany, včetně nacionalistické pravice, najednou vytvořily falangu proti absolutismu. Ten při prvním útoku padl téměř bez boje jako mrtvý orgán, kterého se stačí dotknout, aby se zhroutil. I krátký pokus liberální buržoazie zachránit alespoň dynastii a trůn vyšel během několika hodin naprázdno. Ve dnech a hodinách rychlý

242 Kadeti byli členové Konstitučně-demokratické strany, která byla založena během Ruské revoluce roku 1905 a prosazovala nenásilnou demokratizaci země a její proměnu v konstituční monarchii.

243 Dne 3. června 1907 carská vláda rozpustila II. carskou dumu a nechala zatknout poslance sociálnědemokratické parlamentní skupiny. Zároveň zavedla nový volební zákon, aniž by získala souhlas Říšské dumy. Tento státní převrat umožnil vládě udržet si v Dumě pravicovou většinu v parlamentu a přeměnit IV. carskou dumu, zvolenou v roce 1912, v mocenský orgán „reakčních vrstev, carské byrokracie, sjednocené s feudálními statkáři a špičkami buržoazie“. Vladimir Iljič Lenin, Nynější Rusko a dělnické hnutí (1913). In: *Spisy*, sv. 19. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1959, s. 36. [pozn. R. L.]

244 Podle volebního zákona z prosince 1905 byli voliči rozděleni do čtyř kurií podle tříd a majetku, přičemž majitelé pozemků měli zvláštní privilegia a počet dělníků a rolníků byl omezen. Po státním převratu v roce 1907 byl tento nedemokratický volební zákon doplněn o nová omezení, takže byla zaručena vláda velkých statkářů a velké buržoazie v Dumě. Obyvatelé ruských národnostních periferií neměli žádné nebo jen velmi omezené volební právo. [pozn. R. L.]

245 Čtvrtá дума se scházela od 28. listopadu 1912 do 11. března 1917. Ruská prozatímní vláda, která řídila Rusko po odstoupení cara Mikoláše II. za Únorové revoluce až do Říjnové revoluce byla ustavena na základě poslední dumy.

vývoj překonal vzdálenosti, ke kterým dříve bylo ve Francii třeba desítek let. Ukázalo se, že Rusko si uvědomilo výsledky stoletého evropského vývoje a především že revoluce v roce 1917 byla přímým pokračováním událostí z let 1905–1907, nikoli darem německých „osvoboditelů“. V březnu 1917 navázalo hnutí přímo tam, kde před deseti lety skončilo. Demokratická republika byla hotovým, vnitřně vyvrážděným produktem prvního náporu revoluce.

Nyní však začal druhý, obtížnější úkol. Hnací silou revoluce byla od samého počátku masa městského proletariátu. Jeho požadavky se však neomezovaly pouze na politickou demokracii, ale soustředily se na palčivou otázku mezinárodní politiky: okamžitý mír. Současně se revoluce vrhla na masu vojska, která vznesla stejný požadavek neodkladného příměří, a na masu rolnictva, která do popředí vynesla agrární otázku, těžiště revoluce již v roce 1905. Okamžitý mír a půda – těmito dvěma cíli bylo dáno vnitřní rozdělení revoluční falangy. Požadavek okamžitého míru byl v příkrém rozporu s imperialistickou tendencí liberální buržoazie, jejímž mluvčím byl Miljukov²⁴⁶; pozemková otázka byla nejprve strašidlem především pro druhé křídlo buržoazie, pozemkové vlastníky²⁴⁷, ale jakožto útok na posvátné

246 Velitel kadetů P. N. Miljukov byl ministrem zahraničí prozatímní vlády. [pozn. R. L.]

247 Luxemburg používá termín „Landjunkertum“, označující šlechtické rody vlastníci půdy.

soukromé vlastnictví tvořila bolavé místo všech buržoazních tříd.

Den po prvním vítězství revoluce tak v jejím lůně začal vnitřní boj o dva ústřední body, o mírové a pozemkové otázky. Liberální buržoazie zahájila taktiku otálení a výmluv. Masy dělníků, armády a rolnictva se prosazovaly stále prudčeji. Nebylo pochyb o tom, že sám osud politické demokracie republiky byl spojen s mírovými a pozemkovými otázkami. Buržoazní třídy, které se nechaly strhnout první vlnou revoluce až k republikánské formě vlády, se brzy začaly ohlížet zpět a potichu organizovat kontrarevoluci. Kaledinovo kozácké tažení proti Petrohradu dalo této tendenci jasný výraz.²⁴⁸ Kdyby tato iniciativa byla korunována úspěchem, byly by zpečetěny nejen otázky míru a půdy, ale také osud demokracie a samotné republiky. Nevyhnutelným důsledkem by byla vojenská diktatura s vládou teroru proti proletariátu a následný návrat k monarchii.

Z toho lze usuzovat na utopickou a v podstatě reakční povahu taktiky, kterou se řídili ruští socialisté Kautského směru, menševici.

248 Kozácký ataman A. M. Kaledin zmobilizoval donské kozáky a podpořil kontrarevoluční oddíly, které v srpnu 1917 pod vedením L. G. Kornilova vstoupily do Petrohradu, aby potlačily revoluci a nastolily vojenskou diktaturu. Pod vedením bolševiků se dělníci a vojáci postavili kontrarevolucionářům a uštědřili jim totální porážku. [pozn. R. L.]

Je až s podivem, jak tento pracovitý muž²⁴⁹ během čtyř let světové války tiše a metodicky dělal do socialismu jednu teoretickou díru za druhou svým neúnavným psaním, z něhož socialismus vyšel jako řešeto bez jediného neporušeného místa. Nekritická lhosejnost, s níž stoupenci sledují tuto usilovnou práci svého oficiálního teoretika a bez mrknutí oka hltají jeho stále nové objevy, může najít svou obdobu pouze ve lhosejnosti, s níž stoupenci Scheidemanna a spol. sledují, jak tito *prakticky* krok za krokem trhají socialismus na hadry.²⁵⁰ Ve skutečnosti se obě díla dokonale doplňují a Kautsky, oficiální strážce marxismu, pouze v teorii dělá to, co Scheidemannovi muži od vypuknutí války dělají v praxi: 1. Internacionála, nástroj míru; 2. odzbrojení a Společnost národů, nacionalismus; nakonec demokracii, *nikoli* socialismus.²⁵¹

249 Míněn je Karl Kautsky. [pozn. R. L.]

250 Philipp Heinrich Scheidemann (1865–1939), německý sociálnědemokratický politik, který v roce 1919 působil jako říšský kancléř Výmarské republiky.

251 Zde, stejně jako na různých místech rukopisu, je pasáž ještě ve formě hrubých poznámek, které Rosa Luxemburg zamýšlela doplnit později. Výraz „Internacionála, nástroj míru“ odkazuje na Kautského výmluvy na neschopnost Internacionály během války („Nástroj míru se nehodí pro dobu války“), obhajoval Společnost národů, která měla ze světa vymýt válku, a omlouval socialisty, kteří opustili internacionalismus, podporovali vlastní vlády a vládoucí třídy a stali se v teorii i praxi z internacionalistů nacionalisty. Když šlo o boj za socialismus Scheidemannové a spol. hájili kapitalismus proti socialismu v praxi, zatímco Kautsky tak činil v teorii, když vysvětloval, že kapitalistická demokracie je konečnou demokracií a tu musíme bránit. Proto třetí bod znamená: obhajoba demokracie jako protikladu k socialismu, což Luxemburg považovala za úplný nesmysl, protože až socialismus pro ni byl skutečnou demokracií. (Pozn. J. M.)

Lpěji na fikci buržoazního charakteru ruské revoluce – protože Rusko ještě nebylo zralé pro sociální revoluci – a zoufale se drží koalice s buržoazními liberály, tj. násilného spojení těch prvků, které se rozděleny přirozeným vnitřním průběhem revolučního vývoje dostaly do nejostřejšího vzájemného rozporu. Podobně jako Axelrod a Dan chtěli za každou cenu spolupracovat s těmi třídami a stranami, jež představovaly největší hrozbu pro revoluci a její první výdobytek, demokracii.

V této situaci si bolševická tendence vysloužila historickou zásluhu za to, že od počátku hlásala a s železnou důsledností prosazovala taktiku, která jediná mohla zachránit demokracii a pohánět revoluci kupředu. Veškerá moc výhradně v rukou dělnických a rolnických mas, v rukou sovětů – to bylo vlastně jediné východisko z nesnází, do nichž se revoluce dostala, to byl úder meče, jímž byl rozetnut gordický uzel, revoluce byla vyvedena z úzkých a otevřelo se před ní pole neomezeného dalšího vývoje.

Leninova strana tak byla jedinou stranou v Rusku, která chápala skutečné zájmy revoluce v tomto prvním období, byla jejím hybným prvkem, neboť v tomto smyslu byla jedinou stranou, která skutečně prováděla socialistickou politiku.

To také vysvětluje, proč se bolševici, na počátku revoluce menšina ostrakizovaná, pomlouvaná a pronásledovaná ze všech stran, dostali ve velmi krátké

době do čela revoluce a dokázali pod svým praporem shromáždit všechny skutečné masy lidu: městský proletariát, armádu, rolnictvo i revoluční složky demokracie, levé křídlo socialistů-revolucionářů.

Reálná situace ruské revoluce se po několika měsících zúžila na alternativu: vítězství kontrarevoluce, nebo diktatura proletariátu, Kaledin, nebo Lenin. Taková byla objektivní situace, která vzniká v každé revoluci velmi brzy poté, co pominulo první opojení, a která v Rusku vyplynula z konkrétních palčivých otázek míru a pozemkové otázky, pro něž nebylo v rámci „buržoazní“ revoluce řešení.

Ruská revoluce zde jen potvrdila základní doktrínu každé velké revoluce, jejíž životní zákon zní: buď se musí velmi rychle a rozhodně hnát vpřed, železnou rukou shazovat všechny překážky a klást si stále vyšší cíle, nebo bude velmi brzy vržena zpět za své slabší východisko a rozdrčena kontrarevolucí. V revoluci není žádné stání nebo přešlapování na místě, žádné uspokojení z prvního dosaženého cíle. A ten, kdo chce tyto maloměstácké moudrosti z parlamentních žabomyších válek přenášet na revoluční taktiku, jen ukazuje, že je mu psychologie a samotný životní zákon revoluce stejně cizí jako veškerá historická zkušenost – jako by to pro něj byla kniha se sedmi pečeti.

Průběh anglické revoluce od jejího vypuknutí v roce 1642. Z logiky věci vyplývalo, že právě chabé váhání

presbyteriánů, otálení s válkou proti královské armádě, v níž se presbyteriánští náčelníci záměrně vyhýbali rozhodující bitvě a vítězství nad Karlem I., způsobilo, že bylo nevyhnutelnou nutností vyloučit nezávislé z parlamentu a chopit se moci. A dále to byla nižší maloburžoazní masa vojáků v nezávislé armádě, lilburnovští „rovnostáři“, kteří tvořili hybnou sílu celého nezávislého hnutí, a konečně proletářské prvky z masy vojáků, které našly výraz v hnutí „Diggers“, jež zase tvořilo kvas demokratické „rovnostářské“ strany.²⁵²

Bez duchovního působení revolučních proletářských živlů na masu vojáků, bez tlaku demokratické masy vojáků na buržoazní horní třídu nezávislé strany by nedošlo ani k „očistění“ Dlouhého parlamentu od presbyteriánů, ani k vítěznému ukončení války s armádou kavalírů a se Skoty, ani k soudu a popravě Karla I., ani ke zrušení Panské sněmovny a vyhlášení republiky.

Jaké to bylo během Velké francouzské revoluce? Po čtyřech letech bojů se ukázalo, že uchopení moci jakobíny je jediným prostředkem, jak zachránit výdobytky revoluce, uskutečnit republiku, rozbít feudalismus, zorganizovat vnitřní i vnější revoluční

252 „Levelleri“ („rovnostáři“) bylo britské politické hnutí během anglické revoluce, které požadovalo zrušení starých privilegií, náboženskou svobodu, zrušení vězení pro dlužníky a demokratické společenské uspořádání. Od nich se oddělili „diggeri“ („praví rovnostáři“), kteří prosazovali agrární socialismus a společné vlastnictví půdy.

obranu, rozdrtit spiknutí kontrarevoluce a rozšířit revoluční vlnu z Francie do celé Evropy.

Kautsky a jeho ruští kolegové, kteří chtěli, aby si ruská revoluce zachovala svůj „buržoazní charakter“ z první fáze, jsou přesným protějškem těch německých a anglických liberálů z minulého století, kteří rozlišovali mezi dvěma fázemi Velké francouzské revoluce: „dobrou“ revolucí první girondistické fáze a „špatnou“ revolucí po jakobínském převratu. Liberální povrchnost pohledu na dějiny si přirozeně nemusela uvědomit, že bez svržení „nestřídmych“ jakobínů by i první nejisté a polovičaté úspěchy první girondistické fáze byly brzy pohřbeny pod troskami revoluce, že skutečnou alternativou k jakobínské diktatuře, jak ji představoval železný běh dějinného vývoje v roce 1793, nebyla „umírněná“ demokracie, ale restaurace Bourbonů! „Zlatou střední cestu“ nelze udržet v žádné revoluci; její přirozený zákon vyžaduje rychlé rozhodnutí: buď se lokomotiva řítí plnou parou vpřed k nejzazšímu bodu dějinného vzestupu, nebo se vlastní gravitací valí zpět do výchozí nížiny a ty, kdo ji chtěli v půli cesty svými slabými silami zastavit, strhává do propasti bez naděje na záchranu.

Tím se vysvětluje skutečnost, že v každé revoluci je schopna převzít vedení a moc pouze ta strana, která má odvahu vyhlásit důsledně revoluční heslo a vyvodit z něj všechny důsledky. To vysvětluje žalostnou roli ruských menševiků, Dana, Cereteliho a dalších,

kterí měli zpočátku obrovský vliv na masy a po dlouhém váhání byli neslavně smeteni ze scény poté, co se zuby nehty bránili převzetí moci a odpovědnosti.

Leninova strana byla jediná, která chápala nutnost a povinnost skutečně revoluční strany, která zajišťovala postup revoluce tím, že veškerou moc jedním heslem předávala do rukou proletariátu a rolnictva.

Bolševici tak vyřešili slavnou otázku „většiny lidu“, která vždy ležela jako přízrak na hrudi německých sociálních demokratů. Ti jako zarytí stoupenci parlamentního kreténismu na revoluci prostě aplikovali domácí moudrost parlamentního dětství: abyste něco prosadili, musíte mít nejprve většinu. Tak je tomu i v revoluci: nejprve se staneme „většinou“. Skutečná dialektika revolucí však tuto parlamentní moudrost staví na hlavu: cesta k revoluční taktice nevede přes většinu, ale přes revoluční taktiku k většině. Pouze strana, která ví, jak vést, tedy jak postupovat vpřed, získá v bouři své příznivce. Odhodlání, s nímž Lenin a jeho soudruzi v rozhodující chvíli vydali jediné heslo, které je mohlo pohánět kupředu – „veškerou moc do rukou proletariátu a rolníků“ –, je téměř přes noc proměnilo z pronásledované a pomlouvané menšiny, jejíž vůdci se museli skrývat ve sklepeních jako Marat, v absolutní pány situace.

Bolševici také okamžitě stanovili jakožto cíl tohoto převzetí moci celý a nejrozsáhlejší revoluční program: nikoli zajištění buržoazní demokracie,

ale diktaturu proletariátu za účelem uskutečnění socialismu. Tím, že poprvé vyhlásili konečné cíle socialismu jako přímý program praktické politiky, si vysloužili nesmrtelnou historickou zásluhu.

Lenin, Trockij a jejich soudruzi v této dějinné chvíli dokázali naplnit bezezbytku to, co je strana schopna projevit v odvaze, činech, revoluční prozíravosti a důslednosti. Všechna revoluční čest a akceschopnost, která chyběla sociální demokracii na Západě, našla své naplnění v bolševicích. Jejich říjnové povstání nebylo jen faktickou záchranou ruské revoluce, ale také záchranou cti mezinárodního socialismu.

III.

Bolševici jsou historickými dědici anglických rovnostářů a francouzských jakobínů. Konkrétní úkol, který na ně připadl v ruské revoluci po převzetí moci, byl však nesrovnatelně obtížnější než úkol jejich historických předchůdců.²⁵³ Heslo okamžitého zabránění a rozdělení půdy rolníkům bylo jistě nejkratší, nejjednodušší a nejstručnější formulací, jak dosáhnout dvou věcí: rozbít velkostatek a okamžitě

253 Poznámka Rosy Luxemburg na horním okraji bez označení kategorie: „(Význam zemědělské otázky. Již v roce 1905. Pak ve 3. *Dumě pravcoví rolníci!* Rolnická otázka a obrana, armáda).“ [pozn. R. L.]

připoutat rolníky k revoluční vládě.²⁵⁴ Jako politické opatření k posílení proletářsko-socialistické vlády to byla vynikající taktika. Bohužel to mělo dvě stránky a tou odvrácenou bylo, že přímé zabrání půdy rolníkům nemělo obvykle se socialistickým hospodářstvím nic společného.

Socialistická reorganizace ekonomických vztahů předpokládá dvě věci, pokud jde o agrární vztahy. Především vyvlastnění velkostatků jako technicky nejvyspělejšího soustředění prostředků a metod zemědělské výroby, které jediné může sloužit jako východisko socialistického hospodářství na venkově. Není-li ovšem třeba zbavovat drobného zemědělce jeho pozemku a lze-li mu ponechat možnost, aby se nechal dobrovolně získat výhodami společného hospodaření, nejprve pro družstva a nakonec pro začlenění do celkového celospolečenského hospodaření,

254 V souladu s dekretem o půdě z 8. listopadu 1917 přijatým II. všeruským sjezdem sovětů a v něm obsaženým „rolnickým volebním mandátem“ bylo zrušeno soukromé vlastnictví půdy a bez náhrady vyvlastněn majetek statkářů, apanáž, klášterní a církevní půda. Půda se mezi dělníky rozdělovala podle principu vyváženého využívání půdy, tj. podle určitých pracovních a spotřebních norem. Forma využívání půdy, ať už individuální, komunální, nebo řemeslná, byla ponechána na vesnicích. Pozemky s vysoce rozvinutým hospodářstvím nebyly rozděleny, ale přešly do rukou obce nebo státu. Tato opatření uspokojila naléhavé potřeby mas chudých rolníků. Tímto řešením pozemkové otázky „bolševici zůstali věrni marxismu, nepokoušejí se [...] „přeskočit“ buržoasně demokratickou revoluci“. Zároveň tím vytvořili „agrární zřízení, *nejpružnější* ve smyslu přechodu k socialismu“. Vladimír Ilije Lenin, *Proletářská revoluce a renegát Kautsky* (1918). In: *Spisy*, sv. 28. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 318.) [pozn. R. L.]

pak musí každá socialistická hospodářská reforma na venkově přirozeně začít u velkých a středních statků. Musí zde přenést vlastnické právo především na národ, nebo, chcete-li, na stát, což je u socialistické vlády totéž, neboť jen to dává možnost organizovat zemědělskou výrobu podle ucelených velkých socialistických hledisek.

Zadruhé je však jedním z předpokladů této reorganizace zrušení oddělení zemědělství od průmyslu, tohoto charakteristického rysu buržoazní společnosti, aby se vytvořil prostor pro vzájemné prolínání a slučování obou, pro uspořádání zemědělské i průmyslové výroby podle jednotných kritérií. Ať už bude praktická správa v detailech jakákoli – ať už bude vykonávána městskými komunitami, jak někteří navrhuji, nebo z centra státu –, v každém případě je předpokladem jednotně prováděná reforma iniciovaná z centra a jejím předpokladem je znárodnění půdy. Znárodnění velkých a středních pozemkových majetků, sjednocení průmyslu a zemědělství – to jsou dva základní aspekty každé socialistické ekonomické reformy, bez nichž socialismus není možný.

Kdo může sovětské vládě v Rusku vyčítat, že tyto obrovské reformy neprovedla! Bylo by špatným žerem požadovat nebo očekávat od Lenina a jeho soudruhů, že za krátkou dobu své vlády, uprostřed zuřícího víru vnitřních i vnějších bojů, obklopeni nesčetnými nepřáteli a opozicí všude kolem, vyřeší,

nebo dokonce zvládnou jeden z nejtěžších, ano, můžeme směle říci nejtěžší úkol socialistické revoluce! Jakmile se jednou dostaneme k moci, a to i na Západě a za těch nejpříznivějších podmínek, vylámeme si na tomto tvrdém oříšku nejeden zub, než se dostaneme i z těch nejhrubších z tisíců komplikovaných obtíží tohoto gigantického úkolu!

Socialistická vláda, která se dostala k moci, musí v každém případě udělat jednu věc: Musí přijmout opatření, která směřují k těmto základním předpokladům pozdější socialistické reformy agrárních vztahů, respektive musí se přinejmenším vyhnout všemu, co jí brání v cestě k těmto opatřením.

Heslo, které nyní vydali bolševici – okamžité zabránění a rozdělení půdy rolníky –, muselo působit právě opačným směrem. Nejenže není socialistickým opatřením, ale odřezává k němu cestu, hromadí nepřekonatelné obtíže před reorganizací agrárních vztahů v socialistickém smyslu.

Zabírání půdy rolníky na základě krátkého a výstižného hesla Lenina a jeho přátel „Jděte a zaberte půdu!“ vedlo k náhlému chaotickému převodu velkostatků do vlastnictví rolníků. Nevzniklo společenské vlastnictví, ale nové soukromé vlastnictví, a to rozpadem velkého vlastnictví na střední a malé, rozpadem relativně vyspělých velkých podniků na primitivní malé podniky, které technicky pracují s prostředky z doby faraonů. To nestačí: toto

nařízení a chaotický, čistě svévolný způsob jeho uskutečňování neodstranily rozdíly ve vlastnictví majetku na venkově, ale pouze je prohloubily. Ačkoli bolševici vyzývali rolnictvo, aby vytvářelo rolnické výbory, aby se zabránilo šlechtickým statkům stalo kolektivní akcí, je zřejmé, že tato obecná rada nedokázala změnit skutečnou praxi a skutečné rozložení sil na venkově. Ať už s výbory, nebo bez nich, bohatí rolníci a lichváři, kteří tvořili venkovskou buržoazii a kteří mají skutečnou místní moc v každé ruské vesnici, se dozajista stali hlavními příjemci agrární revoluce. Každý si může spočítat na prstech jedné ruky, že v důsledku rozdělení půdy se sociální a ekonomická nerovnost v lůně rolnictva neodstranila, ale pouze prohloubila a třídní antagonismy se v něm ještě více přiostrily. Tento mocenský posun se však odehrál na *úkor* proletářských a socialistických zájmů.

Leninův projev o potřebě centralizace v průmyslu, znárodnění bank, obchodu a průmyslu. Proč ne pozemků? Zde naopak, decentralizace a soukromé vlastnictví.

Leninův vlastní agrární program před revolucí byl jiný. Heslo bylo převzato od tolik haněných socialistů-revolucionářů nebo, správněji řečeno, od spontánního hnutí rolnictva.

S cílem zavést socialistické principy do agrárních vztahů se nyní sovětská vláda snaží vytvořit agrární

komuny z proletářů – většinou z městských nezaměstnaných. Je však snadné předem odhadnout, že výsledky těchto snah, poměřované s celým rozsahem agrárních vztahů, musí zůstat velmi malé a pro posouzení této otázky nejsou vůbec relevantní.²⁵⁵ (Nyní, když byly velkostatky, nejvhodnější výchozí bod pro socialistické hospodářství, rozděleny na malé podniky, se pokouší vybudovat vzorové komunistické podniky právě z nich.) Za daných okolností si tyto komuny nárokují pouze hodnotu experimentu, nikoli komplexní sociální reformy.

V minulosti se socialistické reformy na venkově setkávaly nanejvýš s odporem malé kasty aristokratických a kapitalistických vlastníků půdy a drobné menšiny bohaté vesnické buržoazie, jejichž व्यवस्था je pro revoluční masu lidu dětskou hrou. Nyní, po „převzetí vlastnictví“, je nepřítelem jakékoli socialistické socializace zemědělství obrovsky vzrostlá a silná masa vlastnického rolnictva, která bude svůj nově nabytý majetek bránit zuby nehty proti všem socialistickým útokům. Otázka budoucí socializace zemědělství, tedy výroby v Rusku obecně, se stala otázkou protikladu a boje mezi městským proletariátem a rolnickými masami. Bojkot měst ze strany zemědělců, kteří zadržují potraviny, aby mohli dělat lichvářské obchody,

255 Poznámka Rosy Luxemburg na levém okraji bez označení kategorie: „Obilný monopol s premiemi. *Nyní*, post festum, chtějí přenést třídní boj na venkov!“ [pozn. R. L.]

podobně jako pruští junkeři, dokazuje, jak ostrý kontrast už nastal. Francouzský malý pozemkový vlastník se stal nejstatečnějším obráncem Velké francouzské revoluce, která mu darovala zkonfiskovanou půdu emigrantů. Jako napoleonský voják nesl francouzskou vlajku k vítězství, projel celou Evropu a rozbíjel feudalismus v jedné zemi za druhou. Lenin a jeho přátelé možná očekávali podobný účinek svého agrárního hesla. Ale ruský rolník, který se zmocnil země z vlastní iniciativy, ani ve snu nepomyslel na obranu Ruska a revoluce, jíž vděčil za svou půdu. Ujal se svého nového majetku a nechal revoluci napospas nepřátelům, stát v rozkladu a městské obyvatelstvo hladovět.

Leninova agrární reforma vytvořila na venkově novou mocnou třídu nepřátel socialismu, jejichž odpor bude mnohem nebezpečnější a houževnatější než odpor aristokratických vlastníků půdy.

To, že vojenská porážka přerostla v kolaps a rozpad Ruska, je zčásti vina bolševiků. Sami bolševici však tyto objektivní obtíže situace značně zhoršili heslem,²⁵⁶ které prosadili do popředí své politiky:

256 V rukopisu: Politika.

takzvané právo národů na sebeurčení²⁵⁷ neboli to, co tato fráze ve skutečnosti znamenala – státní rozpad Ruska. S doktrinářskou houževnatostí znovu hlásané heslo o právu různých národností ruského impéria rozhodovat o svém osudu až do „státního oddělení od Ruska“, bylo zvláštním bojovým pokřikem Lenina a jeho soudruhů v době jejich opozice proti válce s Miljukovem i Kerenským²⁵⁸, tvořilo osu jejich vnitřní politiky po Říjnové revoluci a vytvářelo

257 Sovětská vláda důsledně prosazovala marxistický princip práva národů na sebeurčení. Předpokládala, že národy utlačované carismem nesmějí být násilně připoutány k Rusku. Sjednocení lze dosáhnout pouze dobrovolným spojenectvím, protože jen tak lze odstranit půdu pro národní agitaci a národnostní rozpory. Kromě národnostního aspektu této otázky brali bolševici v úvahu i stránku sociální, „na jakém stupni stojí daný národ na cestě od středověkých poměrů k buržoazní demokracii a od buržoazní demokracie k demokracii proletářské“, protože „komunismus se neujme násilím“. Vladimir Iljič Lenin, VIII. sjezd KSR (b), Referát o programu strany (1919). In: *Spisy*, sv. 29. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1955, s. 166. Bolševici podporovali proces třídní diferenciacie uvnitř národů a jako důslední internacionalisté usilovali o spojenectví dělníků všech národů v boji proti buržoazii všech národů. [pozn. R. L.]

258 a) Prozatímní vláda s P. N. Miljukovem jako ministrem zahraničí pokračovala ve válce a ujistila země Dohody, že splní všechny alianční závazky, aby dovedla válku do „vítězného konce“. V této politice pokračovala i nová vláda vytvořená v květnu 1917, jejímž členem byl A. F. Kerenskij jako ministr války a námořnictva, a v červenci 1917 zahájila ofenzívu, která si vyžádala 60 tisíc obětí. Bolševici proti tomu postavili požadavek okamžitého míru bez anexí, přičemž za anexi považovali i násilné ponechání Polska, Finska, Ukrajiny a dalších nevelkoruských území ruskému státnímu společenství. b) V dubnu 1917 se Prozatímní vláda kvůli své imperialistické politice ocitla v krizi. Demonstrace dělníků a vojáků ji donutily k manévrování. Aby byl zachován dosavadní kontrarevoluční charakter vládní politiky, byla v květnu 1917 vytvořena koaliční vláda, v níž byli zástupci buržoazie i sociální revolucionáři a menševici. [pozn. R. L.]

celou platformu bolševiků v Brest-Litevsku²⁵⁹, jejich jedinou zbraň, kterou měli proti moci německého imperialismu.

Na zarputilosti a tvrdé důslednosti, s jakou se Lenin a jeho soudruzi tohoto hesla drželi, je především zarážející, že je v příkrém rozporu s jejich ostatním výrazným centralismem v politice i s postojem, který zaujíмали k ostatním demokratickým principům. Zatímco k ústavodárnému shromáždění, všeobecnému volebnímu právu, svobodě tisku a shromažďování, zkrátka k celému aparátu základních demokratických svobod mas, které dohromady tvořily „právo na sebeurčení“ v samotném Rusku, se stavěli velmi chladně, k právu národů na sebeurčení přistupovali jako ke klenotu demokratické politiky, kvůli němuž musely být zamlčeny všechny praktické aspekty skutečné kritiky. Zatímco se v Rusku nenechali seabeměně ovlivnit volbami do Ústavodárného shromáždění, volbami, které proběhly na základě nejdemokratičtějšího volebního práva na světě a v plné svobodě lidové republiky, a vedeni chladnými kritickými úvahami jejich výsledky jednoduše prohlásili za

259 Během mírových jednání v Brest-Litevsku sovětská vláda v souladu se svými zásadami požadovala právo na sebeurčení pro všechny národy válčících zemí až po právo na oddělení a vytvoření nezávislého státu pro každý národ. Toto právo mělo být za určitých podmínek realizováno prostřednictvím referenda všech obyvatel příslušného území. [pozn. R. L.]

neplatné,²⁶⁰ v Brestu naopak horlivě hájili „lidové hlasování“ cizích národů Ruska o jejich státní příslušnosti jako skutečný pilíř svobody a demokracie, jako nezkreslený projev vůle lidu a jako nejvyšší a rozhodující autoritu v otázkách politického osudu národů.

Tento rozpor je o to nepochopitelnější, že demokratické formy politického života v každé zemi, jak uvidíme později, jsou ve skutečnosti velmi cenným, ba nepostradatelným základem socialistické politiky, zatímco slavné „právo národů na sebeurčení“ není nic jiného než prázdná maloburžoazní frazeologie a humbuk.

260 Poté co se po Říjnové revoluci sověty staly politickým základem státu, byla výzva ke svolání Ústavodárného shromáždění – které v buržoazně-demokratické republice představuje nejvyšší formu demokracie – politicky i prakticky překonána. Kontrarevoluční síly ji však uchopily a využily k boji za svržení sovětské moci. Protože však velká část dělníků a rolníků stále věřila v ústavní iluze, rozhodla Rada lidových komisařů, že volby ve stanoveném termínu proběhnou. Pravicové maloburžoazní strany, které získaly většinu hlasů, se 5. ledna 1918, v den zahájení Ústavodárného shromáždění, odmítly zabývat programem sovětské moci – Deklarací práv pracujících a vykořisťovaného lidu – a následující den hlasovat o mírové politice sovětské vlády. Tím se otevřeně postavily proti sovětské moci. Celoruský ústřední výkonný výbor proto 6. ledna 1918 rozhodl o rozpuštění shromáždění V. I. Lenin na tomto zasedání prohlásil: „Lid chtěl, aby bylo svoláno Ústavodárného shromáždění – a my jsme ho svolali. Lid však hned postřehl, co znamená toto smutně proslulé Ústavodárné shromáždění. A nyní jsme uskutečnili lidovou vůli, která říká: Všechnu moc sovětům!“ Vladimír Iljič Lenin, Projev o rozpuštění Ústavodárného shromáždění, pronesený na zasedání Všeoruského ústředního výkonného výboru (1918). In *Spisy*, sv. 26. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, s. 426.

Co vlastně toto právo ve skutečnosti znamená? Součástí abecedy socialistické politiky je, že bojuje proti všem druhům útlaku, včetně útlaku jednoho národa druhým.

Jestliže si přes to všechno jinak střízliví a kritičtí politici jako Lenin a Trockij a jejich přátelé, kteří jen ironicky krčí rameny nad jakoukoli utopickou frazeologií typu „odzbrojení“, „Společnost národů“ a tak dále, tentokrát udělali z prázdné fráze přesně téže kategorie svého koníčka, bylo to, jak se nám zdá, z jakési oportunistické politiky. Lenin a jeho soudruzi zjevně počítali s tím, že není jistějšího prostředku, jak připoutat mnohé cizí národnosti v lůně ruského impéria k věci revoluce, k věci socialistického proletariátu, než jim ve jménu revoluce a socialismu poskytnout co nejneomezenější svobodu v nakládání s jejich osudy. Byla to analogie politiky bolševiků vůči ruským rolníkům, jejichž hlad po půdě měl být ukojen heslem přímého záboru šlechtické půdy a kteří tak měli být připoutáni k praporu revoluce a proletářské vlády. V obou případech bohužel propočít zcela selhal. Zatímco Lenin a jeho soudruzi zřejmě očekávali, že jako bojovníci za národní svobodu udělají z Finska, Ukrajiny, Polska, Litvy, pobaltských států, Kavkazu a tak dále „až do státního rozdělení“ stejně věrné spojence ruské revoluce, byli jsme svědky opačné podívané: jeden po druhém tyto „národy“ využívaly nově nabyté svobody k tomu, aby se spojily s německým imperialismem jako úhlavním nepřítelem ruské revoluce a pod jeho

ochranou nesly prapor kontrarevoluce do samotného Ruska. Intermezzo s Ukrajinou v Brestu,²⁶¹ které přineslo rozhodující obrat v těchto jednáních a v celé vnitropolitické i zahraničněpolitické situaci bolševiků, je toho názorným příkladem. Chování Finska, Polska, Litvy, pobaltských států a národů Kavkazu přesvědčivě ukazuje, že se nejedná o náhodnou výjimku, ale o typický jev.

Ve všech těchto případech samozřejmě tuto reakční politiku ve skutečnosti neprovádějí „národy“, ale pouze buržoazní a maloburžoazní třídy, které v nejostřejším protikladu k vlastním proletářským masám učinily z „práva na národní sebeurčení“ nástroj své kontrarevoluční třídní politiky. Ale – a tím se dostáváme k jádru otázky – v tom spočívá utopický, maloburžoazní charakter této nacionalistické floskule, že se v tvrdé realitě třídní společnosti, zejména v dobách extrémních třídních antagonismů, jednoduše mění v prostředek buržoazní třídní vlády. Bolševici se měli k vlastní škodě i ke škodě revoluce poučit o tom, že za vlády kapitalismu neexistuje žádné sebeurčení národa, že v třídní společnosti se každá třída snaží o jiné „sebeurčení“ a že pro buržoazní třídy jsou hlediska národní svobody zcela

261 Nacionalistická Ukrajinská ústřední rada podepsala 27. ledna 1918 smlouvu s Ústředními mocnostmi, ačkoli v té době se již její režim zhroutil a sovětská moc získala téměř celou Ukrajinu. Smlouva dávala Německu právo okupovat Ukrajinu a během jednání v Brest-Litevsku 27. a 28. ledna 1918 vzneslo anexionistické požadavky v jejich ultimativní podobě. [pozn. R. L.]

druhotná ve srovnání s hledisky třídní nadvlády. Finská buržoazie stejně jako ukrajinská maloburžoazie v tomto byly zcela zajedno: pokud by byla národní svoboda spojena s hrozbou „bolševismu“, raději upřednostnily německou nadvládu.

Naděje na zvrácení těchto reálných třídních poměrů, například prostřednictvím „lidových hlasování“, kolem nichž se vše v Brestu točilo, a na dosažení většiny hlasů pro sjednocení s ruskou revolucí, opírající se o revoluční masy, se jeví, pokud ji Lenin–Trockij mysleli vážně, jako nepochopitelný optimismus, a pokud byla jen taktickou zástěrkou v souboji s německou politikou násilí, jako nebezpečná hra s ohněm. Kdyby se slavné „lidové hlasování“ i bez německé vojenské okupace konalo v okrajových zemích, s největší pravděpodobností by přineslo výsledek, který by bolševiky příliš nepotěšil, vzhledem k mentálnímu stavu rolnických mas a velkých vrstev dosud lhostejných proletářů, k reakčním tendencím maloburžoazie a tisícům prostředků, jimiž buržoazie hlasování ovlivňovala. V otázce těchto lidových hlasování o národnostní otázce lze považovat za neporušitelné pravidlo, že pokud jim nevyhovují, vládnoucí třídy vědí, jak jim zabránit, anebo pokud k nim dojde, vědí, jak ovlivnit jejich výsledky všemi prostředky a způsoby, jejichž následkem je, že pomocí lidových hlasování nemůžeme zavést socialismus.

Skutečnost, že otázka národních aspirací a zvláštních tendencí byla vržena doprostřed revolučních

bojů, ba dokonce byla brestlitevským mírem vyzdvížena do popředí a označena za šibolet socialistické a revoluční politiky, vnesla do řad socialismu obrovský zmatek a otrásla postavením proletariátu, zejména v okrajových zemích. Dokud ve Finsku socialistický proletariát bojoval jako součást jednotné revoluční falangy Ruska, měl dominantní mocenské postavení; měl většinu v parlamentu, v armádě, zcela omezil buržoazii a byl pánem situace v zemi. Ruská Ukrajina byla baštou ruského revolučního hnutí na počátku století, kdy ještě nebyl vynalezen bláznivý „ukrajinský nacionalismus“ s karbovanci a „univerzály“²⁶² a Leninovým koníčkem v „nezávislé Ukrajině“. Odtud, z Rostova, Oděsy, Doněcké oblasti, vytryskly první proudy lávy revoluce (již kolem let 1902–1904) a zapálily celé jižní Rusko v moře plamenů, čímž připravily erupci roku 1905; totéž se opakovalo v současné revoluci, v níž jiho-ruský proletariát poskytl elitní jednotky proletářské falangy. Polsko a pobaltské země byly od roku 1905 nejsilnějšími a nejspolehlivějšími centry revoluce, v níž socialistický proletariát sehrál vynikající roli.

Jak je možné, že ve všech těchto zemích náhle zvítězila kontrarevoluce? Nacionalistické hnutí odtrhlo proletariát od Ruska, ochromilo ho a ponechalo

262 V rukopisu Luxemburg se objevuje slovo „Karbowntzen“, které označuje speciální ukrajinskou měnu. Pojem „univerzálové“ pravděpodobně odkazuje na jméno, jímž byly označovány různé manifesty a deklarace ukrajinské Rady (parlamentu).

napospas národní buržoazii v okrajových zemích. Místo aby se právě v duchu čisté internacionální třídní politiky, kterou jinak prosazovali, snažili o co nejkompaktnější sjednocení revolučních sil na celém území impéria, aby zuby nehty bránili celistvost ruského impéria jako revolučního území, aby proti všem nacionalistickým speciálním snahám postavili jednotu a nerozlučnost proletářů všech zemí v oblasti ruské revoluce jako nejvyšší politický imperativ, bolševici prostřednictvím tupé nacionalistické frazeologie o „právu na sebeurčení až do odtržení“ naopak poskytli buržoazii ve všech okrajových zemích nejžádanější, nejskvělejší záminku, přímo zaklínadlo pro jejich kontrarevoluční snahy. Místo aby varovali proletáře v okrajových zemích před jakýmkoli separatismem jako čistě buržoazní pastí, spíše tam svým heslem zmátli masu a vydali je na milost a nemilost demagogii buržoazních tříd. Tímto požadavkem nacionalismu sami přivodili a připravili rozpad Ruska a vnutili tak svým vlastním nepřátelům nůž, který mohli vrazit do srdce ruské revoluce.

Samozřejmě že bez pomoci německého imperialismu, bez „německých pušek v německých pěstích“, jak psal Kautského *Die Neue Zeit*, by si Lubinští a další raubíři na Ukrajině²⁶³, stejně jako Erichové

263 Sevrjuk Lubinský byl ukrajinský politik, který v roce 1918 vyjednával se Sovětským svazem o nezávislosti Ukrajiny. Pojem „Schufterle“, zde přeložený jako „raubíř“, pravděpodobně odkazuje na jméno postavy ze hry Friedricha Schillera *Loupežníci* (1981, *Die Räuber*).

a Mannerheimové²⁶⁴ ve Finsku a pobaltští baroni, nikdy nedokázali poradit se socialistickými proletářskými masami svých zemí. Národní separatismus byl nicméně trojským koněm, s nímž němečtí „soudruzi“ napochodovali do všech těchto zemí s bajonety v pěstích. Skutečné třídní antagonismy a vojenská rovnováha sil vedly k zásahu Německa. Bolševici však poskytli *ideologii*, která tuto kontrarevoluční kampaň maskovala, posílili pozici buržoazie a oslabili pozici proletářů. Nejlepším důkazem je Ukrajina, která měla sehrát tak důležitou roli v osudu ruské revoluce. Ukrajinský nacionalismus v Rusku byl zcela jiný než například nacionalismus český, polský nebo finský, byl jen pouhým výstřelem, výstřelkem několika desítek maloburžoazních intelektuálů, bez sebemenších kořenů v ekonomických, politických nebo duchovních podmínkách země, bez jakékoli historické tradice, protože Ukrajina nikdy nevytvořila národ ani stát, bez jakékoli národní kultury kromě Ševčenkových reakčně-romantických básní²⁶⁵. Je to doslova, jako by jednoho krásného rána chtěli lidé od vody založit nový dolnoněmecký národ a stát na počest Fritze Reutera²⁶⁶. Lenin a jeho

264 Rafael Waldemar Erich (1879–1946), finský politik a člen Národní koaliční strany založené roku 1918, který v letech 1921–1920 sloužil jako předseda finské vlády. Carl Gustaf Emil Mannerheim (1867–1951), vrchní velitel finské armády vytvořené roku 1918 během občanské války z protibolševických bílých gard.

265 Taras Hryhorovič Ševčenko (1814–1861), básník, umělec, etnograf a folklorista devatenáctého století, zakladatel ukrajinské národní kultury.

266 Fritz Reuter (1810–1874), dolnoněmecký spisovatel píšící v lokálním dialektu.

soudruzi tuto směšnou frašku několika univerzitních profesorů a studentů uměle nafoukli na politický faktor svou doktrinářskou agitací s „právem na sebeurčení až do atd.“. Počáteční frašce dodávali na významnosti, až se tato fraška stala nejkrvavější vážností: totiž nikoli vážným národním hnutím, pro které dosud neexistují vůbec žádné kořeny, ale figurkou a společnou vlajkou kontrarevoluce! V Brestu tento prelud tvořil závoj pro německé bajonety.

Tyto fráze mají v dějinách třídních bojů někdy velmi reálný význam. Osud socialismu v této světové válce byl tragicky předurčen k tomu, aby poskytoval ideologické záminky pro kontrarevoluční politiku. Německá sociální demokracie se při vypuknutí války spěšně chopila příležitosti ozdobit loupeživé tažení německého imperialismu ideologickým štítem vyloveným ze staré veteše marxismu – prohlásila ho za osvobozenécké tažení proti ruskému carismu, po němž naši klasikové toužili už od roku 1848. Protikladu vládních socialistů, bolševiků, však připadl opačný úděl: frází o „sebeurčení“ dodávali vodu na mlýn kontrarevoluce a poskytli ideologické zázemí nejen pro udušení samotné ruské revoluce, ale i pro plánovanou kontrarevoluční likvidaci celé světové války. Máme dostatek důvodů k tomu, abychom si politiku bolševiků v této věci důkladně prozkoumali. „Právo národů na sebeurčení“ ve spojení se Společností národů a odzbrojením z milosti prezidenta Wilsona tvoří tvoří bitevní heslo, pod nímž se odehraje nadcházející střetnutí mezinárodního

socialismu s buržoazním světem. Je jasné, že požadavek sebeurčení a celé národní hnutí, které v současnosti představuje největší nebezpečí pro mezinárodní socialismus, byly mimořádně posíleny právě ruskou revolucí a brestlitevským jednáním. Tuto platformu bude třeba blíže zkoumat. Tragický osud této ideologie v ruské revoluci, jejíž ostré hroty se měly stát pastí, v níž se bolševici zapletou a bolestně poraní, musí sloužit mezinárodnímu proletariátu jako varovný příklad.

Výsledkem toho všeho byla diktatura Německa. Od brestlitevského míru k „dodatkové smlouvě“²⁶⁷ Dvě stě vykupitelských obětí v Moskvě.²⁶⁸ Tato situace vedla k teroru a potlačení demokracie.

267 Německo-ruská dodatková smlouva z 27. srpna 1918 stanovila, že Německo musí po určení východních hranic vyklidit území, které okupovalo na východ od Estonska a Livonska. Německo chtělo vyklidit území východně od Bereziny, pokud sovětské Rusko dodrží platby stanovené ve finanční dohodě. Sovětské Rusko se vzdalo suverenity nad Estonskem, Livonskem a Gruzii. Podle německo-ruské finanční dohody z 27. srpna 1918 bylo sovětské Rusko povinno zaplatit Německu šest miliard marek. [pozn. R. L.]

268 Zavražděním německého velvyslance Wilhelma hraběte von Mirbach-Harffa 6. července 1918 v Moskvě zahájili levi esefi pokus o převrat s cílem zlikvidovat sovětskou vládu. Povstání bylo potlačeno a stovky sociálních revolucionářů byly zatčeny. „Všude musí být tito ubozí a hysteričtí dobrodruzi, kteří se stali nástrojem v rukou kontrarevolucionářů, nemilosrdně potlačeni... S nepřáteli se vypořádáme po nepřátelsku.“ (Vladimir Iljič Lenin, Telegram Stalinovi, 7. července 1918, In: *Werke* (Spisy), sv. 27. Berlín: Dietz, 1960, s. 534 a 535) [pozn. R.L.]

IV.

Podívejme se na to podrobněji na několika příkladech.

Znamé rozpuštění Ústavodárného shromáždění v listopadu 1917 hrálo v bolševické politice významnou roli. Toto opatření bylo pro její budoucí postavení rozhodující, do jisté míry znamenalo zlom v její taktice. Je pravda, že Lenin a jeho soudruzi až do svého říjnového vítězství důrazně požadovali svolání Ústavodárného shromáždění, že právě politika otálení Kerenského vlády v této věci byla základem obvinění, která proti této vládě vznášeli bolševici, a zavedla jim příčinu k těm nejprudším výpadům. Trockij ve své zajímavé brožuře *Od Říjnové revoluce k brestlitevskému míru* skutečně tvrdí, že Říjnová revoluce byla prakticky „nejen záchranou Ústavodárného shromáždění“, ale také záchranou revoluce obecně. „A když jsme říkali,“ pokračuje, „že cesta k Ústavodárnému shromáždění nevede přes Cereteliho předparlament, ale přes převzetí moci sověty, byli jsme zcela upřímní.“²⁶⁹

A nyní, po těchto prohlášeních, bylo prvním Leninovým krokem po Říjnové revoluci rozpuštění téhož Ústavodárného shromáždění, do něhož si

269 Lev Trockij, *Von der Oktober-Revolution bis zum Brestler Friedens* (Od Říjnové revoluce k Brestlitevskému míru), Berlín: Hoffmann, 1918, s. 90.; Iraklij Cereteli (1881–1959), představitel menševiků a člen Ruské prozatímní vlády.

měla vytvořit přístup. Jaké mohou být příčiny tak překvapivého obratu událostí? Trockij se k tomu obšírně vyjadřuje ve výše zmíněném článku a my zde chceme uvést jeho argumenty:²⁷⁰

[„Jestliže měsíce před Říjnovou revolucí byly období posunu mas doleva a živelného přílivu dělníků, vojáků a rolníků k bolševikům, ve straně socialistů-revolucionářů se tento proces projevil posílením levého křídla na úkor pravého. Na třech čtvrtinách stranických kandidátních listin socialistů-revolucionářů však stále převládala stará jména pravicového křídla...

K tomu se přidala skutečnost, že samotné volby se konaly v prvních týdnech po říjnovém převratu. Zpráva o nastalé změně se šířila poměrně pomalu v soustředných kruzích, z hlavního města do provincií a z měst na venkov. Na mnoha místech neměly rolnické masy příliš jasno o tom, co se děje v Petrohradu a Moskvě. Rolníci hlasovali pro „půdu a svobodu“ a volili své zástupce do pozemkových výborů, které většinou vystupovaly pod narodnickou vlajkou, avšak tím samým hlasovaly pro Kerenského a Avksentěva, kteří pozemkové výbory rozpouštěli a jejich členy zatýkali... Tato skutečnost dává jasnou představu o tom, do jaké míry Ústavodárné

270 Tento argument, stejně jako odkazy na Trockého spisy, ve zdroji chybí. Uvedli jsme je v hranatých závorkách.

shromáždění zaostávalo za vývojem politického boje a stranických uskupení.“]

To vše je vynikající a velmi přesvědčivé. Je však s podivem, že tak chytrí lidé jako Lenin a Trockij nedospěli ke zřejmému závěru, který z výše uvedených skutečností vyplývá. Protože Ústavodárné shromáždění bylo zvoleno dávno před rozhodujícím zlomem, Říjnovou revolucí, a jeho složení odráželo obraz zastaralé minulosti, nikoli nové situace, bylo samozřejmé, že zrušili promlčené, tedy mrtvě narozené ústavodárné shromáždění a okamžitě vyhlásili nové volby do nového ústavodárného shromáždění! Nechtěli a nemohli svěřit osud revoluce shromáždění, které odráželo včerejší Kerenského Rusko, období lavírování a koalice s buržoazií. Dobrá, pak jim tedy nezbývalo než na jeho místo okamžitě svolat shromáždění, které vzešlo z nového, revolucí proměněného Ruska.

Místo toho Trockij ze specifické nedostatečnosti Ústavodárného shromáždění, které se sešlo v říjnu, vyvozuje jeho nadbytečnost – a dokonce ji zobecňuje až k tvrzení, že během revoluce je jakýkoli zastupitelský orgán vzešlý z obecných voleb zcela nepoužitelný:

„Díky otevřenému a přímému boji o vládní moc získávají pracující masy ve velmi krátké době velké množství politických zkušeností a rychle se dostávají z jedné etapy svého vývoje do druhé. Čím

větší je země a čím nedokonalejší je její technický aparát, tím méně se s tímto vývojem dokáže vyrovnat těžkopádný mechanismus demokratických institucí.“²⁷¹

Zde již máme „mechanismus demokratického zřízení obecně“. Na druhou stranu je třeba nejprve zdůraznit, že toto hodnocení zastupitelských institucí vyjadřuje poněkud schematický, rigidní pohled, který je v důrazném rozporu s historickou zkušeností všech revolučních epoch. Podle Trockého teorie každé zvolené shromáždění odráží jednou provždy pouze duševní stav, politickou vyspělost a náladu svých voličů v okamžiku, kdy šli k volebním urnám. Demokratické těleso je tedy vždy odrazem mas v době volby, stejně jako nám Herschelova hvězdná obloha vždy ukazuje světová tělesa nikoli taková, jaká jsou, když se na ně díváme, ale jaká byla v okamžiku, kdy byli jejich poslové světla vysláni na zem z nezměrných vzdáleností. Jakékoli živé duchovní spojení mezi těmi, kdo byli jednou zvoleni, a voliči, jakákoli trvalá interakce mezi nimi je zde popřena.

Jak moc tomu odporuje veškerá historická zkušenost! To nám naopak ukazuje, že živé fluidum lidových nálad neustále obtéká zastupitelské orgány, proniká jimi a řídí je. Jak jinak by bylo možné, že

271 Lev Trockij, *Von der Oktober-Revolution bis zum Brester Friedens*. Op. cit., s. 93.

v každém buržoazním parlamentu zažíváme občas ty nejrozkošnější vylomeniny „zástupců lidu“, kteří, náhle oživeni novým „duchem“, vydávají zcela nečekané zvuky, že nejzchátralejší mumie se občas chovají mladistvě a různí malí Scheidemannové²⁷² ve své hrudi zničehonic objeví revolučního ducha – jakmile se to v továrnách, dílnách a na ulicích začne bouřit?

A tento stálý živý vliv nálad a politické vyspělosti mas na volené orgány by měl v revoluci selhat před rigidním schématem stranických barev a volebních seznamů? Právě naopak! Právě žár revoluce vytváří onen jemný, vibrující, vnímavý politický vzduch, v němž vlny lidových nálad a puls lidového života okamžitě ovlivňují zastupitelské orgány tím nejpodivuhodnějším způsobem. Právě na něm jsou založeny známé působivé scény z počátečních fází všech revolucí, kdy se ze starých reakčních nebo velmi umírněných parlamentů zvolených za starého režimu na základě omezeného hlasovacího práva náhle stávají hrdinní mluvčí převratu a revolucionáři.²⁷³ Klasickým příkladem je slavný „Dlouhý parlament“ v Anglii, který byl zvolen a svolán v roce 1642, vydržel úřadovat sedm let a odrážel v sobě všechny proměnlivé změny v náladách lidu, politickou

272 Philipp Heinrich Scheidemann byl pravicový sociální demokrat a představitel revizionistického křídla ve straně. (Pozn. J. M.)

273 Rosa Luxemburg ze používá výraz „Stürmer und Dränger“, což je odkaz na německé literární hnutí „Sturm und Drang“ (tj. „bouře a vzdor“). Zde jej překládáme jako „revolucionáře“. (Pozn. J. M.)

vyspělost, třídní rozdělení, postup revoluce až k jejímu vyvrcholení, od počátečních submisivních potyček s korunou²⁷⁴ pod vedením klečícího „mluvčího“ až po zrušení Sněmovny lordů, Karlovu popravu a vyhlášení republiky.

A neopakovala se stejná podivuhodná proměna ve francouzském generálním stavovském sněmu²⁷⁵, v cenzovním parlamentu Ludvíka Filipa, ba dokonce – poslední nejmarkantnější příklad je Trockému tak blízký – ve čtvrté ruské Dumě, zvolené v roce spásy 1912²⁷⁶ za nejužší vlády kontrarevoluce, která v únoru 1917 náhle pocítila jarní závan převratu a stala se východiskem revoluce?

To vše ukazuje, že „těžkopádný mechanismus demokracie“²⁷⁷ má mocný korektiv – právě v živém pohybu mas, v jejich nevypuštěném tlaku. A čím demokratičtější instituce, tím živější a silnější puls politického života mas, tím bezprostřednější a přesnější účinek – navzdory rigidní stranické příslušnosti, zastaralým volebním seznamům a tak dále.

274 Anglický termín „the crown“, zde „Krone“, zahrnuje královský majestát a výkonnou moc.

275 V rukopisu Luxemburg „generální stavu“. Generální stavu, to byl legislativní sněm tří francouzských stavů (šlechty, duchovenstva a třetího stavu), který fungoval jako poradní sbor francouzských králů bez výraznějších vlastních pravomocí. Sněm sehrál rozhodující úlohu při vypuknutí Velké francouzské revoluce. (Pozn. J. M.)

276 V rukopisu „1909“.

277 Tečky ve zdroji. Celý citát zní „těžkopádný mechanismus demokratických institucí“.

Jistě, každá demokratická instituce má své meze a nedostatky, které pravděpodobně sdílí se všemi lidskými institucemi. Ale lék, který našli Trockij a Lenin, tedy úplné odstranění demokracie, je ještě horší než zlo, které má potlačit: pohřbívá samotný živý zdroj, jímž jedině lze odstranit všechny vrozené nedostatky společenských institucí. Aktivní, neomezený a energický politický život nejširších mas lidu.

Podívejme se na jiný výrazný příklad: volební zákon vypracovaný sovětskou vládou.²⁷⁸ Není zcela jasné, jaký praktický význam má toto právo volby. Z Trockého a Leninovy kritiky demokratických institucí je zřejmé, že zásadně odmítali zastoupení lidu ve všeobecných volbách a chtěli se spoléhat

278 Ústava přijatá 10. července stanovila, že právo volit a být volen mají následující občané, kteří dosáhli věku osmnácti let, bez ohledu na vyznání, národnost nebo místo bydliště: „Všichni, kdo se živí produktivní a společensky užitečnou prací, jakož i osoby vykonávající domácí práce, které jim umožňují produktivní práci, jako jsou dělníci a zaměstnanci všech druhů a kategorií zaměstnaní v průmyslu, obchodu, zemědělství atd., rolníci a kozáci hospodařící na orné půdě, pokud nevyužívají námezdních dělníků k dosažení zisku.“ Dále měli volební právo vojáci sovětské armády a občané, kteří ztratili pracovní schopnost. Volební právo bylo odňato lidem, kteří pracovali jako námezdní dělníci nebo žili z příjmu nezaměstnaných, dále soukromým obchodníkům, duchovním a zaměstnancům bývalých policejních složek. Otázka omezení volebního práva byla „zvláštní národní otázkou, nikoli obecnou otázkou diktatury“. Přitom bylo třeba vzít v úvahu „zvláštní podmínky ruské revoluce a zvláštní cestu jejího vývoje“. Omezení volebního práva – „není to pro uskutečnění diktatury *nevýhnutelné*, není *nezbytný* znak logického pojmu diktatury“. Vladimir Iljič Lenin, Proletářská revoluce a renegát Kautsky (1918). In: *Spisy*, sv. 28. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 260–261. [pozn. R. L.]

pouze na sověty. Není zcela jasné, proč bylo všeobecné volební právo vůbec vytvořeno. Nevíme ani o tom, že by toto volební právo bylo nějakým způsobem zavedeno do života; neslyšeli jsme nic o volbách do jakéhosi lidového zastupitelstva na jeho základě. Je pravděpodobnější, že zůstalo jen teoretickým produktem takříkajíc od zeleného stolu, ale i tak je velmi zajímavým výtvořem bolševické teorie diktatury. Každé volební právo, stejně jako každé politické právo obecně, nelze poměřovat nějakým abstraktním schématem „spravedlnosti“ a podobnou buržoazně-demokratickou frazeologií, ale sociálními a ekonomickými podmínkami, kterým je přizpůsobeno. Volební zákon vypracovaný sovětskou vládou je vypočítán právě pro období přechodu od buržoazně-kapitalistické k socialistické formě společnosti, pro období diktatury proletariátu. Podle Leninova–Trockého výkladu této diktatury je volební právo přiznáno pouze těm, kdo žijí z vlastní práce, a všem ostatním je odepřeno.

Nyní je zjevné, že takové volební právo má smysl pouze ve společnosti, která je zároveň ekonomicky schopná umožnit všem, kdo chtějí pracovat, vést z vlastní práce důstojný a kulturní život. Platí to i pro dnešní Rusko? Vzhledem k obrovským potížím, s nimiž se musí potýkat sovětské Rusko, odříznuté od světového trhu a od nejdůležitějších zdrojů surovin, vzhledem ke všeobecnému, strašlivému rozvratu hospodářského života, k prudkému převratu výrobních vztahů v důsledku otřesů ve

vlastnických vztazích v zemědělství i v průmyslu a obchodu se zdá, že nesčetné živobytí je náhle vyvráceno z kořenů, vyvrženo z oběžné dráhy, zbaveno jakékoli objektivní možnosti najít pro svou práci uplatnění v hospodářském mechanismu. To se týká nejen třídy kapitalistů a vlastníků pozemků, ale také široké vrstvy střední a samotné dělnické třídy. Skutečnost je taková, že úbytek průmyslu způsobil masový odchod městského proletariátu na venkov, kde hledá uplatnění v zemědělství. Za těchto okolností je politické volební právo, jehož ekonomickým předpokladem je obecná povinnost pracovat, zcela nepochopitelným opatřením. Tendencí je, aby vykořisťovatelé byli politicky bezprávní. A zatímco je produktivní práce masově vytlačována, sovětská vláda je často nucena předávat národní průmysl bývalým kapitalistickým vlastníkům takříkajíc do nájmu. Stejně tak byla sovětská vláda v dubnu 1918 nucena dosáhnout kompromisu s buržoazními spotřebními družstvy. Kromě toho se ukázalo, že [využití] buržoazních odborníků je nevyhnutelné. Dalším důsledkem tohoto směru je, že rostoucí vrstvy proletariátu jsou státem vydržovány z veřejných prostředků jako rudé gardy a podobně. Tím jsou ve skutečnosti široké a rostoucí vrstvy maloburžoazie a proletariátu zbaveny práv, hospodářský organismus jim neposkytuje žádné prostředky pro výkon povinné práce.

Jedná se zde o nesoulad, který volební právo chápe jako utopickou fantazii odtrženou od společenské

reality. Právě proto není seriózním nástrojem proletářské diktatury.²⁷⁹

Když po Říjnové revoluci celá střední třída, buržoazní a maloburžoazní inteligence několik měsíců bojkotovala sovětskou vládu, ochromila železnici, poštu, telegraf, školství a správní aparát a tím se vzbouřila proti dělnické vládě, bylo přirozeně zapotřebí použít proti nim všechna nátlaková opatření: zbavit je politických práv, ekonomických prostředků k obživě a tak dále, aby byl odpor zlomen železnou pěstí. Šlo o projev socialistické diktatury, která se nesmí vyhýbat žádnému projevu síly, aby prosadila nebo zabránila určitým opatřením v zájmu celku. Na druhou stranu zrušení volebního práva, které všeobecně znesvépravňuje velmi široké společenské vrstvy a politicky je staví mimo rámec společnosti, zatímco jim v tomto rámci není schopno vytvořit žádný ekonomický prostor (to znamená zbavení volebního práva nikoli jako konkrétní opatření pro konkrétní účel, ale jako obecné pravidlo s trvalým účinkem), to není nutnost diktatury, ale neživotaschopná improvizace.²⁸⁰

279 Poznámka na levém okraji bez označení kategorie: „Anachronismus, předjímání právní situace, která je vhodná na již vytvořeném socialistickém ekonomickém základě, nikoli v přechodném období proletářské diktatury.“ [pozn. R. L.]

280 Poznámka na levém okraji bez označení kategorie: „Sověty jako páteř, stejně jako ústavodárné národní shromáždění a *všeobecné volební právo*.“ Poznámka na volném nečíslovaném listu: „Bolševici označovali sověty za reakční, protože většinu z nich tvořili rolníci (rolničtí delegáti a vojenští delegáti). Poté co se sověty postavily na jejich stranu, staly se skutečnými představiteli lidového mínění. Tento náhlý obrat však souvisel pouze s *mírem* a otázkou půdy.“

Ústavodárným shromážděním a volebním právem však tento problém nekončí: Šlo i o zrušení nejdůležitějších demokratických záruk zdravého veřejného života a politické aktivity pracujících mas: svobody tisku, sdružovacího a shromažďovacího práva. Bez nich se všichni odpůrci sovětské vlády stali psanci.²⁸¹ Výše uvedený Trockého argument o pomalosti demokratických volebních orgánů není pro tyto zásahy ani zdaleka dostačující. Naopak je zřejmým a neoddiskutovatelným faktem, že bez svobodného a neomezeného tisku, bez neomezeného spolkového a shromažďovacího života je vláda širokých mas lidu zcela nemyslitelná.

Lenin říká, že buržoazní stát je nástrojem útlatu dělnické třídy, zatímco socialistický stát je nástrojem útlatu buržoazie. Je to jen kapitalistický stát postavený takříkajíc na hlavu. Tento zjednodušený pohled přehlíží to nejpodstatnější: buržoazní třídní

281 Právo pracujících na svobodu tisku, shromažďování a sdružování bylo zakotveno v sovětské ústavě. „Diktatura proletariátu drží vykořisťovatele, buržoazii na uzdě – proto nepředstírá, neslibuje jim svobodu a demokracii, ale dává dělníkům skutečnou demokracii. Jedině sovětské Rusko dalo proletariátu a celé obrovské pracující většině Ruska svobodu a demokracii, jakou nezná, nemůže znát a jakou si nelze představit v žádné buržoazní demokratické republice; za tím účelem například vzalo buržoazii její paláce a vily (jinak je svoboda shromažďování pokrytectvím), za tím účelem vzalo kapitalistům tiskárny a noviny (jinak je svoboda tisku pro pracující většinu národa lží).“ Vladimír Iljič Lenin, Proletářská revoluce a renegát Kautsky (1918). In: *Spisy*, sv. 28. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 252. [pozn. R. L.] Luxemburg zde pravděpodobně velmi volně parafrázuje a transformuje pasáž na straně 252 v Leninově článku.

vláda nevyžaduje politické vzdělání a výchovu celé masy lidí, přinejmenším ne přesahující určité úzce vymezené hranice. Pro proletářskou diktaturu jsou vzdělání a výchova životním elementem, vzduchem, bez něhož nemůže existovat.

„Díky otevřenému a přímému boji o vládní moc...“²⁸² Zde Trockij vyvrací sám sebe i své stranické přátele. Právě proto, že to, co píše, platí, potlačením veřejného života zablokovali zdroj politických zkušeností a vzestupu rozvoje. Jinak bychom se museli domnívat, že zkušenosti a vývoj byly nutné jen do doby, kdy se bolševici chopili moci, že v tu chvíli dosáhly nejvyšší úrovně a staly se zbytečnými. (Leninův projev: Rusko je přesvědčeno o socialismu!!!)²⁸³

Ve skutečnosti je to naopak! Právě obrovské úkoly, k nimž bolševici přistupovali s odvahou

282 Tečky ve zdroji. Celý citát zní: „Díky otevřenému a přímému boji o vládní moc získávají pracující masy ve velmi krátkém čase velké množství politických zkušeností a rychle stoupají od jednoho stupně k druhému.“ Lev Trockij, *Von der Oktober-Revolution bis zum Brester Friedens*. Op. cit., s. 93.

283 Luxemburg v prameni chybně uvádí č. 29. Článek „Po Ruské revoluci“ vyšel v *Mitteilungs-Blatt des Verbandes der sozialdemokratischen Wahlvereine Berlins und Umgegend* (Zpravodaj Svazu sociálnědemokratických volebních sdružení v Berlíně a okolí), 8. prosince 1918, č. 36. Obsahuje velmi podrobnou, částečně doslovnou reprodukci článku „Další úkoly sovětské moci“, v němž Vladimir Iljič Lenin popisuje obtíže obnovy sovětského Ruska po vítězství Říjnové revoluce a rozvíjí úkoly pro období přechodu od kapitalistického k socialistickému společenskému řádu, hovoří o funkci nové státní moci v boji za vybudování hospodářství a o ochraně před kontrarevolucí, korupcí a sabotáží.

a odhodláním, vyžadovaly nejintenzivnější politické školení mas a sbírání zkušeností.²⁸⁴

Tichým předpokladem teorie diktatury ve smyslu Lenina a Trockého je, že socialistická revoluce je záležitost, na kterou má revoluční strana v kapse hotový recept, který je třeba pouze následně energicky realizovat.²⁸⁵ Bohužel – anebo naštěstí – tomu tak není. Praktická realizace socialismu jako ekonomického, sociálního a právního systému není ani zdaleka souborem hotových pravidel, která by bylo možná aplikovat, nýbrž se nachází zcela v mlze budoucnosti. V našem programu máme pouze několik velkých ukazatelů, převážně negativní povahy, které ukazují směr, jakým je třeba hledat cestu. Zhruba víme, co je třeba odstranit, abychom uvolnili cestu socialistickému hospodářství, ale žádný program socialistické strany ani učebnice socialismu nám nemohou poskytnout informace o povaze tisíců praktických, velkých i malých opatření nutných k zavedení socialistických principů do hospodářství, do práva a do všech společenských vztahů. To není

284 Poznámka na levém okraji bez označení kategorie: „Svoboda pouze pro příznivce vlády, pouze pro členy strany – ať už jsou jakkoli početní – není svoboda. Svoboda je vždy svobodou jen pro ty, kteří smýšlejí jinak. Ne kvůli fanatismu ‚spravedlnosti‘, ale proto, že vše, co je na politické svobodě poučné, spásné a očistné, závisí na této podstatě a její účinek selhává, když se ‚svoboda‘ stává privilegiem.“

285 Poznámka na levém okraji bez označení kategorie: „Bolševici ani s rukou na srdci nebudou chtít popřít, že museli tápat, zkoušet, experimentovat, testovat tam a zpět na každém kroku a že velká část jejich opatření nejsou žádné perly. Tak se musíme cítit a budeme cítit my všichni, až se do toho pustíme – i když poměry nejsou všude tak obtížné.“ [pozn. R. L.]

nedostatek, ale právě výhoda vědeckého socialismu oproti socialismu utopickému. Socialistický společenský systém by měl a může být pouze historickým produktem, který se v hodině naplnění rodí z vlastní školy zkušenosti a z vývoje živých dějin, které stejně jako organická příroda, již je nakonec součástí, mají ten krásný zvyk, že spolu se skutečnou společenskou potřebou vždy vytvářejí prostředky k jejímu uspokojení, že s úkoly přinášejí jejich řešení. Je-li tomu tak, je jasné, že socialismus ze své *podstaty* nemůže být vnucen, zaveden rozkazem. Vyžaduje řadu násilných opatření – proti majetku a tak dále. Negativní záležitosti, zbourání, lze nařídit, výstavbu, pozitivní záležitosti, *nikoli*. Nové území. Tisíce problémů. Pouze zkušenost může korigovat a otevírat nové cesty. Jen nespoutaný, kypící život dává vzniknout tisícům nových forem a improvizací, uchovává *tvůrčí sílu* a napravuje všechny chyby. Veřejný život států s omezenou svobodou je tak chudý, bídný, schematický a neplodný právě proto, že vyloučením demokracie odřezává živé zdroje veškerého intelektuálního bohatství a pokroku (důkaz: roky 1905 a [měsíce] únor až říjen 1917). Politicky, ekonomicky i sociálně. Musí se na něm podílet celá masa lidí. Jinak bude socialismus nařízen, vnucen od zeleného stolu tuctem intelektuálů.

Veřejná kontrola je naprosto nezbytná. V opačném případě bude výměna zkušeností probíhat pouze v úzkém kruhu úředníků nové vlády. Korupce pak bude nevyhnutelná. (Leninova slova, *Zpravodaj*,

č. 36)²⁸⁶ Uplatňování socialismu vyžaduje celkovou duševní revoluci mas, které byly degradovány stáletými buržoazní třídní nadvládou. Sociální instinkty namísto egoistických, masovou iniciativu namísto setrvačnosti, idealismus, který přenáší veškeré utrpení, a tak dále a tak dále. Nikdo to nezná lépe, nepopisuje to barvitěji, neopakuje vytrvaleji než Lenin.²⁸⁷ Ale zcela se mýlí v prostředcích. Vyhlášky, diktátorská moc dozorců v továrnách, drakonické

286 Viz poznámka 283.

287 Poznámka na levém okraji bez označení kategorie:

Leninův projev o disciplíně a korupci.

Anarchii se nevyhnete ani tady a nikde. Lumpenproletářský prvek se drží buržoazní společnosti a nelze ho od ní oddělit:

Důkazy:

1. Východní Prusko, „kozácké“ rabování.
2. Všeobecný rozmach loupeží a krádeží v Německu („černý obchod“, poštovní a železniční zaměstnanci, policie, naprosté stírání hranic mezi spořádanou společností a kázníci).
3. Rychlé hromadění odborových předáků. Drakonická opatření proti teroru jsou proti tomu bezmocná. Naopak, korumpují ještě více. Jediný lék: idealismus a společenská *aktivita* mas, neomezená *politická* svoboda.

Na volném listu bez informací o kategorizaci je následující rozpracování: Velmi důležitým problémem každé revoluce je boj s lumpenproletariátem. S tím se budeme muset vypořádat i my v Německu a všude jinde.

Lumpenproletářský živel je hluboce spjat s buržoazní společností, a to nejen jako zvláštní vrstva, jako sociální odpad, který nesmírně roste zejména v dobách, kdy se hrouť hradby společenského řádu, ale jako integrující prvek celé společnosti. Události v Německu – a víceméně i ve všech ostatních zemích – ukázaly, jak snadno všechny vrstvy buržoazní společnosti propadají degeneraci. Rozdíly mezi lichvářstvím, jatečnickými loupežemi, fiktivními oportunistickými transakcemi, falšováním potravin, zdražováním, zpronevěrami, krádežemi, vloupáními a loupežemi se prolínaly tak, že hranice mezi ctihodným měšťanstvem a kázníci zmizela. Opakuje se zde stejný jev jako pravidelná rychlá degenerace buržoazních ornamentů při jejich přesazení do zámořských koloniálních podmínek na cizí společenskou půdu. S odstraněním

konvenčních bariér a opor morálky a práva se buržoazní společnost, jejímž nejhlubším zákonem života je nejhlubší nemorálnost, vykořisťování člověka člověkem, okamžitě a bez zábran stává obětí prostého otupění. Proletářská revoluce se bude muset s tímto nepřítelem a nástrojem kontrarevoluce utkat všude.

I v tomto ohledu je však teror tupým, dokonce dvojsečným mečem. Proti výbuchům lumpenproletářského řádění je bezmocná i ta nejdrastičtější polní justice. Ano, každý trvalý stav obležení nevyhnutelně vede k despotismu a každý despotismus má na společnost zničující vliv. Jediné účinné prostředky v rukou proletářské revoluce jsou i zde: radikální opatření politického a sociálního charakteru, co nejrychlejší přeměna sociálních záruk života mas a rozněcování revolučního idealismu, který se může dlouhodobě udržet v neomezené politické svobodě jen díky intenzivnímu aktivnímu životu mas.

Tak jako je svobodné působení slunečních paprsků neúčinnějším, očišťujícím a léčivým prostředkem proti infekcím a choroboplodným zárodkům, je jediným léčivým a očišťujícím sluncem sama revoluce a její obnovující princip, duchovní život, aktivita a vlastní odpovědnost mas, kterou přináší, tj. nejširší politická svoboda jako její forma.

tresty, vláda teroru, to všechno jsou dočasná opatření. Jedinou cestou ke znovuzrození je škola veřejného života jako takového, neomezená nejširší demokracie, veřejné *mínění*. Vláda teroru demoralizuje.

Pokud se toto vše zruší, co zůstane ve skutečnosti? Lenin a Trockij navrhovali sověty jako jediné skutečné zastoupení pracujících mas namísto zastupitelských orgánů vzešlých ze všeobecných lidových voleb. Ale s tím, jak se dusí politický život v celé zemi, musí stále více stagnovat i život v sovětech. Bez všeobecného volebního práva, neomezené svobody tisku a shromažďování, svobodného vyjadřování názorů život v každé veřejné instituci odumírá, stává se přetvářkou, v níž zůstává aktivním prvkem pouze byrokracie. Veřejný život postupně usíná, řídí ho a vládne mu několik desítek stranických vůdců s nevyčerpatelnou energií a bezbřehým idealismem, mezi nimiž je ve skutečnosti tucet vynikajících hlav, a na schůze se čas od času svolává elita dělnictva, aby tleskala projevům vůdců, aby jednomyslně schvalovala předkládaná usnesení. V podstatě jde o klientelismus – jistě o diktaturu, ale nikoli o diktaturu proletariátu, nýbrž o diktaturu hrstky politiků, tedy o diktaturu v buržoazním smyslu, jinými slovy, ve smyslu jakobínské vlády (odklad sjezdů sovětů ze tří na šest měsíců!). A co víc: takové podmínky musí vést ke zdivočení veřejného života – k atentátům, střelbě na rukojmí a tak dále. Jedná se o nepřekročitelný objektivní zákon, kterému se žádná strana nedokáže vyhnout.

Základní chyba Leninovy a Trockého teorie spočívá právě v tom, že stejně jako Kautsky staví diktaturu proti demokracii. „Diktatura, *nebo* demokracie“ – tuto otázku si kladli jak bolševici, tak Kautsky. Kautsky se přirozeně přiklání k demokracii, respektive k *buržoazní* demokracii, protože ji považuje za alternativu k socialistickému převratu. Lenin–Trocký naopak volí diktaturu proti demokracii, a tedy diktaturu hrstky lidí, to znamená *buržoazní* diktaturu. Oba dva tyto protipóly jsou stejně vzdálené reálné socialistické politice. Pokud se proletariát chopí moci, nemůže se podle dobré rady Kautského zříci socialistické revoluce pod záminkou „nezralosti země“ a věnovat se pouze demokracii, aniž by zradil sám sebe, Internacionálu a revoluci. Měl by a musí okamžitě přistoupit k socialistickým opatřením tím nejenergičtějším, neústupným a bezohledným způsobem, tedy uplatňovat diktaturu, ale diktaturu *třídy*, nikoli strany nebo kliky, diktaturu třídy, tj. v nejširší veřejné sféře, za co nejaktivnější, neomezené účasti mas, v neomezené demokracii. „Jako marxisté jsme nikdy nebyli modláři formální demokracie,“ píše Trockij.²⁸⁸ Jistě, nikdy jsme nebyli modláři formální demokracie. Nikdy jsme ale také nebyli modláři socialismu nebo marxismu. Vyplývá z toho, že i socialismus, marxismus, můžeme hodit do popelnice, když se stane nepohodlným,

288 Lev Trockij, *Von der Oktober-Revolution bis zum Brester Friedens*. Op. cit., s. 93.

à la Cunow–Lensch–Parvus²⁸⁹? Trockij a Lenin jsou živou negací této otázky. Nikdy jsme nebyli modláři formální demokracie, to znamená, že jsme vždy rozlišovali sociální jádro od politické formy *buržoazní* demokracie, vždy jsme odhalovali drsné jádro sociální nerovnosti a nesvobody pod sladkou slupkou formální rovnosti a svobody – ne proto, abychom ji odmítali, ale abychom podněcovali dělnickou třídu, aby se nespokojila s touto slupkou, aby si vybojovala politickou moc a naplnila ji novým sociálním obsahem. Historickým úkolem proletariátu, až se dostane k moci, je vytvořit místo buržoazní demokracie socialistickou demokracii, nikoli veškerou demokracii zrušit. Socialistická demokracie však nezačíná v zemi zaslíbené, až budou položeny základy socialistického hospodářství jako hotový vánoční dárek pro dobré lidi, kteří mezitím věrně podporovali hrstku socialistických diktátorů. Socialistická demokracie začíná současně s odstraněním třídní vlády a budováním socialismu. Začíná okamžikem, kdy se socialistická strana chopí moci. Není to nic jiného než diktatura proletariátu.

Ano, diktatura! Tato diktatura však spočívá ve způsobu *využití* demokracie, nikoli v jejím zrušení,

289 Paul Lensch (1873–1926), Heinrich Cunow (1862–1936), Konrad Haenisch (1876–1925) tvořili v rámci SPD politickou skupinu protirevizionistických marxistů blízkou ruskono-ěmeckému žurnalistovi a aktivistovi Alexandru Parvusovi. Tato skupina podporovala válečné aktivity a věřila, že eventuální německé vítězství v první světové válce může pomoci umožnit vybudovat v Evropě socialismus.

v energických, rozhodných zásadách do dobře nabytých práv a ekonomických vztahů buržoazní společnosti, bez nichž nelze socialistickou revoluci uskutečnit. Tato diktatura však musí být dílem *třídy*, a nikoli malé vedoucí menšiny ve jménu třídy, tj. musí v každém okamžiku vznikat za aktivní účasti mas, být pod jejich přímým vlivem, podléhat kontrole celé veřejnosti, vznikat z rostoucího politického vzdělání mas.

Bolševici by postupovali právě tak, kdyby je neomezovala strašná světová válka, německá okupace a všechny neobvyklé obtíže s ní spojené, které musí pokrýt každou socialistickou politiku, jež má ty nejlepší úmysly a nejšlechetnější zásady.

To vše se ukazuje právě v hojném používání teroru sovětskou vládou, zejména v posledním období před zhroucením německého imperialismu, po atentátu na německého vyslance.²⁹⁰ Pravdivé tvrzení, že revoluce se nekřtí růžovou vodou, je samo o sobě poněkud chatrné.

Vše, co se děje v Rusku, je pochopitelný a nevyhnutelný řetězec příčin a následků, jehož výchozími body a základními kameny jsou selhání německého proletariátu a okupace Ruska německým

²⁹⁰ Německý velvyslanec Wilhelm von Mirbach byl zastřelen v budově velvyslanectví v Moskvě 6. července 1918. Cílem atentátu bylo vyvolat revizi Brestlitevské mírové smlouvy podepsané s Německou říší.

imperialismem. Od Lenina a jeho soudruhů bychom žádali nadlidské výkony, kdybychom očekávali, že za těchto okolností vykouzlí nejkrásnější demokracii, nejvzornější diktaturu proletariátu a prosperující socialistickou ekonomiku. Svým rozhodným revolučním postojem, příkladnou energií a neochvějnou věrností mezinárodnímu socialismu skutečně dosáhli toho, čeho bylo třeba docílit za tak ďábelsky obtížných okolností. Nebezpečí začíná tam, kde z nouze dělají ctnost, kde nyní chtějí teoreticky fixovat svou taktiku vynucenou těmito osudovými podmínkami ve všech jejích částech a doporučovat ji mezinárodnímu proletariátu jako vzor socialistické taktiky k napodobení. Tím, jak zbytečně posvěcují svou osobu, schovávají své skutečné, nesporné historické zásluhy pod kůži vynucených přešlapů. Tím, že chtějí do paměti mezinárodního socialismu, za nějž bojovali a trpěli, zapsat jako nové objevy všechny přehmaty, které byly v Rusku vykonány z nutnosti a donucení, mu prokazují medvědí službu – ostatně tyto přehmaty byly nakonec jen výsledkem selhání mezinárodního socialismu v této světové válce.

Jen ať si němečtí vládní socialisté křičí, že vláda bolševiků v Rusku je překroucením diktatury proletariátu. Pokud byla nebo je, pak jen proto, že reflektovala postoj německého proletariátu, který sám o sobě byl zkresleným obrazem socialistického třídního boje. Všichni podléháme zákonům dějin a socialistický společenský řád lze uskutečnit pouze na mezinárodní úrovni. Bolševici ukázali, že v rámci

historických možností mohou dělat vše, co může dělat skutečná revoluční strana. Neměli by však chtít dělat zázraky. Příkladná a bezchybná proletářská revoluce v izolované zemi, vyčerpané světovou válkou, rdoušené imperialismem a zrazené mezinárodním proletariátem, by byla zázrakem. Důležité je rozlišit v bolševické politice podstatné od nepodstatného, jádro od náhodného. V tomto posledním období, kdy nás na celém světě čekají rozhodující závěrečné boje, byla a je nejdůležitějším problémem socialismu palčivá otázka času: ne ta či ona detailní otázka taktiky, ale akční schopnost proletariátu, energičnost mas, vůle k moci socialismu vůbec. V tomto ohledu byli Lenin a Trockij se svými přáteli prvními, kdo dali světovému proletariátu příklad; jsou stále jediní, kdo mohou, spolu s Huttenem, prohlásit: „Odvážil jsem se!“²⁹¹

To je podstata a trvalý odkaz politiky bolševiků. V tomto smyslu jim patří nesmrtelná historická zásluha za to, že světovému proletariátu ukázali cestu tím, že dobyli politickou moc a prakticky nastolili otázku uskutečnění socialismu, a že zásadně urychlili střet mezi kapitálem a prací na celém světě. V Rusku však mohl být tento problém pouze nastolen, nemohl tam být vyřešen. A v *tomto smyslu* budoucnost patří všude „bolševismu“.

291 Ulrich von Hutten (1488–1523), německý reformátor a učenec 16. století, otevřený kritik římskokatolické církve, jehož mottem bylo: „Odvážil jsem se.“ („Ich hab's gewagt.“)

Rosa Luxemburg:
Reforma, nebo revoluce?
Vybrané spisy

Editorka: Jana Ndiaye Beránková
Jazyková redakce: Otakar Bureš
Jazyková korektura: Dagmar Pilařová
Překlad z němčiny: Karel Míka
Grafický design a sazba: Tereza Hejmová
Odpovědný redaktor: Zbyněk Baladrán
Režerše: Jiří Sirůček a Jáchym Šidlák
Počet stran: 488
Písmo: Rhymes
Tisk: Quatro Print

Náklad: 100
Vydalo: Display – sdružení pro výzkum a kolektivní praxi
Dittrichova 9, Praha 2, 120 00, www.display.cz
Vydání první, Praha 2024
Neprodejný výtisk

ISBN 978-80-908903-1-2

První vydání publikace bylo podpořeno nadací
Rosa Luxemburg Stiftung e.V., zastoupení v České republice.
Za obsah je plně odpovědný vydavatel publikace; postoje prezentované
v textu nemusí nutně představovat stanovisko nadace.

NADACE ROSY LUXEMBURGOVÉ

Tento výbor představuje čtyři zásadní texty Rosy Luxemburg – osobnosti, jejíž život a dílo jsou synonymem odvahy, nezávislosti a principiálnosti. Její texty nejsou teoretickými úvahami odtrženými od života, ale vášnivou odpovědí na zásadní otázky socialistického hnutí přelomu 19. a 20. století. Ať už jde o polemiku se zastánci postupných sociálních reforem namísto revoluce, obhajobu masové stávkové jakožto dynamického nástroje politického boje, nebo kritickou reflexi Ruské revoluce, Luxemburg neúnavně připomíná, že osvobození pracujících musí být dílem jich samotných. Poprvé v češtině zde vychází také její klíčový spis o Ruské revoluci, který odhaluje autorčinu nezávislou a odvážnou kritiku bolševických vůdců. Čtenáře čeká nejen historická lekce o revoluci, válce a odvaze vzdorovat konformitě, ale i setkání s myšlenkami ženy, která za své přesvědčení položila život. To vše činí z Rosy Luxemburg, teoretičky a revolucionářky, inspiraci pro dnešek.

9 788090 890329